

2015

Bingöl Sanayi Sektörü Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Vizyonu

Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)'nın Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamında yapılmıştır © Ekim 2015

Bu Rapor, Fırat Kalkınma Ajansı'nın desteklediği Bingöl Sanayi Sektörünün Mevcut Durum Analizi ve Sanayi Sektörü Rekabetçilik Analizi Raporu Projesi kapsamında Hekza Araştırma ve Danışmanlık Ltd. tarafından hazırlanmıştır © İçerik ile ilgili tek sorumluluk Hekza Araştırma ve Danışmanlık Ltd.'ye aittir ve T.C. Fırat Kalkınma Ajansı'nın görüşlerini yansıtmaz.21.10.2015

PROJENİN KÜNYESİ

Projenin Adı	Bingöl Sanayi Sektörü Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Vizyonu
Proje Süresi	90 Gün (7 Ağustos 2015- 29 Ekim 2015)
İdare	Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası (TSO)
İdarenin Adresi	Kültür Cad. Ticaret ve Esnaf Sarayı, Bingöl Merkez/ Bingöl
İdarenin İletişim Bilgileri	Telefon : 0426 213 31 63 Faks : 0426 213 75 94 Web adresi : www.bintso.org.tr
Yüklenici	Hekza Enerji İnşaat Proje Danışmanlık Tic. ve San. Ltd. Şti.
Yüklenici Adresi	Yenişehir Mah. İnönü Cd. Metin İşhanı Kat 1, No 8, Bingöl
Yüklenici İletişim Bilgileri	Telefon : 0 426 214 0314 Faks : 0 426 214 0314
Projenin Yeri	Bingöl İli

BİNGÖL TİCARET VE SANAYİ ODASI
KALKINMA VE REKABET STRATEJİLERİ GELİŞTİRME KOORDİNATÖRLÜĞÜ

TEKNİK ŞARTNAME

MADDE 4: 4.1/ 4.2 /4.3 /4.4 /4.5

Sektörel Analiz Raporu'nun Hazırlanması

EDİTÖRLER

ADI SOYADI UNVANI	KURUMU
Prof. Dr. İ. Hakkı Eraslan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Alaaddin Yüksel	Bingöl Üniversitesi
Dr. Hakan Başbozkurt	Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası

YÜKLENİCİ

HEKZA DANIŞMANLIK LTD.

PROJE TEKNİK EKİBİ

UNVANI/ ADI SOYADI	PROJEDEKİ GÖREVİ
Prof. Dr. İ. Hakkı Eraslan	Proje Koordinatörü
Doç. Dr. Alaaddin Yüksel	Proje Koordinatör Yardımcısı
Prof. Dr. Yaşar Bülbül	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Prof. Dr. Reha Saydan	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Prof. Dr. Said Kınır	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Prof. Dr. Kahraman Çatı	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Prof. Dr. M. Selami Yıldız	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Prof. Dr. İbrahim Türkoğlu	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Doç Dr. Abdulvahap Baydaş	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Doç. Dr. Menaf Turan	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Yrd. Doç. Dr. M. Hayri Tongarlak	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Yrd. Doç. Dr. Cem Çağrı Dönmez	Ekip Üyesi- Bağımsız Danışman
Dr. Ahmet Akaydın	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Öğr. Gör. Ahmet Uslu	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Arş. Gör. Ayşe Başbozkurt	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Öğr. Gör. Mehmet Nuri Kolak	Ekip Üyesi-Bağımsız Danışman
Yunus Enis Bayındır	Ekip Üyesi-Uzman

ARAŞTIRMAYA DESTEK VEREN KURUM VE KURULUŞLAR

- Bingöl Valiliği
- Bingöl Belediyesi
- Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası (BİNTSO)
- Bingöl İl Özel İdaresi
- DAP İdaresi Başkanlığı
- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)
- Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi
- Bingöl Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fakóltesi
- Bingöl Üniversitesi Veteriner Fakóltesi
- Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakóltesi
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü
- Bingöl Orman İşletme İl Müdürlüğü
- Bingöl Ticaret İl Müdürlüğü
- Bingöl Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
- Bingöl KOSGEB İl Müdürlüğü
- Bingöl İŞKUR
- Bingöl Organize Sanayi Bölgesi (OSB) Müdürlüğü
- Fırat Aksa Bingöl Şubesi
- Bingöl Telekom İl Müdürlüğü
- TAVZ-DER

ARAŞTIRMAYA DESTEK VEREN UZMANLAR

- Abdusselam Begiç
- Ahmet Bukan
- Ahmet Çalbay
- Bayram Keskin
- Bilal Kıtay
- Burhan Ayhan
- Cemalettin Rüştü Erel
- Doğan Koç
- Eneshan Nalbant
- Ercan Gön
- Hacı Dağ
- Hasan Bürkük
- Kenan Aybek
- M. Yaşar Devran
- Mahmut Ayaz
- Mahmut Budak
- Mehmet Ali Uzunyayla
- Mehmet Buhan
- Mehmet Canüzer
- Mehmet Ekin
- Mehmet Şirin Başaran
- Mehmet Tunç
- Mensur Tunç
- Metin Suna
- Murat Akçan
- Murat Arik
- Mustafa Karadağ
- Mümtaz Yetkin
- Nihat Celayir
- Özcan Turhan
- Ramazan Demir
- Rıza Yaraşır
- Mehmet Sait Kolak
- Salahattin Burkay
- Sani Buyankara
- Selahattin Baluken
- Suphi Kınaş
- Süheyl Tuğ

ÖNSÖZ

Bugüne kadar Bingöl'ümüzün kalkınmasına ve gelişmesine yönelik çeşitli görüşlerin katkısı alınarak hazırlanan çalışmalar yapıldı. Biz de merkezi idare olarak ilimiz için öncelikli ihtiyaç duyulan birçok projeye destek verdik. Bingöl Sanayi Sektörü Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Vizyonu strateji raporu da bu çalışmalarımızın devamı mahiyetinde bir çalışma olup, özellikle sanayi sektörümüzün gelişimine katkıda bulunacak somut uygulama projelerini içeren bilimsel bir nitelik taşımaktadır.

Halkımızın ve bu işe gönül vermiş paydaşların ortak aklından süzülen bilgilerin rafine edilmesi ile elde edilen, katılımcılık, tecrübe, birikim, stratejik vizyon içeren bu çalışmanın bölgenin kalkınma sürecine ciddi katkılar sağlayacağına inanıyorum.

Bu vesile ile il sanayi sektörümüzün gelişmesi için bir uygulama rehberi gibi farklı perspektiften hazırlanmış olan bu çalışmanın liderliğini yapan Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sayın Erkan Çalbay'a ve yönetim kurulu üyelerine, projeyi destekleyen Fırat Kalkınma Ajansı'na, projeye katkıda bulunan tüm halkımıza ve ilgili paydaşlara, projenin Genel Koordinatörlüğü'nü yapan Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan'a ve ekibine, katkıda bulunan herkese teşekkür ederim. Strateji raporunun ülkemize, Bingöl'ümüze hayırlı olmasını ve kalkınmamıza katkı vermesini temenni ederim.

Saygılarımla,

Dr. Cevdet YILMAZ

Kalkınma Bakanı

ÖNSÖZ

İlimizin kalkınmasında Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası olarak katkı sağlamak üzere gerek proje üretme ve gerekse üyelerine projeler konusunda destek ve danışmanlık yapması noktasında birçok faaliyet yürütmekteyiz. Bu çalışmada Fırat Kalkınma Ajansı (FKA) desteğiyle Bingöl İline ait sanayi sektörünün mevcut durum analizinin yapılmasının yanı sıra, sanayi sektörünün gelişmesi için odaklanılması gereken öncelikli alanların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada öncelikle Bingöl’de yapılmış olan tüm çalışmalar ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmiştir.

Ayrıca sanayi sektörü ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının güncel verilerinin yanı sıra iş dünyasında temsilcilerinin de fikir ve görüşlerini yansıtan bir çalışma ortaya konulmuştur. Bunun için yapılan Odak grup toplantıları, saha ziyaretleri, kurum ziyaretleri, Bingöl Üniversitesi ev sahipliğinde yapılan Bölgesel Kalkınma Konferansı gibi birçok faktörler bu rapora katkı sağlamıştır.

Odamızın öncülüğünde, FKA desteği ile gerçekleşen *Bingöl Sanayi Sektörü Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Vizyonu* çalışması Bingöl’ümüze hayırlı olmasını diliyorum. Temennimiz Bingöl’ümüzün kalkınmasındaki tüm paydaşlarımıza bu rapor bir başucu kaynak rehberi olur. Bu vesileyle projenin ortaya konulmasında emeği geçen başta Oda Genel Sekreterimiz Dr. Hakan Başbozkurt’a, Oda Akademik Danışmanımız Doç. Dr. Alaaddin Yüksel’e, projeye koordinatörlük yapan Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan’a ve emeği geçen tüm paydaşlara teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu çalışmanın Bingöl’ümüze hayırlı olmasını diliyorum.

Saygılarımla,

Erkan ÇALBAY

Bingöl TSO Yönetim Kurulu Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

Sanayi sektörü ulusal ve bölgesel kalkınmada öncü bir rol oynamaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok tanınmış iktisatçı, sanayi sektörünün iktisadi büyüme ve kalkınmada sürükleyici bir rol üstlendiğini öne sürmüştür; az gelişmiş ülkelerin hızlı bir şekilde büyümelerinin ve kalkınmalarının sanayileşme ile mümkün olabileceğini iddia etmişlerdir. Örneğin, İngiltere ekonomisinin düşük bir hızla büyümesinin nedenlerini araştıran Kaldor (1966), OECD üyesi on iki ülkenin ekonomilerini karşılaştırarak sanayileşmenin ekonominin lokomotifi olduğu görüşünü savunmuştur. Kaldor'a göre sanayi dışındaki sektörlerdeki istihdamın azaltılması üretim seviyesini düşürmeyecektir. Emek verimliliğinin düşük olduğu bu sektörlerdeki işgücünün sanayi sektörüne aktarılmasıyla sanayi sektöründe de işgücü verimliliğinin artacağını ve bir bütün olarak üretimin artacağını öngörmüştür (Mercan ve Kızılkaya, 2014).

Sanayi sektörlerinin geliştirilmesi ve bu gelişmeye istinaden bölgesel kalkınmanın sağlanması Bingöl ili açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda kentin çekirdek yeteneklerine (*core competence*) uygun sanayi sektörlerinin analizlerinin yapılması, bu analizler ışığında kentin kalkınmaya yönelik sanayi stratejilerinin tespit edilmesi kalkınma açısından zorunluluk olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, Bingöl ili özelinde yerel sanayi sektörünün rekabetçilik gücü bileşenleri ele alınarak, bunların küresel eko-sistemdeki yeri ve konumunu değerlendirmek üzere Harvard Üniversitesi Öğretim Üyesi Michael Porter tarafından (1990) geliştirilen Elmas Modeli kullanılıp bir strateji ortaya konulmaktadır. İl genelinde faaliyet gösteren çeşitli sanayi sektörlerinin rekabetçilik gücünü belirleyen ve farklı boyutlardaki değişkenleri göz önüne alan bu yaklaşım; daha sonra kent ekonomisinin önemli kalkınma dinamiği olarak öngörülen öncü sanayi sektörlerinin rekabetçilik stratejilerinin belirlenmesinde kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre sanayi sektörlerinden (1) **gıda işleme (*et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, arıcılık*)** ve (2) **tekstil ve hazır giyim** sektörlerinin kentin büyük oranda imalat portföyünü teşkil ettikleri, istihdama katkı sağladıkları ve ihracat potansiyellerinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak çalışmadan elde edilen ve yerel politika belirleyicileri açısından aydınlatıcı olması beklenen sonuçlara göre; kentin sanayi sektörleri yapısı, sürdürülebilir bir rekabetçilik durumunu arz etmeyen, sadece kısa vadeli bir rekabet edebilirlik gücüne sahip ve anlık stratejiler ile hareket eden, aynı zamanda her türlü gelişmeden (*sosyo-politik, ekonomik vs.*) çok çabuk etkilenebilecek bir yapısal durumu ifade etmektedir.

Bu bağlamda başta Ticaret ve Sanayi Odası olmak üzere, kentin bilgi üreten kurumları ve uzmanlarının işbirliği, sanayicilere yol göstermesi ve geliştirilmesi, öngörülen sektörlerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlaması açısından elzemdir. Neticede, sektörel rekabet avantajının elde edilmesi beraberinde ihracatı, yerel gelirin yükselmesini ve bölgesel kalkınmayı beraberinde getirecektir.

Bu durumda, etkin **sektörel kümelenme geliştirme (*sectoral cluster development*)** projelerine bağlı programlarının acil olarak başlatılıp, sektörlerin rekabetçilik gücünün artırılarak ihracat kapasitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak bölgenin **çekirdek yeteneklerine (*core competence*)** son derece uygun gıda işleme ve hazır giyim sektörlerinin ivedilikle geliştirme programına alınması öngörülmektedir.

İÇİNDEKİLER

PROJENİN KÜNYESİ.....	I
PROJE TEKNİK EKİBİ	3
ARAŞTIRMAYA DESTEK VEREN KURUM VE KURULUŞLAR	4
ARAŞTIRMAYA DESTEK VEREN UZMANLAR.....	5
YÖNETİCİ ÖZETİ	8
TABLolar LİSTESİ.....	12
ŞEKİLLER LİSTESİ	14
GRAFİKLER LİSTESİ	15
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	16
HARİTALAR LİSTESİ.....	18
KISALTMALAR.....	19
GİRİŞ.....	21
1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	32
1.1 Araştırmanın Gerekçesi.....	32
1.2 Araştırmanın Amacı	36
1.3 Araştırmanın Hedefleri	36
1.4 Araştırmanın Kapsamı	36
1.5 Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Teknikleri.....	37
1.5.1 İkincil Veri Toplama Yöntemleriyle Verilerin Toplanması.....	37
1.5.2 Birincil Veri Toplama Teknikleri.....	38
1.6 Araştırmanın Analiz Tekniği (Elmas Model Analizi) ve Yaklaşımı.....	56
2. BİNGÖL İLİ ALANSAL VARLIK ARAŞTIRMASI (AVA)	62
2.1 Doğal Kaynaklara Bağlı Varlıklar	63
2.1.1 Topografyaya Bağlı Varlıklar.....	66
2.1.2 Jeolojik Yapı	67
2.1.3 Toprak ve Arazi Durumu.....	68
2.1.4 Hidrolojik Durum.....	70
2.1.5 Meteoroloji Durumu	73
2.1.6 Tarımsal Varlıklar	75
2.1.7 Koruma Alanları.....	81
2.1.8 Enerji Kaynakları	83
2.2 Fiziksel Kaynaklara Bağlı Varlıklar	89

2.2.1	Teknik Altyapı	89
2.2.2	Ulaştırma Altyapısı.....	93
2.2.3	Eğitim Hizmetleri Altyapısı.....	97
2.2.4	Sağlık Hizmetleri Altyapısı.....	100
2.2.5	Arazi Varlıklarının Durumu	100
2.2.6	Kültürel Hizmetlere Yönelik Altyapı Durumu	102
2.2.7	Finansal Hizmetlere Yönelik Altyapı Durumu.....	103
2.2.8	Ekonomik Faaliyetlere Yönelik Altyapı Durumu	105
2.3	Beşeri Kaynaklara Bağlı Varlıklar.....	108
2.3.1	Nüfus Durumu	108
2.3.2	Sosyal Güvenlik Durumu	112
2.3.3	Yöresel El Sanatları Becerileri Durumu	112
2.3.4	Yöresel Mutfak ve Gastronomi Durumu	113
3.	BİNGÖL İLİ EKONOMİK KONSANTRASYON MATRİSİ.....	114
3.1	Bingöl İli Tarım Sektörünün Genel Durumu	124
3.1.1	Bitkisel Üretim Durumu.....	128
3.1.2	Hayvansal Üretim Durumu.....	132
3.2	Bingöl İli Hizmet Sektörünün Genel Durumu	141
3.2.1	Ticaret Sektörü	144
3.2.2	Turizm Sektörü.....	146
3.2.3	Çağrı Merkezi Hizmetleri	150
3.3	Bingöl İli Sanayi Sektörünün Genel Durumu.....	151
3.2.1	Gıda İşleme Sektörü	153
3.2.2	İnşaat Malzemeleri ve Madencilik Sektörü.....	155
3.2.3	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü	157
3.2.4	Kuluçka Sanayi Sektörleri	158
3.4	Bingöl İli Ekonomik Konsantrasyon Matrisi.....	159
4.	BİNGÖL İLİ SANAYİ SEKTÖRLERİNİN ULUSLARARASI REKABETÇİLİK	161
	ANALİZİ.....	161
4.1	Bingöl İli Gıda İşleme Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi	163
4.1.1	Gıda İşleme Sektörünün Önemi.....	163
4.1.2	Gıda İşleme Sektörünün Bilimsel Sınıflaması ve Tanımı	165
4.1.3	Gıda İşleme Sektörünün Dünya Genelindeki Durumu.....	168
4.1.4	Gıda İşleme Sektörünün Türkiye Genelindeki Durumu	170
4.1.5	Gıda İşleme Sektörünün Bingöl İli Genelindeki Durumu.....	173

4.1.6	Bingöl İli Gıda İşleme Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi.....	176
4.2	Bingöl Tekstil ve Hazır giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi.....	186
4.2.1	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Önemi	186
4.2.2	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Bilimsel Sınıflaması ve Tanımı.....	187
4.2.3	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dünya Genelindeki Durumu	189
4.2.4	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Türkiye Genelindeki Durumu	193
4.2.5	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Bingöl İli Genelindeki Durumu.....	195
4.2.6	Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi 198	
5.	BİNGÖL İLİ SANAYİ SEKTÖRLERİNİN GELİŞİM STRATEJİLERİ.....	206
5.1	Bingöl İli Gıda İşleme Sektörüne Yönelik Gelişim Stratejisi.....	208
5.5.1	Arıcılık Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Stratejiler	214
5.5.2	Süt ve Süt Ürünleri Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Stratejiler	216
5.5.3	Et ve Et Ürünleri Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Stratejiler.....	218
5.2	Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Gelişim Stratejisi.....	221
	KAYNAKÇA.....	230

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 1:** Elmas Modele Göre Temel Değişkenlerin Değerlendirilmesi
- Tablo 2:** Elmas Modeli Sektörel Rekabetçilik Skorları Değerlendirme Matrisi
- Tablo 3:** Bingöl Arazi Kullanımı
- Tablo 4:** Bingöl Su Potansiyeli
- Tablo 5:** Bingöl'ün Önemli Akarsuları
- Tablo 6:** Bingöl'ün Önemli Gölleri
- Tablo 7:** Bingöl'ün Yer Altı Su Kaynakları
- Tablo 8:** Bingöl Sıcaklık Verileri
- Tablo 9:** Bingöl Ortalama Yağış ve Güneşlenme Verileri
- Tablo 10:** Bingöl Orman Alanları
- Tablo 11:** Bingöl Arazi Varlığı
- Tablo 12:** Bingöl Tarım Alanlarının İlçelere Göre Dağılımı
- Tablo 13:** Bingöl Elektrik Dağıtım İstatistikleri
- Tablo 14:** Bingöl Karayolu Ağı
- Tablo 15:** Bingöl Demiryolu Kullanım İstatistikleri
- Tablo 16:** Bingöl Yükseköğretim Öncesi Eğitim Göstergeleri
- Tablo 17:** Bingöl Eğitim Göstergeleri
- Tablo 18:** Bingöl Alansal Arazi Kullanımı
- Tablo 19:** Bingöl Organize Sanayi Bölgesi Bilgileri
- Tablo 20:** Bingöl Küçük Sanayi Siteleri
- Tablo 21:** Bingöl Göç İstatistikleri
- Tablo 22:** Bingöl Kentleşme Göstergeleri
- Tablo 23:** TRB1 Düzey 2 Bölgesi Gayri Safi Katma Değeri ve Türkiye İçerisindeki Konumu
- Tablo 24:** Sektör ve Alt Sektörlere Göre Bingöl'deki Girişim Sayısı
- Tablo 25:** Sektörlere Göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki Ciro Büyüklüğü ve Brüt Yatırım Tutarı
- Tablo 26:** BİNTSO Firmalarının Ciro Göstergeleri
- Tablo 27:** Sektörlere Göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki İstihdam
- Tablo 28:** Bingöl'ün Sosyo-Ekonomik Gelişmişliği
- Tablo 29:** Bingöl Tarımsal Üretim Değeri
- Tablo 30:** Bingöl İli Bitkisel Üretim Durumu

- Tablo 31:** Bingöl Tarla Bitkileri Tarım Göstergeleri
- Tablo 32:** Bingöl Bahçe Bitkileri Tarım Göstergeleri
- Tablo 33:** Bingöl Büyükbaş Hayvancılık Göstergeleri
- Tablo 34:** Bingöl Küçükbaş Hayvancılık Göstergeleri
- Tablo 35:** Bingöl Arıcılık Göstergeleri
- Tablo 36:** TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde Hizmet Sektörü Göstergeleri (Milyon TL)
- Tablo 37:** Bingöl Hizmet Sektörü Firma Sayısı
- Tablo 38:** Bingöl Konaklama Göstergeleri
- Tablo 39:** Sektörlerin Ciro Göstergeleri
- Tablo 40:** Gıda İşleme Sektörü ve İl Sanayisi
- Tablo 41:** Madencilik Sektörü ve İl Sanayisi
- Tablo 42:** İnşaat Malzemeleri Sektörü ve İl Sanayisi
- Tablo 43:** Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ve İl Sanayisi
- Tablo 44:** Enerji Sektörü ve İl Sanayisi
- Tablo 45:** Bingöl Ekonomik Konsantrasyon Matrisi
- Tablo 46:** Dünya Genelinde İlk 10 İçinde Yer Alan Gıda İşleme Şirketleri
- Tablo 47:** Dünya Tekstil İhracatı (Milyar USD)
- Tablo 48:** Dünya Hazır Giyim İhracatı (Milyar USD)
- Tablo 49:** Türkiye'nin 2013 Yılı THD Sektörleri Dış Ticareti (Milyar USD)
- Tablo 50:** Yıllar İtibariyle Tekstil, Hazır Giyim ve Deri Giyim Sektörlerinde İstihdam
- Tablo 51:** Bingöl İli Gıda İşleme Sektörü Panoraması

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Bir Ekonominin Temel Endüstrileri ve Genel Sınıflaması

Şekil 2: Tarım Sektörünün Genel Sınıflaması

Şekil 3: Sanayi Sektörünün Genel Sınıflaması

Şekil 4: Hizmet Sektörünün Genel Sınıflaması

Şekil 5: Ekonomik Yönden Kırsal Kalkınma Süreci

Şekil 6: Elmas Modeli ve Temel Değişkenleri

Şekil 7: Alansal Varlık Araştırması ve Ekonomik Konsantrasyon Matrisi İlişkisi

Şekil 8: Doğal Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Şekil 9: Fiziksel Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Şekil 10: Beşeri Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Şekil 11: Sektörel Sınıflama

Şekil 12: Tarım Sektörü Sınıflaması

Şekil 13: Hizmet Sektörü Sınıflaması

Şekil 14: Bingöl İli Turizm Alt Sektörleri

Şekil 15: Bingöl İli Sanayi Sektörü Genel Durumu

Şekil 16: Bingöl İli Temel Sanayi Sektörleri

Şekil 17: Bingöl İli Gıda İşleme Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük- Orta)

Şekil 18: Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük- Orta)

Şekil 19: Gıda İşleme Sektörünün Genel Sınıflaması

Şekil 20: Bingöl İli Gıda İşleme Endüstrisinin Alt Sektörlere Bağlı Gelişim Modeli

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Bingöl Erozyon Durumu

Grafik 2: Bingöl Tarım Alanlarının Dağılımı (Hektar)

Grafik 3: Bingöl Nüfus Göstergeleri

Grafik 4: Bingöl Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Grafik 5: Yıllar İtibari İle TRB1 Düzey 2 Bölgesi GSKD Değişimi

Grafik 6: Bingöl İşgücü Göstergeleri

Grafik 7: Türlerine Göre Bingöl'deki Tarım Alanları (Hektar)

Grafik 8: Yıllara Göre Bingöl Tarımsal Üretim Değeri

Grafik 9: Tarla Bitkileri Alanlarının Türlerine Göre Dağılımı

Grafik 10: Bingöl'deki Hayvan Varlığı (Baş-Adet)

Grafik 11: Bingöl Kanatlı Hayvan Sayısı (Adet)

Grafik 11: Bingöl Dış Ticaret Göstergeleri

Grafik 12: Bingöl Konaklama Tesis Göstergeleri

Grafik 13: Dünya Gıda İşleme Sektörü İhracat ve İthalat Pazar Payları (2007)

Grafik 14: Alt Sektörlere Göre Şirketlerin Dağılımı (2009)

Grafik 15: Hazır Giyim Üretim ve İhracat Endeksi

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Uzgörü Mülakatları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 3: Gıda İşleme Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 4: Büyükbaş Hayvancılık Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 5: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 6: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 7: İnşaat Malzemeleri ve Madencilik Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 8: İnşaat Malzemeleri ve Madencilik Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 9: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 10: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 11: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 12: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 13: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 14: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 15: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 16: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 17: Bingöl Dağlarından Bir Görünüm

Fotoğraf 18: Yüzen Ada'dan Bir Görünüm

Fotoğraf 19: Gayt Barajından Bir Görünüm

Fotoğraf 20: Bingöl Havaalanından Bir Görünüm

Fotoğraf 21: Bingöl Üniversitesi'nden Bir Görünüm

Fotoğraf 22: Bingöl Yöresinde Yetiştirilen Ceviz Meyvesi

Fotoğraf 23: Bingöl İli Arıcılık Ürünlerine Yönelik Pazarlama Faaliyetleri

Fotoğraf 24: Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Çağrı Merkezinden Görünüm

Fotoğraf 25: Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Arıcılık Ürünleri İşleme Tesisi

Fotoğraf 26: Bingöl İli İnşaat Malzemeleri Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 27: İl Organize Sanayi Bölgesi Görünümü

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Bingöl Haritası

Harita 2: Bingöl Merkez Haritası (Uydu)

Harita 3: Bingöl Radyasyon Haritası

Harita 4: Bingöl Rüzgâr Enerjisi Haritası

Harita 5: Bingöl Yer Altı Kaynakları Haritası

Harita 6: Bingöl Karayolu Ağı Haritası

Harita 7: Türkiye Demiryolu Ağ Haritası

Harita 8: Türkiye Bölgesel Teşvik Sistemi Bölgeleri

KISALTMALAR

- **AB** : Avrupa Birliği
- **ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- **Ar-Ge** : Araştırma ve Geliştirme
- **AVA** : Alansal Varlık Araştırması
- **BİNTSO** : Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası
- **BTSB** : Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı
- **DAKA** : Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
- **DTÖ** : Dünya Ticaret Örgütü
- **EKOM** : Ekonomik Konsantrasyon Matrisi
- **EMEA** : Doğu Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi
- **FEDAŞ** : Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş.
- **FKA** : Fırat Kalkınma Ajansı
- **GATS** : Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
- **GDİOSB** : Gıda İşlemeye Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi
- **GSKD** : Gayri Safi Katma Değer
- **GSYİH** : Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
- **GTHB** : Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- **GTİP** : Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu Cetveli
- **ISO** : Uluslararası Standartlar Teşkilatı
- **İAOSB** : İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi
- **İŞKUR** : Türkiye İş Kurumu
- **KKO** : Kapasite Kullanım Oranı
- **KOBİ** : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

- **KOSGEB** : Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İd. Bşk.
- **MARKA** : Marmara Kalkınma Ajansı
- **MDA** : Mevcut Durum Analizi
- **MGM** : Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
- **MÜSİAD** : Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
- **NACE** : Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması
- **OECD** : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
- **OSB** : Organize Sanayi Bölgesi
- **SEGE** : Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
- **SEP** : Stratejik Eylem Planı
- **SGK** : Sosyal Güvenlik Kurumu
- **TDİOSB** : Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi
- **TİM** : Türkiye İhracatçılar Meclisi
- **TOBB** : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- **TÜBİTAK**: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
- **TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- **TYDTA** : Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı
- **URA** : Uluslararası Rekabetçilik Analizi
- **USD** : Amerikan Doları
- **WTO** : Dünya Ticaret Teşkilatı

GİRİŞ¹

Bir bölgenin ekonomik yönden kalkınması son derece hayati öneme sahiptir. Nitekim ekonomik gelir elde edemeyen, üretmiş olduğu mal ve/ veya hizmeti satamayan (*rekabet edemeyen*) bir bölgede insanların yaşamlarını devam ettirme şansı yok denecek kadar azdır (*velev ki devlet bizzat müdahalede bulunmasa*)². Bu bağlamda değerlendirildiğinde *ekonomik* olarak kırsal kalkınmanın nasıl elde edileceği ve *sürdürülebilirliği* hep araştırma ve meşguliyet konusu olmuştur. Öyle ki, günümüzde birçok politika yapımcılarının ve stratejik karar vericilerin devamlı üzerinde durduğu gündem maddelerinin başında yer almaktadır.

Ekonomik boyut ile kalkınma ve/ veya kırsal kalkınma sağlamada, politika belirlemede ve ona göre iktisadî programın uygulamaya koyulmasında bir usûl noksanlığından bahsetmek mümkündür. Daha doğrusu, kalkınma ve/ veya kırsal kalkınma çabaları çok meşakkatli ve hayli çok disiplini bünyesinde taşıdığından; özellikle kalkınma çabalarında- programlarında kırsal alanın çok iyi tahlilinin, teşhisinin ve buna bağlı elde edilmesi gereken verilerin ve analizin yeterince önemsenmediği görülmektedir³. Maalesef, *son derece önem arz etmesine rağmen*, yeterli olmayan, doğrulanmamış ve eksiksiz elde edilen verinin, envanterin ve buna bağlı teşhis-analizin tam olarak yapılmadığı ve/ veya hiç yapılmadığı görülmektedir. Doğal olarak, *insan metaforundan hareket edecek olursak*, kan değeri yanlış hesaplanmış, röntgeni düzgün çekilmemiş, diğer tahlilleri doğru-dürüst alınmamış bir hasta ve/ veya kişi hakkında analiz yapıp ona göre reçete yapılması nasıl bir vakıya ise; aynı şekilde, *belki daha da zor bir süreç gerektiren*, sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik yöntemlerde de düzgün veri ve analize dayanmayan ve buna bağlı oluşturulan veri ve bilgi seti, stratejik kararlar ve uygulamaya yönelik tüm çalışmalar-çabalar-programlar akim kalmaya mahkûmdur.

Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde öncelikle **kalkınmanın metodolojisine** göre hareket etmek gerekmektedir. Öncelikle ürünler ve ürünün bağlı olduğu üst sektörler üzerinden

¹ Giriş bölümü proje koordinatörü Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan ve Doç. Dr. Alaaddin Yüksel'in "Kırsal Kalkınma" kitabından alınmıştır.

² Isık'ın da (2009) belirttiği üzere; ekonomik kalkınmanın önemi, bireylerin ve toplumun refahındaki artışa yaptığı katkıdan kaynaklanır. Bireylerin ihtiyaçlarının maksimum düzeyde karşılanması ve bunun içinde bireylerin ve toplumun *gelirlerinin* azamileştirilmesi gerekir.

³ Kaldı ki, fayda- maliyet analizleri de yapılmamaktadır. Diğer bir ifade ile üretilen mal ve/ veya hizmetin maliyeti ne olur? Rakiplerden daha ucuza ve kaliteye satabilir miyim? Fikri maalesef çoğu zaman hesaba katılmamaktadır.

hareket edilmeli ve **rekabetçi sektör tanımları (seçimi) netleştirilmelidir**. Burada da bir sıkıntı söz konusudur. Çünkü ekonomik kalkınma net bir sektör ve buna bağlı net bir ürün üzerinden yürütülmektedir. Bu bağlamda temel endüstrilerin genel bir tanımının yapılması ve bunlara bağlı olarak alt sektörlerin bilinmesi gerekmektedir. Zira, yine vurgulamak gerekirse, ekonomik kalkınma yaklaşımı artık rekabetçi gücü yüksek sektörler üzerine bina edilmektedir⁴. Diğer bir ifade ile *ne olursa üretim– her şeyi üretim* bakış açısı ve/ veya politikası ile tüm sektörlere yönelmek ve üretim yapmak anlayışı kısır döngüye yol açmakta, ölçek ekonomisinin varlığını imha etmekte, değer zincirinin halkalarını tamamlamak ve koordine etmeyi hayli güçleştirmekte, *doğal olarak*, verimliliği düşüreceği için rekabet şansını zora sokmaktadır. Bu bağlamda, üretimde coğrafi derinliğe haiz olmayan; katma değeri çok düşük, rekabetçilik gücü zayıf, yani satışta zorlanan bir sektörel ürüne bağlı program; bölgenin kalkınmasında, *ekonomik yönden*, bir kaldıraç vazifesi yapamamaktadır.

Binaenaleyh aşağıdaki Şekil’de temel endüstrilerin sınıflaması 3 ayrı kategoride değerlendirilmiştir. Diğer Şekil’lerde de alt sektörlerin sınıflaması **fayda-maliyet analizi** mantığı ve rekabetçilik esasına göre tanzim edilmiştir. *Tarım endüstrisi* kendi içinde 3 farklı kısma (bitkisel üretime bağlı sektörler, hayvansal üretime bağlı sektörler, ormansal üretime bağlı sektörler) ayrılmaktadır. *Sanayi (imalat) endüstrisi* hayli büyük ve bir biri içine geçmiş alt sektörlerin halitasından oluşmaktadır. *Hizmet sektörü* ise tarım ve sanayi haricinde gelişmiş olan; hem kendisinin başlı başına bir sektör olduğu, hem de diğer temel endüstrileri (*tarım ve sanayi*) destekleyen bir ekonomik faaliyet alanıdır. Özetlemek gerekirse günümüzde ekonomik yönden kalkınma çalışmalarının başlangıç noktası *sektör ve net bir üründür*. Diğer bir ifade ile bir bölgenin çekirdek yeteneklerine (*core competence*) uygun sektör tespit edilerek, ekonomik kalkınma ve serdedilecek proje paketleri bu sektörün verimliliğini-inovasyonunu artırmaya yönelik olarak planlanmaktadır (*sektör mal ve/ veya hizmet sektörü ürünü olabilir*). Bu bağlamda öncelikle sektörlerin tarifini yapmak icap etmektedir.

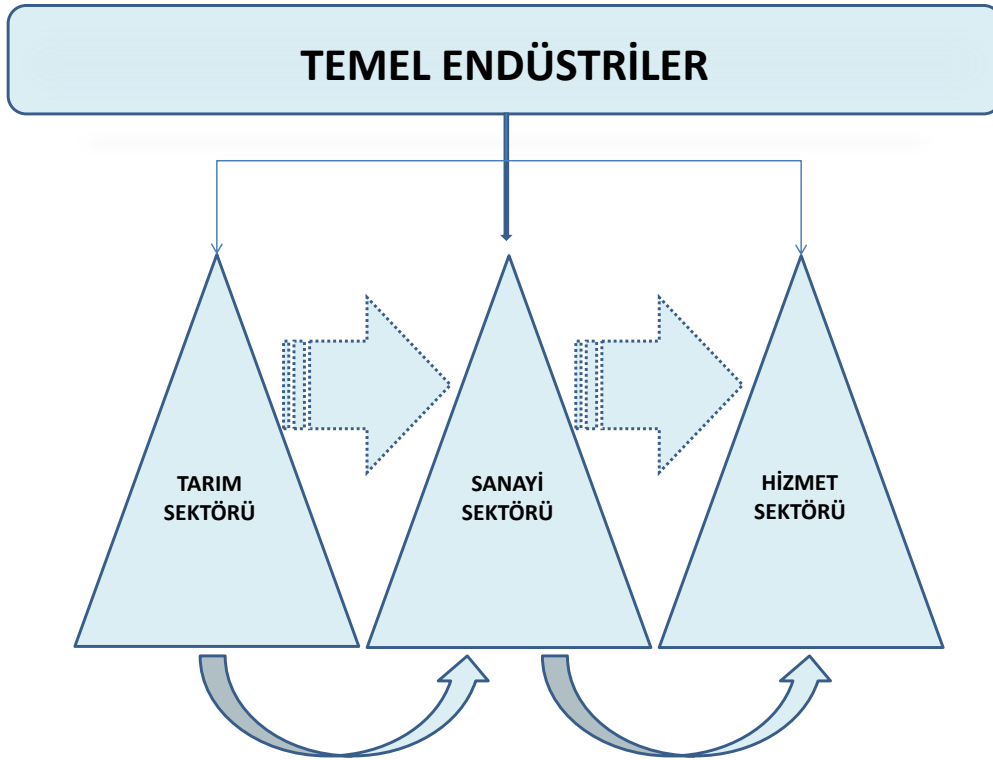
⁴ Eşitlik ve rekabet teorileri farklı bir gündem maddesi olduğundan burada detayına girilmemiştir.

- **Bir Ekonominin Temel Endüstrileri**

Günümüzde bir ülkenin veya bir bölgenin ekonomisi temelde 3 farklı endüstri (tarım- sanayi- hizmet) üzerine bina edilmektedir. Her bir endüstri ise kendi aralarında çok çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Kalkınma çalışmalarında *seçilip geliştirilecek* her bir sektörün titiz bir araştırmanın neticesinde tespit edilmesi öngörülmektedir.

Diğer yandan her bir sektörün belirlenmesinde çok ciddi analiz tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu analizler bize doğru neticeyi vermekte ve hangi sektörün öncelikle geliştirileceğine yönelik önemli girdileri sunmaktadır.

Şekil 1: Bir Ekonominin Temel Endüstrileri ve Genel Sınıflaması

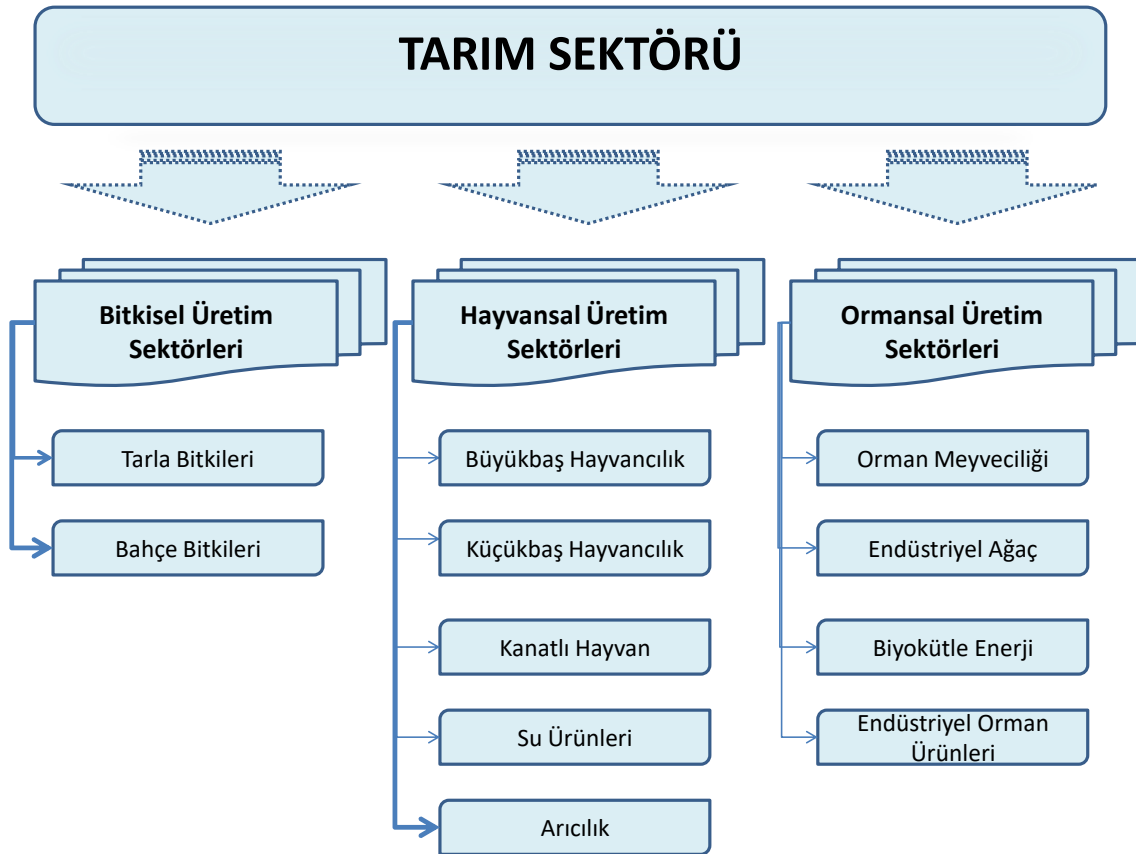

- **Tarım Sektörü Sınıflaması**

Tarım sektörü, özellikle kırsal kalkınma açısından en başta gelen sektörlerdendir. Verimli yapılan ve tarımsal sanayi uzantısı da olan bir tarım ve hayvancılık sektörü, katma değeri olan bir sektörü temsil etmektedir. Üstelik bu sektörün faaliyetleri sadece gıda ya da tarımsal ürün elde etmekle kalmamakta, çok farklı açılardan toplumu etkilemektedir.

Genel olarak 3 farklı alt sektörden ibaret olan tarım endüstrisi; bu alt sektörlerin de kendi arasında oluşturduğu birçok farklı faaliyet kollarından meydana gelmektedir.

Şekil 2: Tarım Sektörünün Genel Sınıflaması

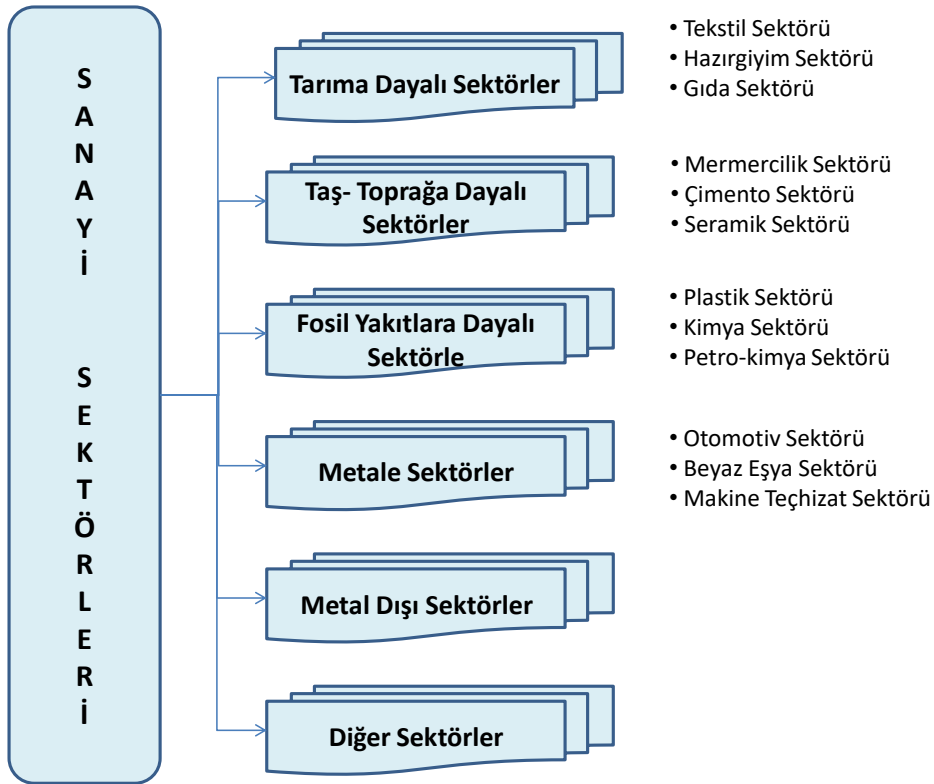

• Sanayi Sektörü Sınıflaması

Sanayi sektörü kendi içinde birçok alt faaliyet kollarına ayrılmaktadır. Sektör aynı zamanda kendi içinde de farklı alt sektörler için üretim gerçekleştirilmektedir.

Ekonomik kalkınma çalışmalarında en önemli sektörlerden birisini sanayi sektörü oluşturmaktadır. Zira sanayi sektörü kırsal kesimin önemli bir sektörünü oluşturan tarımsal endüstriden hâsıl olan hammaddeleri işleyerek sanayi ürünü (*gıda sektörü*) haline getirmektedir. Diğer yandan madencilik sektörü de kırsal kalkınma açısından önem arz etmektedir. Sektörün gerek altyapı çalışmalarına katkısı, gerekse doğrudan ve dolaylı istihdama etkisi öne çıkan unsurlardır.

Şekil 3: Sanayi Sektörünün Genel Sınıflaması

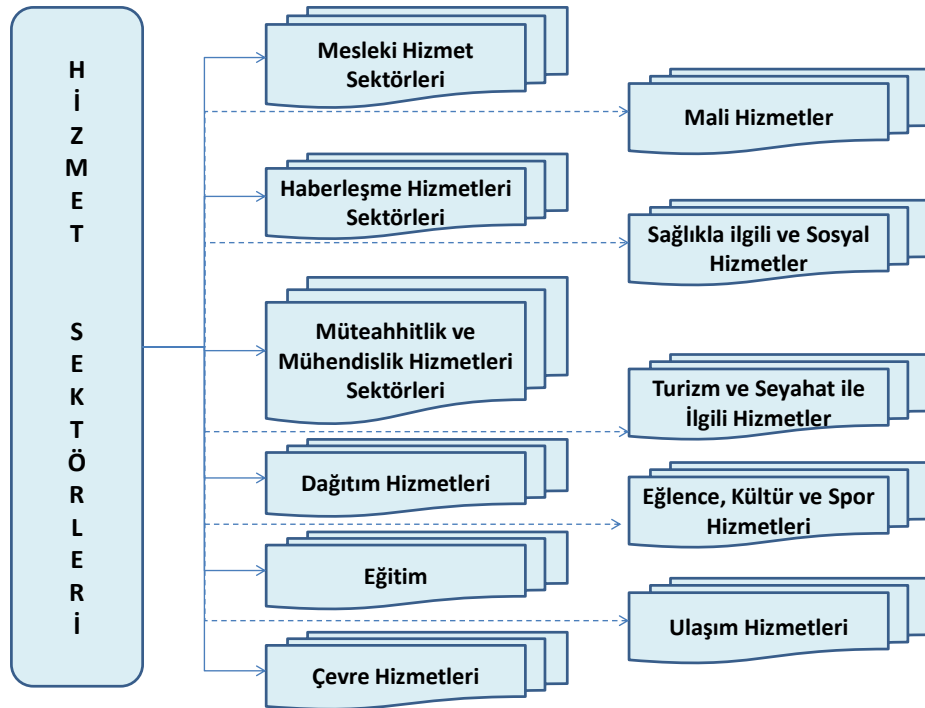
• Hizmet Sektörü Sınıflaması

Bu sektörler içinde en çekici olanı, en çok dikkat çeken ve hızlı gelişme sergileyen hizmet sektörüdür. Hizmet sektörünün, gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemde önemi giderek artmaktadır. Bu önemin farkına varan çeşitli düzeydeki karar vericiler, sektörlerle yönelik çeşitli rekabet stratejileri geliştirme yönünde büyük çaba sarf etmektedirler.

GATS'da hizmetler, hükümetlerin ticari amaç dışında ve herhangi başka bir hizmet sunucusuyla rekabet etmeksizin sundukları hizmetler dışında kalan bütün sektörlerdeki hizmetler olarak tanımlanmıştır. Avrupa Birliği açısından hizmet tanımına bakıldığında Roma Antlaşması'nın 60. maddesinin hizmeti *normal olarak bir ücret karşılığı yapılan ve malların, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı kapsamına girmeyen işler* olarak tanımladığı görülmektedir. Bu maddeye göre hizmet tanımı; (1) sınai nitelikteki faaliyetleri, (2) ticari nitelikteki faaliyetleri, (3) esnaf ve sanatkâr faaliyetlerini ve (4) mesleki faaliyetleri kapsamaktadır (Taşkesenlioğlu, 2009).

Farklı şekillerde tanımlanan tüm hizmet sektörlerinin sınıflaması bu temel endüstriler altında cem edilmektedir.

Şekil 4: Hizmet Sektörünün Genel Sınıflaması

Ekonomik Yönden Kalkınma Süreci⁵

Hızlı bir küreselleşme sürecinin yaşandığı günümüz dünyası, bu sürece etki eden temel faktörler (*ekonomik, sosyolojik, teknolojik vs.*) vasıtasıyla artık bir köy halini almıştır. Daha da önemlisi küreselleşme, aynı zamanda, temel etkenler ile birlikte firma-sektör-bölge-ülke rekabetçiliğini de üst düzeye çıkarmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte başlayan yeni dönemde sınırlar arası ekonomik ilişkiler ve uluslararası ekonominin entegrasyonu büyük ölçüde güçlenmiş; üretim girdilerinin, mal ve hizmetlerin akışkanlığındaki artış, dünya ekonomisindeki ekonomik bağlantıların genişleyip aynı zamanda derinleşmesine yol açmıştır. Doğal olarak bu durum ülkelerin, bölgelerin, kentlerin, sektörlerin ve firmaların hem rekabetçilik yapılarını hem de buna bağlı olarak geliştirdikleri stratejilerini önemli oranda olumlu ve/ veya olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yarışta ayakta kalabilmenin en büyük şartı strateji geliştirebilme yeteneğidir. Strateji geliştiren yaşar. Bilindiği gibi strateji insanlık tarihi kadar eski bir kavram olup savaş sanatında yüzyıllardır kullanılan bir yöntemdir. Nitekim savaşlar stratejiler ile kazanılır. Orduya yol göstermek anlamında kullanılan strateji, özellikle 1950'lerden sonra ekonomi literatüründe de yer almaya başlamış, gerek firma düzeyinde gerekse sektör düzeyinde en önemli başvuru yöntemi olarak öne çıkmaya başlamıştır. Diğer bir ifade ile artık ekonomik savaşlar da stratejiler ile yürütülmektedir. Bu bağlamda, rekabetçi bir konuma yükselmek bu vesile ile sektörel ve bölgesel kalkınmayı (*kırsal kalkınmayı*) gerçekleştirmek stratejiler vasıtası ile mümkün hale gelmiştir. Strateji ve stratejilere bağlı olarak sektörel rekabetçilik, firma stratejilerinde (*küresel ve yerel*) önemli bir gündem maddesi teşkil ettiği gibi, bu durumun bölgesel kalkınma planlarına da yansıdığı görülmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB)'ne üye ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler stratejik planlama çalışmalarının odak noktasına rekabetçiliği koymaktadır.

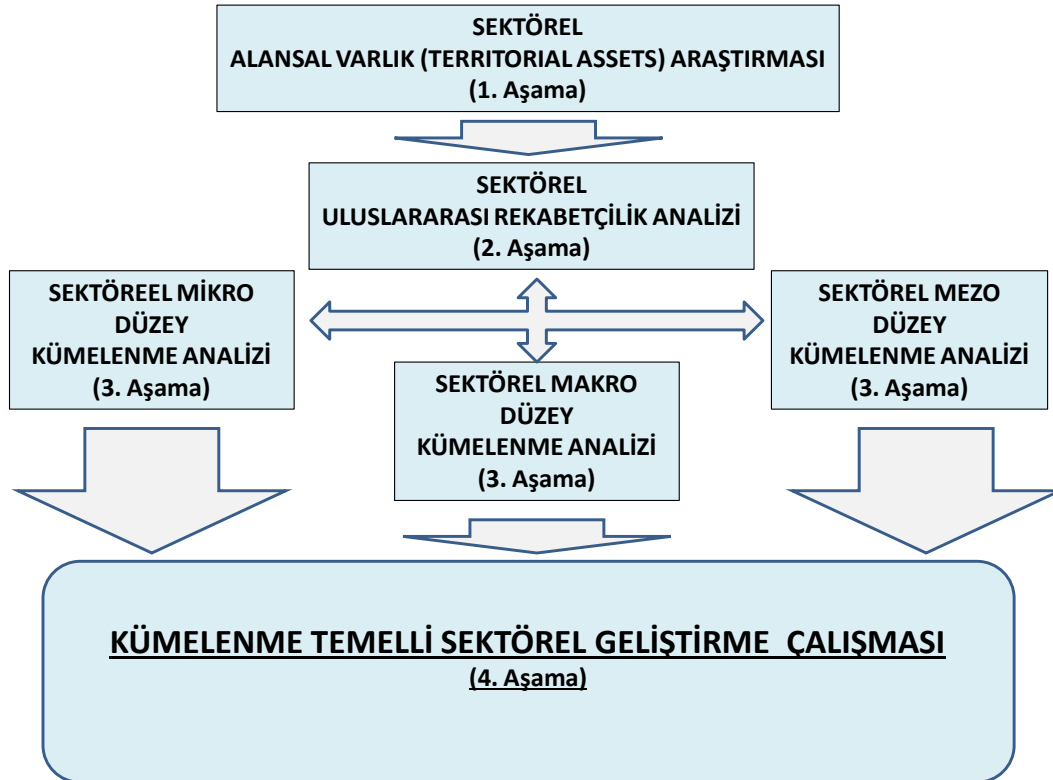
Ülkemiz özelinde incelendiğinde ulusal planlamaya geçiş serüvenimizin gelmiş olduğu son aşama olarak değerlendirilen stratejik planlama ve stratejik yönetim 2000'li yıllardan sonra yaygınlaştırılmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Nitekim Lizbon Kriterleri ile de kabul etmiş

⁵ *Büyüme* makroekonomik göstergelerde meydana gelen rakamsal genişlemeyi ifade ederken, *kalkınma* ekonomide gerçekleşen bir yapı değişimini ifade etmektedir. Milli gelirin yılları kapsayacak dönemler itibarıyla büyümesi ekonomik büyümedir. Bunun yanında, ekonomik büyüme, ekonominin bütününde meydana gelen yaygın büyüme ve ekonominin sadece bir bölümünü kapsayan yoğun büyüme olarak da ele alınabilir (Isık, 2009).

olduğumuz *Rekabete Dayalı Ekonomik Kalkınma Politikası* ile birlikte gerek AB'ne üye devletler gerekse ülkemiz açısından rekabetçilik yaklaşımı ekonomik kalkınmaya yönelik stratejik planların mihenk taşını oluşturmaktadır. **Enstrümantal düzeyde** değerlendirildiğinde ise; çeşitli çağdaş yönetim tekniklerinin [örneğin rekabetçilik analizi (*competitive analysis*) değer zinciri (*value chain*), kümelenme (*cluster*) vs.] ve yaklaşımlarının rekabet stratejilerini uygulamak ve elde etmek için kullanılan etkin yöntemler olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bu çerçevede düşünüldüğünde, ekonomi boyutu dikkate alındığında, kalkınma ve kırsal kalkınma çalışmalarının esas bir stratejik master plan çerçevesinde hazırlanan programın ilk halkasını oluşturan teşhis- araştırma- analiz çalışmasına bağlı olarak alansal varlık araştırması yapmak; daha sonra öngörülen sektörün ve buna bağlı alt sektörlerin- tarif edilen ürünlerin uluslararası rekabetçilik düzeylerinin tespitinin gerçekleştirilmesi, kümelenme analizlerinin yapılması ve buna bağlı kümelenme geliştirme stratejik planının yapılması üzerine bina edilmektedir.

Şekil 5: Ekonomik Yönden Kalkınma Süreci

Yukarıdaki Şekil’de de izah edildiği gibi, ekonomik yönden kalkınma çalışmaları beraberinde, bilimsel bir dizi analiz-araştırma-geliştirme çalışmalarını (yöntemi- teknikleri) bünyesinde barındırmaktadır.

- **Sektörel Rekabetçilik Analizi**

Bölgeler arasındaki fonksiyonel işbölümü ve bu işbölümünde verimlilik ve yeniliklere dayalı rekabet gücünün sağladığı avantaj nedeniyle gerek akademik çevreler gerekse de karar birimleri açısından, özellikle 1980 sonrasında ülke, bölge ve kent düzeyinde Rekabet Avantajı (*competitive advantage*) kavramı çok önem kazanmıştır. Çünkü günümüzde, rekabet avantajı elde etmek, daha fazla mal ve/ veya hizmet üretir hale gelmek; doğal olarak refah düzeyinin ve yaşam standardının yükselmesi ve istihdam olanaklarının gelişmesi anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, daha birkaç sene öncesinin Eşitlik İlkesi ile tasarlanan Bölge Kalkınması politikaları yerini giderek kalkınmayı ve gelişmişliği de içine alan Bölge Rekabet Edebilirliği stratejilerine yani Bölge Rekabetçiliği’ne bırakmıştır. Çünkü rekabetçilik kavramı kalkınma ve gelişme kavramlarının içerdiği mutlak düşüncenin (*diğer illerle karşılaştırma yapılmadan şehir düzeyinde analiz ve planlama yapılması*) dışına çıkılarak karşılaştırılmalı bir analiz ve planlama yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu da şehir yönetiminin odağının kalkınma/ gelişmeden rekabetçiliğe doğru kaymasına yol açmıştır (Barca ve Döven, 2007).

Bu odak kaymasının kapsam ve derinliği düşünüldüğünde bir paradigma değişiminden söz etmek mümkün görünmektedir. Bu temel düşünce değişikliği devletlerin kalkınma politikalarının esasından değişimine ve yeniden tasarlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, günümüz çağdaş koşullarında yapılan sektör, şehir, bölge ve ulusal kalkınma programları Rekabetçilik İlkesi’ne göre tasarlanmaya başlamıştır (Barca ve Döven, 2007).

Bu gelişmelerin paralelinde, küreselleşme ile birlikte oluşan paradigma değişimi, rekabetçiliğin elde edilmesi için birçok bilimsel araştırma ve buna bağlı olarak kamu ve işletme politikalarını da tetiklemiştir. Özellikle rekabet teorilerinin gurusu kabul edilen Harvard Üniversitesi Profesörlerinden Michael Porter’ın teorik ve ampirik çalışmaları başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede kabul görmekte ve uygulanmaktadır.

Bir bölgede firmaların rekabet avantajını yakalaması, bir sektörde faaliyet gösteren firmaların, yurt içi ve yurt dışına daha az maliyetli ve daha kaliteli mal ve/ veya hizmetin satışı anlamına gelmektedir. Bir firmanın can suyunu oluşturan *satış* vasıtası ile firmalar kâra geçmekte, biriken sermaye bölgede yeni yatırımlara vesile olmakta böylelikle bölgesel kalkınma gerçekleştirilmektedir.

Bu gerçekten hareketle, rekabet edebilirlik olgusu başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Birliği (AB)'ne üye ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Binaenaleyh, Avrupa Birliği'ne üyelik ve uyum müzakerelerinin hız kazandığı bu aşamada, ulusal kalkınma stratejilerimiz de bu sürece uyumlu hale getirilmeye başlanmıştır.

Bununla birlikte, firma (mikro), sektör (mezo) ve bölge (makro) düzeyinde rekabet edebilirlik, Türkiye'deki ekonomik kalkınma politikası yaklaşımı açısından görece olarak yeni bir kavram olup, rekabet edebilirliğin unsurlarının ortaya konması, ölçülmesi ve gerekli politika araçlarının belirlenmesi yönünde son derece sınırlı çalışmalar yürütülmektedir. Ancak, Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planı ile birlikte son dönemde bölgesel politika gündeminde yer almaya başlayan rekabet edebilirlik kavramı ve ilgili politika araçlarının, yeni dönemde bölgesel kalkınma açısından en önemli unsurlar arasında yer almaya başlayacağı beklenmektedir.

- **Sektörel Kümelenme Analizi**

Sektörel ve bölgesel rekabet avantajı elde etmek için geliştirilen Kümelenme Yaklaşımı (*Cluster Approach*) son yıllarda başta ABD olmak üzere tüm gelişmiş ülkelerin bölgesel ve kırsal kalkınma çalışmaları ve stratejilerinde kullanılmakta olduğu ve rekabet avantajı (*competitive advantage*) elde edilmesini sağlayan bir yöntem olarak benimsenmiş; diğer bir deyişle, kümelenme yaklaşımı artık ülkelerin kalkınma planlarında (Master Planlar dâhil) politikalarının en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir.

Kümelenme, coğrafi bir alanda birbirlerine katma değer ekleyen üretim zinciri ile bağlı, karşılıklı bağımlı firmalar, destekleyici kurumlar (*acenteler, danışmanlık şirketleri, sivil toplum kuruluşları-STK, bankalar, sigorta şirketleri*) ve müşteriler tarafından oluşturulmuş ağ (*network*) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile kümelenmeler, belirli bir endüstride

birbiri ile ilişkili ve birbirine katma değer katan şirket ve kurumların coğrafi yoğunlaşmaları olarak ifade edilmektedir.

Kalkınma Planı'nda da belirtildiği gibi, küresel rekabet koşulları altında kendileri birer rekabet birimine dönüşen şehirler ve bölgeler, dinamiklerini ve potansiyellerini değerlendiren uygun stratejiler çerçevesinde ve bütün kesimleri kalkınma sürecine katan iyi yönetim modellerini hayata geçirerek daha hızlı bir gelişme eğilimi yakalama şansına sahip olmuştur.

Yine vurgulamak gerekirse özellikle her bölgenin kendi çekirdek yeteneklerini (*core competence*) daha da geliştirip rekabet stratejilerini bu değişkenler üzerine bina ederek rekabet avantajı sağladıkları görülmektedir. Ancak, ülkemizde, gerek kırsal ve kentsel yerleşim birimleri, gerekse bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik yapı ve gelir düzeyi dengesizlikleri konumunu muhafaza etmektedir. Maalesef mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğu istihdam imkânları yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu yapı, bölgelerin, sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren bütüncül (holistik) ve sistematik bir bölgesel ve kırsal gelişme politikasını gerekli kılmaktadır.

Bu gerçekten hareketle, ana boyutları Giriş Bölümü'nde işaret edilen ve uluslararası rekabetçilik temeline oturtulan bu paradigma (**Sosyal-Ekonomik-Çevresel-Fiziksel**) aynı zamanda, Kalkınma Planı genel hedeflerinden biri olan bölgelerde yenilikçi, rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörlerin seçilerek desteklenmesinde sağlam bir temel oluşturacağı ve ülke genelinde etkili işleyen mekânsal odaklı bir teşvik sisteminin oluşturulmasına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Ayrıca bütün kalkınma planlarının temel omurgasının bu paradigma üzerine bina edilmesi ve çıkılan çağrılarının da 4 boyut ve buna bağlı eksenler üzerine bina edilmesi öngörülmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bingöl ili sanayi sektörü mevcut durum analizinin ve stratejik vizyonunun hazırlanması bu bağlamda çözüm önerilerinin geliştirilmesi projesi kapsamında Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası tarafından çalışma başlatılmıştır.

Çalışmanın, belirtilen amaca ulaşabilmesi ve bilimsel nitelik taşıması için öncelikle bilimsel araştırma yöntemlerine müracaat edilmiş olup, çeşitli veri toplama teknikleri ile sahada veriler elde edilmiş ve analiz edilerek yorumlanmıştır. Öncelikle araştırmanın gerekçesinin ve amacının izah edildiği yöntem çalışmasında, kalkınma paradigması, hedefler, veri toplama teknikleri ve analiz yöntemleri konusunda izahat yapılmıştır.

Araştırmanın yöntemi kapsamında nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, ikincil verilerin yanı sıra birincil veri toplama tekniklerine de müracaat edilmiştir.

1.1 Araştırmanın Gerekçesi

Çalışmanın temel gerekçesini, küreselleşme süreci ile başlayan büyük değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan **rekabetçiliğe dayalı yeni kalkınma anlayışı paradigması** oluşturmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzeyde kabul ettiğimiz bu anlayış çerçevesinde, **iktisadi kalkınma** çalışmaları yeni bir bakış açısı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Binaenaleyh, yapılan bu çalışmanın mantıksal algoritması da bu temel üzerine kurulmuştur.

Nitekim **küreselleşme** süreci ile birlikte başlayan yeni dönemde sınırlar arası ekonomik ilişkiler ve uluslararası ekonominin entegrasyonu büyük ölçüde güçlenmiş; üretim faktörlerinin, mal ve hizmetlerin akışkanlığındaki artış, dünya ekonomisindeki ekonomik bağlantıların genişleyip derinleşmesine yol açmıştır. Doğal olarak bu durum ülkelerin kalkınma anlayışlarına (*politikalarına*), sektörlerin ve işletmelerin (*mal ve/ veya hizmet üreten işletmeler*) rekabetçilik stratejilerine etki etmiştir.

Bu gelişmelerin paralelinde, Avrupa Birliği (AB) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'ye bağlı üye ülkeler hazırladıkları çalışmalarda (*European Competitiveness Report-2000; OECD Programme on Technology and the Economy- 1992; The Report of President's Commission on Competitiveness- 1984*) küreselleşme süreci ile ortaya çıkan **rekabetçiliği** kalkınma anlayışlarının oluşumunda mihenk taşı olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda, bölgeler arasındaki fonksiyonel işbölümü ve bu işbölümünde yeniliklere dayalı

rekabet gücünün sağladığı avantaj nedeniyle gerek akademik çevreler, gerekse de karar birimleri açısından, özellikle 1990 sonrasında ülke, bölge ve şehir düzeyinde rekabet (*competitiveness*) gücünü artırarak bölgesel kalkınma çalışmalarının tasarlanması çok önem kazanmıştır.

Gelişmelerin teorik kökenleri ve buna bağlı akademik çalışmalar incelendiğinde ise, Harvard Üniversitesi profesörlerinden Michael Porter'ın serdetmiş olduğu paradigmanın öne çıktığı görülmektedir. Porter, 1990 yılında yayınladığı **Ulusların Rekabet Avantajı** adlı kitabında *neden bazı ülkeler diğer ülkelere göre daha rekabetçidir?* sorusuna cevap verebilmek için en önemli rekabetçilik teorilerinden Pozisyon Yaklaşımına (*Position Approach*) uygun olarak çeşitli rekabetçilik modelleri ve analiz yöntemleri geliştirmiştir. Bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkardığı Elmas Modeli (*Diamond Model*) ise; Porter'ın geliştirmiş olduğu en önemli sektörel analiz tekniklerinden birisi olup, sektörlerin (*tarım-sanayi-hizmet*) uluslararası rekabetçilik analizini ortaya koymakta ve özellikle karar verici konumdaki yöneticilere/planlamacılara ekonomik kalkınma politikalarında sağlıklı bir öngörü sunmaktadır.

Model, ulusal rekabet avantajlarının belirleyicilerini sistematik olarak ortaya koymak için küresel rekabetin unsurlarını bir sistem yaklaşımı içinde analiz etmektedir. Elmas Modeli, aynı zamanda, bir sektörün toplam rekabetçilik pozisyonunu da temsil etmektedir. Klasik İktisat Teorileri, ülkelerin gelecek nesillere bırakabileceği ülke toprağı, doğal kaynaklar ve nüfus gibi faktör havuzlarının kısmi avantajların belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir.

Binaenaleyh, sadece makroekonomik değişkenleri, ucuz veya yoğun işgücünü, devlet politikalarını veya yönetim tekniklerini rekabet avantajlarının belirleyicisi olarak görmek de doğru sonuçlara ulaşmak için yeterli değildir. Porter, daha geçerli bir paradigmaya ulaşabilmek için özelleştirilmiş (*specific*) endüstrilere-sektörlere yoğunlaşmış ve rekabetçiliğin yukarıda sayılan faktörlerden etkilendiğini ancak bazı durumlarda bu faktörlerin yoğun ve bol miktarda (*abundant*) olmasının sürdürülebilir büyümenin önünde engel olabileceğini ifade etmiştir. Porter, ulusların nitelikli işgücü, güçlü teknoloji, bilgi birikimi ve kültür gibi kendi ileri faktör havuzlarını oluşturabileceğini ileri sürmüş ve bunun özelleşmiş koşullar altında gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Küresel rekabetçiliğin elde edilmesi ile kalkınma yaklaşımı vasıtasıyla hâsıl olan gelirler, istihdam olanaklarının gelişmesini ve yaşam standardının yükselmesini sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile yeni eğilimin temel vurgusu, bilgi ekonomilerinin şekil verdiği yeni rekabet ortamı ve yeni küresel piyasalarda var olabilmenin en önemli koşulu olarak rekabet gücünün yükseltilmesini ve rekabet gücü tarafından belirlenen ekonomik büyüme ve refahın yönetimi ve organizasyonunda, **sektörün** anahtar kavram olarak ele alınmasıdır.

Neticede, artık bölgesel ekonomik kalkınma planlamaları rekabetçilik esasına göre yapılmaktadır. Yani sektörlerin rekabetçilik gücünün artırılması, bu vesile ile bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi stratejik ekonomik planlamaların (*kalkınma çalışmalarının*) mihenk taşıını oluşturmaktadır.

Rekabetçilik temelli kalkınma çalışmaları ve yapılan kalkınma planlarının bu paradigma üzerine bina edilmesi, ülkemizin ekonomi ve kalkınma yönetimi tarafından da makes bulmuş ve benimsenmiştir. Bu bağlamda hareket eden kalkınma ajansları da benzer çalışmaları yürürlüğe koymuş ve uygulamaya geçirmiştir. Yapılan planlama ve programlar irdelendiğinde temel olarak rekabetçiliği netice veren alt programların yürürlüğe konulduğu ve bunun üzerine hareket edildiği görülmektedir.

Bu bağlamda, sanayi sektörüne yönelik olarak **sektörel kümelenme çalışmasının** sağlıklı ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi; sektörde faaliyet gösteren tüm ana ve bunlara bağlı alt sanayi sektörlerinin uluslararası rekabetçilik gücünün artırılması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için çalışma alanına yönelik bir dizi nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak çalışma yapılması, toplanan verilerin Elmas Modeli ile uluslararası rekabetçilik analizi yapılmıştır.

Bu çalışmanın tamamlanmasından sonra (*yani çekirdek yeteneklere bağlı sektörlerin tespit edilmesi ile*) ekonomik kalkınmanın son merhalesini oluşturan sektörel kümelenme geliştirme (*sectoral cluster development*) çalışmaları ile bölgenin kalkınmasının gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

Binaenaleyh, Bingöl'de başta Fırat Kalkınma Ajansı (FKA) olmak üzere, diğer kamu kurumlarının (KOSGEB, TKDK vs.) desteklerinin tanıtımının yapılması, rehberlik hizmetlerinin verilmesi, yeni yatırımların bölgeye çekilmesi için yatırım konusunda firmalara danışmanlık ve tanıtım hizmetlerinin verilmesi sonuç olarak kamu desteklerinden faydalanan

işletme sayısının artırılması, Bingöl'ün kümelenme temelli ekonomik planlama ve stratejilerinin belirlenmesi ile yöre genelinde faaliyet gösteren sanayi alt sektörlerinin rekabetçilik gücünün analizi ve il/ilçelere yönelik uygulanacak sanayi projelerinin etkinliğinin artırılması beklenmektedir.

Sonuç olarak Bingöl'ün stratejik ekonomik planlaması ve geliştirilmesi kapsamında sanayi sektörünün rekabetçilik analizi ile elde edilecek kazanımlar detaylandırıldığı takdirde; (1) kentin ekonomik potansiyelini oluşturan sanayi sektörünün detaylı uluslararası rekabetçilik analizi yapılmış, (2) Bingöl'ün en önemli endüstrilerinden birisi olarak görülen sanayi alt sektörlerinin ileri düzeyde ekonomik kalkınma vizyonu elde edilmesi sağlanmıştır. Binaenaleyh, uluslararası ve Avrupa Birliği (AB) kriterlerine göre; kalkınma yönteminin ilk aşamasını oluşturan Bingöl'de faaliyet gösteren **sanayi sektörlerinin rekabetçilik analizi** tamamlanmıştır.

Ayrıca, sektörel rekabetçilik analizine bağlı olarak, öne çıkan temel sektörün geliştirilmesi için öngörülen alt sektör ve/veya sektörler tespit edilmiş; analizi yapılan sektörlerin değer zinciri eksik halkaları, güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiştir.

Bingöl de yapılacak olan sektörel planlamalara, devlet teşviklerine, özel sektör yatırımlarına ve bu çerçevede geliştirilecek stratejilere önemli bir altyapı oluşturulmuş; sanayi sektörünün genel yapısal analizi yapılmıştır. Aynı zamanda sektörlerin sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlaması ve kurumsallaşması yönünde altlık sağlanmıştır.

Vizyon 2023 çerçevesinde; sanayi sektörlerinin kümelenme analizi ve kümelenme gelişimine uygun olup olmadığı tespit edilerek; bu sektörlerin geliştirilmesi, rekabet güçlerinin artırılması, bu bağlamda elde edilecek satış gelirleri ile ekonomik kalkınmanın sağlanması için temel stratejiler ortaya çıkarılmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bingöl ili sanayi sektörünün mevcut verimlilik düzeyini ve inovasyon kabiliyetini geliştirerek uluslararası rekabetçilik gücünü artırıp, bölgenin refah düzeyini ve ülke ekonomisine katkısını artıracak rekabet stratejilerinin ve Vizyon 2023 stratejilerinin ortaya çıkarılması bu çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir.

1.3 Araştırmanın Hedefleri

Bingöl ilinin ekonomik gelişimini sağlıklı ve planlı bir şekilde gerçekleştirmek ve sürdürülebilir hale getirmek amacı ile gerçekleştirilen bu çalışmayla Kalkınma Bakanlığı ve Fırat Kalkınma Ajansı (FKA) Bölge Planı stratejileri doğrultusunda ilin önemli ekonomik potansiyelini oluşturan sanayi sektörlerinin Vizyon 2023 çerçevesinde makro düzeyde stratejik ekonomik planının yapılmasını hedeflemektedir.

Özellikle rekabetçi gücü yüksek alt sektörlerin geliştirilmesi; yani ekonominin, üretimi yüksek reel ücretler ortaya çıkarabilecek verimliliği yüksek faaliyetlere kaydırabilme yeteneğinin artırılması ile ulusal hedeflere uygun bölgesel milli gelirin artırılması, istihdamın artırılması ve ihracat hacminin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

1.4 Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışma il genelinde ekonomik yatırım, planlama ve gelişim kapsamında faaliyet gösteren tüm sanayi sektörlerinin uluslararası rekabetçilik gücünün artırılması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik olarak bir dizi nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak veri toplanması, verilerin analiz edilmesi ve rekabet stratejilerinin-vizyonunun ortaya çıkarılması çalışmalarını kapsamaktadır. Bu bağlamda coğrafi sınırlar **il sınırları**, sektörler ise **sanayi** sektörleridir.

Öngörülen sanayi sektörlerine ilişkin mevcut araştırma bulgularının, istatistiksel veri ve bilgilerin derlenmesi, incelenmesi ve çeşitli veri toplama teknikleriyle sektör uzmanlarının görüşlerinin alınması; bu vesile ile söz konusu sektörlerin genel görünümünün ortaya çıkarılması araştırmanın kapsama alanını oluşturmaktadır.

1.5 Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Teknikleri

Çalışmada veri toplama araçları olarak, ikincil veri toplama tekniklerine bağlı olarak konu ile uluslararası karşılaştırmalar yapılabilmesine olanak sağlayacak geniş literatür taraması, birincil veri toplama tekniğine bağlı olarak ise odak grup toplantıları, yarı yapılandırılmış mülakat ve saha ziyaretleri (*saha gözlem*) yöntemlerine müracaat edilmiştir.

1.5.1 İkincil Veri Toplama Yöntemleriyle Verilerin Toplanması

İkincil veri toplama yöntemleri kapsamında literatür inceleme araştırması yapılmış ve bilgi derleme çalışmasına müracaat edilmiştir. Bu bağlamda Bingöl bölgesi ve ilçelerine ve tüm sanayi sektörlerine ilişkin daha önce çeşitli kurum ve kuruluşlarca yapılmış çalışmalar, araştırmalar, raporlar vb. görsel ve yazılı dokümanların incelenerek veriler toplanmıştır. Bu kapsamda öncelikle Bingöl Valiliği ve FKA'nın yanı sıra kamuya bağlı ilgili kuruluşlar, Bingöl Belediyesi, Bingöl Sanayi ve Ticaret Odası (BTSO), Bingöl Üniversitesi gibi yerel kaynaklar ile birlikte, ulusal düzeyde faaliyet gösteren ilgili kurumların kaynaklarına da müracaat edilmiştir. Literatür taraması incelenmesi yapılırken, aynı zamanda, yerli ve yabancı kaynaklarda son 10 yılda yapılmış akademik çalışmaların tamamı gözden geçirilmiş, kalkınma ajanslarının hazırlamış olduğu sektör ve bölge raporları incelenmiş, sektörel birliklerin hazırlamış olduğu raporlar ve derlenen veriler taranmış ve ilgili bakanlıkların hazırlamış olduğu raporlar vs. dokümanlar araştırılmıştır.

Diğer yandan uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayacak verilerin teminini sağlamak için; (1) Dünya Bankası, (2) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı- OECD, (3) Birleşmiş Milletler, (4) Dünya Ticaret Teşkilatı- WTO, (5) Türkiye İstatistik Kurumu- TÜİK, (6) Ekonomi Bakanlığı, (7) Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (8) Kalkınma Bakanlığı (9) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği- TOBB, (10) sanayici dernekleri, (11) Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) (12) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve (13) diğer rakip ülkelerin istatistik kuruluşlarının yapmış oldukları ilgili kaynaklar da incelenmiştir.

Ayrıca sanayi sektörlerine yönelik gerçekleştirilmiş olan özelleştirilmiş çalışmalar (*bilimsel araştırma raporları, akademik çalışmalar, makaleler, sektör raporları, sektörel politika ve strateji belgeleri vb.*) da taranmıştır. Aynı zamanda il düzeyinde ve sektör bazında hazırlanmış raporlar (*Kalkınma Ajansları İl Sektör Raporları vb.*) veritabanları, stratejik raporlar, haritalar, kurumsal strateji ve iş planları incelenmiştir.

1.5.2 Birincil Veri Toplama Teknikleri

Yukarıda zikredilen ikincil veriler ile elde edilen bilgilerin yanı sıra, birincil veri toplama tekniklerine de müracaat edilmiş olup; (1) **odak grup toplantıları**, (2) **mülakat** ve (3) **saha ziyaretleri** vasıtası ile gerekli olan bilgilerin elde edilmesi sağlanmıştır.

1.5.2.1 Odak Grup Toplantıları Yöntemiyle Verilerin Elde Edilmesi

Odak grup toplantıları, 8 ila 15 kişinin katılımı ile sağlanan küçük gruplar halinde yapılan çalışmalardır. Kapalı toplantılar halinde yapılan ve katılımcı kişilerin belirli bir konu hakkında görüşlerinin tespit edilmesi amacı ile yapılan niteliksel çalışmalar olarak değerlendirilen odak gruplar; en etkin veri toplama aracı olarak nitelendirilmektedir. Odak grup çalışmalarında temel amaç kişilerin derin algısında tartışılacak konunun nasıl değerlendirildiğini anlamak ve sosyallik platformunda bu kararın nasıl netleştiğini öğrenmektir. Bu bağlamda odak grup toplantılarında; herhangi bir konuda hedef kitlenin veya sosyal paydaşların, konu hakkında derin algıdaki görüş, eğilim, tutum ve davranışlarının detaylı olarak analiz edilmesi gerektiği hallerde yararlanır.

Odak grup toplantılarının en önemli avantajı grup içi etkileşimin ve grup dinamiğinin bir sonucu olarak yeni ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasıdır. Karşılıklı çağrışımın bir sonucu olarak, katılımcılar birbirlerinin zihinlerindeki duygu ve düşünceleri tetikleyerek zengin ve çeşitli bilgi akışı sağlar.

Bingöl ili sanayi sektörlerinin analizi için yapılan odak grup çalışmaları, bir uzman moderatör mahareti ile deruhte edilmiştir. Sanayi sektörleri bazında sorunların tespit edilip, değişen ekonomik koşullara ayak uydurabilmelerini sağlamak ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmek üzere uzun vadeli, gerçekçi, uygulanabilir ve sürdürülebilir çözümler üretmeyi amaçlayan **Bingöl Özelinde Sanayi Sektör Analizleri Projesi** kapsamında kentin geneline (*Danışma Kurulu, Ticaret Sanayi Odası vs.*) ve tematik sektörlerle (*Madencilik ve İnşaat Malzemeleri, Süt ve Süt Ürünleri, Arıcılık Ürünleri, Tekstil& Hazırgiyim, Gıda İşleme Sektörlerine*) yönelik odak grup toplantıları yapılmıştır.

Toplantılara temsilen, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, ilgili işletmelerin yönetim kurulu başkanları- müdürleri, kamu kurumlarının ilgili yetkilileri ile gerçekleştirilen toplantılardan bir kısmı Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası'nda diğer kısmı ise Bingöl Üniversitesi'nde

yapılmıştır. Her toplantıda, aynı veya benzer görev/pozisyonda bulunan toplantı katılımcıları, kendi buldukları pozisyon/ görev çerçevesinden ve perspektifinden illerindeki ilgili sektör faaliyetlerini ve bu faaliyetler içindeki kendi sorumluluklarını paylaşmışlardır.

Toplantıların ilk oturumunda sektörün sorunları, sektörlere yönelik tehditler ile sektörlerdeki güçlü yönler ve fırsatlar değerlendirilirken, daha sonraki oturumda sektörlerdeki sorunların çözümüne dair fikirler ve proje önerileri tartışılmıştır. Toplantılar sonucunda Sanayi Sektörü Analizi çalışmasının diğer aşamaları için de önemli veriler sağlanmıştır.

Bu bağlamda sanayi sektörlerine ve ilgili paydaşlara yönelik olarak 15 ayrı odak grup toplantısı deruhte edilmiştir. Odak grup toplantılarının çok büyük bir kısmı Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinde gerçekleştirilmiş olup aşağıda yer alan tematik gruplar çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

1. Gıda meslek grubu
2. Tarım ve hayvancılık meslek grubu
3. Bilgi, iletişim, kozmetik, medikal meslek grubu
4. Beyaz eşya ve kuyumculuk meslek grubu
5. Otomotiv, ulaştırma, akaryakıt meslek grubu
6. İnşaat meslek grubu
7. İnşaat tamamlayıcı işler ve mühendislik meslek grubu
8. Madencilik, inşaat malzemeleri, imalat, hırdavat meslek grubu
9. Hizmet meslek grubu
10. Mobilyacılık, tekstil ve hazır giyim sektörü grubu
11. Bingöl Tavz-Der yöneticileri grubu
12. MÜSİAD temsilcileri grubu
13. Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyeleri grubu
14. Bingöl TSO yönetim kurulu grubu
15. Bingöl TSO Danışma Kurulu üyeleri grubu

Ayrıca Bingöl Üniversitesi ve Fırat Kalkınma Ajansı işbirliğinde gerçekleştirilen **3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı** kapsamında, kalkınmaya yönelik **kısa süreli toplantılar** gerçekleştirilmiş, özellikle Bingöl ilinin kalkınmasına yönelik uzmanların görüşleri (*uzgörü*) alınmıştır.

Fotoğraf 1: Uzgörü Mülakatları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

Fotoğraf 2: Odak Grup Toplantıları

1.5.2.2 Saha Ziyareti ile Verilerin Elde Edilmesi

Bu kapsamda her bir sanayi kolunda faaliyet gösteren sektörel oyuncular yerlerinde (işletmelerde) ziyaret edilmiş ve sektöre ait doğrudan izlenimler edinilmiştir. Bu gözlemler araştırmanın daha gerçekçi bir yön kazanmasına katkıda bulunmuştur. Saha ziyaretleri kapsamında sektörel analize destek olacak noktalar gözlemlenmiş ve ilgili kişiler ile anlık görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda 10 farklı saha ziyareti yapılmıştır.

Saha ziyaretleri kapsamında öncelikle gıda işleme sektörüne yönelik faaliyet gösteren işletmeler yerinde ziyaret edilerek, sektörün işleyişi, sorunları ve çözüm önerileri bağlamında veriler elde edilmiştir. Daha sonra gıda işleme değer zincirinde yer alan ileri-geri bağlantılara sahip alansal ziyaretler (*OSB içi ve OSB dışında faaliyet gösteren firmalar*) de gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 3: Gıda İşleme Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Bu bağlamda gıda işleme sektörüne yönelik önemli bir hammadde tedariki sağlayan tarım sektörüne yönelik değişik alanlarda faaliyet gösteren tesisler yerinde ziyaret edilmiştir.

Fotoğraf 4: Büyükbaş Hayvancılık Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 4: Büyükbaş Hayvancılık Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Daha sonra tekstil ve hazır giyim sektörüne yönelik faaliyette bulunan işletmelerde saha ziyaretleri yapılmıştır. Saha ziyaretleri esnasında özellikle sektörün istihdam sorunları ve çözüm önerilerine yönelik konular müzakere edilmiştir.

Fotoğraf 5: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 6: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Bingöl saha ziyaretlerinde ayrıca inşaat malzemeleri ve madencilik sektörüne yönelik faaliyette bulunan işletmeler ve tesislerde de incelemeler yapılmıştır. Bu bağlamda sektörün ana oyuncularının işletmeleri ziyaret edilmiş olup, alansal veriler elde edilmiştir.

Fotoğraf 7: İnşaat Malzemeleri ve Madencilik Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

Fotoğraf 8: İnşaat Malzemeleri ve Madencilik Sektörüne Yönelik Faaliyet Gösteren Bir İşletme

1.5.2.3 Derinlemesine Mülakat Tekniği ile Verilerin Elde Edilmesi

Mülakat sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniği olup, çoğunlukla yüz yüze yapılmakta ise de telefon, ses ve resim ileticileriyle de olabilmektedir. Sosyo-ekonomik çalışmalarda sık sık başvurulan mülakat tekniğinin ayrı bir yeri vardır. Mülakat tekniğinin temeli, adından da anlaşılacağı gibi karşılıklı konuşmaya dayanır. Günlük yaşamda bireylerin her an başvurdukları bu yöntemin, bilimsel araştırmalarda belli kurallar çerçevesinde yürütölmektedir.

Derinlemesine mülakatlar tek bir kişi ile teke tek yapılan görüşmeler olup, odak grup tartışmalarına katılamayacak derece mevki ve iş yoğunluğu olan kişilere (*örneğin iş adamları, kamu bürokrasinin üst düzey yöneticileri fikir/toplum liderleri vs.*) ulaşmak için, araştırılan konunun grup ortamında tartışılmayacak kadar hassas olmasına da bağlı sosyolojik ve psikolojik nedenleri daha ayrıntılı öğrenmek adına uygulanmaktadır.

Bu çalışmada da mülakat yöntemine müracaat edilmiş ve veriler toplanmıştır. Mülakatlar, sivil toplum kuruluşu liderlerine, kamu bürokrasisi üst düzey yöneticilerine, bilgi üreten kurumların ilgili uzmanlarına (akademisyenlere) ve firma sahiplerine/ üst düzey yöneticilerine yönelik gerçekleştirilmiştir.

Mülakatlar daha önceden Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası yetkilileri tarafından alınan randevular ve yapılan program çerçevesinde yapılmıştır. Bu bağlamda, özellikle; sektörün istihdam sorunları, mekânsal ve fiziksel gelişim sorunları, altyapı, regölasyon, enerji giderleri, finansal sorunlar, üniversite-sanayi işbirliği, kamu yönetiminin sektörlere yönelik faaliyetleri ve destekleri (teşvikleri), genç istihdama yönelik faaliyetler, ulaşım ve sektörlerin gelişimine yönelik diğer konular müzakere edilmiştir.

Mülakatlar 1-2 saat süren bir aralıkta, rahat bir ortamda, karşılıklı iletişime son derece açık bir şekilde tamamlanmış olup, sektör oyuncularının ekonominin gelişimine yönelik serdettikleri değerli fikirler ve kentin kalkınmasına yönelik vizyonlar not alınmıştır. Ayrıca, oyuncuların kamudan ve diğer yetkili kurum ve kuruluşlardan talep ve beklentileri ile bölgesel kalkınmaya yönelik proje önerileri- teklifleri de değerlendirilmiştir. Elde edilen tüm bilgiler-notlar-gözlemler raporun şekillenmesinde ve vizyonların oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu bağlamda toplam 20 farklı derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 9: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 10: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 11: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 12: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 13: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 14: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 15: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 16: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 17: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

Fotoğraf 18: Derinlemesine Mülakat Ziyaretleri

1.6 Araştırmanın Analiz Tekniği (Elmas Model Analizi) ve Yaklaşımı

Araştırmadan elde edilen tüm veriler Elmas Model analizi tekniği ile değerlendirilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Elmas Model analiz yöntemi bir sektörün nasıl daha rekabetçi hale gelebileceğinin yol haritasını sunan önemli bir değerlendirme aracıdır. Model ilk defa Harvard Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Michael Porter tarafından ortaya çıkarılmış ve uygulanmıştır. Günümüzde bu model birçok ekonomik planlama çalışmalarında etkin olarak kullanılmaktadır.

Bu bağlamda, model vasıtasıyla Bingöl ilinde faaliyet gösteren tüm sanayi sektörlerinin analizi yapılmış ve kentin kalkınmasını sağlayabilecek rekabet gücüne sahip sektörlerin analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde, hangi sanayi sektörlerinin kentin kalkınmasına katkı sağlayabileceği ve bu bağlamda yapılması gereken temel hususların nelerin olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra yapılan bu analiz ve tespitlere istinaden kalkınmaya yönelik gelişim öngörülleri ortaya çıkarılmıştır.

Aslına bakıldığında bu tür rekabetçilik stratejilerine dayalı kalkınma çalışmalarının ortaya çıkmasını zorlayan nedenlerin başında küreselleşme ve buna bağlı olarak rekabetçilik yatmaktadır. Nitekim küreselleşme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde etkilerini büyük bir hızla sürdürmektedir. Pazar ekonomilerinde ülkelerin sınırlarının ortadan kalkması, gerek iktisadi gerekse de siyasi platformlarda firmaların güçlerinin giderek artması, rekabetin eskiye kıyasla daha da şiddetli hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Hızlı bir şekilde şiddetini arttıran rekabet, firmaların artık kendi ülke sınırlarında kalmamalarını konusunu da beraberinde getirmiştir. İşletmelerin zorlu piyasa şartlarında rekabet edebilmesindeki güçlükler de artış eğilimi göstermektedir (Koç ve Özbozkurt, 2014). İşte bu artan küresel rekabet ortamında hangi stratejiler ile kalkınabileceğinin yollarını araştıran bilim insanları çeşitli yöntemler ve buna bağlı enstrümanlar geliştirmiştir. Kalkınmanın yöntemi dâhilinde konuyu incelediğimizde; bu yöntemlerin en önemli başlangıç noktasını sektörlerin rekabetçilik düzeyi araştırmaları oluşturmaktadır. Porter'ın Elmas Model yöntemi ise kullanılan en önemli teknik olarak öngörülmektedir.

Porter'ın 1990 yılında yayınladığı *Ulusların Rekabet Üstünlüğü* isimli eserinde, geliştirdiği model ile belirli sektörlerde bazı ulusların diğerlerine göre daha rekabetçi olmasını sağlayacak kriterler araştırılmıştır. Porter'a göre ülkeler, Elmas Modeli kapsamında yapılacak rekabetçilik temelinde değerlendirildiğinde, Model'e göre en verimli olduğu alanlarda

kendilerini geliştirerek başarılı olabilmektedir. Burada önemli olan nokta ise, rekabet avantajını ülkelerin değil ülke içinde faaliyet gösteren işletmelerin gerçekleştirmesidir. Ayrıca, bir endüstri için her açıdan avantajlı olmanın gerekli olmadığı, çeşitli faktörler açısından üstün olmanın da yeterli olabileceği ortaya konulmuştur. Kaldı ki, modelde ülkelerin, tüm endüstrilerde ve sektörlerde rekabet gücünü yüksek tutmalarının mümkün olmayacağı düşüncesinden hareketle, sadece başarılı olabileceği belli sektörlerle yoğunlaşması gibi önermelerde de bulunulmuştur. Artık klasik yaklaşımdan farklı olarak üretim faktörlerinin miktar ve oranının ya da teknolojinin bir ülkenin rekabet gücünü açıklamada yeterli olmadığı düşünülmektedir. Porter, modelini dört ana faktöre dayandırırken iki dolaylı faktör ortaya koymuştur. Bu faktörler; *girdi koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma yapısı, strateji ve rekabet*, olmaktadır. Dolaylı faktörler ise *devlet rolü ve şans* olarak yerini almıştır (Koç ve Özbozkurt, 2014).

Daha detaylı bir şekilde açıklanacak olursa; Elmas şeklinde tasarılan modelde bir sektörün rekabet avantajını etkileyen dört ana faktör belirlenmiştir. Bu temel değişkenler elmasın köşelerini oluşturan girdi koşulları, firma stratejisi ve rekabet yapısı, talep koşulları, ilgili ve destekleyici kuruluşlardır. Devlet ise bu dört faktörü dışarıdan etkileyen bir başka değişken olarak modelde yer almaktadır. Rekabet avantajını belirleyen elmas modeli, bir sistem ortaya çıkarmakta, bu nedenle temel değişkenler tek tek değil, birlikte rekabet avantajlarını belirlemektedirler. Diğer bir deyişle, modelin dört köşesinde yer alan faktörler birbirlerini etkilemektedirler. Dolayısıyla sistem dinamik bir yapı kazanmaktadır (Bulu, Eraslan ve Kaya, 2006).

Devletin dışsal bir etken olarak dört faktör üzerinde etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla modelde on iki yönde içsel etkileşim bağlantısı bulunurken dört tane de dışsal etki bağlantısı bulunmaktadır. Bu etkileşim bağlantılarının birbirlerine ve modelin bütününe etki derecesi bölgeden bölgeye, firmadan firmaya değişiklik göstermektedir. Elmas modeli bir faktörün diğer üç faktör tarafından nasıl etkilendiğini açıklayarak, sektörlerin rekabetçilik pozisyonlarını belirlemede kullanılmaktadır (Bulu, Karataş ve Eraslan, 2007).

Porter'a göre girdi koşullarında nitelikli işgücü, teknoloji, sermaye, altyapı gibi üretim için ana faktörler ülke tarafından oluşturulabilir. Nisbi avantaj oluşumunda birincil rol oynayan bu faktörler uygulanan politikalar, teknolojik gelişmeler veya kültürel gelişmelere paralel olarak geliştirilebilir ve değiştirilebilir. Diğer yandan Porter, niteliksiz işgücü, hammadde gibi genel

kullanıma açık faktörlerin ise herhangi bir firma tarafından elde edilebileceğini ve bu özellikleri nedeni ile rekabet avantajı sağlayamayacaklarını belirtmektedir (Bulu, Eraslan ve Kaya, 2006). Talep koşulları firmaların ürünlere verdiği önemi, yenilikçilik düzeyini etkilemektedir. Çeşitlenmiş, mevcutla yetinmeyen güçlü bir talep yapısı firmaları yeni ürünler üretmeye, değişimleri takip etmeye zorlarken, özellikle iç talebin nitelik ve nicelik açısından yüksek oluşu bölgesel firmalara küresel pazarlarda rekabet avantajı kazandırmaktadır. Porter, özellikle iç talebin gelecekte oluşacak talep yapısı hakkında firmalara doğru sinyaller verebilmesi halinde ulusların veya ulusal firmaların bu sinyali yabancı şirketlerden önce algılayarak rekabet avantajı sağlayacaklarını belirtmektedir (Bulu, Eraslan ve Kaya, 2006).

İlgili ve destekleyici kuruluşların yeterlilik ve rekabetçilik düzeyi firmaların rekabetçilik avantajını doğrudan etkilemektedir. Küresel anlamda başarılı bir sektör, ilgili bir başka sektörü de küresel başarıya taşıyabilmektedir. Örneğin İtalya, sadece iyi bir deri ve ayakkabı sektörüne değil aynı zamanda iyi bir deri işleme makineleri sektörüne de sahiptir. Rekabetçi bir tedarikçi zinciri, sektöre ucuz ve yenilikçi girdi temini sağlayarak rekabet avantajı oluşturabilir. Yatay ve dikey ilişki içerisinde bulunan sektörlerle bilgi alışverişi beraberinde yenilikçilik ve fikir alışverişini de getirecektir (Bulu, Eraslan ve Kaya, 2006).

Firma stratejisi ve rekabet yapısında Porter, firmaların kuruluş biçimleri, organizasyon yapıları, yönetim şekilleri ve ulusal rekabetçiliği konu edinmektedir. Firmaların yönetim şekilleri firma stratejisini doğrudan etkilerken, kültürlerin yönetim şekilleri, organizasyon yapısı, firma ilişkileri vb. üzerinde rekabet yapısı açısından olumlu veya olumsuz yönde etkileri bulunmaktadır. Ulusal rekabetin yapısı ise küresel rekabetçilikle yakından ilişkilidir. Porter'a göre iç piyasada her ne kadar firmalar düşük rekabeti bir avantaj olarak görse de, nitelikli bir bölgesel rekabet, firmaları ekonomik olanakların ötesine geçmeye ve yenilikçiliğe zorlayarak küresel rekabete hazırlıklı kılar (Bulu, Eraslan ve Kaya, 2006).

Devlet, bu dört faktörü dışarıdan etkileyen dışsal bir boyut olarak nisbi avantaj oluşturmada dolaylı rol oynamaktadır. Çeşitli standartların geliştirilmesi, tekel oluşumlarının önüne geçilmesi gibi uygulamalarla rekabet pozisyonuna bu dört faktör üzerinden etki etmektedir (Porter, 1990; Öz ve Pamuksuz, 2003: 3).

Elmas Modeli'ne göre rekabet avantajını oluşturan dört faktör vardır ve bunlar elmasın dört köşesini oluşturmaktadırlar. Bu faktörler; faktör koşulları, talep koşulları, firma yapısı ve

stratejisi ve ilgili ve destekleyici endüstrilerdir. Ayrıca devlet rolü ve şans diye iki dolaylı faktör de belli bir ülkenin ya da sektörün rekabetçiliği etkilediği belirtilmiştir. Şans unsuru savaş, doğal afet ya da pazar yapısının değişmesi gibi kontrol edilemeyen durumları kapsamaktadır. Porter devletin rolünü ayrı faktör olarak değil de diğer faktörlerin üzerinde yer alan bir unsur olarak değerlendirmiştir. Porter'a göre devlet, şirketlerin hedeflerini büyütme ve performanslarını arttırmaya yönelmelidir. Ona göre hükümet dolaylı bir rol üstlenmeli ve rekabet gücünü temsil eden elması büyütecek şekilde davranmalıdır (Baltacı, Burgazoğlu ve Kılıç, 2012). Elmas Modeli'yle sanayi sektörlerinin tüm ana ve alt değişkenleri kıyaslama mantığı (*benchmarking*)⁶ çerçevesinde izlenmekte ve incelenmektedir.

Tablo 1: Elmas Modele Göre Temel Değişkenlerin Değerlendirilmesi

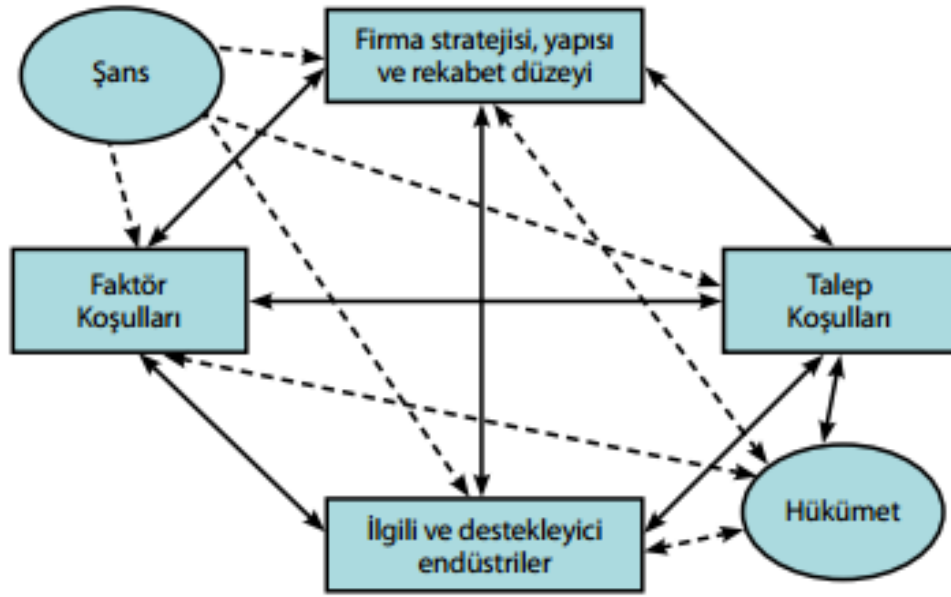
Temel Değişkenler	Alt Değişkenler
Girdi Koşulları	<ul style="list-style-type: none"> • İşgücü • Teknoloji • Hammadde • Enerji • Sermaye • Altyapı
Talep koşulları	<ul style="list-style-type: none"> • İç Talep • Dış Talep (Dış Ticaret)
İlgili ve Destekleyici Endüstriler	<ul style="list-style-type: none"> • Kümelenme Formasyonu
Firma Stratejisi ve Piyasa Rekabet Yapısı	<ul style="list-style-type: none"> • Kapasite Kullanım Oranı (KKO) • Üretim hacmi • Katma Değer • Rekabet Stratejileri • Markalaşma Düzeyi • Büyük Ölçekli ve KOBİ'lerin Oranı
Devlet	<ul style="list-style-type: none"> • Destek Mekanizmaları • Mevzuat

İlerleyen yıllardaki çalışmalarında Porter, yakın iş çevresinin rekabetçi avantaj üzerindeki etkisini daha da vurgulayarak, yerel odakların önemine işaret etmiştir. Buna göre; ilk bakışta şaşırtıcı görünse de küreselleşen dünya ekonomisinde, yakın iş çevresinin önemi artmıştır.

⁶ Kıyaslama veya başkalarından öğrenmek anlamları ile ifade edilen *benchmarking*; bir kuruluşun, kendi sektöründen ya da dışından başarılı bir kuruluşu referans alarak performansını mümkün olan tüm şekillerde karşılaştırıp mevcut olan durumdan daha iyisini oluşturmaya çalışmak için geliştirme ve iyileştirme sürecidir ve güçlü bir yönetim aracıdır.

Ancak, rekabetçi avantaja etkisi açısından yakın iş çevresinin oynadığı rol, günümüzde geçmiştekine kıyasla farklılaşmıştır. Bu yeni yaklaşım, Elmas Modelinin bir ülkenin bir sektördeki başarısını anlayabilmenin yanı sıra daha mikro ölçekte de kullanılabileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla, yukarıda özetlenen model, yerel ölçekte, örneğin sanayi alt sektörleri gibi sektörel kümelenme formasyonlarının analizinde kullanılmaktadır.

Şekil 6: Elmas Modeli ve Temel Değişkenleri

Kaynak: Porter, 1990.

Özetlemek gerekirse, bölgesel ekonomik kalkınma süreci, firmaların sürekli daha yüksek başarı ve verimlik elde edebilecek şekilde Elmas Modeli altında yer alan temel değişkenlerin iyileştirilmesi ile büyük ölçüde ilişkilidir. Yukarıdaki Şekil'de de görüldüğü üzere, iki değişken (*şans değişkeni ve devletin- hükümetin rolü*) bu sistemi önemli derecede etkilemektedir ve Model'in düzgün işleyişi bakımından gerekli görülmektedir. Şans faktörü bağlamında, rekabet gücünü etkileyen bazı gelişmeler (olaylar) hususunda; temel icatlar ve ana teknolojik dönüşümler (*örneğin; biyoteknoloji, nanoteknoloji, genetik, mikro-elektronik, bilişim vs.*), petrol şokları gibi girdi maliyetlerindeki değişimler, dünya mali piyasalarında ve döviz kurlarındaki önemli dalgalanmalar, dış kaynaklı politik gelişmeler ve savaşlar örnek olarak verilmektedir. Bunlar, firmaların ve genellikle hükümetlerin kontrolleri dışında olup, bir ara dönem niteliğinde, ülkenin mevcut sanayi yapısının yeniden şekillenmesine yol açmakta ve diğerlerine baskın gelecek şekilde bazı ülke firmalarına fırsatlar veya tehditler

sunmakta ve böylece birçok endüstride rekabet gücünün değişmesinde önemli rol oynamaktadır (Ulu, 2012).

Bingöl ili sanayi sektörlerinin uluslararası rekabetçilik analizi Elmas Model tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ikincil ve birincil veri toplama teknikleri vasıtası ile elde edilen tüm veriler modelde yer alan değişkenlerin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Her bir ana (*Girdi Koşulları, Talep Koşulları, İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar, Firma Yapısı ve Rekabet ve Devlet*) değişken ve buna bağlı alt değişkenler; sektörün uluslararası kıyaslaması yapılarak derecelendirilmiş olup, alt değişkenlerin toplam değeri ana değişkenin skorunu belirlemiştir. Model’de yer alan skorlar, *düşük, düşük-orta, orta, orta-yüksek* ve *yüksek* düzey şeklinde derecelendirilmiştir.

Tablo 2: Elmas Modeli Sektörel Rekabetçilik Skorları Değerlendirme Matrisi

Rekabetçilik Skoru Derecesi Ortalaması	Girdi Koşulları	Talep Koşulları	Kümelenme Formasyonu	Firma Stratejileri ve Rekabetçilik Yapısı	Devlet
Düşük (1)	Düşük	Düşük	Düşük	Düşük	Düşük
Düşük- Orta (2)	Orta	Orta	Düşük	Düşük	Düşük- Orta
Orta (3)	Orta	Orta	Orta	Orta	Orta
Orta- Yüksek (4)	Yüksek	Yüksek	Orta	Orta	Orta-Yüksek
Yüksek (5)	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek

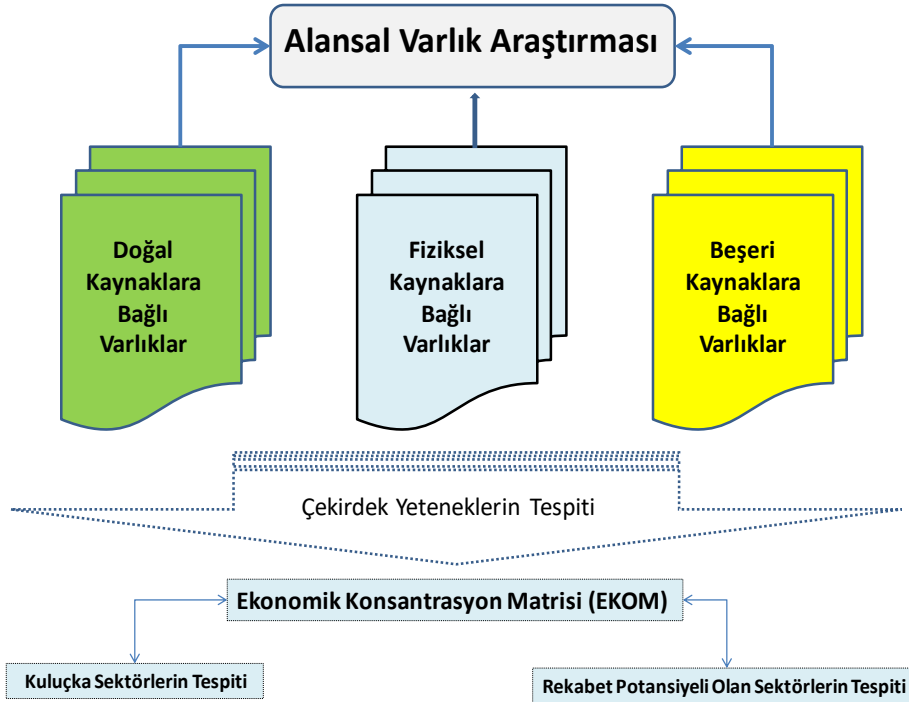
Matriste yer alan her bir alt temel değişkenin rekabetçilik skoru derecesi hesaplanırken, **betimsel analiz** yöntemine ile değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda, ikincil ve birincil verilerden elde edilen verilerin yanı sıra, uzman görüşü (uzgörü)’nün de katkısı ile her bir değişken *uluslararası kıyaslamaya tabi tutularak* ortalama rekabetçilik derecesi tahmin edilmekte ve toplam rekabetçilik pozisyonuna karar verilmektedir.

Özellikle her bir alt temel değişkenin altında yer alan alt değişkenlerin (*sektörlere göre farklılık gösterebilir*) aldığı skorların derecesi; stratejik karar vericilerin yapacağı uygulamaya dönük hamlelere ışık tutmaktadır. Diğer bir ifade ile Model’in skor göstergeleri, hangi alana müdahale edilebileceğinin güçlü sinyallerini vermektedir. Bu vesile ile alt değişkenlere yönelik hangi projelerin ve/ veya regülasyonların hangi zamanda yapılacağının da haritası ortaya çıkmaktadır.

2. BİNGÖL İLİ ALANSAL VARLIK ARAŞTIRMASI (AVA)

Alansal varlıklar, kısaca, bir ülkenin/ bölgenin/ ilin sahip olduğu ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel vb. bütün özelliklerini kapsayan doğal, fiziksel ve beşeri varlıklardan oluşmaktadır. Bahsi geçen bu alansal varlıklar, bir ülkenin/ bölgenin/ ilin uluslararası rekabet gücü elde etmesinde en önemli aktör olan çekirdek yetenekleri ile doğrudan ilişkilidir. Bir ülkenin/bölgenin/ilin yapılanmasını veya vizyonunu gerçekleştirmede temel rol oynayan, rakipler tarafından kolayca taklit edilemeyen bilgi, beceri ve yeteneği olarak da adlandırılan **çekirdek yetenekler** (*core competence*), alansal varlıkların incelenmesi, analiz edilmesi ile belirlenmektedir. Alansal Varlık Araştırması (AVA), bir ülke, bölge veya kentin tüm varlıklarının farklı özellikleri ile tespit edilmesi ve bu doğrultuda çekirdek yeteneklerinin öne çıkarılarak rekabet avantajının bu çekirdekler üzerine bina edilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaya amaçlayan bir bilimsel çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, 3 farklı boyuttan (*doğal, beşeri, fiziksel*) oluşan AVA, Ekonomik Konsantrasyon Matrisi (EKOM) ile öne çıkan sektörlerin altlığını ve rekabetçilik gücünü tetikleyecek şekilde tasarlanmaktadır. AVA çalışmasının bir diğer hedefi ise bölgeye ait temel varlıkların rakiplere kıyasla ne anlam ifade ettiğini de ortaya çıkarmaktır.

Şekil 7: Alansal Varlık Araştırması ve Ekonomik Konsantrasyon Matrisi İlişkisi

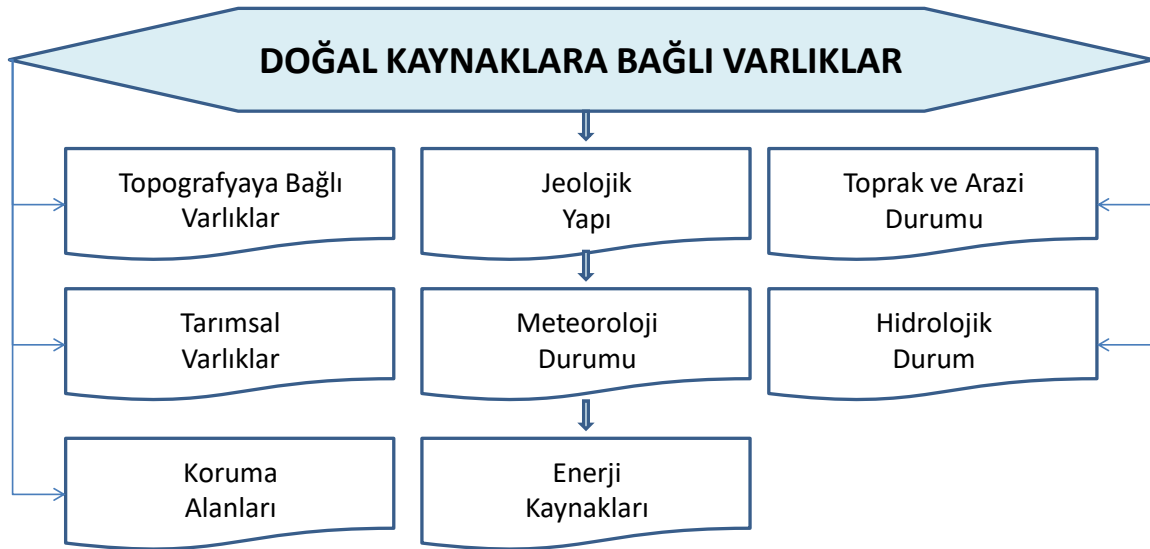

2.1 Doğal Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Doğal kaynaklar, toprak, su, hava, yer altı kaynakları vs. gibi tabiat unsurlarını kapsamaktadır. Bu kaynaklar bir ülkenin/bölgenin/ilin ekonomisinden sosyo-kültürel yapısına doğrudan etki ettiği gibi, insan yaşamının ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için önem taşıyan unsurların başında gelmektedir.

Bu bölümde Bingöl'ün topografyaya bağlı varlıkları, jeolojik yapı, toprak ve arazi durumu, tarımsal varlıklar, meteoroloji durumu, hidrolojik durum, koruma alanları ve temel enerji kaynakları gibi doğal kaynaklara bağlı varlıkları incelenmektedir.

Şekil 8: Doğal Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Coğrafi Konum ve İdari Sınırlar

Coğrafi olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısında yer alan Yukarı Fırat Bölümü'nün doğusunda yer alan Bingöl, 38° 27' ve 40° 27' doğu boylamları ile 41° 20' ve 39° 54' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Doğuda Muş ve güneyde Diyarbakır ile komşu olan Bingöl'ün batısında Elazığ ve Tunceli, kuzeyinde ise Erzincan ve Erzurum illeri yer almaktadır.

Harita 1: Bingöl Haritası

Günümüz itibari ile TÜİK verilerine göre 8.253,5 km² **yüzölçümü** ile Türkiye'nin 37. büyük kenti olan Bingöl, idari olarak;

- Merkez,
- Adaklı,
- Genç,
- Karlıova,
- Kiğı,
- Solhan,
- Yayladere,
- Yedigöller

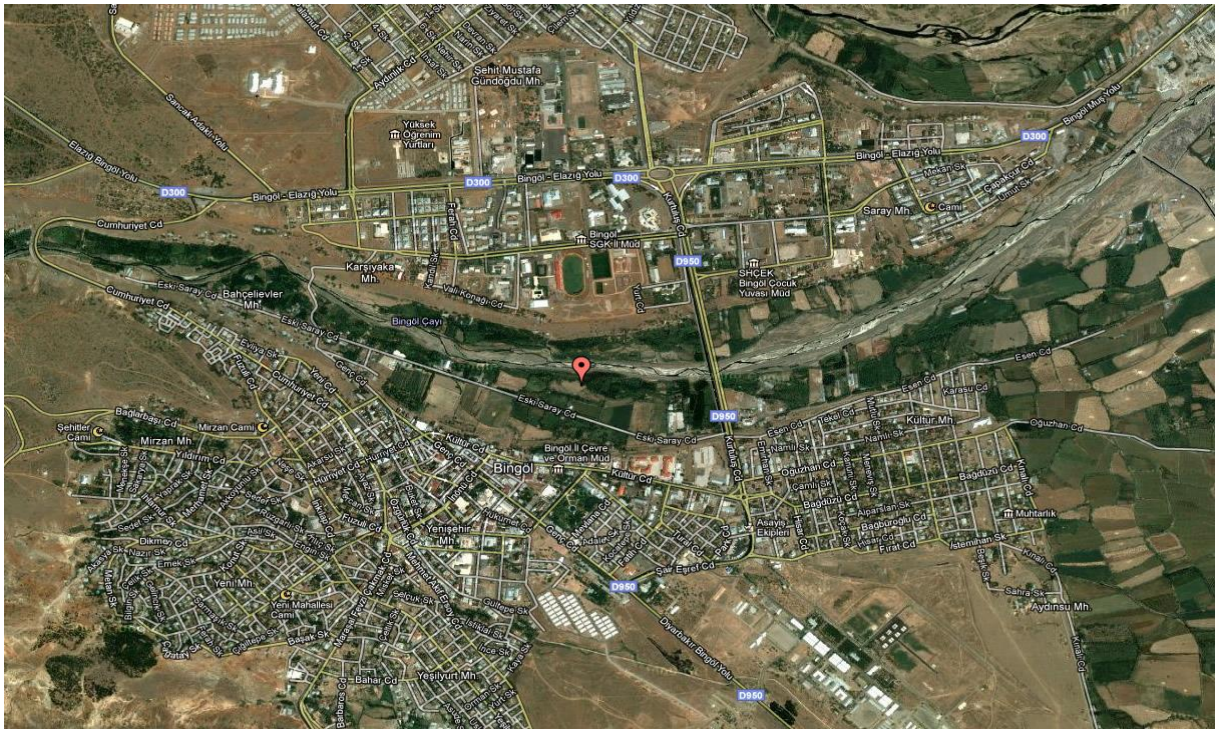
olmak üzere 8 ilçeden oluşmaktadır.

İl yüzölçümünün yaklaşık %23'ünü kapsayan merkez ilçe, kapladığı alan bakımından en büyük ilçe konumundadır. Genç ve Karlıova yüzölçümü olarak merkez ilçeyi takip ederken, Yayladere ve Kiğı yüzölçümü en düşük olan ilçelerdir (TÜİK, 2002; İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü-İÇŞM, 2011).

Merkez ilçeye bağlı Bingöl Belediyesi'nin dışında 2 belde belediyesi bulunmaktadır. Ayrıca Solhan ilçesinde de ilçe belediyesi hariç Arakonak olmak üzere bir belde belediyesi yer almaktadır. Bütün belediyeler göz önüne alındığında, idari olarak Bingöl genelinde 11 belediyenin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Bingöl il sınırları içerisinde idari olarak 322 mahalle bulunmaktadır (TÜİK, 2014).

Belediyelerin dışında Bingöl, büyükşehir belediyesi kapsamında olmadığı için il özel idaresine sahip iller arasında yer almaktadır. Bu kapsamda Bingöl İl Özel İdaresi, ülkemizdeki diğer il özel idareleri gibi, belediye sınırları dışında kalan bölgelerde ulaştırma, eğitim, sağlık, içse suyu-kanalizasyon gibi teknik altyapı gibi kamu hizmetlerinin sunulmasında başlıca rol oynamaktadır.

Harita 2: Bingöl Merkez Haritası (Uydu)

2.1.1 Topografyaya Bağlı Varlıklar

Bingöl il genelinde yüzey şekilleri incelendiğinde, ildeki yüzey şekillerinde dağlar, platolar, dağlarla platolar arasına sokulmuş ovalar ve çukur alanların oldukça geniş bir yer kapladığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Bingöl'deki alan varlığının %83'ü dağlık, %12'si dalgalı, %3'ü yayla ve yaklaşık %2'si de ovalardan oluşmaktadır. Dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan Bingöl'de ortalama yükselti 1.200 metre civarındadır. İl sınırları içerisinde deniz seviyesinden yüksekliği 2.000- 3.000 metre olan dağlık alanlar bulunmaktadır. Bingöl il sınırları içerisinde dağlar ve tepelik alanların oldukça geniş bir alan kapladığı görülürken, yayla ve ova gibi düzlüklerin yüksekliği de 1.000 metrenin altına düşmemektedir. Dağlık alanların genelinde bazalt ve andezit bulunan Bingöl'de, yüksekliği 2.000 metreyi aşan dağlar ve tepelik alanların 3.jeolojik zaman (*Teozoiktersiyer*) da tektonik hareketler sonucunda meydana geldiği yapılan çalışmalarca tespit edilmiştir (İÇŞM, 2011). Bingöl şehri, ovanın kuzeybatısında Çapakçur Çayı ve Gayt Çayının oluşturduğu eski birikinti yelpazesi sekisi üzerinde kurulmuştur. Bu akarsular yelpazeyi 50-100 m. kadar yarmış ve vadilerini yana aşındırarak, vadi tabanlarını oluşturmuştur. Çapakçur (eski Bingöl) da böyle bir vadi tabanında kurulmuştur (Üstündağ ve Akarsu, 2012).

Bingöl yüzölçümünün büyük bir çoğunluğunu dağlık ve tepelik alanlar kaplamaktadır. Dağların yüksek kısımlarını doruklar ve buzul gölleri kaplarken, etek kısımları genellikle moren kalıntılarından oluşmaktadır. Dağlık alanların çoğunluğunun seyrek ormanlık alanların oluşturduğu Bingöl'de bazı dağlık ve tepelik alanların kısımları çıplak bir yapıya sahiptir. (İÇŞM, 2011: 2). Bingöl dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olduğu için kent genelindeki ova gibi düzlük alanlar oldukça azdır. Bingöl Ovası, Bingöl'deki en geniş alana yayılan ova konumundadır. Bingöl Ovası'nın dışında Genç, Karlıova ve Sancak da Bingöl'deki diğer önemli ovalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yedisu ve Genç ilçelerinde de tarıma elverişli küçük alanlara sahip ovalar bulunmaktadır (İÇŞM, 2011). Bingöl'ün deniz seviyesinden yüksekliği 1.151 m. olduğu için arazinin %14,4'ü plato ve vadilerden oluşmaktadır. Bingöl il toprakları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek platoları ile batıdaki engebeli alan arasında kalan bir geçiş bölgesinde yer almaktadır. Karlıova ilçesinde yükselen dağlar arasında bulunan geniş platolar, çok büyük otlaklara sahip olup yayla olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında Solhan ilçesinde de büyük plato ve geniş otlak alanlarının yer aldığı görülmektedir. Bingöl'deki yaylaların çoğunluğu Şerafettin ve Şeytan dağlarında yer almaktadır (İl Özel İdaresi- İÖİ, 2014).

2.1.2 Jeolojik Yapı

Bingöl ve çevresinde Üst Miyosen ve Pliyosen yaşlı volkanitler ile eski ve yeni alüvyonlar en yaygın litolojileri oluştururlar. Bölgenin daha eski temelinde ise serpantin, çört, fliş tipi kırıntılılar, metamorfit ve mermerlerden oluşan Doğu Anadolu Yığışım Prizması bulunmaktadır. En yaygın birim olan volkanik istif başlıca bazalt, andezit, tuf, aglomera gibi birimlerden oluşmaktadır (Tüysüz vd., 2003). Bingöl il sınırları içerisindeki kaya birimlerinin tabanında tektonik ilişkili Hınıs metaofiyoliti, Anadolu volkano-sedimanter serisi ve Bitlis metamorfitleri yer almaktadır. Metaofiyolit, metamorfit ve Anadolu ada yayı volkano-sedimanter serisini oluşturan kaya birimlerini açısız uyumsuzlukla Üst Kretase-Tersiyer zaman aralığında çökelmiş Elmalı, Navru, Kozlu, Memiğkomu, Mollakulaçdere ve Adilcevaz formasyonları örtmektedir.

Bilindiği üzere KAF ve DAF'ın kesişim noktası Bingöl'e bağlı Karlıova İlçesine karşılık gelmektedir. Bingöl'ün kuzeydoğusunda bulunan Karlıova İlçesi civarı, Arap yarımadasının kuzeye doğru sıkıştırması sonucunda batıya kaçan Anadolu levhacığının doğu ucunu oluşturmakta; Kuzey ve Doğu Anadolu Fayları Karlıova'nın doğusunda Kargapazarı yöresinde birbirine kavuşmaktadır. KAF ile DAF'ın kesişim noktasına çok yakın bir bölgede bulunan Bingöl İli ve civarında aletsel ve aletsel olmayan dönemde can ve mal kaybına sebep olan birçok yıkıcı deprem meydana gelmiştir. KAF son yüzyıl içerisinde sismik açıdan oldukça etkin durumdayken, DAF, son ve önceki yüzyıllarda sismik olarak oldukça suskun bir dönem geçirmektedir. Son yüzyıl boyunca KAF'ın üç fay segmenti dışında büyük bir bölümü yırtılmış, 1900-2002 yılları arasında 35 hasar yapıcı deprem olmuştur. Buna karşılık DAF'ın büyük bir bölümü son birkaç yüzyıl içerisinde yırtılmadan kalmıştır. DAF'da son yüzyıl içerisinde sadece 10 hasar yapıcı orta büyüklükte deprem meydana gelmiştir (Haktanır ve Elcuman, 2007).

Bu faylar doğrultusunda Bingöl incelendiğinde, Bingöl İli ve çevresi 18 Nisan 1996 tarih ve 96/8109 sayı ile yürürlüğe giren Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Türkiye Deprem Bölgeleri haritasına göre şehrin tamamı 1. Derece Deprem Kuşağı'nda yer almakta, ülkemizde deprem riski en yüksek illerimiz arasındadır (Dirik vd, 2003; Karaşin ve Karaesmen, 2005; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı- ÇŞB, 2015; İÇŞM, 2011, 2013; Avcı ve Günek, 2014; Avcı ve Günek, 2015).

2.1.3 Toprak ve Arazi Durumu

Toprak ve arazi kullanımını yapısı ise aşağıda yer alan şekilde sınıflandırılmıştır.

- **Genel Toprak Yapısı**

Bingöl'de genel olarak kahverengi ve alüviyal olmak üzere iki toprak tipi görülmektedir. Kahverengi ve kırmızı kahverengi topraklar, meyilli ve dalgalı ovalarda hâkimken, alivüyal topraklar daha çok vadilerde bulunmaktadır. Bu tür topraklar genelde organik madde olarak değişiklik göstermektedir. Bingöl'deki toprakların verimli bir toprak yapısına sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte uzun yıllar boyunca tek tür bitkinin yetiştirilmesi, gübre kullanılmaması gibi etkenler, il genelindeki toprakları eskiye göre daha verimsiz hale getirmiştir. Son yıllarda tarımda daha iyi uygulamaların yer alması, kimyasal gübre kullanımında bilinç düzeyinin artması vb. faktörler ile olumsuz etkiler azalmıştır. Buna örnek olarak buğdaygil- baklagil ekim nöbetinin uygulanarak nadas alanları %10 oranında azaltılması gösterilebilir (İÇŞM, 2011).

- **Arazi Kullanımı**

Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı verilerine göre Bingöl genelinde 850.299 hektarlık bir alan bulunmaktadır. Bu alanın büyük bir çoğunluğu orman ve yarı doğal alanlardan oluşmaktadır. Orman ve yarı doğal alanlar 646.487 ha ve %76,03 pay ile en yoğun arazi kullanımına sahip tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda da orman alanları, 135.404 ha ile ilk sırada yer almaktadır. Orman ve yarı doğal alanların en alt tür alanında ise en fazla alanı 184.792 ha ile doğal çayırlıkların kapladığı görülmektedir.

Orman ve yarı doğal alanları, 195.538 ha ile tarımsal alanlar takip etmektedir. Bu kapsamda Bingöl'deki arazi varlığının %23'ünün tarımsal alanlardan oluştuğu görülmektedir. Karışık tarım yapılan alanlar 159.244 ha ile en fazla bulunan tarımsal arazi türüdür. En alt türde ise 93.335 ha ile doğal bitki örtüsü bulunan tarım alanları ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanında Bingöl'de ekilebilir tarımsal arazi varlığının 21.966 ha olduğu görülürken, bu alan il genelindeki arazi varlığının %2,6'sını oluşturduğu görülmektedir.

Orman ve tarım alanları dışında yapay bölge olarak sınıflandırılan alanlar en geniş alanı kaplamaktadır. Bu tür alanlar 4.672 ha ile il genelindeki arazi varlığının %0,55'ini oluşturmaktadır.

Tablo 3: Bingöl Arazi Kullanımı

ARAZİ KULLANIMI			Alan (Ha)	Oran
Yapay Bölgeler	Şehir Yapısı	Kesikli Kırsal Yapı	4.551	0,54%
	Endüstri-Ticari-Ulaşım Birimleri	Endüstriyel ve Ticari Alanlar	121	0,01%
	Yapay Tarımsal Olmayan Yeşil Alanlar	Yeşil Şehir Alanları	175	0,02%
	Toplam		4.672	0,55%
Tarımsal Alanlar	Ekilebilir Alanlar	Sulanmayan	11.681	1,37%
		Sulanan	10.285	1,21%
	Meralar	Mera Alanları	14.329	1,69%
	Karışık Tarım	Sulanmayan Karışık Tarım	65.909	7,75%
		Doğal Bitki Örtüsü Bulunan Tarım	93.335	10,98%
Toplam		195.538	23,00%	
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Orman Alanları	Geniş Yapraklı Ormanlar	84.178	9,90%
		İğne Yapraklı Ormanlar	5.052	0,59%
		Karışık Ormanlar	46.174	5,43%
	Maki veya Otsu Bitkiler	Doğal Çayırliklar	184.792	21,73%
		Bitki Değişim Alanları	111.047	13,06%
	Bitki Örtüsü Az ya da Olmayan Alanlar	Sahil, Kumsal, Kumluk	4.268	0,50%
		Çıplak Kaya ve Molozluk Alanlar	45.756	5,38%
		Seyrek Bitki Alanları	165.220	19,43%
Toplam		646.487	76,03%	
Islak Alanlar	Karasal Bataklık	Bataklıklar	425	0,05%
Su Yapıları	Karasal Sular	Su Kütleleri	12.217	1,44%
		Su Yolları	1.960	0,23%
	Toplam		3.602	0,42%
GENEL TOPLAM			850.299	100,00%

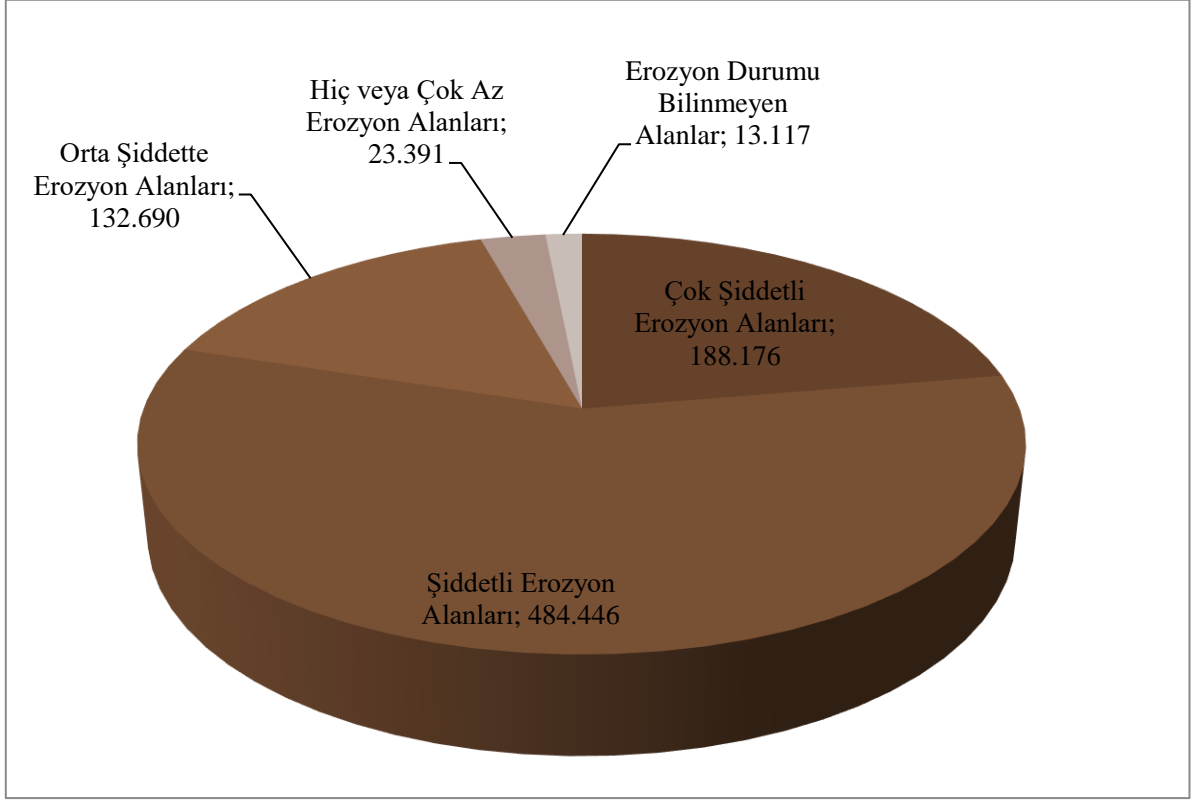
Kaynak: ÇŞB, 2015.

- **Erozyon**

Bingöl'de I-IV. sınıf tarım arazileri toplamı 151.172 ha olup tarım bu araziler üzerinde yapılmaktadır. 674.128 ha alan V-VIII. sınıf arasındaki araziler ve su yüzeylerinden oluştuğu görülmektedir. Ancak bu araziler işlemeli tarıma uygun değildir. Tarım alanlarından sonra ikinci sırayı alan mera alanları ve orman alanları VII. Sınıf araziler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kullanma kabiliyet sınıfları sekiz sınıf olup, toprak zarar ve sınırlandırmaları 1. Sınıf'tan VIII. Sınıf'a doğru erozyon zararı da giderek artmaktadır. Bingöl'de insan etkisi ile meraların aşırı derecede otlatılması, ormanların tahrip edilmesi ile daha az korunan toprak, su ile kolayca taşınabilmektedir ve erozyonu hızlanmaktadır.

Bingöl’de doğal bitki örtüsü aşırı derecede tahrip olan 188.176 hektarlık alan (%22) çok şiddetli erozyona, 484.446 ha. (%57) şiddetli erozyon görülmektedir. Orta derecede ve çok az erozyon çoğunlukla hafif, orta dik eğimlerde ve orta derin topraklarda görülmektedir sırası ile alanın %16 ve %3’nü oluşturmaktadır (ÇŞB, 2015; 228-229).

Grafik 1: Bingöl Erozyon Durumu

Kaynak: ÇŞB, 2015.

2.1.4 Hidrolojik Durum

Bingöl İli Murat Nehri alt havzasında yer almaktadır. Bu havzada mevcut olan noktasal kaynaklı baskılar, arıtma yapılmaksızın veya yeterli arıtıma tabi tutulmadan deşarj edilen evsel ve endüstriyel atık su kaynaklı baskılar özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetleri, düzensiz katı atık depolama sahaları gibi kaynaklardan yüzeysel akış yolu ile yüzeysel sulara veya topraktan sızma yolu ile yeraltı sularına ulaşan kirliliktir. Yayılı kaynaklardan özellikle besi maddesi yükleri alıcı ortama ulaşmakta ve su kaynaklarında baskı oluşturmaktadır.

Bingöl’deki ana su kaynakları akarsular ve yer altı kaynaklardan oluşmaktadır. Akarsularda ise ana kaynakların Murat Nehri ve Peri Suyu olduğu görülmektedir. Bu iki kaynağın Bingöl

il sınırları içerisindeki il çıkış toplam ortalama akımı 9.873 hm³ düzeyindedir. Bunun 7.523 hm³'ü ise Murat Nehri'ne aittir. Yer altı su kaynaklarının ise 11,6 hm³ düzeyinde olduğu görülmektedir. Böylece ana su kaynakları ile Bingöl'ün toplam su potansiyeli 9.884,6 hm³ seviyesine çıkmaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014).

Tablo 4: Bingöl Su Potansiyeli

Yıllık Ortalama Akım (hm ³ /yıl)	
Yerüstü Suyu	9.873
Yeraltı Suyu	11,6
Toplam Su Potansiyeli	9 884,6

Kaynak: OSİB, 2014.

- **Akarsular**

Bingöl'deki akarsular incelendiğinde, en önemli yüzeysel sular arasında 3 akarsuyun yer aldığı görülmektedir. Bunlardan ilki olan **Murat Nehri**, ilin en önemli akarsularından biridir. Aynı zamanda Fırat'ın en büyük kolları arasında yer almaktadır. Nehir kaynağını Van Gölünün Kuzeybatı ucundaki Ala Dağ'dan ve Bingöl Dağlarından aldıktan sonra Malazgirt, Muş, Bulanık ve Bingöl gibi yer yer yüksek ovaları ve dağları doğu-batı doğrultusunda aşarak Elazığ İli sınırlarına girer. Keban İlçesinin Kuzeydoğusunda Karasu ile birleşerek Fırat Nehrini meydana getirir. Toplamda 1.263 km uzunluğa sahip Murat Nehri'nin Bingöl İli içindeki toplam uzunluğu 96 km'dir. Murat Nehri, 244.860 m³/sn ile debisi en yüksek akarsu olarak karşımıza çıkarken, enerji ve sulama amaçlı kullanılmaktadır. **Peri Suyu**, il sınırları içindeki uzunluğu bakımından İlin en önemli akarsuyu Peri Suyu'dur. 258 km uzunluğa sahip Peri Suyu'nun İl sınırları içindeki uzunluğu 112 km'dir. Karagöl ve Bingöl Dağları'ndaki kaynaklardan çıkan sular Karlıova İlçesi'nin Kuzeybatısında Elmalı Deresi ve Çerme'de Kalmas Deresi ile birleşerek Peri Suyu'nun suyunu meydana getirirler. Peri Suyu buradan itibaren Güneydoğu yönünde akıp Kiğı sınırları içinde Çorik Dağı'ndan Fas Deresi'nin, daha Güneyden Çobi Suyu ve Kalman Deresi'ni alarak İl sınırlarından çıkar. Peri Suyu'ndan gerek sulama gerekse de enerji amaçlı yararlanılmaktadır. **Göynük Çayı**, Murat Nehri'nin bir kolu olan Göynük Suyu'nun başlangıç ve bitiş noktaları İl sınırları içinde kalmaktadır. Bingöl Dağları'nın yamaçlarındaki Kargapazarı Köyü'nden doğup, Çoriş Dağları'ndan bazı dereleri alarak Ekinyolu Köyü yakınındaki Mendo Suyu ile birleşmektedir. Bundan sonra Genç İlçesi yakınındaki Murat Nehri'ne karışmaktadır. Yaklaşık 95 km uzunluğa sahip olan ve tamamı Bingöl il sınırları içerisinde yer alan Göynük Çayı, sulama ve enerji amaçlı olmak üzere iki

şekilde de kullanılmaktadır. Bu üç akarsuya **Gayt Çayı**'da eklenebilir. Toplamda 60 km uzunluğa sahip olan Gayt Çayı, Başköy'den başlayarak Sarıçiçek'te son bulmaktadır. Diğer üç akarsuya göre 5.000 m³/sn ile debisi düşük kalan Gayt Çayı, aslında Göynük Çayı'nın bir koludur. Gayt Çayı'nın toplam uzunluğu incelendiğinde ise 60 km uzunluğa sahip olduğu görülmektedir. Gayt Çayı'nın tamamı Bingöl il sınırları içerisinde yer alırken, diğer üç akarsuya göre Gayt Çayı yalnızca sulama amaçlı kullanılmaktadır (ÇŞB, 2015; İÇŞM, 2011, 2013).

Tablo 5: Bingöl'ün Önemli Akarsuları

Akarsu	Toplam Uzunluğu (km)	İl Sınırları İçindeki Uzunluğu (km)	Debisi (m ³ /sn)	Kolu Olduğu Akarsu	Kullanım Amacı
Murat Nehri	1.263	96	244.860	Fırat	Sulama+ Enerji
Göynük Çayı	95	95	31.176	Murat	Sulama+ Enerji
Peri Suyu	258	112	63.749	Fırat	Sulama+ Enerji
Gayt Çayı	60	60	5.000	Göynük	Sulama

Kaynak: İÇŞM, 2013.

Bingöl'deki kapladığı alan ve diğer özellikleri bakımından önemli olarak görülebilecek herhangi bir göl bulunmamaktadır. Bununla birlikte il genelinde dağlık alanların ve yükseltinin fazla olmasıyla çok sayıda buzullar tarafından açılmış, sirk olarak da adlandırılan küçük göller yer almaktadır (İÇŞM, 2013).

Tablo 6: Bingöl'ün Önemli Gölleri

Göl	Yüzölçümü (km ²)	İl İçinde Kalan Kısımın Yüzölçümü (km ²)	Denizden Yüksekliği (m)
Bahri	0,100	0,100	1.978
İbrahimağa	0,050	0,050	1.850
Hasan	0,012	0,012	1.693
Katr	0,010	0,010	1.538
Turna	0,007	0,007	2.462
Deniz	0,006	0,006	1.468
Sülüklü	0,006	0,006	1.025
Kırmızı	0,004	0,004	2.048
Kört	0,003	0,003	1.467
Sülük	0,003	0,003	1.893

Kaynak: İÇŞM, 2013.

• Yer Altı Su Kaynakları

Bingöl'ün yer altı su kaynakları açısından zengin bir il olduğunu söylemek mümkün değildir. Bingöl genelindeki yer altı su kaynakları arasında 7 adedi öne çıkmaktadır. Bahsi geçen bu yer altı su kaynaklarının tamamı merkez ilçede yer almaktadır. Bütün bu yer altı su kaynaklarının toplam kapasitesinin 4.194.288 m³/yıl olduğu görülmektedir. Sondaj kuyusu olan Abitor, 1.892.160 m³/yıl ile kapasitesi en yüksek yer altı su kaynağı konumundadır. Bu kapasite ile Abitor, Bingöl'deki yer altı su kaynaklarının toplam kapasitesinin %45 oran ile neredeyse yarısını oluşturmaktadır.

Tablo 7: Bingöl'ün Yer Altı Su Kaynakları

Adı	Türü	Yeri	Kapasitesi (m ³ / Yıl)
Abitor	Sondaj Kuyusu	Bingöl – Merkez	1.892.160
Metan İsale Hattı	Pınar	Bingöl – Merkez	630.720
Mirzan İsale Hattı	Pınar	Bingöl – Merkez	315.360
Gayt K. Sond.	Kuyu	Bingöl – Merkez	346.896
Tarım İl Müdürlüğü	Sondaj Kuyusu	Bingöl – Merkez	536.112
S.S.K. İl Müdürlüğü	Sondaj Kuyusu	Bingöl – Merkez	94.608
Beden Terbiyesi İl Müdürlüğü	Sondaj Kuyusu	Bingöl – Merkez	378.432

Kaynak: İÇŞM, 2013.

2.1.5 Meteoroloji Durumu

Bingöl'deki meteorolojik olaylar incelendiğinde, il genelinde karasal iklim ve buna bağlı olarak meteorolojik olayların gerçekleştiği görülmektedir. Bu kapsamda Bingöl'de yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve sert bir iklim yapısı şeklinde geçmektedir. Yağışlar kışları kar, ilkbahar ve sonbaharda yağmur şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında merkez ve Genç ilçelerinde diğer ilçelere göre daha yumuşak bir iklim yapısı mevcuttur. Bingöl'de ilkbaharla birlikte hava ısınmaya başlamakla birlikte, dağlık bir coğrafyaya sahip olması ve çevredeki dağların yüksek olması nedeniyle yüksek kesimlerin daha soğuk olduğu görülmektedir. Ova ve dağlar arasındaki basınç farklılıkları, ovaya doğru bir hava akımının görülmesini beraberinde getirmektedir. Sonbahar ve kış mevsimlerinde yüksek basınç etkisini gösterirken, il genelinde hâkim olan rüzgârlar genelde batı-kuzeybatı yönlüdür. İlde kış ve yaz mevsimleri arasında sıcaklık farkı büyük olduğu gibi gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkının da oldukça yüksek olduğu görülmektedir (ÇŞB, 2015).

Bingöl’de karasal iklimin özelliğine bağlı olarak gece ile gündüz ve en sıcak ay ile en soğuk ay arasındaki **sıcaklık** farkı oldukça fazladır. Tarihsel verilere göre il genelinde en sıcak ayın Temmuz, en soğuk ayın ise Ocak olduğu görülmektedir. Nitekim Temmuz ayı ortalama 26,7⁰ C, Ocak ayı ise ortalama -2,4⁰ C sıcaklık değerine sahiptir. İl genelindeki ortalama sıcaklık 12⁰ C’dir. Bingöl’deki bu sıcaklık istatistiklerinde ilin coğrafi konumu (38⁰ kuzey enleminde yer alması) ve rakımının yüksek olması etkilidir (MGM, 2015).

Tablo 8: Bingöl Sıcaklık Verileri

Değişken	Uzun Yıllar İçinde Gerçekleşen Ortalama Değerler (1950 - 2014)											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ortalama Sıcaklık (°C)	-2.4	-1.4	3.9	10.7	16.3	22.1	26.7	26.4	21.1	14.0	6.6	0.5
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	2.1	3.5	9.2	16.4	22.8	29.3	34.5	34.5	29.6	21.5	12.4	5.0
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	-6.1	-5.3	-0.4	5.7	10.1	14.6	18.9	18.5	13.5	8.1	2.2	-2.9

Kaynak: MGM, 2015.

Bingöl’de karasal iklimin özelliği ile birlikte yağışların kış aylarında kar, ilkbahar ve sonbahar mevsiminde ise yağmur şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanında sonbahar aylarında da etkili kar yağışlarına da rastlanmaktadır. Yıllık istatistikî veriler incelendiğinde Bingöl’de ortalama 15,4 gün ile yağışlı gün sayısının en çok olduğu ay Nisan olmakla birlikte, Ocak ayı ortalama metrekareye düşen 133,7 kg ile en çok yağışın gerçekleştiği ay konumundadır. Ağustos ayı gerek 1,8 gün ile ortalama yağışlı gün sayısı, gerekse de 3,3 kg/m² ile ortalama yağışın en düşük olduğu ay olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortalama güneşlenme süresi verileri incelendiğinde ise Temmuz’da 9,5’e çıktığı görülürken, Aralık ayında 3,0’e kadar düştüğü gözlenmektedir (MGM, 2015).

Tablo 9: Bingöl Ortalama Yağış ve Güneşlenme Verileri

Değişken	Uzun Yıllar İçinde Gerçekleşen Ortalama Değerler (1950 - 2014)											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	3.2	4.3	5.0	5.4	7.3	9.4	9.5	9.2	8.3	6.2	4.3	3.0
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	12.5	12.3	13.5	15.2	13.6	5.4	1.8	1.4	2.5	8.3	9.4	12.7
Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (kg/m ²)	133.7	132.0	125.9	119.6	75.0	20.7	5.7	3.3	11.4	63.7	109.7	133.2

Kaynak: MGM, 2015.

2.1.6 Tarımsal Varlıklar

Tarım sektörü bitkisel üretim, hayvansal üretim ve ormansal üretim olmak üzere temelde üçe ayrılmaktadır. Bu bölümde Bingöl’de tarımsal ürünlere hizmet eden ormanlar, çayır ve mera alanları, tarım alanları gibi tarımsal varlıklar incelenmektedir. Bingöl il ekonomisinin temelini tarım sektörü oluşturduğu göz önüne alınırsa, tarımsal varlıkların Bingöl için büyük bir önem taşıdığı söylenebilir.

• Orman Alanları

Bingöl’deki 805.624 hektarlık toplam arazi varlığının 264.926 hektarı, diğer bir deyişle %33’ü orman alanlarından oluşmaktadır. Bu orman varlığıyla Bingöl, Anadolu’nun orman alanı en geniş olan illerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ormanların uzun zamandan beri yakacak ihtiyacının giderilmesinde kullanılması ve hayvancılıkta yararlanılması, meşe ormanlarının önce bataklık, sonra bozuk bataklık duruma gelmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla Bingöl’de orman alanlarının tahribatı nedeniyle eskiye göre orman alanlarının nicelik ve niteliğinde gerileme söz konusudur. **Bingöl, orman varlığı bakımından** Doğu Anadolu Bölgesi’nde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, ülke orman varlığı içindeki oranı binde 2’de kalmaktadır. Yine de bu orman varlığı ildeki ekonomik faaliyetler içinde önemli bir yer tutmaktadır. İklim ve arazi yapısı yönünden Bingöl ve yöresi ormancılık için ideal bir yapıya sahip olmasına karşın, bilinçsiz kesim ve tahribin sonunda ormanlar, düşük nitelikli bir büyük bölümü bataklık ve bozuk bataklık haline gelmiştir (İÇŞM, 2013).

Tablo 10: Bingöl Orman Alanları

Şeflikler	ORMANLIK ALAN (Ha)						TOPLAM ORMANLIK ALAN (Ha)	ORMANSIZ ALAN (Ha)	GENEL ALAN (Ha)
	VERİMLİ ORMAN (Ha)			BOZUK ORMAN (Ha)					
	Normal Kuru (Ha)	Normal Baltalık (Ha)	Toplam (Ha)	Bozuk Kuru (Ha)	Bozuk Baltalık (Ha)	Toplam (Ha)			
Bingöl	30,5	7.317,0	7.347,5	1.147,0	36.849,0	38.996,0	46.343,5	87.641,5	136.985,0
Ilıca	896,0	6.251,5	7.147,5	7.241,5	25.985,0	33.226,5	40.374,0	16.880,3	204.177,0
Genç	91,0	10.433,0	10.524,0	1.725,5	61.652,0	63.474,0	73.998,0	74.690,0	150.295,5
Solhan	-	24.45,0	2.445,0	976,0	24.165,0	25.141,0	27.586,0	71.690,0	98.676,0
Kığı	374,0	19.040,5	19.414,5	8.599,5	48.610,5	57.210,0	76.624,5	137.513,5	214.138,0
TOPLAM	1.391,5	45.487,0	46.878,5	19.689,5	198.358,0	218.047,5	264.926,0	540.338,0	805.624,0

Kaynak: İÇŞM, 2013.

Bingöl'deki orman alanları verilerine göre ormanların yıllık değişim oranının %0,2 olduğu görülmektedir. Bunun yanında orman alanlarının dağılımına bakıldığında, kuzey kesiminde yer alan sancak platosu ve orta güneyinde bulunan Bingöl ovası dışında ormanlık alanların 960 metreden 2.947 metreye kadar çıkan yüksekliklerde yer aldığı gözlenmektedir. Diğer bir deyişle Bingöl'deki orman alanlarının derin vadiler, küçük platolar ve dağ silsileleri ile karakterize olduğu görülmektedir (İÇŞM, 2011, 2013).

Genellikle **kahverengi orman toprağına sahip olan orman alanları**, orta eğimli toprak sınıfına giren toprak orta derinlikte bir yapıya sahiptir. Bingöl'de yaz kuraklığı ve yağış miktarların çok az olması orman ağaçlarının gelişmesini olumsuz etkilerken, her bir orman ağacı türünün rutubet, yükseklik, ışık, toprak ve su ihtiyacının birbirinden farklı olması, il genelinde orman alanlarının yetiştirme ve yayılış alanlarını etkilemektedir. Orman ağaçlarının yayılışlarında ve varoluşlarını Klimatik, Topoğrafik, Jeolojik ve Hidrolojik etmenlerin etkisi görülürken, orman alanlarının %90'ı meşe, %7'si ardıç ve %3'ü çam türlerinden oluşmaktadır. **Bingöl ilindeki ormanların mülkiyeti** Orman Genel Müdürlüğü'ne ait olup, Bingöl Orman İşletme Müdürlüğüne işletilmektedir. Ormanlar, orman amenajman planları ile orman işletmesince kar amacı güdülmeksizin ormanların devamlılığını sağlamak amacıyla işletilmektedir. Mevcut ormanların tamamına yakınına oluşturan meşe ağaçlarından elde edilen orman emvali genellikle yakacak vasfındaki orman ürünleridir. Yapacak vasfında (*maden direği, tel direği, tomruk, sanayi odunu v.b*) orman mevali yok denecek kadar azdır. Orman dışı orman ürünleri (*reçine, mantar, kozalak, sığıla, kekik vs.*) pek az rastlanmaktadır ormanların veriminin azalmasının sebebi aşırı otlatma yaprak ve usulsüz faydalanmadır. Ormana yapılan baskının azalması sonucunda ormanlar tekrar eski verimli haline zamanla kavuşacağı beklenmektedir (ÇŞB, 2015; İÇŞM, 2011-2013).

- **Çayır ve Mera Alanları**

Bingöl'de 432.471 ha düzeyinde bir çayır ve mera alanı bulunmaktadır. Bu alan ile çayır ve meraların il genelindeki arazi varlığının %52 gibi büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. İl genelindeki çayır alanlarının tamamına yakını I. - IV. sınıf araziler üzerinde bulunurken, mera alanlarının tamamına yakını ise VI. – VII. sınıf arazilerinden oluşmaktadır. Yüksek kesimlerde Alp tipi çayırlar hayvancılık açısından önem taşımaktadır (ÇŞB, 2015; İÇŞM, 2011-2013).

Tablo 11: Bingöl Arazi Varlığı

Arazi Varlığı	Alan (ha)	Oran (%)
Toplam Arazi Varlığı	825.300	100
• Tarım Arazisi	59.149	7,17
- Sulu	6.353	(4.40)
- Susuz	22.796	(2.77)
• Mera Alanı	414.407	50,21
• Çayır Alanı	18.064	2,2
• Orman Alanı	228.000	27,62
• Ağaçlandırma Sahası	49.865	6,04
• Diğer Yerler (Tarım Dışı)	55.815	6,76

Kaynak: İÇŞM, 2013.

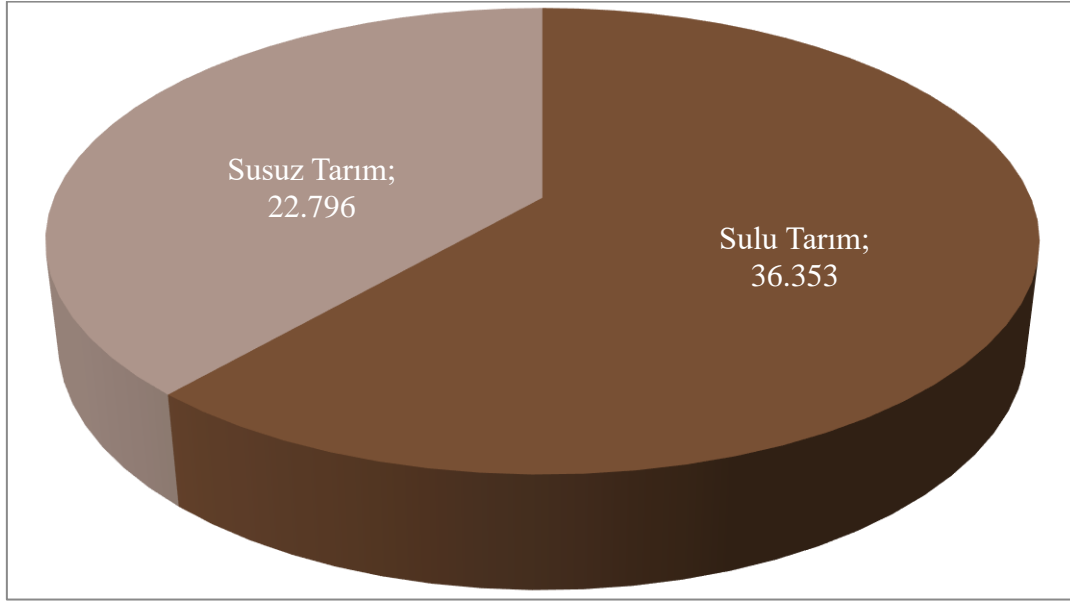
Öte yandan yapılan çalışmalara göre Bingöl'deki çayır ve meraların verimi oldukça düşüktür. Elde edilen bulgulara göre il genelindeki çayır ve mera alanlarının kuru ot olarak 400-800 kg arasında kalmaktadır. Bunun yanında yapılan diğer araştırmalar da korunan alanlardaki verimin otlatılan alanlara göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Bingöl'deki çayır ve mera alanları için uygun ıslah yönteminin belirlenip, bir an önce ıslah çalışmalarına başlanması, ildeki hayvancılık potansiyeli göz önüne alındığında önem taşımaktadır. Ayrıca alanların kapatılması, kapatıldıktan sonra uygun bir otlatma sisteminin getirilmesi ve gübreleme çalışmalarına başlanması tavsiye edilmektedir (Ağın ve Kökten, 2013; Çağan ve Kökte, 2014; Çağan, Aydın ve Başba, 2014).

• Tarım Alanları

Bingöl'de bitkisel üretim yapmaya müsait tarım alanının 59.149 hektar düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu alanlar il genelindeki arazi varlığının yalnızca %7,17'sini oluşturmaktadır. Bu oran ile Bingöl, Türkiye'de tarımsal arazi oranı bakımından en dezavantajlı kentler arasında yer almaktadır.

Tarım alanlarının 36.353 hektarında sulu tarım yapılırken, 22.796 hektarlık alanda susuz tarım yapılmaktadır. Bu verilere göre Bingöl'de tarım alanlarının %61'inde sulu tarım yapıldığı görülmektedir. Bu bakımından Bingöl'deki tarım alanlarının çoğunluğunda sulu tarım yapıldığı gözlenmektedir. Dolayısıyla sulu tarım alanları bakımından Bingöl'ün avantajlı kentlerimiz arasında yer aldığı söylenebilir (İÇŞM, 2013).

Grafik 2: Bingöl Tarım Alanlarının Dağılımı (Hektar)

Kaynak: İÇŞM, 2013.

Bingöl'deki tarım alanları kullanım alanlarına göre incelendiğinde ise 21.911 hektarlık alanın tarıma elverişli olmasına rağmen kullanılmadığı görülmektedir. Buna göre Bingöl'deki tarım alanlarının %37'sini tarıma elverişli olup kullanılmayan alanlar oluşturmaktadır. İl genelindeki nadas alanlarının 8.042 hektar olduğu görülürken, sebze alanları 1.419 ha, meyve alanları ise 3.050 ha alan kaplamaktadır.

Tablo 12: Bingöl Tarım Alanlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Tarla Alanı (Hektar)			Sebze Alanı (Hektar)	Meyve Alanı (Hektar)	Nadas Alanı (Hektar)	Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi (Hektar)	Genel Toplam (Hektar)
	Toplam (Hektar)	Sulanan	Sulanmayan					
Merkez	14.119,9	11.295,9	2.824,0	705,2	1.184,6	751,5	3.448,8	20.210,0
Adaklı	1.633,3	1.590,0	43,3	91,8	593,3	2.000,0	1.446,6	5.765,0
Genç	2.708,5	2.259,3	449,2	505,5	440,5	732,0	1.537,5	5.924,0
Karhova	2.912,0	2.355,0	557,0	69,5	289,5	2.200,0	1.875,0	7.346,0
Kığı	997,5	806,0	191,5	2,5	211,0	720,0	5.162,0	7.093,0
Solhan	1.189,1	1.076,0	113,1	25,1	267,2	1.500,0	2.392,6	5.374,0
Yayladere	654,0	584,0	70,0	7,0	52,0	39,0	3.314,0	4.066,0
Yedisu	502,0	502,0	0,0	12,9	12,2	100,0	2.734,9	3.362,0
Toplam	24.716,3	20.468,2	4248,1	1419,5	3050,3	8042,5	21.911,4	59.140,0

Kaynak: İÇŞM, 2011.

İlçeler bazında incelendiğinde ise tarım alanlarının merkez ilçede yoğunlaştığı gözlenmektedir. Nitekim merkez ilçe 20.210 ha ile il genelindeki tarım alanlarının %34'üne ev sahipliği yapmaktadır. Merkez ilçede de en çok 11.295 ha ile sulu tarım alanı bulunmaktadır. Bunu 3.448 ha ile tarıma elverişli olup kullanılmayan araziler takip etmektedir. Merkez ilçeden sonra Karlıova'nın 7.346 ha ile tarım alanı bakımından en zengin ikinci ilçe olduğu görülmektedir. Karlıova'yı 7.093 ha ile Kiğı takip ederken, Genç 5.924 ha, Adaklı 5.763 ha ve Solhan 5.374 ha ile tarım alanı 5.00 ha üzerinde olan diğer ilçeler olarak sıralanmaktadır (İÇŞM, 2011).

- **Flora ve Fauna**

Bingöl'deki flora incelendiğinde zengin ve çeşitli bir floraya sahip olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalara göre Bingöl'de 50'nin üzerinde endemik tür bulunmaktadır. Düğün çiçeği, çivit otu, kevke, cehri, endemik bitkilere örnek olarak verilebilir. Bingöl'deki endemik bitkilerin tehlike türleri de nesli tükenmekte ve koruma altına alınma gibi kategorilere sahiptir.

Fotoğraf 17: Bingöl Dağlarından Bir Görünüm

Bingöl Dağları Önemli Bitki Alanı (ÖBA), Bingöl-Muş-Erzurum il sınırlarının kesiştiği yerde 3.200 metreye kadar yükselen volkanik bir dağ silsilesidir. Çevresindeki yerleşim alanlarının etkisiyle Bingöl Dağları'nın orman bitki örtüsü büyük ölçüde zarar görmüş, yerini otlama baskısı altındaki geniş stepler almıştır.

Alanda mevcut orman bitki örtüsü, İspir meşesi (*Quercus macranthera subsp. Syspirensis*) ve Doğa Anadolu Sapsız Meşesi (*Quercus petraea subsp. Pinnatiloba*) ağırlıklı, boyları 3 metreyi geçmeyen kuru çalı topluluklarından oluşur. Yüksek orman bitki örtüsü kalmayan dağ silsilesindeki çalı toplulukları da sürekli odun kesimi nedeniyle giderek azalmaktadır. Ormanların açılması ve yoğun otlatma sonucunda, alanda kuru step bitki örtüsü hâkim duruma geçmiştir. Bu bitki örtüsünün karakteristik bitkileri arasında *Astragalus aduncus*, *A. armeniacus*, *A. globosus*, *Gundelia tournefortii* var. *tournefortii*, *Onobrychis cornuta*, *Poa annua*, *P. bulbosa*, *P. pratensis*, *Salvia pocolata*, *Thymus fallax* ve *verbascum macrocarpum* gibi hayvanların otlamadığı pek çok tür bulunur.

Alanda bulunan Bern Sözleşmesi'ne göre Tehlike Altındaki Habitatlar. 41.7B21-İç Anadolu step meşe orman toplulukları. ÖBA çevresindeki büyük ve küçük yerleşim alanlarının gereksinimlerini karşılamak amacıyla kesilen orman bitki örtüsü tamamen bozulmuştur. Odun kesimi mevcut çalı topluluklarının da azalmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, aşırı otlatma baskısı ÖBA habitatlarında biyolojik çeşitliliğin azalmasına ve bazı nadir bitki türlerinin ortadan kalkmasına yol açmaktadır (ÇŞB, 2015; Ağın ve Kökten, 2013). Bilindiği üzere söğüt ve kestane ile meyve ağaçları besin maddesi içeriği bakımından yüksek kaliteli polen verirler. Balın kalitesi bitki türüne göre değişmektedir. Bingöl'de yukarıda bahsi geçenlerin yanı sıra arıların beslenmesinde geven, beyaz yonca, üçgül ve kekik gibi çok yıllık bitkilerin rolü çok büyüktür. Bu bitkiler sahip oldukları glikoz oranları ve kokularıyla arıların ürettiği balın tadına farklı bir aroma ve lezzet vermektedir (Sandal ve Kan, 2013).

Bingöl'ün sahip olduğu zengin floranın hiç şüphesiz hayvan varlığının da çeşitlenmesini beraberinde getirdiği söylenebilir. Memeli hayvanların beslenme alanları su kenarları ve köylerin civarı olup çevredeki ormanlar ise birçok kuş ve memeli hayvan için barınma alanıdır. Yine dağların üst kısımlarındaki kayalık ve çıplak alanlar birçok kuş türü için korunma ve yuva yapma alanıdır. Balık türleri açısından Sazan, Tatlı Su Kefali, Sudak, Tatlı Su Levreği, Turna ve Alabalık önde gelen türlerdir.

Kuş türü olarak ise Bingöl'de 40'ın üzerinde kuş çeşidi olduğu görülmektedir. Atmaca, Kaya Kartalı, Halkalı Küçük Cılbıt, Gökkuşgun, Kerkenez gibi kuşlar, mevcut biyolojik çeşitliliğin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Alanın ekolojik sınırları içerisinde kalan bölgede çeşitli bitki tohumları, böcek ve böcek larvaları ile beslenen kuşlar için farklı vejetasyon alanları beslenme ve yuvalanma açısından da uygun habitatlar sağlamaktadır (ÇŞB, 2015).

2.1.7 Koruma Alanları

Bingöl il sınırları içerisinde milli parklar, tabiat parkları ve tabiat koruma alanı bulunmamaktadır. Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayvanı Yerleştirme Alanı olarak Bingöl'de yalnızca Kiğı- Şeytan Dağları Yaban Hayatı Geliştirme Sahası bulunmaktadır. Yukarıda Şekil 1.1'de Türkiye Haritası'nda konumu gösterilen YHGS'nin ön etüt raporundaki sınırların hassas olarak CBS ortamında sayısal olarak belirlenmesi sonucunda sahanın 24.858,72 ha olduğu anlaşılmıştır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1250 m. ile 2913 m. arasında değişmektedir.

Bingöl Kiğı Şeytan Dağları YHGS, Bingöl ili Yedisu ve Kiğı, Tunceli ili Pülümür ilçeleri mülki hudutları içinde kalmaktadır. Saha Yedisu ilçe merkezinin 1 km. güneyinde doğu-batı istikametinde Peri Çayı'nın güneyinde yükselen Şeytan Dağları'nın güney ve kuzey bakıları boyunca uzanmaktadır. Bingöl - Erzurum karayolu (D950) Yedisu ayrımına uzaklığı 44 km. dir. Bingöl şehir merkezinin karayolu ile alanın doğu sınırına uzaklığı 125 km. ve bu mesafe yaklaşık 2 saat 45 dakika sürer. Bingöl Kiğı Şeytan Dağları YHGS'nin teknik ve idari sorumluluğu, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, XIII. Bölge Müdürlüğü, Bingöl Şube Müdürlüğü'ne aittir. Bingöl Şube Müdürlüğü YHGS' nin yönetilmesinden doğrudan sorumlu idari birimdir.

Bingöl Kiğı Şeytan Dağları YHGS, önemli ekosistem ve habitatları barındıran Doğu Anadolu yukarı Fırat havzasındaki en önemli koruma alanlarından birisidir. Sahip olduğu yaşam alanlarının çeşitliliği ve görece olarak batı bölgelere göre insan baskısından daha az etkilenmesi (ki yöredeki nüfusun azlığı bunun nedenidir) alanda çok sayıda nadir bitki ve hayvan türlerinin yaşamasına olanak vermektedir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı- OSİB, 2014).

Bingöl'deki Sit Alanları'nın başında Yüzen Ada gelmektedir. Yüzen Ada, Solhan ilçesine bağlı Hazarşah Köyü Aksakal mezrasında bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tabiat anıtı olarak ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Gölün üç tarafı dağlar ve tepelerle çevrilmiş düz arazi üzerinde bulunan krater göl konumundadır. Gölün alanı 300 m²'nin üzerinde olup yaz ve kış aylarında su seviyesi aynı kalmaktadır. Göl üzerinde birbirinden bağımsız hareket eden üç ada bulunmaktadır. Bu sahanın geneli 38 hektarlık bir alan kaplamaktadır. Ancak Yüzen Ada tabiat anıtının mevcut alanı 400 dekadır. 2003 yılında

Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından tescil edilmiştir. Mevcut gölün derinliğinin 40-60 metre olduğu tahmin edilmektedir. Gölün üzerinde 3 adet yüzen kara parçası mevcut olup üzerinde dişbudak ağaçları bulunmaktadır. Bu alanda 2008 yılı içinde çevre düzenleme yapım işi çerçevesinde kır kahvesi, tuvalet, otopark ve seyir terasları yapılmıştır. Solhan ilçesine 17 km, Bingöl il merkezine ise 60 km uzaklıkta yer almaktadır.

Fotoğraf 18: Yüzen Ada'dan Bir Görünüm

Kaynak: İÇŞM, 2013.

Yüzen Ada dışında Bingöl ilindeki sit alanlarının sayısının 20'ye yakın olduğu görülmektedir. Kaleönü Kalesi, Sebeterias Kalesi, Kasr Magazin, Şeref Meydan Anıtı, Derenazik Kalesi, Zağ Mağaraları, Bingöl'deki sit alanlarına örnek verilebilir. İlçeler bazında ise Solhan'ın 7 adet ile ilk sırada yer almaktadır.

Koruma alanları kapsamında bunların dışında Bingöl'de herhangi bir Özel Çevre Koruma Bölgesi, RAMSAR sözleşmesine uygun sulak alan ve diğer uluslararası anlaşmalarca koruması gereken alan statüsünde bir koruma alanı bulunmamaktadır (ÇŞB, 2015).

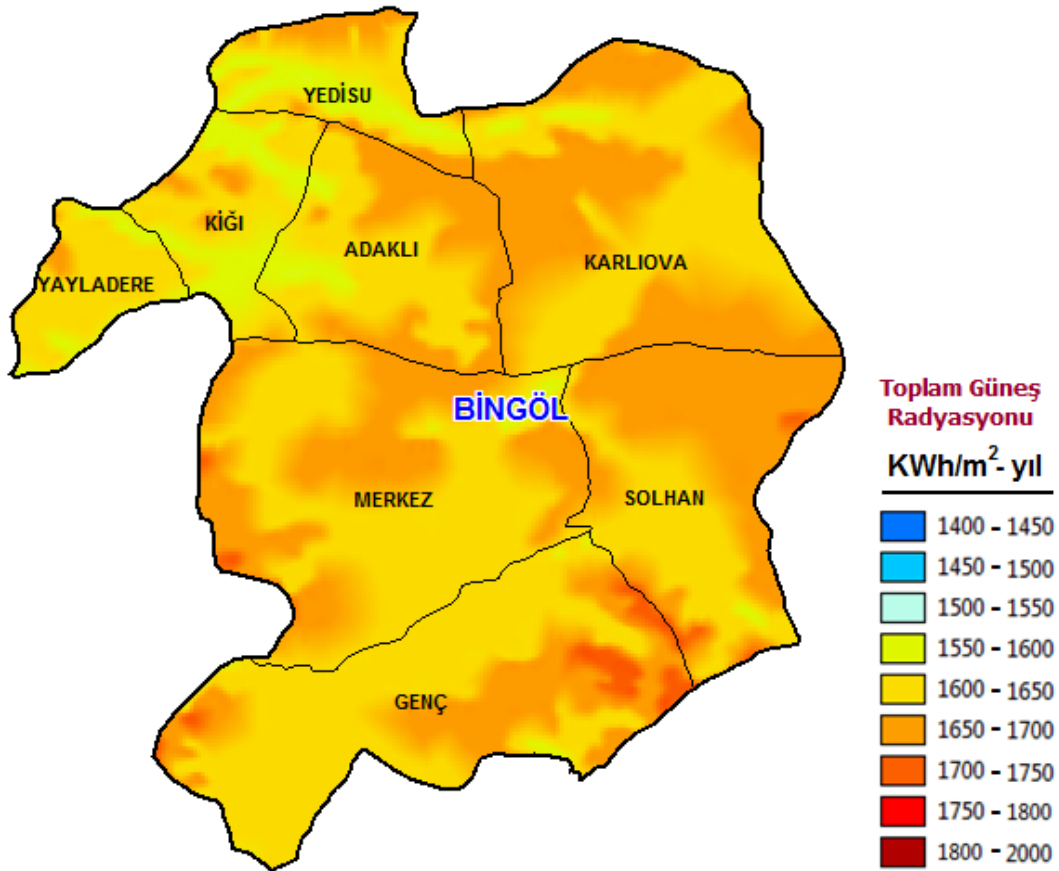
2.1.8 Enerji Kaynakları

Bu bölümde Bingöl'ün sahip olduğu enerji kaynaklarına değinilmektedir. Bu kapsamda, güneş, jeotermal, rüzgar gibi enerji kaynakları incelenmektedir. Enerjinin, günümüzün ekonomik vb. açıdan önde gelen ihtiyaçları arasında yer aldığı göz önüne alınırsa enerji kaynaklarının önemli bir doğal varlık olduğu görülmektedir.

- **Güneş**

Güneş enerjisi bakımından Bingöl'ün zengin olduğu söylenemez. İl genelinde ortalama güneşlenme süresinin 6,36 saat olduğu görülürken, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında güneşlenme süresi 11 saatin üzerine çıkmaktadır. Temmuz ayı 11,51 saat ile güneşlenme süresinin en yüksek olduğu ay konumundadır (Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü-YEGM, 2015).

Harita 3: Bingöl Radyasyon Haritası

Kaynak: YEGM, 2015.

- **Jeotermal**

Bingöl jeotermal alanlar bakımından da zengin bir kent değildir. Bunun yanında il sınırları içerisinde önemli sayılabilecek ve gerek enerji üretimi gerekse de turizm sektörüne katkı sağlayabilecek jeotermal alanlar bulunmaktadır. Bunlar toplamda 8 adet olarak sayılabilir. Bu alanlar ve bu alanlara ait özellikler kısaca şöyledir (İÇŞM, 2011):

- Kaplıca Suyu: Karlıova ilçesi Göynük Hacıyan kaplıca sıcaklık 62 °C PH: 7.20
Radyoaktivite 4,9 Eman, toplam mineralizasyon: 2855,4 mg/L Debi: 1 Lt/Sn
- Bingöl Merkez Kös Kaplıcası: Sıcaklık 36 °C – 47 °C PH: 6,70 Radyoaktivite 10,2 – 21
Eman, toplam mineralizasyon: 2464,9 mg/L Debi: 3 Lt/Sn
- Yayladere Hasköy Kaplıcası: Sıcaklık 48 °C PH:6,60 Radyoaktivite 9,1 Eman, toplam
mineralizasyon: 5706,7 mg/L Debi: 0,09 Lt/Sn
- Kiğı İlçesi Harur Kaplıcası: Sıcaklık 52 °C PH: 6,80 Radyoaktivite 9,2 Eman, toplam
mineralizasyon: 6911 mg/L Debi: 0,16Lt/Sn
- Maden Suyu: Kiğı ilçesi iki evler madensuyu sıcaklık 10 °C PH: 6 Debi: 0,3 Lt/sn
- Yedisu İlçesi Yeşilgöl Madensuyu: Sıcaklık 10 °C PH: 6 Debi: 0,3 Lt/sn
- Kiğı İlçesi Dimilyan Maden suyu: Sıcaklık 16,5 °C PH:5 Debi: 1 Lt/sn
- Yedisu (Çemre) İlçesi Maden suyu: Sıcaklık 13 °C PH: 5,5 Debi: 0,15 Lt/sn

- **Yer Altı Kaynakları**

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) tarafından yapılan çalışmalara göre Bingöl ve yakın çevresinde endüstriyel hammadde ve metalik maden yatak ve zuhurları arasında en önemli olarak demir, kurşun-çinko, fosfat ve disten öne çıkmaktadır. Yer altı kaynakları Bingöl'ün potansiyel gelişme alanlarından biri olmasına karşın, işletilen herhangi bir maden faaliyeti bulunmamaktadır. Bingöl'deki yer altı kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun Genç ilçesi sınırları içerisinde olduğu görülmektedir.

- **Endüstriyel Yer Altı Kaynakları**

Bingöl'deki endüstriyel yer altı kaynaklarının başında disten gelmektedir. MTA'nın yapmış olduğu çalışmalara göre Genç ilçesindeki Halveliyan sahasında düşük-orta sıcaklık refrakter ve seramik hammaddesi olarak kullanılmaya elverişli ve %5-25 disten içerikli 140.000 ton disten rezervi belirlenmiştir.

Genç ilçesinde ayrıca fosfat yatak ve zuhurları da yer alırken, buradaki fosfat rezervleri apatitli manyetit potansiyelidir. Bingöl ilinde 27 lokasyonda toplam 2971 m. fosfat amaçlı sondajlı arama çalışmaları yapılmıştır. Genç-Avnik apatitli manyetit sahalarında %0.67- 12.96 P₂O₅ ve % 0.2-52.54 Fe₂O₃ tenörlü yaklaşık 52 milyon ton görünür rezerv tespit edilmiştir. Bölgedeki fosfat yatakları demir ile birlikte işletildiğinde ve zenginleştirme çalışmalarının olumlu olması halinde ekonomik olma özelliği bulunmaktadır.

Disten ve fosfatın dışında Bingöl'de endüstriyel yer altı kaynağı olarak diatomit ve kaolin de bulunmaktadır. Bunlardan kaolin, Bingöl Merkez Kurudere-Simsor köyü civarında %65-78 Si O₂ %11,29-16,10Al₂ O₃+Ti O₂ tenörlü 60.000 ton rezervlidir. Bingöl merkez ilçenin Haziran köyü civarında tespit edilen diatomitin ise %90Si O₂ tenörlü 4 milyon ton muhtemel rezervi olduğu belirtilmektedir (İÇŞM, 2011; MTA, 2015).

- **Enerjiye Yönelik Yer Altı Kaynakları**

Bingöl'de enerji sektöründe kullanılabilecek yer altı kaynaklarının başında ise linyit gelmektedir. İl sınırları içerisinde en çok bilinen linyit sahaları, Karlıova ilçesinin Halifan-Derinçay bölgesindeki linyit sahasıdır. Saha Bingöl-Karlıova karayoluna 5 km, Bingöl'e 45 km uzaklıktadır. Kömürlü saha plato görünümünde olup, Mezra Tepe (1857 m), Kardü Tepe (1744 m), Sosnek Tepe (1487 m), Kil Tepe(1687 m) sahadaki önemli yükseltileri oluşturur. Sahada alt ısıl değerleri 1458 ve 1663 Kcal/kg olan ve toplam 83.662.000 ton görünür rezerve sahip alanlardır. Burada açık işletme ile alınabilecek kömür rezervinin 9.984.149 ton, kapalı işletme ile alınabilecek kömür rezervinin ise 46.555.995 ton olduğu belirtilmektedir. Karlıova'daki bu rezervler, Teshin Termik Santrali'nde kullanılmaktadır (MTA, 2015).

Bingöl ili Karlıova ilçesi Derinçay Bölgesi'ndeki bu linyit sahasına yönelik yapılan geçmiş çalışmalar kapsamında 1968-1974 yılları arasında ve 1986 yılında toplam uzunluğu 6776,22 m olan 54 adet sondaj ve 9 yarma açılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda sahada açık ve kapalı

işletme ile üretilebilecek toplam 56.545.144 ton linyit rezervi hesaplanmıştır. Bu rezervin yapılacak bir termik santralde yakıt olarak kullanılması amacı ile yapılan girişimlerden bir sonuç alınamamıştır. Saha rezerv itibarı ile Afşin -Elbistan Linyit havzasından sonra Doğu Anadolu Bölgesinin en büyük linyit havzasıdır.

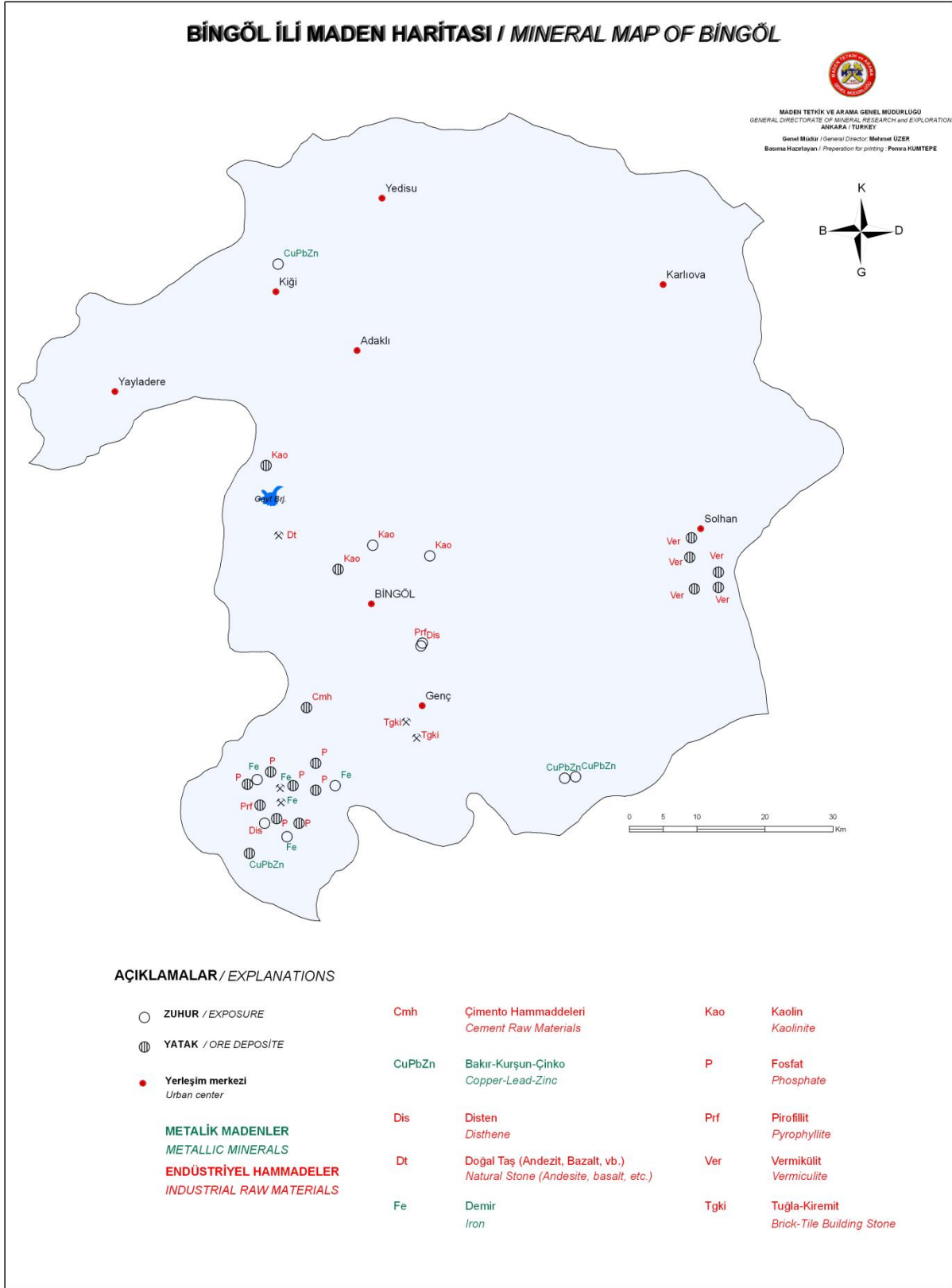
- **Metalik Yer Altı Kaynakları**

Bingöl'deki metalik yer altı kaynaklarının başında demir gelmektedir. Genç ilçesinin Koşal, Gonaçtepe, Haylandere, Kelmetepe, Kılhaz, Hamek, Arduvan ve İbrahiman sahalarında % 13-61 Fe₃O₄ tenörlü apatitli demir yatağı olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında Genç-Avnik-Koşal, Gonaçtepe ve Haylandere sahalarında 69 lokasyonda toplam 13.370 metre sondajlı yapılan arama çalışmalarına göre Genç- Avnik- Koşal apatitli demir yatağında %53.61 demir ve %0.95-0.11 apatit tenörlü 44.5 milyon ton demir, Genç-Gonaçtepe demir yatağında %59.42 demir tenörlü 12.6 milyon ton demir ve Genç-Haylandere apatitli demir yatağında ise %48.68-51.64 demir ve %1.8-1.99 apatit tenörlü 2 milyon ton demir rezervi belirlenmiştir.

Avnik yataklarının işletilmesinde önemli problemin cevherin yüksek fosfor (%0.12-2.28 P₂O₅) ve titan (%0.46-2.09 TiO₂) içerikleri olduğu görülmektedir. Avnik cevherinin demir kaynağı olarak değerlendirilmesi, bu zararlı bileşenlerinden arındırılabilmesine bağlıdır. Teknolojik testlerde, zararlı bileşenlerin üst sınırların altına düşürülebilmesi, sinterlik konsantre üretiminin olanaksız olduğunu, ancak sahadaki düşük tenörlü cevherden yüksek tenörlü (%65 Fe üzerinde) peletlik konsantre elde edilebileceğini ya da diğer uygun cevherler ile paçal yapılarak sinter girdisi olarak kullanılabilceğini göstermektedir.

Demirin dışında Bingöl'de metalik yer altı kaynağı olarak kurşun-çinko olduğu görülmektedir. Genç ilçesinin Selvi mevkiinde ortalama %45 Pb+ Zn tenörlü 21.600 ton görünür+muhtemel rezerv tespit edilmiştir. Bunun yanında Karlıova ilçesinin Hışhısı bölgesinde %15Pb, %30Zn, %0.8Cu (Galan, Sfalerit, Kalkoprit) tenörlü kurşun çinko yatağı bulunmaktadır. Özel şahıs ruhsatına sahip bu sahadaki rezerv bilinmemektedir (İÇŞM, 2011; MTA, 2015).

Harita 5: Bingöl Yer Altı Kaynakları Haritası

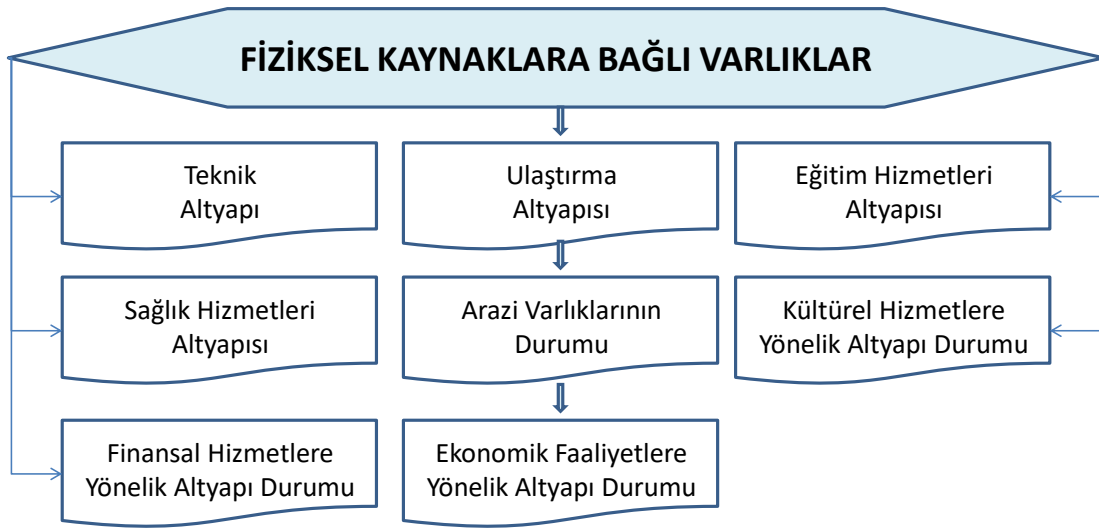

Kaynak: MTA, 2015.

2.2 Fiziksel Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Ulaşım, kanalizasyon, haberleşme vb. fiziksel altyapı unsurlarından oluşan fiziksel varlıklar, kentsel gelişim ve şehir planlamanın en önemli bir konusudur. Özellikle fiziksel varlıklar, çarpık kentsel gelişme yerine planlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya üst düzeyde katkı sağlaması nedeniyle alansal varlıklar içerisinde önemli bir rol almaktadır.

Şekil 9: Fiziksel Kaynaklara Bağlı Varlıklar

2.2.1 Teknik Altyapı

Teknik altyapı, elektrik vb. enerji sistemlerinden içme suyuna, kanalizasyondan haberleşme altyapısına bir kentin üstyapısını doğrudan etkileyen unsurların başında gelmektedir. Bu bölümde teknik altyapı olarak Bingöl ilinin içme suyu, atık su, katı atık, elektrik, doğalgaz ve haberleşme altyapısı incelenmiştir.

• İçme Suyu Durumu

Bingöl Merkez Belediye'nin içme ve kullanma su şebekesi yeterli olmamakla birlikte, gerek belediye sınırları gerekse de il sınırları içerisinde içme suyu arıtma tesisi bulunmamaktadır. Bingöl ili geneline içme ve kullanma suyu ihtiyacının tamamına yakını Küçük Su

karşılmaktadır. Yapımı 1995 yılında başlayan ve 2004 yılında faaliyete geçen Kürük Suyu'nun debisi 800 litre/saniyedir. Bu projenin devreye girmesiyle masraflı kuyular devre dışı bırakılmıştır (ÇŞB, 2015).

Fotoğraf 19: Gayt Barajından Bir Görünüm

Diğer yandan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2012 yılı verilerine göre Bingöl'de 43.825 içme suyu aboneliği bulunmaktadır. Bahsi geçen bu abonelere, 13 belediye hizmet verirken, 156.652 kişilik bir nüfusa içme suyu verildiği görülmektedir. Bu belediyelerdeki toplam nüfusun 161.717 kişi olduğu göz önüne alınırsa, içme suyu şebekesi hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusuna oranının %97 ile oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Yine TÜİK verilerine göre Bingöl'deki abonelere aynı yıl, 8.485.725 m³ düzeyinde suyun dağıtıldığı görülürken, 13 milyon m³ düzeyinde su çekimi yapılmıştır. Bunun yanında Bingöl'de 12,2 milyon m³ düzeyinde bir kaynak yer alırken, kuyu suyu olarak ise 759 bin m³ içme suyu bulunmaktadır (TÜİK, 2012).

DSİ 9.Bölge Müdürlüğü verilerine göre Bingöl'de mevcut durumda herhangi bir içme suyu tesisi yer almazken, yatırımlar kapsamında Kiğı Barajı ve HES ile Gülbahar Barajı bulunmaktadır. İnşaatına 1998 yılında başlanan ve Peri Çayı üzerinde çalışmaları devam eden Kiğı Barajı ve HES'in normal su kotunda göl hacminin 507,55 hm³ olduğu görülmektedir. Koçan Deresi'nde inşaat süreci devam eden Gülbahar Barajı'nın normal su kotunda göl hacmi ise 19,3 hm³ düzeyindedir (DSİ, 2015).

- **Atık Su Durumu**

Bingöl'deki kanalizasyon şebekesi, yerleşim alanının ihtiyacını karşılamakta zorlanmaktadır. Yakın zamanda yaşanan depremler, altyapı sistemlerinde ciddi hasar bırakırken, bu hasarların onarımının henüz sağlanamadığı görülmektedir. Bunun yanında Bingöl'de herhangi bir atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır. Bingöl'de arıtma tesisi yapılması Bingöl Belediyesi'nce 2006 yılı sonu itibarı ile yapılan çalışmalar sonucunda merkez Kültür Mahallesi Aftor Mevkii'nde mülkiyeti belediyeye ait 53.000 m²'lik bir alan ayrılmış ve Avrupa Birliği hibe fonlarına başvurulmuştur. Kredisi alınan ve 2007 yılında evsel atık su arıtma tesisinin yapımına başlanırken, evsel atık su arıtma tesisi 30.11.2008 tarihi itibarı ile tamamlanmıştır. Kış şartlarından dolayı makinelerin montajı yapılamamış, 2013 yılı itibarı ile 15.600 ton/gün kapasiteli atık su arıtma tesisi hala faaliyete geçmemiştir. Merkez ilçe dışındaki yerleşim alanlarının birçoğunda da kanalizasyon şebekesi yer alırken, şebekelerin ihtiyacı karşılayamadığı görülmektedir (ÇŞB, 2015).

Diğer yandan 2012 yılı verilerine göre kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye sayısı 12 adettir. İl genelindeki 13 adet belediyede 161.717 kişilik bir nüfus yer alırken, bu nüfusun %93'üne kanalizasyon hizmeti verilmektedir. Bu oran ile Bingöl, Türkiye ortalamasının (%92) 1 puan da olsa üzerinde yer almaktadır. Aynı yıl il genelinde 8,6 milyon m³ atık su deşarj edilmiştir. Deşarj edilen bu atık suyun neredeyse tamamının akarsulara deşarj edildiği görülmektedir. Bingöl'de kişi başı deşarj edilen atık su miktarı ise 156 litre/gün civarındadır (TÜİK, 2012).

- **Katı Atık Bertaraf Durumu**

Bingöl'de evsel atıklar, Bingöl İli Yerel Yönetimleri Çevre Hizmetleri Birliği (BİNÇEVBİR) Başkanlığı tarafından inşaatı tamamlanan ve 2013 yılında tam kapasite ile hizmete alınan katı atık düzenli depolama tesisinde bertaraf edilmektedir. Tesis tamamlanan katı atık düzenli depolama alanı yakınlarında yer altı ve yerüstü su kaynakları bulunmazken, Beyaztoprak köyü sınırlarındaki bu tesis yaklaşık 137.136 m² lik bir alan kaplamaktadır. Bu tesis faaliyete geçmeden önce Bingöl'deki evsel atıkların tamamen düzensiz depolandığı görülmektedir. Tıbbi atıkların bertarafı ve yönetimi ise Erzurum Büyükşehir Belediyesi ile yapılan protokol ile yürütülmektedir (ÇŞB, 2015; İÇŞM, 2011; İÇŞM, 2013).

- **Enerji Kullanımı Altyapısı**

Bingöl'ün başta yenilebilir olmak üzere enerji kaynakları açısından zengin olduğu söylenemez. Nitekim il genelinde güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyeli yok denecek kadar az olduğu gibi, herhangi bir biyoyakıt santrali de yer almamaktadır. Termik santralinin de olmadığı Bingöl'de, enerji üretimi yalnızca Hidro-Elektrik Santral (HES) aracılığıyla yapılmaktadır. Bingöl il genelinde tesisi tamamlanmış ve planlanan toplamda 24 adet HES tesisi olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Yayladere bölgesinde ve Peri Suyu üzerinde bulunan Özlüce HES, faaliyette olan iki santralde öne çıkmaktadır. Kurulu gücü 170 MW olan Özlüce HES'te yılda yaklaşık 430 GWh elektrik üretimi yapılmaktadır. Bingöl'de işletmede olan ve üretim yapılan bir diğer santralin ise Yedice HES olduğu görülmektedir. Toplamda 15 MW kapasiteye sahip bu tesiste 50 MW'ye yakın düzeyde elektrik üretilmektedir.

İnşaatı devam eden veya planlama aşamasında olan diğer 22 tesisten en önemlisi ise Kiğı ilçesinde yer almaktadır. Yapımına 1998 yılında başlayan Kiğı HES'in 140 MW kurulu güce sahip olması ve 450 GWh düzeyinde üretim yapması beklenmektedir. İnşaat sürecinde olan diğer 2 santralin kurulu güce ise 20 MW seviyesindedir. Planlanan ve etüt çalışmaları devam eden yatırımlar ile Bingöl genelinde gelecekte 1.510 MW düzeyinde bir kurulu gücün olması ve 4.508 GW düzeyinde bir elektrik üretimi yapılması planlanmaktadır (İÇŞM, 2011; DSİ, 2015). Bingöl'deki **elektrik iletim ve dağıtım** kapsamında ise Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş. (FEDAŞ) verilerine göre 5.914 km uzunluğunda bir dağıtım şebekesi bulunmaktadır. Bu altyapının 3.086 km'si, diğer bir deyişle %52 oran ile yarısından fazlası alçak gerilim hatlarından oluşmaktadır. Geriye kalan kısım ise orta gerilim hattı özelliği taşıırken, il genelinde yüksek gerilim hattı bulunmamaktadır.

Tablo 13: Bingöl Elektrik Dağıtım İstatistikleri

Gösterge	Alçak Gerilim	Orta Gerilim	Toplam
Dağıtım Şebekesi Uzunluğu (km)	3.086	2.828	5.914
Mevcut Trafo Kapasitesi (Kurulu Güç-MVA)	169	-	169
Mevcut Trafo Sayısı (adet)	1.479	-	1.479
	Şebekeye Giren	Dağıtımı Yapılan	Kayıp-Kaçak
Enerji Bilgileri (kWh)	284.304.411	217.462.568	66.841.843

Kaynak: FEDAŞ, 2014.

Bingöl’de elektrik kullanımı istatistikleri incelendiğinde ise 2014 yılı verilerine göre il genelinde FEDAŞ’a ait 100.461 abone olduğu görülmektedir. Bu abonelerin 85.866 adedi, diğer bir deyişle %85,5 ile büyük bir oranı mesken grubunda yer almaktadır. Mesken grubunu 12.904 adet ve %12,8 oran ile ticarethaneler izlerken, sanayi grubundaki abone sayısı 1.151 adette oranı ise %1,1’de kalmaktadır. Yine 2014 yılı verilerine göre Bingöl’de toplam elektrik tüketimi 217.462 kWh seviyesindedir. Elektrik tüketiminin abone göre gruplarına dağılımında ise Bingöl’de sanayisi gelişmiş pek çok ile farklılık olduğu görülmektedir. Nitekim sanayisi gelişmiş şehirlerde sanayi grubu en çok elektrik tüketen grup konumundayken, Bingöl’de 93.420 kWh ile mesken grubunun en çok elektrik tüketen abone grubu olduğu görülmektedir. Ticarethaneler 92.502 kWh saat ile mesken grubunu takip ederken, sanayi grubu 22.274 kWh ile üçüncü sırada bulunmaktadır (FEDAŞ, 2014). Bingöl ilinde mevcut durumda bir **doğalgaz kullanımı** bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir özel şirket ile doğalgaz yatırım çalışmaları başlatılmıştır. Yaklaşık 5 yıl içerisinde Bingöl merkez ilçede doğalgaz kullanımının başlaması beklenmektedir.

2.2.2 Ulaştırma Altyapısı

Bingöl’ün dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olması, il genelinde ulaşım imkânlarını kısıtlamakta ve zorlaştırmaktadır. Bunun yanında iklimsel özellikleri nedeniyle Bingöl’de kış aylarında ulaşım imkânları daha da zorlaşmaktadır. Özellikle kar ve yağmur yağışları, başta köyler ve diğer kırsal alanlar ile olmak üzere ulaşımı güçleştirmektedir. Denize kıyısı olmayan Bingöl’de mevcut durumda ulaşım, karayolu, havayolu ve demiryolu ile sağlanmaktadır. Havayolu ile de ulaşım, yaklaşık son 2 yıldır yapılmaktadır.

• Karayolu Ulaşımı Durumu

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi’nin bir parçası olarak, bölgenin genel özelliklerini yansıtan bir coğrafyaya sahiptir. Bu kapsamda yüksek eğim ve rakımlardaki yerleşimlerden oluşan Bingöl, karayolu ulaşımı coğrafi ve iklimsel kısıtlar nedeniyle zorlayıcı bir ağ yapısına sahiptir.

Bingöl’deki karayolu altyapısından Karayolları Genel Müdürlüğü 8. Bölge Müdürlüğü ile belediyeler sorumludur. Aşağıdaki Harita’da da görüleceği üzere Bingöl’de karayolu ile Türkiye’nin her yerine ulaşılabilirken, Kentin ana karayolu bağlantısı D-950 ve D-300 olmak üzere iki adettir. Bu bağlantılardan D-950 Karayolu ile güneyde önce Diyarbakır-Mardin ve

Suriye sınırına, yine D-950 Karayolu ile kuzeyde Erzurum-Artvin'e, D-300 Karayolu ile doğuda Muş-Tatvan-Van- İran'a, yine D-300 Karayolu ile batıda Elazığ-Malatya-Kayseri'ye bağlanmaktadır. Bingöl en yakın illerden Elazığ'a 142 km, Erzurum'a 180 km, Diyarbakır'a 150 km ve Muş'a 110 km uzaklıkta yer alırken, Bingöl-Ankara arasında ise yaklaşık 885 km mesafe bulunmaktadır (KGM, 2015).

Harita 6: Bingöl Karayolu Ağı Haritası

Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) 2014 yılı verilerine göre Bingöl il sınırları içerisinde 612 km uzunluğunda bir karayolu ağı bulunmaktadır. İl yolları 385 km uzunluk ile toplam şebekenin %63'ünü oluştururken, devlet yollarının uzunluğu 227 km seviyesindedir. Bingöl il sınırları içerisinde herhangi bir otoyol bulunmamaktadır.

Tablo 14: Bingöl Karayolu Ağı

Sath Cinslerine Göre Yol Ağı (Km)								
Bingöl	Asfalt Yollar			Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Şebeke Uzunluğu
	Asfalt Betonu	Sathi Kaplama	Toplam					
Devlet Yolu	25	199	224	3	-	-	-	227
İl Yolu	4	330	334	3	48	-	-	385
Toplam	29	529	558	6	48	-	-	612

Kaynak: KGM, 2015.

Bingöl'deki karayolu ağı sath türlerine göre incelendiğinde ise 558 km ile il genelindeki karayollarının neredeyse tamamının asfalt kaplamaya sahip olduğu görülmektedir. Geriye kalan 54 km uzunluğundaki yolun 6 km'si parke, 48 km'si ise stabilize yola sahiptir. Asfalt yolların ise 529 km'sinin sathi kaplamaya sahip olduğu gözlenirken, asfalt betonu ile kaplı karayolu uzunluğu 29 km olarak karşımıza çıkmaktadır (KGM, 2015).

- **Demiryolu Ulaşımı Durumu**

Bingöl (Genç ilçesi), Doğu Anadolu Bölgesi'ni doğudan batıya bağlayan demiryolu güzergâhında ve Ankara-Tahran tren hattının üzerinde yer almaktadır. Genç ilçesindeki istasyon ile Muş, Tatvan ve Van üzerinden İran'ın Tahran'a; Elazığ ve Malatya üzerinden Ankara'ya, ayrıca Malatya üzerinden hemen hemen Türkiye'de demiryolunun olduğu bütün kentlere bağlantı sağlanmaktadır (TCDD, 2014).

Harita 7: Türkiye Demiryolu Ağ Haritası

Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü (TCDD) verilerine göre Bingöl’de demiryolunu 19.825 yolcu kullanmıştır. Buna göre Bingöl’de 2010 yılından 2014 yılına kadar demiryolu yolcu sayısının 3.049 adet, diğer bir deyişle %18 arttığı görülmektedir. Yük taşımacılığında bakımından ise 2014 yılında Bingöl’de 1.026.569 ton yük demiryolu ile taşınırken, bu sayıya göre Bingöl merkezli yük taşımacılığı 2010 yılına göre 36 kat artmıştır (TCDD, 2014).

Tablo 15: Bingöl Demiryolu Kullanım İstatistikleri

Değişken	2010	2011	2012	2013	2014	Değişim (2010-2014)
Yolcu (Kişi)	16.866	16.970	15.882	21.422	19.825	%18
Yük	27.584	17.299	20.318	150.175	1.026.569	%3.622

Kaynak: TCDD, 2014.

- **Havayolu Ulaşımı Durumu**

Daha önceleri havayolu bağlantısı bulunmayan Bingöl’de havaalanı 2013 yılında açılarak faaliyete geçmiştir. Bingöl kent merkezine yaklaşık 20 km mesafede, merkez ilçenin güneyindeki Çeltiksuyu mevkiinde 1.059 m rakımında yer almaktadır. Toplamda 1.744.500 m² düzeyinde bir alan kaplayan Bingöl Havaalanı, mevcut durumda yalnızca iç hat uçak trafiğine ev sahipliği yapmaktadır. Bunun yanında Bingöl’e yalnızca Türk Hava Yolları (THY)’nın uçuşları olduğu görülürken, Bingöl’den İstanbul Atatürk Havalimanı ve Ankara Esenboğa Havalimanı’na uçuşlar karşılıklı olarak düzenlenmektedir (DHMİ, 2015).

Fotoğraf 20: Bingöl Havaalanından Bir Görünüm

- **İletişim ve Haberleşme**

Bingöl il sınırları içerisinde telefon hizmeti verilmeyen yerleşim yeri bulunmazken, telefonlaşma oranının %100 olduğu görülmektedir. İnternet altyapısı ve göstergeleri bakımından ise Bingöl il genelinde ADSL abone sayısı 8.560 adede ulaşırken, fiber optik kablo uzunluğu 1.107 km düzeyindedir. Ayrıca Bingöl’de 285 adet de baz istasyonunun olduğu görülmektedir.

2.2.3 Eğitim Hizmetleri Altyapısı

İl genelinde toplamda 526 adet okulda 69.853 öğrencinin eğitim gördüğü ve 3.767 öğretmenin eğitim verdiği okullar arasında; 126 adedi okul öncesi, 273 adedi ilkokul, 90 adedi ortaokul ve 36 adedi ortaöğretim kurumu bulunmaktadır. Dolayısıyla okul bazında en çok ilkokul ve okul öncesi eğitim kurumunun olduğu görülmektedir (TÜİK, 2014).

- **Okul Öncesi Eğitim Altyapısı**

Bingöl’deki 126 okul öncesi eğitim kurumunda 199 adet derslik bulunmaktadır. Bu dersliklerde 3.831 öğrenci eğitim görürken, 220 öğretmenin eğitim hizmeti verdiği gözlenmektedir. Buna göre Bingöl’de okul öncesi eğitimde derslik başına düşen öğrenci sayısı 19,3, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 17,4 seviyesindedir (TÜİK, 2014).

- **İlkokul Düzeyinde Eğitim Altyapısı**

Bingöl’deki ilkokullar, okul sayısından derslik sayısına, öğrenci sayısından öğretmen sayısına kadar eğitim türleri içerisinde en yüksek sayıya sahip eğitim kurumu konumundadır. Bingöl’de 274 adet ilkokulda 1.051 derslikte 21.530 öğrenci eğitim görürken, 1.162 öğretmen eğitim hizmeti vermektedir. Bu verilere göre Bingöl’deki ilkokullarda derslik başına düşen öğrenci sayısı 20,5, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 18,5 düzeyindedir (TÜİK, 2014).

- **Ortaokul Düzeyinde Eğitim Altyapısı**

Bingöl’de ilkokullardan sonra, gerek okul ve derslik sayısı gerekse de öğrenci ve öğretmen sayısının en yüksek olduğu ikinci eğitim kurumları ortaokullardır. Bingöl il genelindeki 90 ortaokulda 778 adet derslik bulunmaktadır. Bu dersliklerde 21.337 öğrenci eğitim görürken,

1.280 öğretmen hizmet vermektedir. Bu verilere göre Bingöl'deki ortaokullarda derslik başına 27,4 öğrenci düşerken, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının ise 16,7 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Bingöl'deki ortaokullarda ilkokullara göre derslik başına daha fazla öğrenci düştüğü gözlenirken, ortaokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısının ise ilkokullardan düşük olduğu görülmektedir (TÜİK, 2014).

- **Ortaöğretim Düzeyinde Eğitim Altyapısı**

Bingöl'de ortaöğretim kurumları, okul sayısı açısından diğer eğitim türlerine göre son sırada bulunmaktadır. Bingöl il genelindeki ortaöğretim kurumu sayısı yalnızca 36 adettir. Bahsi geçen bu ortaöğretim okullarında 550 adet derslik yer alırken, 23.155 öğrenci eğitim görmektedir. Ortaöğretim öğretmen sayısı ise 1.105 adettir. Bu verilere göre Bingöl'deki ortaöğretim kurumlarında derslik başına düşen öğrenci sayısının 42,1, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının ise 21 adet ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bingöl'deki yükseköğretim öncesi göstergeler incelendiğinde özellikle Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu eğitim türünün ortaöğretim olduğu gözlenmektedir. Örneğin ortaöğretim derslik başına düşen öğrenci sayısının Türkiye ortalamasından (29 öğrenci) fazla olduğu görülmektedir. Benzer şekilde ortaöğretim öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 15 adetken, Bingöl'de 21 öğrenciye kadar çıkmaktadır. Diğer eğitim türlerinde ise Bingöl, Türkiye ortalamasına yakın bir performansa sahiptir (TÜİK, 2014).

Tablo 16: Bingöl Yükseköğretim Öncesi Eğitim Göstergeleri

Gösterge	Okulöncesi	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim
Okul Sayısı	126	274	90	36
Derslik Sayısı	199	1.051	778	550
Öğrenci Sayısı	3.831	21.530	21.337	23.155
Öğretmen Sayısı	220	1.162	1.280	1.105
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	19,3	20,5	27,4	42,1
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	17,4	18,5	16,7	21,0

Kaynak: TÜİK, 2014.

- **Yükseköğretim Düzeyinde Eğitim Altyapısı**

Bingöl'de ilk yükseköğretim kurumu, 1983 yılında Fırat Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Bingöl Meslek Yüksekokulu (MYO)'dur. Eğitim ve öğretim hizmetlerinin ilk yıllarında

Elazığ'daki mühendislik fakültesi yerleşkesinde faaliyet gösteren Bingöl MYO, 1987 yılından itibaren Bingöl'deki prefabrik binalarda eğitim öğretimini sürdürmeye başlamıştır. Daha sonra 2004-2008 yılları arasında eğitim faaliyetlerini güçlendirilmiş olan eski Bingöl Lisesi'nde sürdüren Bingöl MYO, 29.05.2007 tarih ve 26536 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5662 sayılı kanunla üniversite haline gelmiş ve 2008-2009 öğretim yılında hizmete açılan mevcut Ziraat Fakültesi ile eğitim hayatına devam etmiştir. Daha sonra öğretim faaliyetlerine Ziraat Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi ile devam eden Bingöl Üniversitesi'ne 2012 yılında yapımı tamamlanan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi de eklenmiştir (Bingöl Üniversitesi, 2015).

Fotoğraf 21: Bingöl Üniversitesi'nden Bir Görünüm

Günümüzde 7 Fakülte, 3 Yüksekokul, 5 Meslek Yüksekokulu ve 4 Enstitü ile hizmet veren Bingöl Üniversitesi, kent merkezinde, Bingöl Çayı'nın kuzeyinde, Elazığ-Bingöl D-300 Karayolu'nun üzerinde bulunmaktadır. Yükseköğretim Kurulu 2014-2015 öğretim yılı verilerine göre Bingöl'de toplamda 11.040 öğrenci Bingöl Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. Bingöl Üniversitesi'nde en çok 6.263 adet ile lisans öğrencisi bulunmaktadır. Öğrenci sayısı açısından ikinci sırada 4.104 adet ile ön lisans programları yer alırken, lisansüstü öğrenci sayısının ise 649 adedi yüksek lisans, 25 adedi ise doktora olmak üzere 674 adet olduğu görülmektedir. Diğer yandan Bingöl Üniversitesi'nde toplamda 211 akademik personelin yer aldığı gözlenmektedir (YÖK, 2015).

2.2.4 Sağlık Hizmetleri Altyapısı

Bingöl'deki sağlık altyapısı incelendiğinde TÜİK 2013 yılı verilerine göre il genelinde 7'si devlet, 1'i özel olmak üzere toplamda 8 adet hastane olduğu görülmektedir. Devlet hastanelerinin hepsi Sağlık Bakanlığı bünyesinde hizmet vermektedir. Buna göre Bingöl'de herhangi bir üniversite hastanesi veya diğer kamu kuruluşlarına bağlı bir sağlık kurumu olmadığı görülmektedir. Bahsi geçen bu hastanelerde toplamda 658 adetlik bir yatak kapasitesi bulunmaktadır. Bu kapasitenin %95'i, 627 yatak kapasitesi ile devlet hastanelerine aittir. Özel hastanede ise 31 yatak yer almaktadır. Bu göstergelere göre Bingöl'de yüz bin kişi başına düşen yatak sayısının 248 adet olduğu görülmektedir. Bu sayı ile Bingöl'de yüz bin kişi başına düşen yatak kapasitesinin Türkiye ortalamasının (264 adet) olduğu gözlenmektedir. Hastaneler dışında 9 adet sağlık ocağı veya aile sağlık merkezin olduğu Bingöl'de toplamda 1.719 sağlık personeli hizmet vermektedir (TÜİK, 2013; Adalet ve Kalkınma Partisi, 2015).

Tablo 17: Bingöl Eğitim Göstergeleri

Gösterge	Devlet	Özel	Toplam
Hastane Sayısı (Adet)	7	1	8
Yatak Kapasitesi (Adet)	627	31	658

Kaynak: TÜİK, 2013.

2.2.5 Arazi Varlıklarının Durumu

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü öncülüğünde hazırlanan Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı verilerine göre Bingöl genelinde 850.299 hektarlık bir alan bulunmaktadır. Bu alanın büyük bir çoğunluğu orman ve yarı doğal alanlardan oluşmaktadır. Orman ve yarı doğal alanlar 646.487 ha ve %76,03 pay ile en yoğun arazi kullanımına sahip tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda da orman alanları, 135.404 ha ile ilk sırada yer almaktadır. Orman ve yarı doğal alanların en alt tür alanında ise en fazla alanı 184.792 ha ile doğal çayırılıkların kapladığı görülmektedir. **Orman ve yarı doğal alanları**, 195.538 ha ile tarımsal alanlar takip etmektedir. Bu kapsamda Bingöl'deki arazi varlığının %23'ünün tarımsal alanlardan oluştuğu görülmektedir. Karışık tarım yapılan alanlar 159.244 ha ile en fazla bulunan tarımsal arazi türüdür. En alt türde ise 93.335 ha ile doğal bitki örtüsü bulunan tarım alanları ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanında Bingöl'de

ekilebilir tarımsal arazi varlığının 21.966 ha olduğu görülürken, bu alan il genelindeki arazi varlığının %2,6'sını oluşturduğu görülmektedir. **Orman ve tarım alanları dışında** yapay bölge olarak sınıflandırılan alanlar en geniş alanı kaplamaktadır. Bu tür alanlar 4.672 ha ile il genelindeki arazi varlığının %0,55'ini oluşturmaktadır. Burada kesikli kırsal yapı 4.551 hektarlık bir alana sahipken, endüstriyel ve ticari alanların 121 hektara yayıldığı görülmektedir. Yeşil şehir alanları da 175 hektarlık bir alana sahiptir. Bu üç ana sınıflama dışında **dördüncü olarak** ise Bingöl'de en geniş alana yayılan arazi kullanımının 3.602 ha ile su yapıları ve karasuları olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Bingöl Alansal Arazi Kullanımı

ARAZİ KULLANIMI			Alan (Ha)	Oran
Yapay Bölgeler	Şehir Yapısı	Kesikli Kırsal Yapı	4.551	0,54%
	Endüstri-Ticari-Ulaşım Birimleri	Endüstriyel ve Ticari Alanlar	121	0,01%
	Yapay Tarımsal Olmayan Yeşil Alanlar	Yeşil Şehir Alanları	175	0,02%
	Toplam		4.672	0,55%
Tarımsal Alanlar	Ekilebilir Alanlar	Sulanmayan	11.681	1,37%
		Sulanan	10.285	1,21%
	Meralar	Mera Alanları	14.329	1,69%
	Karışık Tarım	Sulanmayan Karışık Tarım	65.909	7,75%
		Doğal Bitki Örtüsü Bulunan Tarım	93.335	10,98%
Toplam		195.538	23,00%	
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Orman Alanları	Geniş Yapraklı Ormanlar	84.178	9,90%
		İğne Yapraklı Ormanlar	5.052	0,59%
		Karışık Ormanlar	46.174	5,43%
	Maki veya Otsu Bitkiler	Doğal Çayırliklar	184.792	21,73%
		Bitki Değişim Alanları	111.047	13,06%
	Bitki Örtüsü Az ya da Olmayan Alanlar	Sahil, Kumsal, Kumluk	4.268	0,50%
		Çıplak Kaya ve Molozluk Alanlar	45.756	5,38%
Seyrek Bitki Alanları		165.220	19,43%	
Toplam		646.487	76,03%	
Islak Alanlar	Karasal Bataklık	Bataklıklar	425	0,05%
Su Yapıları	Karasal Sular	Su Kütleleri	12.217	1,44%
		Su Yolları	1.960	0,23%
	Toplam		3.602	0,42%
GENEL TOPLAM			850.299	100,00%

Kaynak: Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli Çevre Düzeni Planı, 2008.

2.2.6 Kültürel Hizmetlere Yönelik Altyapı Durumu

Türkiye’de yer alan, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı 189 müzeden yalnızca 3’ü TRB1 bölgesinde bulunmakta, Bingöl ve Tunceli illerinde ise müze bulunmamaktadır. Bakanlığa bağlı devlet müzelerinin dışında ülkemizde bulunan 174 özel müzenin 3’ü bölgede Malatya ilinde yer almaktadır. Bunlar İnönü Üniversitesi tarafından kurulan İsmet İnönü ve Turgut Özal Müzeleri ile Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı tarafından kurulan Somuncu Baba ve Darende Tanıtım Merkezi’dir (FKA, 2014).

Nüfusa oranlandığında TRB1 bölgesinde bulunan kütüphane sayısının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Sahip olunan kütüphane ve kitap sayısı bakımından Malatya bölgede ilk sırada yer almaktadır. Kütüphanelerden yararlanma açısından Elazığ bölgede ilk sıradadır. Tiyatro verileri incelendiğinde TRB1 Bölgesinin nüfusa oranla sahip olduğu tiyatro salonu ve koltuk sayısının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak sinema verileri incelendiğinde, bölgedeki sinema salonu ve koltuk sayısının nüfusa oranla Türkiye ortalamasının çok altında kalmaktadır. Bölge illerinden yalnızca Malatya ülke ortalamasına yakın bir sinema altyapısına sahipken Tunceli’de 1 adet aktif sinema salonu bulunmaktadır. TRB1 Bölgesi ve çevresi genel olarak korunan alanlar bakımından zengin bir yapıya sahiptir. Taşınmaz kültür varlığı açısından bölgede en çok sivil mimarlık örnekleri ile dinsel ve kültürel yapılar bulunmaktadır. Tescilli bu yapıların sırasıyla Malatya ve Elazığ illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aynı durum bölgede bulunan sit alanları için de geçerlidir. TRB1 bölgesi doğası ve kültürel çeşitliliği ile kendine has bir yapıya sahiptir. Bölgenin bu özgün yapısı, alternatif rotalar arayan turistler için önemli bir değer olarak sunulabilir (FKA, 2014).

TÜİK 2014 yılı verilerine göre Bingöl’de 3 adet sinema salonunda 256 kişilik bir kapasite bulunmaktadır. Bu salonlarda aynı yıl 45 film gösterimin yapıldığı görülürken, 41.500 seyircinin bu gösterimleri izlediği gözlenmektedir. Tiyatro konusunda ise Bingöl il genelinde yalnızca 2 adet salon bulunmaktadır. Bu salonlardaki kapasite ise 1.050 kişiliktir. Yine 2014 yılı verilerine göre Bingöl’deki tiyatro salonlarında 55 gösteri sahnelenmiş, bu göstergeleri 21.120 kişi takip etmiştir. Son olarak kütüphane sayısında Bingöl’de toplamda 6 adet kütüphanenin olduğu görülmektedir. Bu kütüphanelerde 97.322 kitap yer alırken, kütüphanelerden yararlanan kişi sayısı ise 117.417’dir (TÜİK, 2014).

2.2.7 Finansal Hizmetlere Yönelik Altyapı Durumu

Finansal altyapı, yatırımların finansmanına yönelik yalnızca mali kuruluşları kapsamamakta, aynı zamanda finansal varlıkları ve imkânları da içermektedir. Bu bölümde fiziksel varlıkların fiziksel yatırımların oluşumunda önemli bir unsur olan finansal altyapı ve finansal varlıklar değerlendirilmektedir.

- **Bankacılık**

Bankacılık göstergeleri bakımından Türkiye Bankalar Birliği (TBB) 2014 yılı verilerine göre Bingöl il genelinde 7 banka 12 adet şube ile faaliyet göstermektedir. Yayladere ve Yedisu ilçeleri hariç, diğer bütün ilçelerde banka şubesi bulunmaktadır. Bunun yanında bankacılık hizmet kanalları bakımından Bingöl'de toplamda 47 adet ATM ile bankacılık işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Toplamda POS cihazı sayısının 2.916 adet olduğu Bingöl'de, üye işyeri sayısı ise 2.960 adettir.

Yine TBB 2014 yılı verilerine göre Bingöl'de 537 milyon TL düzeyinde bir mevduat büyüklüğü olduğu görülürken, aynı yıl toplamda 733 milyon TL düzeyinde bir kredi hacmi bulunmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği, 2014).

- **Kamu Yatırımları**

Kalkınma Bakanlığı verilerine göre Bingöl iline 2014 yılında toplamda 439,5 milyon TL düzeyinde bir kamu yatırımı yapıldığı görülmektedir. Bu yatırımın 300 milyon TL ile büyük bir çoğunluğu Kiğı Barajı ve HES için ayrılmıştır. Diğer enerji yatırımları ile birlikte enerji sektörü yatırımlarına 317,6 milyon TL harcanırken, 61,1 milyon TL kamu yatırımı ile eğitim sektörü ikinci sırada yer almaktadır. Diğer öne çıkan sektörlerden tarıma 22 milyon TL, ulaştırmaya 4,9 milyon TL, konut sektörüne 8,3 milyon TL, sağlık sektörüne 2,4 milyon TL ayrıldığı görülmektedir.

Muhtelif yatırımlar bakımından da Bingöl'ün yararlandığı kamu yatırımlarının hacmi 200 milyon TL düzeyindedir. Bunlar içerisinde Palu-Genç-Muş Demiryolu Plasmanı çalışması, 150 milyon TL ile öne çıkmaktadır. Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi, (Erzurum-Aziziye) Ayr.-Çat-Karlıova-Bingöl yol çalışması gibi proje ve çalışmalar da Bingöl'ün muhtelif yatırım çektiği diğer projelerdir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

• Teşvik ve Destekler

Teşvik sistemi 2012 yılında yapılan değişiklik ile önceki yıllardaki uygulamalardan ayrılmıştır. Yeni Teşvik Sistemi, Genel Teşvik Uygulamaları, Bölgesel Teşvik Uygulamaları, Büyük Ölçekli Yatırımlar ve Stratejik Yatırımlar olmak üzere dört ana başlıkta toplanmıştır. Bahsi geçen başlıklarda belirlenen yatırımlarda Katma Değer Vergisi (KDV) istisnasından vergi indirimine, faiz desteğinden Gümrük Vergisi muafiyetine kadar geniş alanda teşvik verilmektedir. Yeni teşvik sisteminde Bingöl, 6.Bölge olarak adlandırılan ve teşviklerin en yoğun olduğu teşvik bölgesinde yer almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Harita 8: Türkiye Bölgesel Teşvik Sistemi Bölgeleri

Kaynak: Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı- TYDTA, 2015.

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2015 yılının ilk 8 ayında ise Bingöl'de 11 adet teşvik belgesi alınmıştır. 2015 yılında alınan bu teşvik belgelerinde toplam yatırım tutarı 38 milyon TL, istihdam ise 381 kişidir. Bir önceki yıl olan 2014 yılında ise Bingöl'de alınan 8 adet teşvik belgesi ile toplamda 90 milyon TL düzeyinde bir sabit sermaye yatırımı yapılmış, 1.024 kişiye istihdam alanı yaratılmıştır. 2013 yılı ise teşviklerin en yoğun olduğu bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplamda 22 teşvik belgesinin alındığı 2013 yılında, 1,1 milyar TL sabit yatırım yapılırken, 683 kişilik bir istihdam sağlanmıştır.

Sektörel bazda ise 2013-2015 döneminde en çok teşvik belgesinin imalat sanayi sektöründe alındığı görülmektedir. Sabit yatırım tutarı bakımından ise aynı dönemde yapılan 1,2 milyar TL düzeyindeki sabit yatırımda, 4 adet teşvik belgesi ve 1,1 milyar TL ile en çok enerji sektörüne yatırım yapılmıştır. İmalat sanayi 55 milyon TL ile ikinci sırada yer alırken, imalat sanayinde ise pişmiş kil ve çimento gereçleri sektörü 33 milyon TL sabit yatırım tutarı ile ilk sırada yer almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2015).

Fırat Kalkınma Ajansı'ndan elde edilen verilere göre ise Ajans tarafından 2010-2015 döneminde teknik destekten doğrudan faaliyet desteğine, ekonomik gelişimden turizm ve sanayi altyapılarının geliştirilmesine kadar farklı mali destek programları aracılığıyla Bingöl'deki 91 projeye toplamda 17,5 milyon TL düzeyinde bir hibe sağlanmıştır. Eş bütçeler ile ise bu projelerde toplamda 32 milyon TL yatırım yapıldığı görülmektedir. Ayrıca bu 91 proje ile toplamda 560 kişilik bir istihdam sağlanmıştır (FKA, 2015).

2.2.8 Ekonomik Faaliyetlere Yönelik Altyapı Durumu

Ekonomik faaliyetlere yönelik altyapı durumu aşağıda yer alan alt başlıklar altında incelenmiştir. Bunlar arasında özellikle sanayi sektörünün geliştiği sana siteleri, sanayi bölgeleri gibi altyapılar önem taşımaktadır. Son yıllarda başta olmak üzere Bingöl özelinde bu bağlamda özellikle sanayi sektörüne yönelik altyapılarda ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir.

Organize sanayi bölgeleri (OSB); ağır Sanayi ve entegre tesisler dışında kalan, çeşitli sektörel üretimleri uyumlu ve birbiriyle tamamlayıcı bir nitelikte olan küçük ve/veya orta sanayi ölçek ve boyutundaki imalat ünitelerinin, kapsamlı bir biçimde sınırları tayin edilmiş bir alanda, yerleşimi, altyapısı, gerekli sosyal ve teknik hizmetleri ve ortak yapıları ile organize edilmiş bölgeleridir. Burada önemli bir özellik, yerleşimin ortak amaca uygun olması, altyapının gereksinimlerin tamamını karşılaması, bina ve tesis açık alanları ile tesisatlarının belirli kriterlere göre standartlaşmasıdır. Keza istihdamın kentleşme olgusu ile birlikte sağlıklı ve gelişime açık olması, bölge ortak yapılarının tüm ihtiyaçları karşılaması istenmektedir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012).

Küçük sanayi sitesi (KSS) ise; genellikle aynı üretim kolunda, çeşitli mal ve hizmet imalatına yönelik atölye ve küçük fabrika ünitelerine çeşitli olanaklar sağlayan, altyapı ve gerekli sosyal-teknik hizmetleri ortak, diğer bakışla, esnaf ve sanatkarların toplandığı dükkân

şeklindeki sanayi çarşıları da çok küçük ölçekli sınaî altyapı organizasyonları olarak ele alınabilir. Ortak özellik, satış hacmi, istihdam yapısı ve üretim yelpazesi ile sınırlı, küçük ölçek ve boyutlu atölyeleri içermesidir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012).

Bingöl il genelinde sanayi sektörünün gelişmemesinde, sanayi bölgeleri ve sanayi sektöründe faaliyet gösteren firma sayısının düşük kalması da etkilidir. Nitekim 2014 yılı verilerine göre Bingöl’de 4’ü aktif 1’i planlama aşamasında olmak üzere toplamda yalnızca 5 adet sanayi alanı bulunmaktadır. Aktif olarak faaliyet gösteren 4 sanayi bölgesinin 1’i **Organize Sanayi Bölgesi (OSB)**, geriye kalan 3 adedi ise **Küçük Sanayi Sitesi (KSS)** özelliği taşımaktadır. Bahsi geçen bu sanayi bölgelerinde toplamda 428 firmanın aktif olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir (İBSTM, 2015).

- **Bingöl Organize Sanayi Bölgesi (BOSB)**

BOSB, Bingöl-Diyarbakır Karayolu’na 2 km mesafede yer almakta olup, Genç demiryolu istasyonuna 12 km uzaklıkta bir mesafededir. Yapımına 1990 yılında başlanan ve inşaat çalışmaları 2006 yılında tamamlanan BOSB, yaklaşık 72 hektarlık bir alan kaplamaktadır. BOSB’de günümüzde 19 adet aktif üretim yapan firma bulunmaktadır. Bunun yanında 45 parselin yer aldığı BOSB’de 24 firmanın inşaatı tamamlanmış durumdadır. Arsa tahsisi yapılan firmaların sektörel dağılımına göre de Bingöl’deki sanayinin düşük teknolojilere dayalı olduğu görülmektedir. Gıda ürünleri imalatı sektöründe 20 firma yer alırken, plastik sanayindeki firma sayısı 5 adettir (BOSB, 2015; İBSTM, 2015).

Tablo 19: Bingöl Organize Sanayi Bölgesi Bilgileri

• Toplam Alan	72 Hektar
• Parsel Sayısı	45 Adet
• Parsellerin Arsa Bedelleri	BEDELSİZ
• Parsel Yüzölçümleri	3000-5000-10.000-15.000-20.000 (m ²)
• Tahsisi Yapılan Parsel Sayısı	43 Adet
• Arsa Tahsisi Yapılan Firma Sayısı	43 Adet
• İnşaatı Tamamlanan Firma Sayısı	24 Adet
• Üretime Geçen Firma Sayısı	19 Adet
• Boş Parsel Sayısı	2
• Elektrik Durumu	Mevcut

Kaynak: İBSTM, 2015.

- **Küçük Sanayi Siteleri (KSS)**

Bingöl'de 3'ü aktif 1'i planlama aşamasında olan toplamda 4 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) bulunmaktadır. Aktif olarak faaliyet gösteren KSS'lerden 1'i merkez ilçede, diğerleri Solhan ve Genç ilçelerindedir. Planlama aşamasında olan KSS ise Karlıova ilçesinde yer almaktadır.

Bingöl Sanayi Sitesi (BSS) toplamda 2 kısımdan oluşmaktadır. Fiziksel yapılanma 2002 yılında tamamlanmıştır. Mevcut durumda 118'i oto tamircisi, 67'si soğuk demirci, 48'i marangoz, 43'ü mobilya ve 5'i tornacı olmak üzere toplamda 281 adet Esnaf ve Sanatkârlara ait işyeri, 1 adet idari bina ve 24 adet satış mağazasından oluşan BSS'de toplamda 1.124 kişi istihdam edilmektedir. **Solhan ilçesinde** yer alan KSS, toplamda 118.482 m² düzeyinde bir alana kurulmuştur. Günümüzde 50 işyerinin olduğu Solhan KSS'de 80 kişilik bir istihdam bulunurken, 10 adet işyerinin ise boş durumda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tam kapasitesi ile çalışma söz konusu değildir. **Genç ilçesinde** yer alan Genç KSS, 2008 yılında yapımına başlanan bir sanayi bölgesidir. İnşaatı 2013 yılında tamamlanan Genç KSS'de 78 işyeri, yer alırken, bunlardan 50 adedi dolu olup faaliyet göstermektedir. Genç KSS'de yaklaşık 100 kişilik bir çalışan bulunmaktadır.

Öte yandan **Karlıova ilçesinde** kurulması planlanan Karlıova SS'nin Toklular Köyü'nde yer alması beklenmektedir. Toplamda 245 numaralı mera parselinden 28.400 m²'lik alanda kurulması planlanan Karlıova KSS, Fırat Kalkınma Ajansı tarafından Güçlü Altyapı Güçlü Ekonomi Mali Destek Programı'ndan hazırlanan proje kapsamında destek verilerek gerçekleştirilmektedir (İBSTM, 2015).

Tablo 20: Bingöl Küçük Sanayi Siteleri

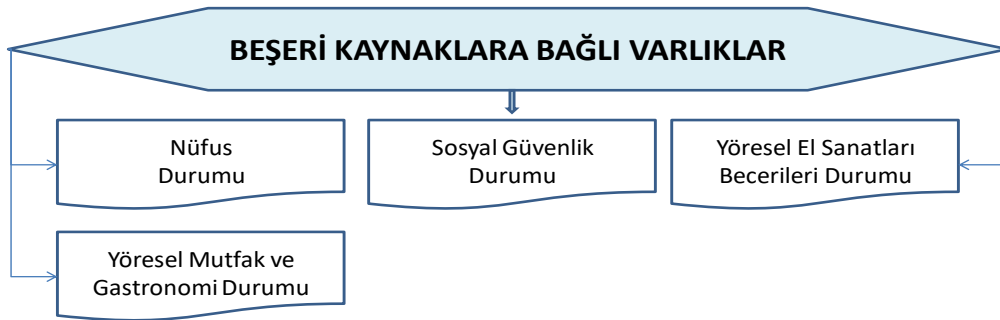
Küçük Sanayi Sitesi	Başlama Bitiş Yılı		İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Bingöl Merkez SS (Birinci Kısım)	1984	1992	154	1.124
Bingöl Merkez SS (İkinci Kısım)	1993	2002	127	
Bingöl Solhan SS	2002	2007	50	80
Genç SS	2008	2013	78	100
Toplam			409	1.304

Kaynak: İBSTM, 2015.

2.3 Beşeri Kaynaklara Bağlı Varlıklar

Beşeri kaynaklar, kısaca insan ve insan eliyle yapılmış, doğal ve fiziksel olmayan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle nüfus, demografi ve işgücü yapısı vb. insana ilişkin konular, beşeri varlıklar sınıfında yer almaktadır. Bu kapsamda bu bölümde Bingöl ilinin nüfus ve demografisi ile işgücü yapısına değinilmektedir.

Sekil 10: Beşeri Kaynaklara Bağlı Varlıklar

2.3.1 Nüfus Durumu

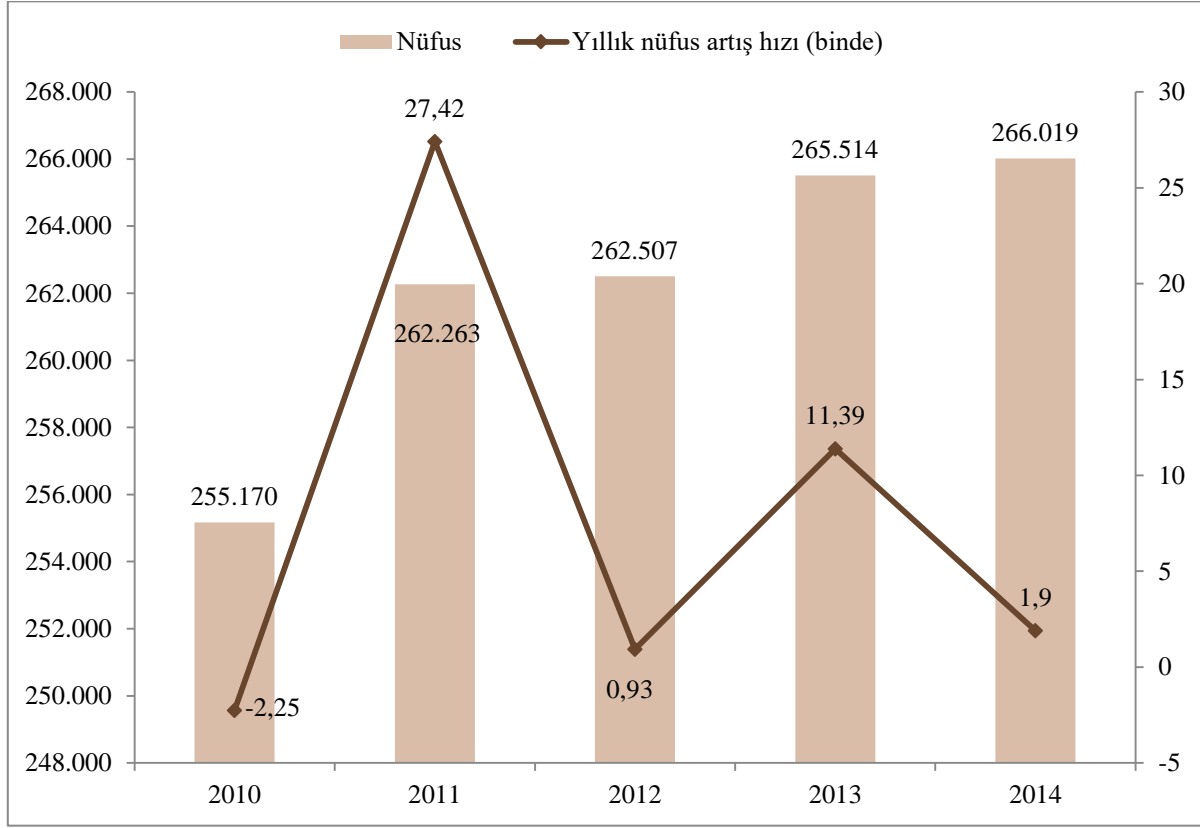
Nüfus ve demografi kapsamında, Bingöl'deki mevcut nüfus ile nüfusun özellikleri incelenmektedir. Bu kapsamda Bingöl'deki genel nüfusun yanı sıra, nüfusun eğitim ve yaş gruplarına göre dağılımı, kentleşme, göç istatistikleri gibi konulara değinilmektedir. Burada beşeri kaynakların mevcut durumunun yanı sıra gelişimi vb. konulara da ışık tutmaktadır.

• Nüfus Hareketleri

TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADKNS) verilerine göre Bingöl'de 266.019 kişilik bir nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusu ile Bingöl, Türkiye'nin 81 ili içerisinde nüfusu en yüksek 64'üncü kent konumdadır. Buna göre Bingöl'deki nüfus yoğunluğunun, diğer bir deyişle km² başına düşen nüfus 32 kişi ile Türkiye ortalamasının (101 kişi) neredeyse 1/3'ü kadar olduğu

görülmektedir. Bunun yanında Türkiye genelinde 3,6 kişi olan ortalama hane halı büyüklüğü, Bingöl’de 4,4 kişiye çıkmaktadır.

Grafik 3: Bingöl Nüfus Göstergeleri

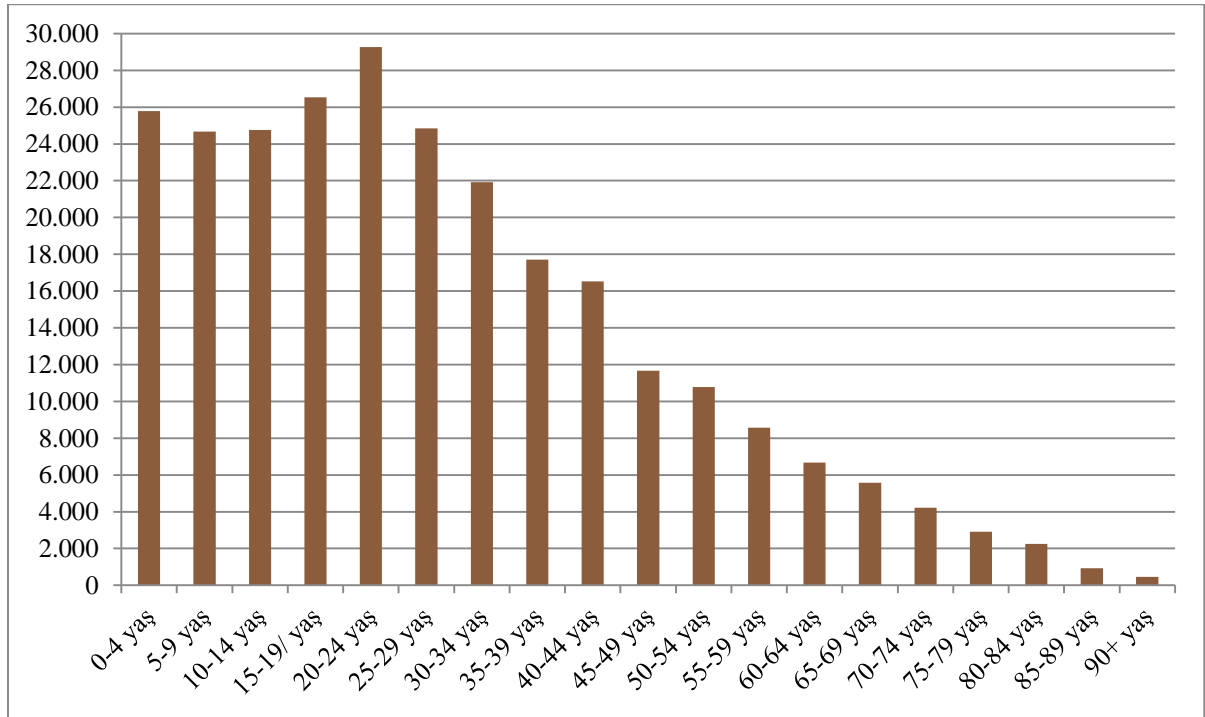
Kaynak: TÜİK, 2014.

Yıllara göre nüfus incelendiğinde ise, Bingöl’de 2010 yılında 255.170 kişilik olan nüfusun son 5 yılda %4,2 arttığı görülürken, 2014 yılı binde 1,9 ile yıllık nüfus artış hızının en düşük olduğu yıllar arasında yer almaktadır. Ayrıca 2011 yılında yıllık nüfus artış hızının binde 22,4’e kadar çıktığı gözlenirken, 2010 yılı ise binde -%2,25 ile yıllık nüfus artış hızının en düşük olduğu bir diğer yıl olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜİK tarafından yapılan illere göre nüfus projeksiyonları verilerine göre Bingöl’deki nüfusta kayda değer bir gelişimin olmadığı görülmektedir. TÜİK’e göre 2018 yılında 267.352 kişi olması beklenen Bingöl nüfusunun, 2023 yılında 268.636 kişiye ulaşacağı öngörülmektedir. Bu verilere göre Bingöl nüfusunun 2014-2023 yılları arasındaki 10 yılda yalnızca 2.617 ile %1 seviyesinde kalacağı öngörülmektedir. Aynı dönemde Türkiye genelindeki nüfusta ise %8,4 düzeyinde bir artış olması beklenmektedir. **Yaş grubu** bakımından ise Bingöl’de genç

nüfusun oldukça fazladır. Örneğin 20-24 yaş arası yaş grubu 29.266 kişi ile en fazla nüfusun olduğu yaş grubudur. Bu yaş grubunu, 26.534 kişi ile 15-19 arasındaki genç nüfus takip etmektedir. Buna göre Bingöl’de 15-24 yaş arasındaki nüfusun 55.800 kişi ile toplam nüfusun %20’sini oluşturduğu görülmektedir. Bingöl’de 65 yaş ve üzeri yaş grubunda ise yalnızca 16.340 kişi bulunmaktadır. Dolayısıyla yaşlı olarak adlandırılan bu yaş grubu toplam nüfusta yalnızca %6,1 gibi oldukça düşük bir paya sahiptir.

Grafik 4: Bingöl Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2014.

Eğitim durumu 15 yaş ve üzeri nüfus değerlendirildiğinde Bingöl’deki nüfus %11’inin okuma-yazma bilmediği görülürken, bu oran Türkiye genelinin (%4,5) üç katına yakındır. Bingöl’de okuma-yazma bilip de herhangi bir okul bitirmeyenler nüfusun payı da %11 düzeyindedir. Ortaokul mezunu oranı %7 olan Bingöl’de, lise veya dengi okuldan mezun olanlar nüfusun %18’ini oluşturmaktadır. Yüksekokul veya fakültelerden mezun olanların oranı ise yalnızca %10 seviyesindedir. Aynı oranın Türkiye genelinde %14 olduğu göz önüne alınırsa, Bingöl’deki nüfusun eğitim düzeyinin Türkiye’ye göre düşük olduğu görülmektedir (TÜİK, 2014).

Cinsiyet dağılımına göre Bingöl'deki 266.019 kişilik nüfusta çok da bir farklılık olmadığı söylenebilir. Nitekim 135.529 kişi ile erkek nüfus, toplam nüfusun %51'ini oluştururken, kadın nüfusun payı %49 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun Bingöl'de erkek ve kadın nüfus arasında farkın 5.039 kişi olduğu görülmektedir (TÜİK, 2014).

- **Göç Hareketleri**

Yine TÜİK ADNKS verilerine göre Bingöl'ün göç veren illerimiz arasında yer aldığı görülmektedir. 2014 yılı verilerine göre Bingöl'e 9.400 kişi göç ederken, 12.852 kişi ise Bingöl'den göç etmiştir. Buna göre Bingöl'ün net göç göstergesi -3.452 kişi olurken, net göç hızı ise binde -12,89 gibi oldukça yüksek düzeydedir.

Tablo 21: Bingöl Göç İstatistikleri

Yıl	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2010	255.170	8.453	10.448	-1.995	-7,79
2011	262.263	9.292	10.782	-1.490	-5,67
2012	262.507	7.569	11.145	-3.576	-13,53
2013	265.514	10.968	10.940	28	0,11
2014	266.019	9.400	12.852	-3.452	-12,89
Ortalama	-	9.136	11.233	-2.097	-7,9

Kaynak: TÜİK, 2014.

Yıllar itibari ile incelendiğinde de durumun pek farklı olmadığı görülmektedir. 2010-2014 yıllarını kapsayan son 5 yılda Bingöl ortalama 9.136 göçmene ev sahipliği yaparken, 11.233 kişinin Bingöl'den göç ettiği gözlenmektedir. Bu ortalama verilere göre Bingöl'de son 5 yılda her sene -2.097 net göç vermiş, diğer bir deyişle Bingöl'ün son 5 yıldaki ortalama net göç hızı binde -8 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2012 yılı, binde -13,53 ile net göç hızındaki net göç kaybının en yüksek olduğu yıl konumundadır. Son 5 yılda Bingöl'ün binde 0,11 ile net göç aldığı yılın 2013 yılı olduğu görülmektedir.

- **Kentleşme Hareketleri**

Bingöl'deki kentleşme oranının, diğer bir deyişle il veya ilçe merkezinde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının 2014 yılı itibari ile %59 olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle 266.019 kişilik il nüfusunun 155.097 kişilik kısmı, il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Geriye kalan 110.322 kişilik nüfus ise belde ve köylerde ikamet etmektedir. Yıllar itibari ile incelendiğinde ise Bingöl'de kentleşme oranının arttığı gözlenmektedir. 2010 yılında %54 olan kentleşme oranı, 5 yılda 5 puan artarak 2014 yılında %59 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 22: Bingöl Kentleşme Göstergeleri

Değişken	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam nüfus	255.170	262.263	262.507	265.514	266.019
İl ve ilçe merkezleri nüfusu	138.069	147.081	150.166	150.556	155.697
Belde ve köyler nüfusu	117.101	115.182	112.341	114.958	110.322
Kentleşme Oranı (%)	54	56	57	57	59
Kırsal Alan Nüfus Oranı (%)	46	44	43	43	41

Kaynak: TÜİK, 2014.

2.3.2 Sosyal Güvenlik Durumu

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Bingöl İl Müdürlüğü verilerine göre Bingöl genelindeki 2.039 işyerinde aktif sigortalı çalışan sayısının 43.640 kişi olduğu görülmektedir. Aylık alan kişi sayısının ise 15.182 olduğu görülürken, bakmakla yükümlü sayısı ise 115.080 adettir. Yine SGK İl Müdürlüğüne göre Bingöl'de sosyal güvenlik kapsama oranı %65,37 seviyesindedir (SGK İl Müdürlüğü, 2014).

2.3.3 Yöresel El Sanatları Becerileri Durumu

Bingöl'ün yöresel el sanatları açısından zengin illerimiz arasında olduğu görülmektedir. Halı ve kilim dokumacılığında palasa, çorap ve eldivenden farklı alanlara kadar el sanatları bulunmaktadır. Başta turizm olmak üzere çok farklı sektörlerle hizmet edebilecek bu el sanatları, özellikle istihdam yaratma bakımından da ekonomik değer kazandırma potansiyeline sahiptir (Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü- İKTİM, 2015).

2.3.4 Yöresel Mutfak ve Gastronomi Durumu

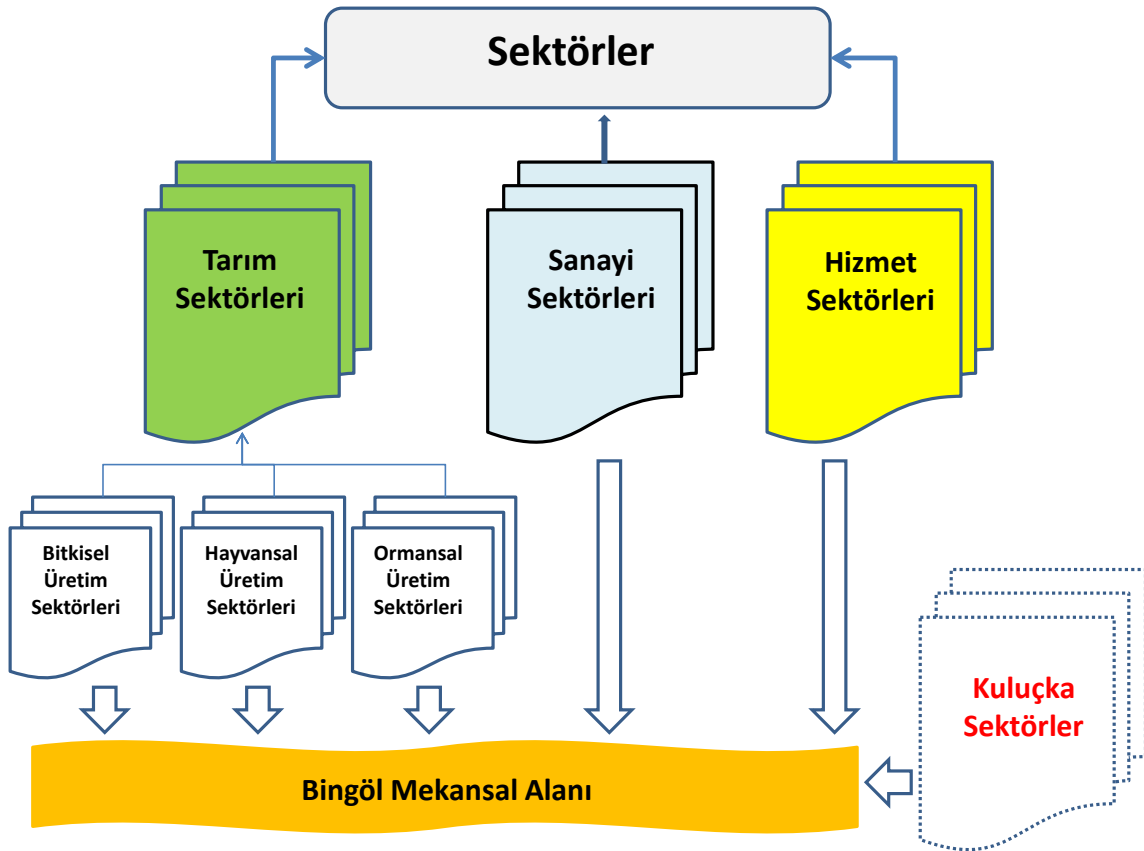
Bingöl'ün yöresel yemekleri ile de kendine has özellikleri olan illerimiz arasında yer almaktadır. Löl, Mastuva, Tutmaç Çorbası, Sırın gibi yemekler, Bingöl mutfağının zenginlikleri arasındadır. Yöresel el sanatlarında olduğu gibi yöresel mutfak, başta turizm olmak üzere ekonomik açıdan değer oluşturabilecek unsurlar arasında yer almaktadır (İKTM, 2015).

Yöre ürünlerine dayanan Bingöl mutfağında yemeklerin çoğu bulgur, ayran, süt, et, çökelek ve yenilebilir bitkilerden yapılmaktadır. Çorba, bulgur pilavı ve daha ziyade hamura dayalı olarak yapılan gömme, sırın, tutmaç, keşkek gibi yemekler en çok yapılan yemek türlerindedir. Halkın büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşadığı için tarımsal ürünlerden ve ona bağlı olarak hayvansal ürünlerden istifade ederek beslenme ihtiyacını karşılamaktadır. Bunların dışında sebze yemekleri, tatlılar, turşular ve kahvaltılık ürünlerde yöre mutfağına zenginlik ve çeşitlilik katan diğer besin maddeleridir. Pek çok yörede olduğu gibi Bingöl yöresinde de yaz ve kış mevsiminde yenilen yemekler farklılık göstermektedir. Yazları sebze yemekleri; kışları ise etli ve kurutulmuş sebzelerden yapılan yemekler ile hamur işi yemekler rağbet görmektedir. Yine yemekler sabah, öğlen ve akşam öğünlerinde de farklılık arz ederler. Şehir merkezinde kahvaltıda çay, süt, çökelek, peynir, tereyağı, zeytin ve benzeri yenildiği gibi mercimek ve ezo gelin, yayla çorbalarına da rağbet edilmektedir. Öğle ve akşam yemekleri de daha ziyade bulgurlu, hamurlu, etli ve sebze yemekleridir. Özellikle akşam yemekleri erkeklerin eve geldiği en kalabalık öğün olduğu için günün en iyi hazırlanan yemekleridir. Ayrıca bazı günlerde ve durumlarda (*bayram, mevlüt, taziye, ramazan ayı orucu*) özel yemekler yapılır. Yöre mutfağında dikkati çeken bir başka özellikte pişirilen ekmeğlerdir. Fabrika ekmeğinin yanında halk mümkün mertebe yörede tandır veya sacda pişirilen ekmeğe yönelmektedir. Birçok aile kendi yaptıkları ekmeği tüketmektedirler. Bu hususa şehir merkezlerinde de rastlamak mümkündür. Bingöl ve köylerinde ekmeğin ağırlıklı olarak buğday unundan yapıldığı gibi mısır ve darı unundan da yapılmaktadır. Köylerde halkın *nun kuryek* tabiriyle ekmeğin ayrı bir tada sahip olup çevrede çok sevilen bir ekmeğin çeşididir. Bingöl yemekleri çorbalar, pilavlar, sebze yemekleri ve yenilebilir bitkilerden yapılan yemekler hamura dayalı yemeklerdir. Salatalar, tatlılar ve turşular gibi çok yönlü bir çeşitliliğe sahiptir. Tatlılar arasında Bingöl burma kadayıfı ve diğer kadayıf çeşitleri meşhur olup ayrı bir lezzete sahiptir (İKTM, 2015).

3. BİNGÖL İLİ EKONOMİK KONSANTRASYON MATRİSİ

Ekonomik konsantrasyon matrisi (EKOM), bir bölgenin (*kent, ilçe, bölge vb.*) geleneksel olarak sürdürmekte olduğu tüm ekonomik faaliyet dallarını bir bakışta göstermeye çalışan enstrümandır. Bu kapsamda ekonomik faaliyet kolları (sektörler) ve ekonomik konsantrasyon matrisi; tarım-sanayi-hizmet ana sektörleri kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun yanında bölgesel kümelenmeye (*regional cluster*) tabi tutulacak sektörler de matris kapsamına dâhil edilmiştir.

Sekil 11: Sektörel Sınıflama

Bunun yanında Alansal Varlık Araştırması (AVA) çalışmasında yaşanan veri ve bilgiye ulaşımın zorluğu, EKOM çalışmasında da yaşanmıştır. Diğer bir deyişle, Bingöl il düzeyinde bazı bilgi ve verilere ulaşılamamıştır. Bu nedenle bazı başlıklar ve veriler, Bingöl'ün yer aldığı ve bir parçası olduğu TRB1 Bölgesi düzeyinde incelenebilmiş veyahut veri kısıtı nedeniyle gündeme alınamamıştır. Bu kapsamda bazı veriler TRB1 Düzey 2 düzeyinde incelenebilmiştir.

- **Bingöl Ekonomisinin Genel Durumu**

Bingöl'ün ekonomisi ilk olarak TÜİK tarafından yayımlanan bölgesel hesaplar doğrultusunda ele alınmaktadır. Bu kapsamda **Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD)** ile kişi başı GSKD verileri ile incelenirken, GSKD'nin sektörel dağılımına da yer verilmektedir. Ardından Bingöl'ün işgücü göstergeleri incelemektedir. TÜİK tarafından en son 2011 yılı için yayımlanan **GSKD** verilerine göre Bingöl'ün yer aldığı TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde 16 milyar TL düzeyinde bir katma değer yaratılmıştır (TÜİK, 2011).

Tablo 23: TRB1 Düzey 2 Bölgesi Gayri Safi Katma Değeri ve Türkiye İçerisindeki Konumu

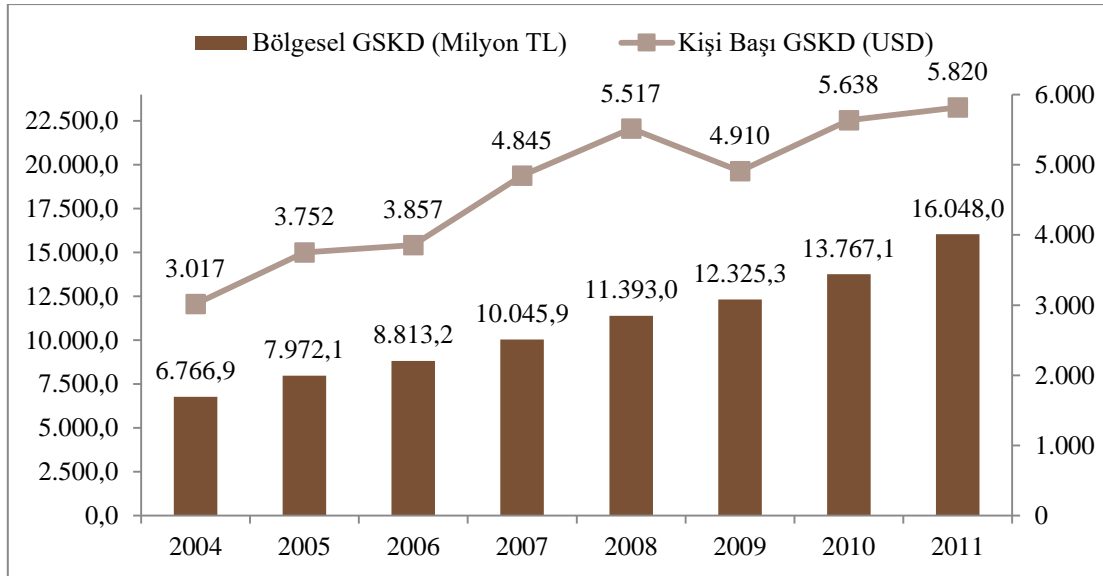
Bölge Kodu	Bölge	Bölgesel GSKD (Bin TL)	Bölgesel GSKD Payı (%)	Bölgesel GSKD Sırası	Kişi Başı GSKD (USD)	Kişi Başı GSKD Sırası
TR10	İstanbul	312.437.660	27,2	1	13.865	1
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	72.270.948	6,3	5	13.138	2
TR51	Ankara	99.304.709	8,6	2	12.259	3
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	73.528.126	6,4	4	12.126	4
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	31.168.871	2,7	10	12.029	5
TR31	İzmir	75.922.162	6,6	3	11.443	6
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	45.746.298	4,0	6	10.122	7
TR22	Balıkesir, Çanakkale	24.647.513	2,1	16	8.954	8
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	40.106.739	3,5	9	8.668	9
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	14.702.618	1,3	22	8.536	10
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	41.304.909	3,6	8	8.283	11
TR62	Adana, Mersin	45.529.304	4,0	7	7.232	12
TR52	Konya, Karaman	26.967.317	2,3	14	7.118	13
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	17.775.668	1,5	19	7.087	14
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	30.943.620	2,7	11	6.762	15
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	26.306.909	2,3	15	6.675	16
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	28.046.924	2,4	13	6.652	17
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	8.198.649	0,7	25	6.594	18
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	29.790.758	2,6	12	5.904	19
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	10.592.427	0,9	24	5.901	20
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	16.047.989	1,4	20	5.820	21
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	20.288.517	1,8	18	4.952	22
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	15.891.229	1,4	21	4.689	23
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	23.258.247	2,0	17	4.282	24
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	7.685.179	0,7	26	4.001	25
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	11.989.848	1,0	23	3.515	26
TR	TÜRKİYE	1.150.453.139	100,0	-	9.244	-

*Sıralama kişi başı GSKD'ye göre yapılmıştır. Kaynak: TÜİK, 2011.

Bu verilere göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi, Türkiye genelindeki GSKD'nin %1,4'ünü oluştururken, 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde bölgesel GSKD bakımından 20'inci sırada yer almaktadır. Bunun yanında Bingöl'ün bir parçası olduğu TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde kişi başı GSKD'nin ise **5.820 USD** olduğu görülmektedir. Bu verilere göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi, 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde kişi başı GSKD bakımından 21'inci sırada yer almaktadır. Dolayısıyla bölgesel GSKD kapsamında 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde 20'inci sırada yer alan TRB1 Düzey 2 Bölgesi, kişi başı GSKD'de ise 21'inci sıraya gerilemektedir (TÜİK, 2011).

Yıllar itibari ile TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki GSKD verilerine göre ise 2004 yılında 6,7 milyon TL düzeyindeki bölgesel GSKD'nin 7 sene içerisinde 3 kata yakın artarak 16 milyon TL değerine yükselmiştir. Aynı dönemde kişi başı GSKD'nin ise benzer hızda yükselmemiş, 2004 yılında 3.017 USD olan kişi başı GSKD aynı dönemde %92 artarak 5.820 USD'ye ulaşmıştır. Bunun yanında TRB1 Düzey 2 Bölgesi kişi başı GSKD sıralamasında 2004 yılında 20'inci sırada yer alırken, 2010 yılında yeniden 21'inci sıraya gerilemiştir (TÜİK, 2011).

Grafik 5: Yıllar İtibari İle TRB1 Düzey 2 Bölgesi GSKD Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2011.

TÜİK verilerine göre **TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nin genel ekonomik yapısı** incelendiğinde, yaratılan bölgesel GSKD'nin sektörel dağılımı Türkiye geneli ile benzerlik göstermekle birlikte bazı göstergelerde farklılıklar bulunmaktadır. TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde de Türkiye

genelinde olduğu gibi bölgesel GSKD’de ilk sırada hizmet sektörü yer alırken, sanayi sektörü ikinci sırada yer almaktadır. Tarım sektörleri ise son sırada bulunmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye genelindeki GSKD’de **tarım** sektörünün payı %9’da kalırken, TRB1 Düzey 2 Bölgesi’nde bu oran %14’e çıkmaktadır. Türkiye genelinde bölgesel GSKD’de **sanayi** sektörünün payı %27,5 seviyesindeyken, bu oran TRB1 Düzey 2 Bölgesi’nde %22,5’e düşmektedir. TRB1 Düzey 2 Bölgesi’ndeki **hizmet** sektörünün toplam GSKD’deki payı ise %63,2 oran ile Türkiye geneline göre (%63,5) benzerlik göstermektedir.

Öte yandan TÜİK girişim istatistiklerine göre Bingöl’de **6.800 adet girişim** bulunmaktadır. Bu girişimlerde sayı bakımından en çok hizmet sektörüne ait firma olduğu görülmektedir. Hizmet sektörü 6.309 adet ile Bingöl’deki firmaların %92,8’ini oluşturmaktadır. Bingöl’deki bu hizmet sektörü firma sayısı, Türkiye genelindeki hizmet sektörü girişimlerinin %0,21’ini oluşturmaktadır.

Bingöl’de firma sayısı bakımından hizmet sektörünü sanayi sektörü takip etmektedir. Bingöl il genelindeki firmaların %7’si sanayi sektöründe faaliyet gösterirken, Bingöl’deki bu 472 adet sanayi girişimi, Türkiye genelindeki sanayi firmalarının ise %0,11’ini oluşturmaktadır. Son olarak Bingöl, 18 adet ile tarım sektörü girişimi ise Türkiye genelindeki tarım firmalarının %0,06’sını barındırmaktadır.

Alt sektörler bazında ise il düzeyinde 1.429 adet ve %32,7 oran ile en çok toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin aksamı sektörü ilk sırada yer almaktadır. Bu sektörü 1.429 adet ve %21 pay ile ulaştırma ve depolama hizmetleri takip ederken, inşaat sektörü 1.061 adet ve %15,6 oran ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Geriye kalan sektörlerdeki girişim sayılarının ise 1.000 adedin altında olduğu görülmektedir. Türkiye geneline göre aldığı payda ise inşaat sektörü %0,40 pay ile ilk sırada yer alırken, ulaştırma ve depolama faaliyetleri %0,26 pay ile Türkiye genelindeki firma sayısında payı en yüksek ikinci sektör konumdadır (TÜİK, 2014).

Tablo 24: Sektör ve Alt Sektörlere Göre Bingöl'deki Girişim Sayısı

Temel Sektör ve Alt Sektörler	Bingöl'deki Firma Sayısı	Bingöl Firma Sayısındaki Payı	Türkiye Firma Sayısındaki Payı
TARIM	18	0,3%	0,06%
SANAYİ	473	7,0%	0,11%
• İnşaat	1.061	15,6%	0,40%
• Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	2.223	32,7%	0,18%
• Ulaştırma ve depolama	1.429	21,0%	0,26%
• Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	559	8,2%	0,18%
• Bilgi ve iletişim	67	1,0%	0,16%
• Finans ve sigorta faaliyetleri	28	0,4%	0,12%
• Gayrimenkul faaliyetleri	12	0,2%	0,02%
• Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	247	3,6%	0,12%
• İdari ve destek hizmet faaliyetleri	75	1,1%	0,14%
• Eğitim	47	0,7%	0,16%
• İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	30	0,4%	0,07%
• Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	74	1,1%	0,21%
• Diğer hizmet faaliyetleri	457	6,7%	0,21%
HİZMET	6.309	92,8%	0,21%
GENEL TOPLAM	6.800	100,0%	0,38%

TÜİK, 2014.

TÜİK yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri ciro göstergelerine göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki firmaların 2012 yılındaki ciro büyüklüğü 20,64 milyar TL düzeyindedir. Bu büyüklükte en yüksek paya sahip sektörün ise 15,3 milyar TL ve %74 oran ile hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Sanayi sektöründeki firmaların ciro büyüklüğü ise 5,29 milyar TL seviyesinde olup Bölge ciro büyüklüğünde %26 paya sahiptir. Alt sektörler bazında ise TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki firmaları ciro büyüklüğünde toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletleri onarımı sektörü 10 milyar TL ve %49 pay ile Bölge ciro büyüklüğünün yarısını oluşturmaktadır. İkinci sırada ise 3,9 milyar TL ve %19 pay ile imalat sektörünün yer aldığı görülürken, inşaat sektörü 3,29 milyar TL ciro büyüklüğü ile üçüncü sırada bulunmaktadır.

Brüt yatırım tutarı bakımından ise TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki firmalara 2012 yılında 1 milyar TL brüt yatırım yapıldığı görülmektedir. Brüt yatırımda ise 512,1 milyon TL ve %50 pay ile imalat sektörü lider konumdadır. Bu verilere göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki brüt yatırımların yarısının imalat sektörüne yapıldığı görülmektedir. TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde

en çok brüt yatırım çeken ikinci sektör ise ciro büyüklüğünde ilk sırada yer alan toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı sektörü bulunmaktadır. İnşaat sektörü ise ciro büyüklüğünde olduğu gibi brüt yatırım tutarında da üçüncü sırada yer almaktadır (TÜİK, 2012).

Tablo 25: Sektörlere Göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki Ciro Büyüklüğü ve Brüt Yatırım Tutarı

Sektör ve Alt Sektörler	Ciro Büyüklüğü		Brüt Yatırım Tutarı	
	Milyon TL	Pay	Milyon TL	Pay
Tarım, avcılık ve ormancılık	-	-	-	-
TARIM	-	-	-	-
Madencilik ve taş ocakçılığı	422,6	2,0%	18,5	1,8%
İmalat	3.879,2	18,8%	512,1	49,6%
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım	904,7	4,4%	31,8	3,1%
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	81,7	0,4%	1,5	0,1%
SANAYİ	5.288,2	25,6%	563,9	54,6%
İnşaat	3.292,1	15,9%	143,0	13,8%
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	10.138,7	49,1%	178,3	17,3%
Ulaştırma ve depolama	683,9	3,3%	52,3	5,1%
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	242,9	1,2%	28,7	2,8%
Bilgi ve iletişim	171,1	0,8%	17,2	1,7%
Gayrimenkul faaliyetleri	-	-	-	-
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	155,4	0,8%	9,6	0,9%
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	232,4	1,1%	12,9	1,3%
Eğitim	64,0	0,3%	13,6	1,3%
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	235,1	1,1%	11,8	1,1%
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	23,1	0,1%	0,7	0,1%
Diğer hizmet faaliyetleri	63,1	0,3%	0,4	0,0%
HİZMET	15.301,8	74,1%	468,4	45,4%
GENEL TOPLAM	20.640,7	100,0%	1.032,7	100,0%

Kaynak: TÜİK, 2012.

Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası (BİNTSO)'ndan elde edilen 2014 yılı verilerine göre Oda'ya kayıtlı faal firmaların toplam cirosu 214 milyon TL düzeyindedir. Buna göre firma başına ortalama cironun 2,17 milyon TL olduğu görülmektedir. Ciro bazında en büyük sektör ise 90 milyon TL ile maden ve mermer sektörüdür. Bu sayı ile maden-mermer sektörü, BİNTSO cirosunun %38'ini oluşturmaktadır. Toplamda 85 milyon TL ciroya sahip gıda sektörü de eklendiğinde maden-mermer ve gıda sektörünün BİNTSO cirosunun %73'ünü elinde bulundurduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle BİNTSO'ya kayıtlı firmaların cirosunun ¾'ü

yalnızca iki sektörden oluşmaktadır. Yapı elemanları sektörü ile mobilya sektörü, cirosu 10 milyon TL'nin üzerinde olan diğer sektörler konumundadır.

Firma başına ortalama ciroda da ilk iki sıradaki sektör değişmemektedir. Maden-mermer sektörü firma başına ciroda 5,3 milyon TL ile lider konumdayken, gıda sektörü 2,7 milyon TL ile ikinci sırada bulunmaktadır. Enerji, mobilya, sağlık hizmetleri ile yapı elemanları sektörleri, firma başına ortalama cironun 1 milyon TL üzerinde olan diğer sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2014).

Tablo 26: BİNTSO Firmalarının Ciro Göstergeleri

Sektör	Ciro (TL)	Toplam Ciro'daki Payı	Firma Başına Ciro (TL)
Maden-Mermer	90.802.697	37,6%	5.341.335
Gıda	85.145.807	35,3%	2.746.639
Yapı Elemanları	30.938.253	12,8%	1.145.861
Mobilya	23.135.162	9,6%	1.779.628
Enerji	4.754.493	2,0%	1.584.831
PVC Doğrama	2.462.215	1,0%	410.369
Sağlık Hizmetleri	1.522.924	0,6%	1.522.924
Tekstil-Hazır Giyim	1.864.271	0,8%	310.712
Makine	384.313	0,2%	384.313
Metal	373.934	0,2%	62.322
TOPLAM	241.384.070	100,0%	2.174.631

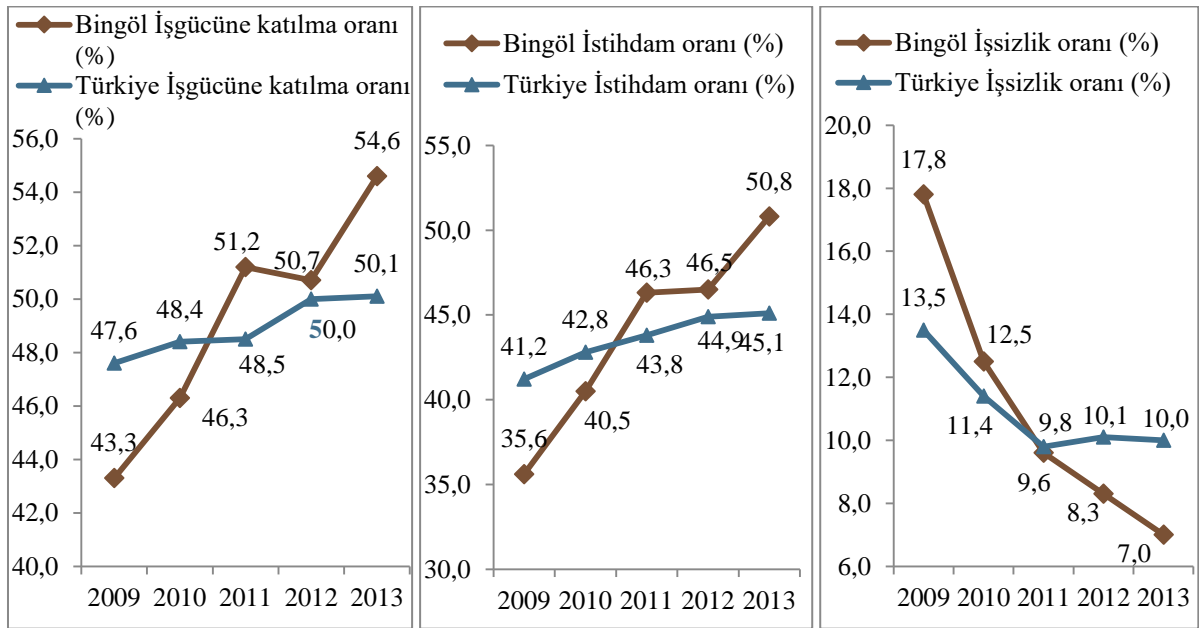
Kaynak: BİNTSO, 2014.

• İşgücü Göstergeleri

TÜİK verilerine **Bingöl'ün işgücü göstergelerinde** Türkiye geneline göre daha iyi konumda olduğu görülmektedir. TÜİK 2013 yılı verilerine göre Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı %50,1 seviyelerindeyken, bu oran Bingöl'de %54,6'ya çıkmaktadır. Benzer şekilde Türkiye genelinde istihdam oranı %45,1'de kalırken, Bingöl'de %50,8 ile Türkiye genelinde göre 5 puanında üzerinde bir oran bulunmaktadır. Ayrıca aynı yıl Türkiye genelindeki işsizlik %10 düzeyindeyken, Bingöl'de işsizlik oranı %7'ye düşmektedir. Bingöl'deki bu işgücü göstergelerindeki iyileşmenin özellikle 2011 yılından sonra hızlandığı görülmektedir. Örneğin 2009 yılında %43,3, 2010 yılında ise %46,3 düzeyinde olan işgücüne katılma oranı, 2011 yılında %51,2'ye kadar yükselmiştir. Benzer şekilde istihdam oranı 2009 yılında %35,6, 2010 yılında ise %40,5 seviyelerindeyken, 2011 yılında %46,3'e ulaşmıştır. Aynı şekilde 2009 yılında %17,81 ile %20'lere yaklaşan işsizlik oranı 2010 yılında %12,5'e düşmüş, 2011

yılında ise %9,6 ile %10'lu hanelerin gerisine gelmiş ve gerilemesini sürdürmüştür. Bu göstergelere göre 2011 yılından önce işgücü istatistiklerinde Türkiye genelinin oldukça gerisinde kalan Bingöl, 2011 yılından sonra ise Türkiye geneline göre oldukça iyi bir performansa sahip olmuştur. Örneğin 2009 yılında işgücüne katılma oranı ve istihdam oranları Türkiye geneline düşük ve işsizlik oranı yüksek olan Bingöl'de 2011 yılı da dâhil olmak üzere 2011 yılından sonra işgücü ve istihdam oranları Türkiye geneline yüksek olmuş, işsizlik oranı ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır (TÜİK, 2009-2013).

Grafik 6: Bingöl İşgücü Göstergeleri

Kaynak: TÜİK, 2009-2013.

Bingöl'deki işgücü verileri incelendiğinde, il bazında bir değerlendirme yapılamazken, TÜİK yıllık 2012 yılı sanayi ve hizmet sektörlerine göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki 158.728 çalışanın 121.152'si, diğer bir deyişle %76'sı hizmet sektöründe istihdam edilirken, sanayi sektörü 37.513 çalışan sayısı ve %23,6 pay ile ikinci sırada bulunmaktadır. Tarım sektöründe ise yalnızca 63 çalışanın yer aldığı görülürken, tarım sektörünün payı %1'in altında kalmaktadır.

Alt sektörler bazında yine aynı yıl verilerine göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde çalışan sayısının en yüksek olduğu sektör 42.742 kişi ile açık ara toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı sektörüdür. Nitekim bu sektör, TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki ciro büyüklüğü ve brüt yatırım tutarında da önemli bir paya sahiptir. İmalat

sanayi, 32.450 çalışan sayısı ile ikinci alt sektör, yine inşaat sektörü 28.799 kişi ve %18,1 pay ile üçüncü alt sektördür. Ulaştırma ve depolama sektörü hariç geriye kalan bütün alt sektörlerdeki çalışan sayısı 10 bin kişiden azdır. İdari ve destek hizmetleri ile konaklama ve yiyecek hizmetleri sektörleri, 5 bin kişiden daha fazla istihdam sağlayan diğer sektörlerdir (TÜİK, 2012).

Tablo 27: Sektörlere Göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki İstihdam

Sektör ve Alt Sektörler	Çalışan Sayısı	Pay
Tarım, avcılık ve ormancılık	63	0,0%
TARIM	63	0,0%
Madencilik ve taş ocakçılığı	3.091	1,9%
İmalat	32.450	20,4%
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1.394	0,9%
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	578	0,4%
SANAYİ	37.513	23,6%
İnşaat	28.799	18,1%
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	42.742	26,9%
Ulaştırma ve depolama	15.736	9,9%
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	7.857	4,9%
Bilgi ve iletişim	1.315	0,8%
Gayrimenkul faaliyetleri	366	0,2%
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	3.688	2,3%
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	9.788	6,2%
Eğitim	2.580	1,6%
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	4.163	2,6%
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	380	0,2%
Diğer hizmet faaliyetleri	3.738	2,4%
HİZMET	121.152	76,3%
GENEL TOPLAM	158.728	100,0%

TÜİK, 2012.

- **Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik**

Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında yapılan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE)'na göre Bingöl, 81 il içerisinde 72'inci sırada bulunmaktadır. SEGE gelişmişlik düzeyine göre de en az gelişmiş olarak kabul edilen Altıncı Kademe Gelişmiş İlleri sınıfında yer almaktadır. Dolayısıyla Bingöl, Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişmişliği açısından son sıralarda yer alan ve gelişmemiş bir il olarak kabul edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011).

İş Bankası tarafından 2010-2012 yıllarındaki veriler kullanılarak 2014 yılında yapılan Türkiye'de illerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması'na göre de Bingöl alt sıralarda bulunmaktadır. Bahsi geçen bu çalışmada Bingöl 81 il içerisinde en gelişmiş 74'üncü il konumunda ve Beşinci Derecede Gelişmiş İller grubunda yer almaktadır. Aynı çalışmada yer alan Finansal Gelişmişlik Endeksi'nde ise Bingöl, 78'inci sıraya gerilemektedir (Gül ve Çevik, 2014).

Tablo 28: Bingöl'ün Sosyo-Ekonomik Gelişmişliği

İller	SEGE		İş Bankası	
	Sıra	Skor	Sıra	Skor
İstanbul	1	4,5154	1	36,56
Bingöl	72	-1,1920	74	-2,67

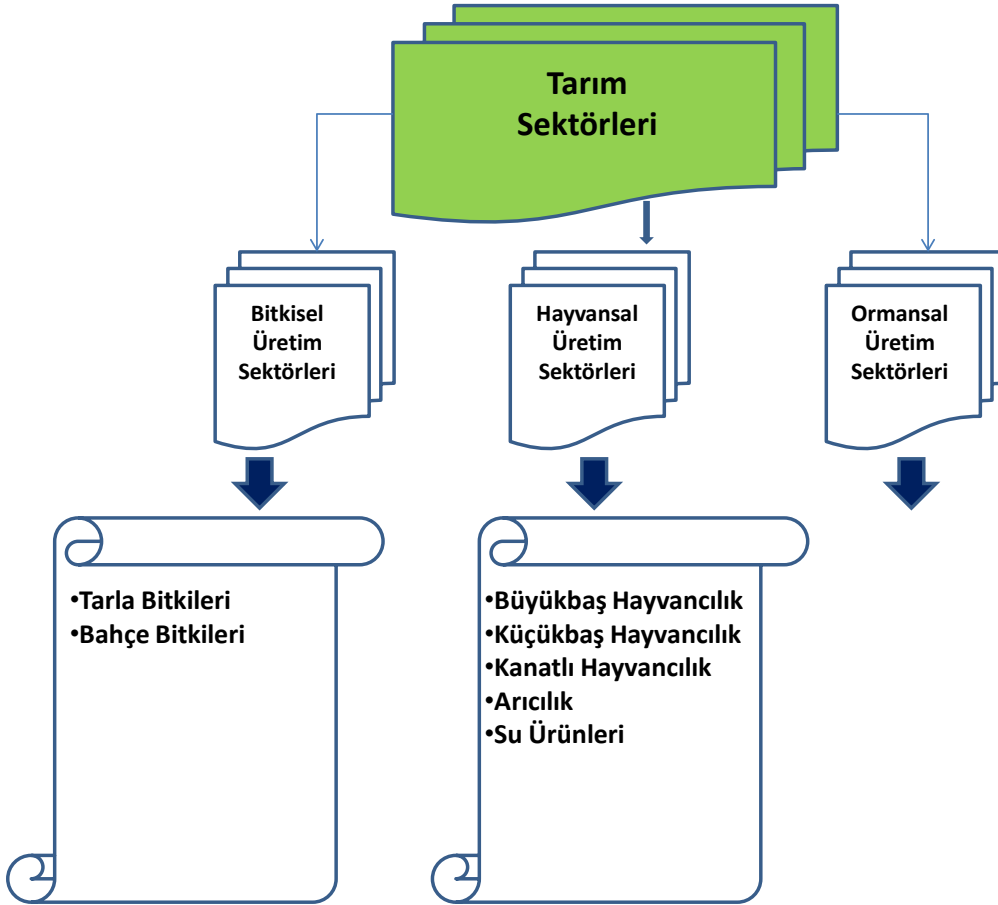
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2011; Gül ve Çevik, 2014.

3.1 Bingöl İli Tarım Sektörünün Genel Durumu

Genel olarak, (1) bitkisel, (2) hayvansal ve (3) ormansal olmak üzere üç alt sektöre ayrılan tarım sektörü Bingöl özelinde ormansal üretimin az olması nedeniyle, bitkisel ve hayvansal olmak üzere iki alt sektör kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Bingöl'deki tarım sektörü bitkisel üretim ve hayvansal üretim olmak üzere iki ana alt sektör olarak ele alınmakta ve değerlendirmeler bu doğrultuda yapılmaktadır.

Bunun yanında alt sektör sınıflamasında ulusal gruptan ziyade uluslararası sınıflandırmalar dikkate alınarak bitkisel üretim sektörü tarla ve bahçe bitkileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hayvansal üretim sektörü ise büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, kanatlı hayvancılık, arıcılık ve su ürünleri olmak üzere beş alt sektör kapsamında değerlendirilmektedir.

Sekil 12: Tarım Sektörü Sınıflaması

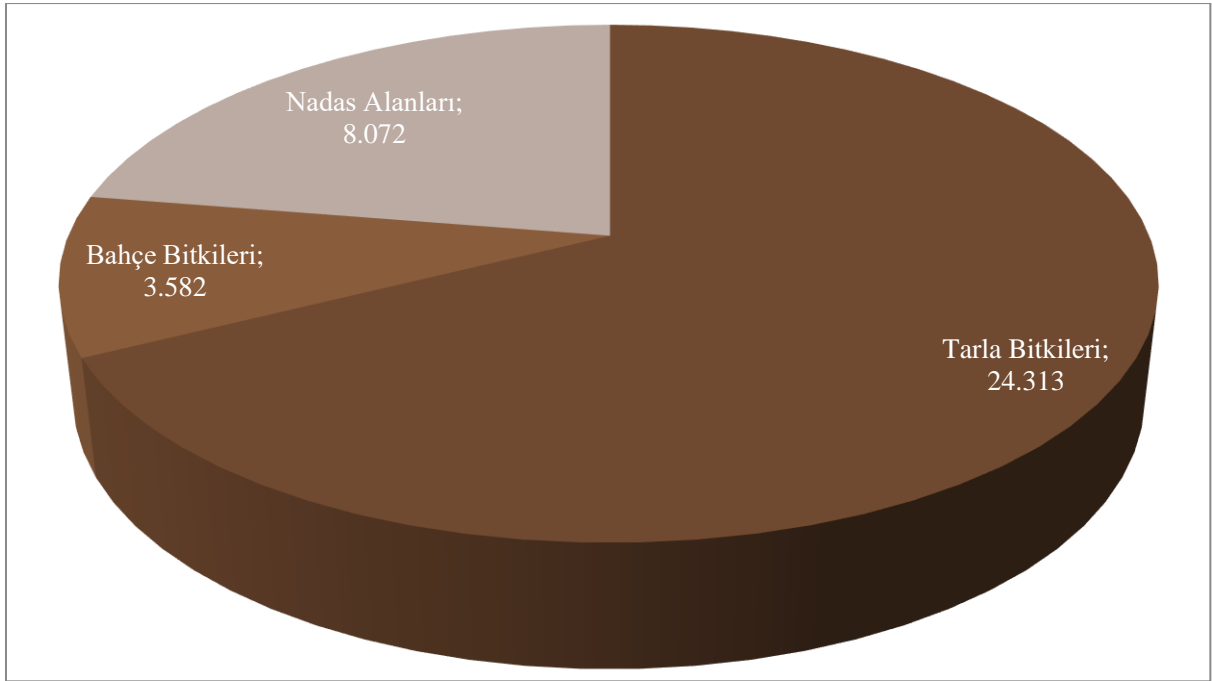

- **Genel Tarımsal Göstergeler**

TÜİK 2014 yılı verilerine göre tarım alanları bakımından Bingöl genelinde işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitki alanından oluşmak üzere toplamda 35.966 hektarlık bir tarım alanı bulunmaktadır. Bingöl bahsi geçen bu tarım alanları ile Türkiye genelinde tarım alanı en fazla olan 77'inci il konumundadır. Dolayısıyla Bingöl, tarım alanları açısından dezavantajlı ve kısıtlı koşullara sahip kentlerimizin başında gelmektedir.

Bingöl'deki tarım alanlarının üretim sınıflarına göre dağılımı incelendiğinde, tarla ürünlerinin yetiştirildiği alanlar (*sebze ve nadas alanları dahil*) 32.385 ha ile neredeyse il genelindeki tarım alanlarının tamamını oluşturmaktadır. Bahçe bitkileri ise 3.582 ha ile Bingöl'deki tarım alanlarında yalnızca %10'luk bir paya sahiptir.

Grafik 7: Türlerine Göre Bingöl'deki Tarım Alanları (Hektar)

Kaynak: TÜİK, 2014.

Bingöl'deki tarımsal üretim değeri incelendiğinde, TÜİK 2014 yılı verilerine göre il genelinde 931 milyon TL düzeyinde bir tarımsal üretim değeri olduğu görülmektedir. Bu değer ile Bingöl, Türkiye genelindeki 81 il içerisinde 63'üncü sırada bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin tarım ekonomisi bakımından Bingöl, önemli katkı sağlayan illerimiz arasında yer almamaktadır.

Öte yandan Doğu Anadolu Bölgesinde dağlık bir alanda yer alması, coğrafi ve topografik vb. özellikleri doğrultusunda Bingöl'ün sınırlı tarım alanına sahip olması, bu tarımsal üretim değerinde bitkisel üretimi alt kısımlarda bırakmaktadır. Bununla birlikte dağlık alanlar arasındaki çok geniş meralar, Bingöl'ün tarımsal ekonomisini hayvancılık odaklı hale getirmektedir. Nitekim Bingöl'deki tarımsal üretim değerinin büyük bir kısmı, 626,5 milyon TL ve %67 oran ile canlı hayvan değerine aittir. Nitekim canlı hayvan değerinde Bingöl 81 il içerisinde 44'üncü sıraya yükselmektedir. Bitkisel üretimin yalnızca 91 milyon TL düzeyinde kaldığı Bingöl'de, hayvansal üretim değeri ise 213,9 milyon TL ile bitkisel üretim değerinin üç katından fazladır. Bingöl bitkisel üretim değerinde 78'inci sıraya kadar düşerken, hayvansal üretim değerinde 50'inci sırada bulunmaktadır. Bu göstergelerde Bingöl'ün coğrafi topografik özellikleri etkilidir.

Tarımsal üretim değeri nüfus ile ilişkilendirildiğinde de Bingöl'deki bu tablonun değişmediği görülmektedir. Nitekim Bingöl'de kişi başı değeri en yüksek olan göstergenin 2.355 TL ile canlı hayvan değeridir. Bu gösterge ile Bingöl, kişi başı canlı hayvan değeri sıralamasında 11'inci sırada bulunmaktadır. Bingöl 804 TL ile kişi başı hayvansal üretim değerinde 21'inci sırada yer almaktadır. Bunun yanında Bingöl, kişi başı bitkisel üretim değerinde 342 TL ile yine 77'inci sıraya kadar düşmektedir.

Tablo 29: Bingöl Tarımsal Üretim Değeri

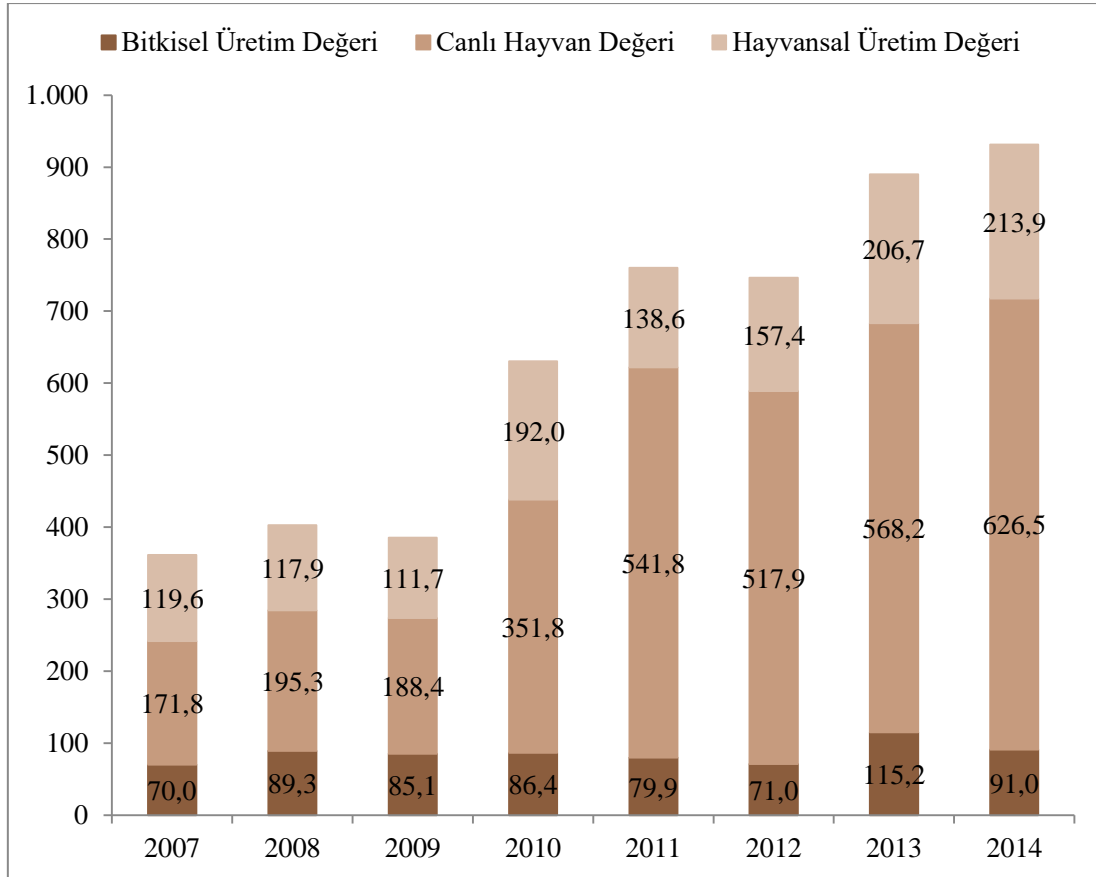
Gösterge	Değer
Bitkisel üretim değeri (Bin TL)	91.039
Canlı hayvanlar değeri (Bin TL)	626.477
Hayvansal ürünler değeri (Bin TL)	213.852
Tarımsal Üretim Değeri (Bin TL)	931.368
Kişi başına bitkisel üretim değeri (TL)	342
Kişi başına canlı hayvanlar değeri (TL)	2.355
Kişi başına hayvansal üretim değeri (TL)	804

Kaynak: TÜİK, 2014.

Yıllar itibari ile bakıldığında da Bingöl'deki tarımsal üretim değerinde önemli artışlar kaydedildiği görülmektedir. Örneğin 2007 yılında 361 milyon TL düzeyindeki tarımsal üretim değeri, 7 yılda yaklaşık üç kat artarak 931 milyon TL'ye ulaşmıştır. Yalnızca 2009 ve 2012 yıllarında bir azalma olduğu gözlenirken, en yüksek artış oranı %64 ile 2010 yılında

gerçekleşmiştir. **Türlerine göre** en çok artışın ise mevcut durumda tarımsal üretim değerine en çok katkı sağlayan canlı hayvan değeri olduğu görülmektedir. Nitekim 2007 yılında 171 milyon TL düzeyinde olan canlı hayvan değeri 7 yıllık sürede beş kata yakın artarak 626 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Hayvansal ürün değeri aynı dönemde 119 milyon TL düzeyinden 213 milyon seviyesine ulaşırken, bitkisel üretim değerindeki artış ise sınırlı olmuştur. Bingöl’de 2007 yılındaki bitkisel üretim değeri 70 milyon seviyesine yakın bir konumdayken, 7 yıllık sürede yalnızca 31 milyon TL düzeyinde artarak 91 milyon TL’ye yükselmiştir. Özellikle 2011 yılı bitkisel üretim değerinin en yüksek olduğu yıl konumundayken, 2014 yılı canlı hayvan değeri ve hayvansal üretim değerinin en yüksek olduğu yıldır.

Grafik 8: Yıllara Göre Bingöl Tarımsal Üretim Değeri

Kaynak: TÜİK, 2015.

3.1.1 Bitkisel Üretim Durumu

Bitkisel üretim sektörü, bu çalışmada tarla bitkileri ve bahçe bitkileri olmak üzere iki alt sektör kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda tarla bitkileri, tarlaya ekilen ve tarladan elde edilen bitkilerin tarımını kapsarken, bahçe bitkileri ağaç ve bahçelerden elde edilen ve genelde de meyvelerden oluşan bitkisel ürün grubunu ifade etmektedir. Bingöl’de bitkisel üretim oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Bingöl bitkisel üretim alanı (da), üretim miktarı ve üretim değeri bakımından Türkiye’nin diğer illerine göre geride kalmaktadır. Özellikle bitkisel üretim değerinde Bingöl’ün 81 il içerisinde 78’inci sırada yer almaktadır.

Tablo 30: Bingöl İli Bitkisel Üretim Durumu

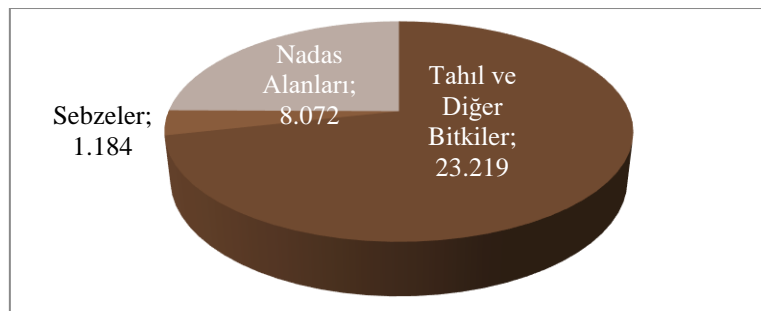
	Alan (da)*	2013 üretim (ton)*
Tarla bitkileri üretimi	231.502	241.517
Sebze Üretimi	34.226	19.989
Meyve üretim	15.720	33.422

Öte yandan tüm bölge (TRB1 Bölgesi) göz önüne alındığında; karasal iklim özelliklerini taşıyan alanın bitki örtüsü olarak çoğunlukla bozkır bitki topluluğu hâkimdir. TRB1 Alt Bölgesinde orman alanları Malatya ve Elazığ illerinde yok denecek kadar az olmasına karşın Tunceli ve Bingöl illeri orman alanları bakımından oldukça zengindirler. Bu ormanlar 2.000 m yüksekliğe kadar ulaşmaktadır.

3.1.1.1 Tarla Bitkileri Üretimi

Türkiye genelinde olduğu gibi Bingöl’de de tarla bitkileri en geniş alanda yetiştiriciliği yapılan bitkisel ürün grubunu oluşturmaktadır (TÜİK, 2014).

Grafik 9: Tarla Bitkileri Alanlarının Türlerine Göre Dağılımı

Nitekim Bingöl’de 23.219 ha tahıl ve diğ er bitkiler, 1.184 ha sebzeler olmak üzere toplamda 24.313 ha düzeyinde bir alanda tarla bitkileri yetiştirilmektedir. Buna 8.072 ha düzeyindeki nadas alanları eklendiğ inde il genelinde yaklaşık 32.835 ha düzeyinde bir alanın tarla bitkilerine ayrıldığı g örülmektedir.

Tablo 31: Bingöl Tarla Bitkileri Tarım Göstergeleri

Grup Adı	Ürün Adı	Ekilen Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Patates-Kuru Baklagiller-Yenilebilir Kök ve Yumrular	Fasulye (Kuru)	4.909	1.479	301
	Nohut	1.575	253	161
	Patates (Diğ er)	695	1.132	1.643
Saman ve Ot	Korunga (Yeşil Ot)	1.688	2.627	1.566
	Mısır (Silajlık)	2.796	10.465	3.748
	Yonca (Yeşil Ot)	71.240	262.115	3.698
şeker İmalatında Kullanılan Bitkiler	şekerpancarı	220	965	4.386
Tahıllar	Arpa (Diğ er)	11.162	2.632	238
	Buğ day (Diğ er)	136.158	31.907	258
	Çeltik	720	203	282
	Darı	60	11	183
	Mısır (Dane)	23	9	391
Kök ve Yumru Sebzeler	Soğ an (Taze)	171	207	1.211
	Soğ an (Kuru)	232	455	1.961
	Sarımsak (Kuru)	34	33	971
Meyvesi İç in Yetiştirilen Sebzeler	Domates (Sofralık)	3.472	7.900	2.275
	Hıyar (Sofralık)	1.183	2.202	1.861
	Biber (Dolmalık)	735	852	1.159
	Biber (Sivri)	857	1.060	1.237
	Patlıcan	490	681	1.390
	Kabak (Sakız)	50	100	2.000
	Balkabağı	60	46	767
	Fasulye (Taze)	1.831	1.224	668
	Kavun	350	910	2.600
	Karpuz	2.300	7.153	3.110
Diğ er Sebzeler (Başka Yerde Sınıflandırılmamış)	Lahana (Beyaz)	55	325	5.909
	Marul (Göbekli)	78	173	2.218
	Maydanoz	22	29	1.318
TOPLAM		243.166	337.148	-

Kaynak: TÜİK, 2014.

Geçmiş yıllar ile kıyaslandığında, Bingöl İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü (İGTHM) verilerine göre 2002 yılında 67 bin ton düzeyinde üretimi yapılan buğ day yetiştiriciliği, 12 yıl iç erisinde %50 fazla azalarak 31 ton düzeyine düş müştür. Patates de üretim miktarı azalan bir

diğer tarla bitkisi konumundadır. 2002 yılında 4.120 ton patates üretimi yapılmışken bu sayı 2014 yılında 1.132 tona gerilemiştir. Aynı dönemde arpa üretimi ise yaklaşık 10 kat artarak 380 tondan 2.682 tona yükselmiştir. Kuru fasulye de 2002-2014 döneminde üretim miktarı iki kata yakın artan tarla ürünüdür. 2002 yılında 650 ton olan kuru fasulye üretimi, 2014 yılında 1.470 tona çıkmıştır.

3.1.1.2 Bahçe Bitkileri Üretimi

Bahçe bitkilerinde alan bakımında en geniş alanda yetiştiriciliği yapılan bitkinin ceviz olduğu görülmektedir. Bingöl il genelindeki bahçe bitkilerine ayrılan 35.815 dekarlık alanın 15.941 da ile yaklaşık yarısı ceviz ağaçlarına ayrılmıştır. Ceviz'den sonra Bingöl'de bahçe bitkisi olarak en çok alanın elma üretimine ayrıldığı görülmektedir. İl genelinde toplamda 12.271 da alanda elma yetiştiriciliği yapılmıştır. Üzüm ve armut, bin dekarın üzerinde bir alanda yetiştirilen diğer bahçe bitkileri konumundadır. *Üretim miktarı açısından* ise elma 13.828 ton ile açık ara en çok üretimi yapılan bahçe bitkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Golden türü elma, 7.352 ton ile en çok üretim miktarına sahip elma türüdür. Starking elma 3.734 ton ile en çok üretimi yapılan ikinci elma türü konumundadır.

Tablo 32: Bingöl Bahçe Bitkileri Tarım Göstergeleri

Ürün Adı	Toplu Meyveliklerin Alanı (da)	Üretim (ton)	Ağaç Başına Ortalama Verim (kg)
Üzüm (Sofralık-Çekirdekli)	2.500	1.945	-
Elma (Golden)	5.960	7.352	54
Elma (Starking)	3.264	3.734	53
Elma (Amasya)	305	221	51
Elma (Diğer)	2.742	2.521	43
Armut	1.605	1.506	30
Ayva	51	45	20
Şeftali (Diğer)	221	95	21
Erik	767	581	29
Kayısı	463	102	8
Zerdali	202	152	33
Kiraz	859	570	25
Vişne	505	325	22
Çilek	85	208	-
Dut	322	1.268	45
Badem	23	1	1
Ceviz	15.941	401	6

Kaynak: TÜİK, 2014.

Üretim bakımından en çok yetiştiriciliği yapılan ikinci ve üçüncü sıradaki bahçe bitkilerinin toplam üretim miktarı 3.451 ton ile elma üretiminin yarısı kadardır. Bunlar arasında üzüm 1.945 ton, armut ise 1.506 ton üretim değerine sahiptir. Dut ise üretim miktarı bin tonun üzerinde olan son bahçe bitkisidir.

Öte yandan cevizcilik, Bingöl'de öne çıkan bir bahçe bitkileri yetiştiriciliğidir. En çok alanın ayrıldığı cevizcilikte 15.941 da alanda 66 bini meyve veren yaşta olmak üzere toplamda 167 bin ceviz ağacı bulunmaktadır. Ayrıca Bingöl, Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Ceviz Eylem Planı 2012-2016'ya göre pilot iller arasında yer almaktadır. Dolayısıyla cevizcilik, Bingöl'de bitkisel üretim bakımından potansiyel taşıyan ürünler arasında değerlendirilebilir.

Fotoğraf 22: Bingöl Yöresinde Yetiştirilen Ceviz Meyvesi

Bahçe bitkilerinin verim değerleri göz önüne alındığında, Golden türü elmanın ağaç başına ortalama 54 kg meyve verdiği görülmektedir. Ancak bu değer, Türkiye genelindeki 65 kg/ağaç ortalamasında düşük kalmaktadır. Bunun yanında en geniş alanda yetiştirilen bahçe bitkisi konumundaki ceviz verimi de oldukça düşük kalmaktadır. Diğer bahçe bitkilerinde de benzer durum geçerlidir. Bununla birlikte kirazda Bingöl'deki verimin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Verim açısından ise kirazın Bingöl için potansiyele sahip bitkisel ürünler arasında değerlendirilebilir.

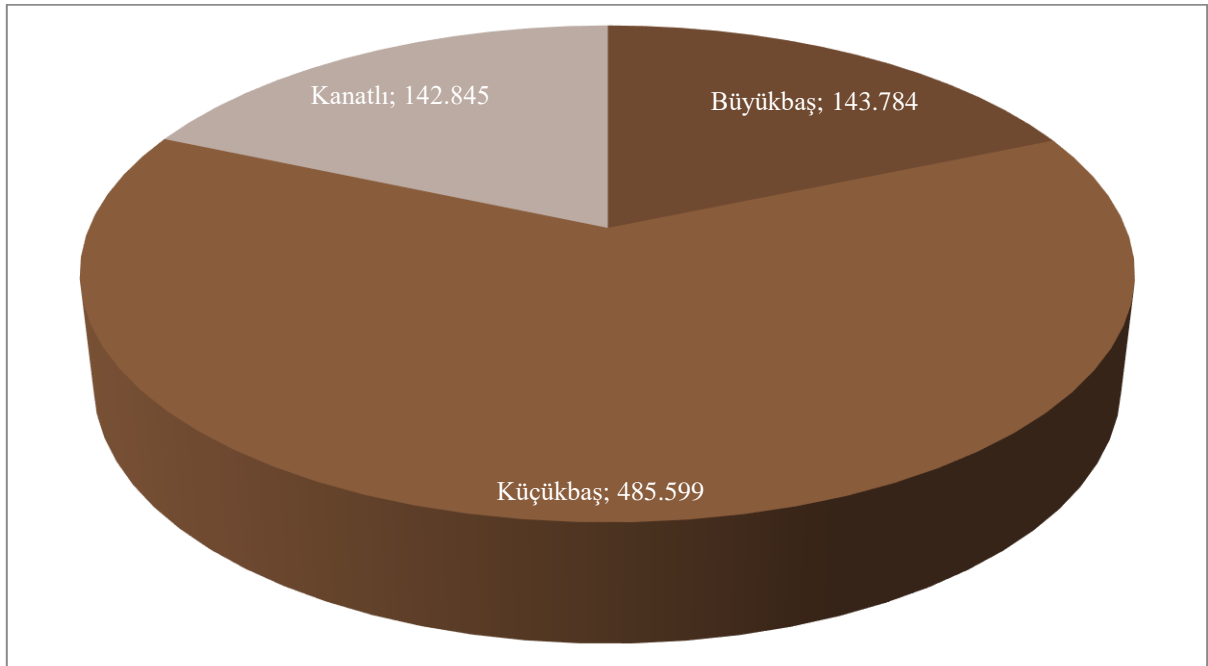
3.1.2 Hayvansal Üretim Durumu

Daha önce de değinildiği gibi, Bingöl'ün coğrafi, topografik ve iklimsel özellikleri nedeniyle kent genelinde tarımsal faaliyetlerin ve tarımsal üretim değerinin büyük bir kısmını hayvancılık oluşturmaktadır.

- **Büyükbaş Hayvancılık Üretimi**
- **Küçükbaş Hayvancılık Üretimi**
- **Kanatlı Hayvan Üretimi**
- **Arıcılık**
- **Su Ürünleri Üretimi**

Özellikle geçimlik ekonomi olması ve istihdam sağlaması bakımından hayvancılık, bitkisel üretimin üzerinde yer almaktadır. Bingöl'deki hayvan varlığı incelendiğinde TÜİK 2014 yılı verilerine göre il genelinde 772.228 adet canlı hayvan bulunmaktadır. Küçükbaş hayvanlar 485.599 baş ile toplam canlı hayvanların %63'ünü oluşturmaktadır. Büyükbaş hayvanlar 143.784 baş ile canlı hayvan sayısında ikinci sırada yer alırken, geriye kalan 142.845 adet hayvan ise kümes hayvanlarıdır.

Grafik 10: Bingöl'deki Hayvan Varlığı (Baş-Adet)

Kaynak: TÜİK, 2014.

3.1.2.1 Büyükbaş Hayvancılık Üretimi

Bingöl genelinde büyükbaş hayvancılık 2014 yılı itibari ile **143.784 baş** ile yapılırken, 81.230 baş ile büyükbaş hayvanların yarısından fazlasının melez ırkı sığır olduğu görülmektedir. Kültür ırkı sığırlar 40.893 baş ile büyükbaş hayvan sayısında ikinci sırada yer alırken, yerli ırk sığır sayısı 21.547 baştır. Mandacılık ise 168 baş hayvan ile yapılmaktadır.

Büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen süt miktarı ise aynı yıl 165.935 ton düzeyindedir. Hayvan sayısında olduğu gibi, üretimi yapılan süt miktarında da melez ırkı sığırcılık ilk sırada yer almaktadır. Kültür ırkı sığırcılıktan 57.382 ton süt üretilirken, yerli ırk sığırlardan 11.921 ton süt elde edildiği görülmektedir. Mandacılık ise süt üretimine 59 ton katkı sağlamıştır. **Verim** değerlerine bakıldığında ise ne yüksek verimin kültür ırkı sığırlardan sağlandığı görülmektedir. Kültür ırkı sığırlardaki verim 2,98 ton/baş düzeyindedir. Bu değer yerli ırk sığırlarda 1,23 ton/başa kadar düşerken, melez ırkı sığırlardaki verim 2,40 ton/baş seviyesindedir. Mandalardan ise hayvan başına 1,18 ton süt elde edilmiştir. Bütün bu değerler Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında ise Bingöl'de hayvancılığın verimsiz yapıldığı görülmektedir. Örneğin kültür ırkı sığırcılıkta Türkiye ortalaması olan 3,8 ton/baş değeri, Bingöl'de 2,40 ton/başa kadar düşmektedir.

Tablo 33: Bingöl Büyükbaş Hayvancılık Göstergeleri

Hayvan Türü	Hayvan Varlığı (Baş)	Süt Üretimi (Ton)	Verim (ton/baş)
Sığır (Kültür)	40.839	57.382	2,98
Sığır (Melez)	81.230	96.572	2,40
Sığır (Yerli)	21.547	11.921	1,23
Manda	168	59	1,18
Toplam	143.784	165.935	-

Kaynak: TÜİK, 2014.

Geçmiş yıllara göre Bingöl'deki büyükbaş hayvancılık yapısının değiştiği görülmektedir. Örneğin 1999 yılında yerli ırk sığırcılık, hayvan varlığının neredeyse tamamını oluştururken, kültür ve melez ırk sığırcılığın gelişmesiyle hayvan varlığında yerli ırklar üçüncü sıraya gerilemiştir. Ancak bu çalışmalara rağmen verim, Türkiye genel ortalamasının hala gerisinde bulunmaktadır.

Yıllar itibari ile Bingöl’de büyükbaş hayvan varlığı incelendiğinde ise 2002 yılında 63.170 baş düzeyindeki hayvan varlığının 12 yılda yaklaşık iki kattan fazla artarak 165.953 baş seviyesine ulaştığı görülmektedir. Oransal açıdan en büyük artış kültür ırkı sığırcılıkta yaşanmış ve kültür ırkı sığır sayısı 2002 yılında 3.584 baş düzeyindeyken, 2014 yılında 40.839 başa kadar ulaşmıştır. Sayı açısından ise melez ırkı sığırcılık lider konumdadır. 2002 yılında 25.431 baş olan melez sığır sayısı 2014 yılında 81.230 başa yükselmiştir. Diğer türlerden yerli ırk sığırcılığın 32.890 baştan 21.547 başa gerilerken, manda sayısında da 1.265 baş seviyesinden 168 başa kadar düşüş yaşanmıştır.

Fırat Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan Bingöl İli Hayvancılık Potansiyeli Profili Raporu’na göre Bingöl’de süt sığırcılığının gelişmesinin önünde temelde 11 engel bulunmaktadır:

- Uzun süredir devam eden teröre bağlı olarak hayvan sayısındaki azalma,
- Süt verimi yüksek kültür ve bunların melezi ineklerin sayısının azlığı,
- Beslenme ve bakım şartlarındaki olumsuzluklar,
- Süt inekçiliğinin temel gereksinimini oluşturan kaliteli kaba yem özellikle silaj yem üretiminin eksikliği,
- Süt ve süt ürünlerinde işleme ve pazarlama problemleri,
- Yurt dışından ithal edilen damızlık hayvanlara uygun çevre şartlarının hazırlanamaması ve hayvanların elden çıkarılması,
- Bölge’de salgın ve paraziter hastalıkların yüksekliği,
- Yetiştiricilerin örgütlenmemiş olması,
- Eğitim ve yayın hizmetlerinin eksikliği,
- Süt inekçiliği ve süt üretimini teşvik edici önlemlerin yetersizliği,
- Veteriner hizmetlerinin yeterince ve sağlıklı bir şekilde yürütülememesi ve özellikle bu Bölge’de üreticilerin hayvan zararları ve bunlarla mücadele hususunda bilgi yetersizliği

Yine aynı rapora göre Bingöl’de bu darboğazların aşılması ve süt sığırcılığının geliştirilmesi içinse örgütlenme düzeyinin artırılması, aile işletmeciliği yerine modern tesislerde daha büyük ölçekli bir işletme yapısına geçilmesi, yem sanayinin geliştirilmesi, pazarlama imkânlarının ve faaliyetlerinin artırılması, teknoloji ve otomasyon sistemlerinin yaygınlaştırılması gibi aksiyonlar alınmalıdır (FKA, 2011).

3.1.2.2 Küçükbaş Hayvancılık Üretimi

Küçükbaş hayvancılık, Bingöl genelinde hayvan varlığı bakımından en yaygın şekilde yapılan hayvancılık türü konumundadır. Bingöl genelindeki küçükbaş hayvan varlığı **485.599 baş** düzeyindeyken, koyunculuk 318.827 baş ve %65 pay ile en yaygın olan küçükbaş hayvancılıktır. Keçi sayısı ise 166.772 baş civarındadır.

Küçükbaş hayvancılık kapsamında Bingöl'de 21.045 kg düzeyinde süt, 601 ton düzeyinde ise yün kıl tiftik üretimi yapılmıştır. Süt üretiminde de 13.455 kg ve %64 pay ile koyunculuk lider konumdadır. Keçicilikten ise 7.590 kg süt elde edilirken, verimde ise 107 kg/baş ile keçicilik ilk sırada bulunmaktadır. Koyunlardan ise hayvan başına 75 kg süt elde edilmiştir. Büyükbaş hayvancılığa göre Bingöl'ün küçükbaş hayvancılıkta Türkiye ortalamasına daha yakın olduğu görülmektedir. Nitekim keçi sütünde Türkiye genelindeki verim ile Bingöl'deki aynı değerdeyken, koyunculukta ise Bingöl 2 kg/baş gibi az bir miktar Türkiye ortalamasının gerisinde bulunmaktadır.

Tablo 34: Bingöl Küçükbaş Hayvancılık Göstergeleri

Hayvan Türü	Hayvan Varlığı (Baş)	Süt Üretimi (Kg)	Verim (Kg/baş)	Yün Kıl Tiftik Üretimi (Ton)
Koyun (Yerli)	318.827	13.455	75	514,9
Keçi (Kıl)	166.772	7.590	107	86,3
Toplam	485.599	21.045	-	601,2

Kaynak: TÜİK, 2014.

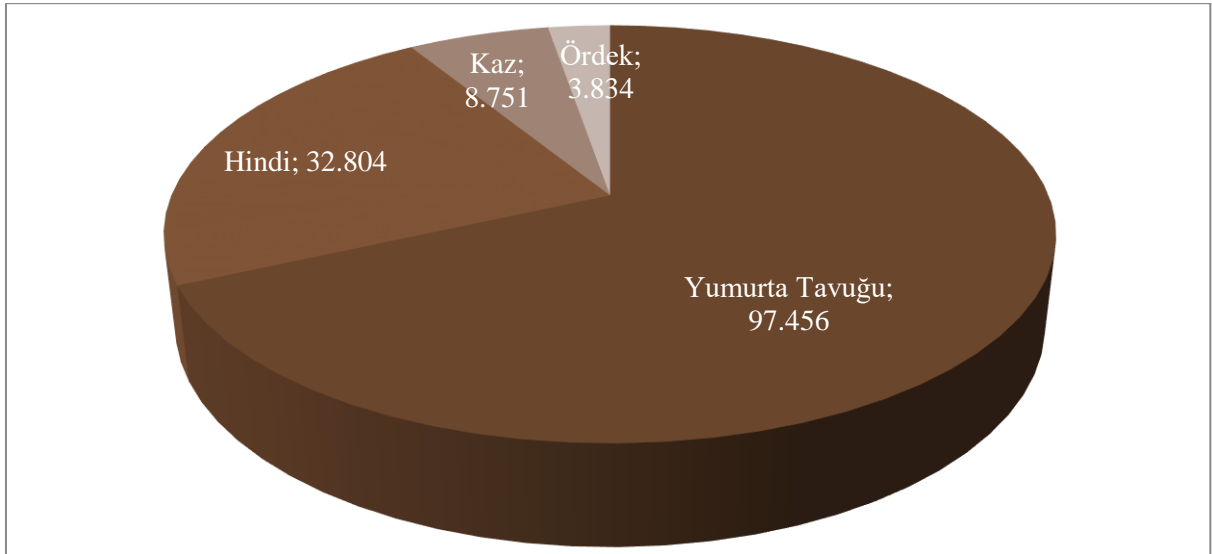
Yıllar itibari ile incelendiğinde büyükbaş hayvancılığın aksine, küçükbaş hayvan varlığında azalma söz konusudur. Koyun sayısı 2002 yılında 484.012 baş düzeyindeyken 2014 yılında 318.827 başa gerilemiş, keçi sayısı ise 2002'de 180.543 baş düzeyinden 166.772 başa düşmüştür. Toplamda ise 2002 yılında 664.555 baş olan küçükbaş hayvan sayısı 2014 yılında 485.599 seviyesine gerilemiştir.

Bingöl'de küçükbaş hayvancılıkta karşılaşılan sorunların büyükbaş hayvancılıkta yaşanan darboğazlar ile hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. Özellikle örgütlenme düzeyinin düşük olması, pazarlama eksiklikleri, geleneksel hayvancılık uygulamalarının yapılması, eğitim düzeylerinin düşük olması gibi etkenler, Bingöl'de küçükbaş hayvancılık için de çözümlenmesi gereken sorunlar arasındadır.

3.1.2.3 Kanatlı Hayvancılık Üretimi

Kanatlı hayvancılık ya da diğer adıyla kümes hayvancılığı, Bingöl'de hayvan varlığı bakımından en düşük düzeyde yapılan hayvancılık türüdür. Bingöl il genelindeki kanatlı sayısı 142.845 adettir. Bu hayvanların türlerine göre dağılımı incelendiğinde ise, Bingöl'de en yaygın yapılan kanatlı hayvancılığın yumurta tavukçuluğu olduğu görülmektedir. Yumurta tavukları 97.456 adet ve %68 oran ile açık ara lider konumdadır. Yumurta tavukçuluğunu ise hindi yetiştiriciliği takip etmektedir. Hindicilik 32.804 adet ile Bingöl'deki kanatlı hayvancılıkta %23 düzeyinde bir paya sahiptir. Geriye kalan %9'luk kısım kaz ve ördeklerden oluşmaktadır.

Grafik 11: Bingöl Kanatlı Hayvan Sayısı (Adet)

Kaynak: TÜİK, 2014.

Fırat Kalkınma Ajansının (2014), bölge düzeyinde yapmış olduğu çalışmaya göre; tavukçuluk sektöründe başta kanatlı hayvan hastalıklarının teşhisi ve tedavisi olmak üzere, üretim ve ürün geliştirme yönünde daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Bu konudaki çalışmaların işletmeler, Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü ve bölgedeki Üniversitelerin işbirliği ile daha etkin yürütülebileceği öngörülmektedir. Bölgedeki tavukçuluk işletmelerinin ürünlerini AB üyesi ülkelere satabilmeleri için üretim, dağıtım ve pazarlama aşamalarında AB'nin hayvan sağlığı, refahı ve hijyeni konusundaki kurallarına uymaları gerekmektedir. Bu konuda ilgili birlik ve dernekler verecekleri eğitim, diğer ülkelerdeki potansiyel gelişmelerle ilgili bilgi vb. çalışmalar ile firmaları bilgilendirilmesi de tavsiye edilmektedir.

3.1.2.4 Arıcılık

Bingöl'de arıcılığın 2014 yılı itibari ile 418 işletme ve **111.778 kovan** ile yapıldığı görülmektedir. Bu kovanların %97 oran ve 108.491 adet ile neredeyse tamamının yeni kovanlardan oluşmaktadır. Toplamda ise aynı yıl 1.288 ton bal üretimi yapılmıştır. Buna göre Bingöl'de kovan başına alınan verimin ortalama 12 kg civarında olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu verim değeri de diğer hayvancılık türlerinde olduğu gibi Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Bal dışındaki bir diğer arıcılık ürünü olan balmumunda ise Bingöl'de aynı yıl 12 ton civarında bir üretim yapılmıştır.

Yıllar itibari ile bakıldığında da Bingöl'de arıcılık ile ilgili göstergelerde artış kaydedilmiştir. Son 5 yıllık dönem baz alındığında kovan sayısının %25'e yakın bir oranda arttığı, ancak bal üretiminde aynı oranda artış kaydedilemediği görülmektedir. Nitekim 2010 yılında Bingöl'de 1.264 ton düzeyindeki bal üretimi son 5 yıllık dönemde ancak 1.288 tona ulaşabilmiştir.

Tablo 35: Bingöl Arıcılık Göstergeleri

Gösterge	2010	2011	2012	2013	2014
Arıcılık yapan işletme sayısı (adet)	93	152	158	380	418
Yeni kovan sayısı (adet)	84.119	96.818	93.985	105.282	108.491
Eski kovan (adet)	150	179	967	4.761	3.287
Toplam kovan (adet)	84.269	96.997	94.952	110.043	111.778
Bal üretimi (ton)	1.264	1.494	1.523	1.294	1.288
Balmumu üretimi (ton)	16,0	18,8	22,0	24,4	19,4

Kaynak: TÜİK,

Bingöl'de arıcılık ile karşı karşıya kalınan sorunların başında teknik bilgi yetersizliği gelmektedir. Bunun yanında bakım ve beslenmenin yetersiz olması, ana arı üretiminin ihtiyacı karşılamaması, hastalık ve zararlılar, zamanında teşhis ve tedavilerin uygulanmaması da arıcılığı olumsuz etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan Bingöl'ün elverişli iklimi, verimli toprakları ve mevcut su kaynakları ile zengin bir bitkisel ürün desenine sahip olması, Bingöl'ü arıcılık yatırımları için doğal bir altyapıya sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte yeterince değerlendirilemeyen arıcılık potansiyelinin daha iyi değerlendirilmesi için, kaliteli arı üretimine ve damızlık seçimine önem verilmesi, kovan başına bal veriminin artırılması, arıcılık ürünlerinin iyi bir

pazar organizasyonuna kavuşturulması ve üreticilerin eğitilmeleri ve örgütlenmeleri önem taşımaktadır (FKA, 2011; Sever ve Koca, 2011; Bakoğlu vd, 2013; Bakoğlu vd, 2014).

Diğer yandan Türkiye’de bulunan beş farklı arı ırkından Kafkas ırkı (A.m.caucasica) Bingöl’de kullanılan en yaygın arı ırkıdır. Diğer arı ırkları (Yerli (A.m.anatoliaca), Karniyol (A.m.carnica), İran (A.m.meda) ve Suriye (A.m.syriaca) ise yörede hemen hemen kullanılmamaktadır. Tahmin edileceği üzere istenilen bal veriminin alınabilmesi için yörenin iklimine ve topografik özelliklerine uyum sağlayacak arı ırkının seçilmesi amaç açısından bir zorunluluktur. Bu nedenle araştırma sahasında Kafkas arı ırkının niçin yaygın olarak kullanıldığı sert iklim ve arızalı topografya özellikleri incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Kafkas arı ırkının kış soğukluklarına dayanıklı olması, yaz mevsiminde verimliliklerinin (bal) oldukça yüksek olması, bitkinin derinliklerinde bulunan nektar kaynaklarına rahatlıkla ulaşabilmesini sağlayan bir dile sahip bulunması, uysal ve sakin bir özellik göstermesi ve yavru verimlerinin yüksek oluşu yörede Kafkas ırkının tercih edilmesinde etkili olan faktörlerdir. Ayrıca bunların oğul verme kabiliyetleri zayıftır (Sandal ve Kan, 2013).

Bingöl ili arıcılık yapmak için uygun floraya sahip olmasına karşın, Türkiye’deki diğer iller ile birlikte değerlendirildiği üretim ve verim bakımından gerilerde kalmaktadır. Bu nedenle Bingöl’ün arıcılık potansiyelinin ticari olarak artırılıp halka gelir getirecek bir faaliyet kolu haline getirilmesi gerekmektedir. İşletme sayısı ve yeni kovan sayısı artıca yıllık toplam bal üretimi de artmaktadır. Yeni kovan sayısı fazla olan üreticilerin işi daha bilinçli yaptıkları bu nedenle verim artırıcı unsurlara daha fazla dikkat ettikleri sonucu öngörülebilir. Bu kapsamda Bingöl’deki üreticilerin daha yeni, modernize, verim kayıplarını azaltan yeni kovan tiplerinde arıcılık yapmaları teşvik edilmelidir (Karakaya ve Kızıloğlu, 2015).

Bunun yanında yapılan çalışmalara göre Bingöl’deki arıcılık faaliyetlerinden toplanan propolisler, antimikrobiyotik açısından oldukça zengindir. Ayrıca Bingöl’deki propolislerde antifungal etkileri de tespit edilmiştir. Etil asetat ekstraktının genel olarak antifungal etkisinin diğer mikroorganizmalarla kıyasla daha etkili olduğu görülmüştür.

Bu çalışmalara göre Bingöl’de arıcılığın geliştirilme potansiyeli oldukça yüksektir. Üretimi son derece kolay ve ucuz olan bal ve propolisin, doğal kaynaklar açısından oldukça zengin bir bölge olan Bingöl de de üretimi devam ettirilerek gıda, eczacılık, tıp ve kozmetik gibi endüstrinin uygun alanlarına büyük ölçüde katkıda bulunacağını göstermiştir. Örnek olarak;

gıda olarak bebek mamalarında, pastalarda, kurutulmuş bal+nişasta, süt tozu+bal karışımı vb. gibi ürünler balın kullanım alanını genişletilebilir ve Bingöl'ü önemli bir arıcılık merkezi haline getirebilir (Aksoy ve Diğrak, 2006).

Öte yandan pazarlama faaliyetlerinde de Bingöl ilinde faaliyet gösteren firmalar mevcuttur. Ancak ulusal pazara açılmada ve gelişim göstermekte büyük sıkıntıların varlığı ifade edilmektedir.

Fotoğraf 23: Bingöl İli Arıcılık Ürünlerine Yönelik Pazarlama Faaliyetleri

3.1.2.5 Su Ürünleri Üretimi

Bingöl İlinin toplam 825.300 hektarlık alanının %7'si (59.140 hektarı) tarım arazisi, %50'si Mera, %2'si Çayır, %28'i Orman, %10'u Ağaçlandırma sahası ve %3'ü diğer alanlardır. Ancak bu alanlar Devlet Su İşleri (DSİ)'nin yapmayı planladığı baraj inşaatlarından önceki bir durumu ortaya koymaktadır. Baraj inşaatlarından sonra elbette bu oranlar değişecektir. Dolayısıyla su ürünleri ile ilgili geniş alanlar oluşacaktır. Hâlihazırda, yapımı devam eden ve yapılması planlanan baraj ve sulama amaçlı göller hariç, Türkiye dağlarda bulunan küçük göllerle birlikte 120'den fazla doğal göl, 591 kadar baraj gölü ve oldukça fazla sayıda akarsulara sahiptir. Bölgede ise, ikinci bir *Göller Bölgesi* haline gelen *Adıyaman – Malatya – Tunceli - Elazığ* illerinin yanı sıra, yeni yapılması planlanan baraj gölleriyle birlikte Bingöl ili de zengin tatlı su kaynaklarına sahip olacaktır. Dolayısıyla Bingöl ili su kaynaklarıyla ilgili her bir bilimsel çalışmanın önemi giderek artan bir önem kazanacağı öngörülmektedir (FKA, 2011). Mevcut durumda, Bingöl'ün en önemli iki akarsuyu; Karagöl ve Bingöl Dağları'ndaki kaynaklardan çıkan ve Karlıova İlçesinin kuzeybatısında Elmalı deresi ve Çerme'de Kalmas deresi ile birleşerek oluşan Peri Suyu, diğeri ise Fırat'ın başlıca kollarından biri olan Murat Nehri'dir. Ayrıca il sınırları içerisinde çok sayıda büyüklü, küçüklü göl vardır ve DSİ'nin kontrolünde çalışır durumda ve inşa halinde barajlar, hidroelektrik santralleri, taşkın koruma, erozyon ve rusubat kontrol tesisleri mevcuttur. Ör; Özlüce Barajı ve HES, Bingöl Gayt Sulaması, Bingöl Göynük Sulaması, Gülbahar Barajı ve Kiğı Adaklı Sulaması. Bununla birlikte, baraj ve HES inşaatlarının yapılması ve su tutmaya başlamasıyla akarsu ekosistemlerinin flora ve faunasında büyük değişimler yaşanması beklenmektedir (FKA, 2011). Bingöl'de su ürünleri ile ilgili yalnızca iç su balıkçılığı kapsamında alabalık yetiştiriciliği yapıldığı görülmektedir. Yine TÜİK 2014 yılı verilerine göre Bingöl'de 3 ton alabalık üretimi yapılmıştır. Geçmiş yıllarda da Bingöl'deki alabalık üretiminin yine 3 ton civarında olduğu gözlenmektedir.

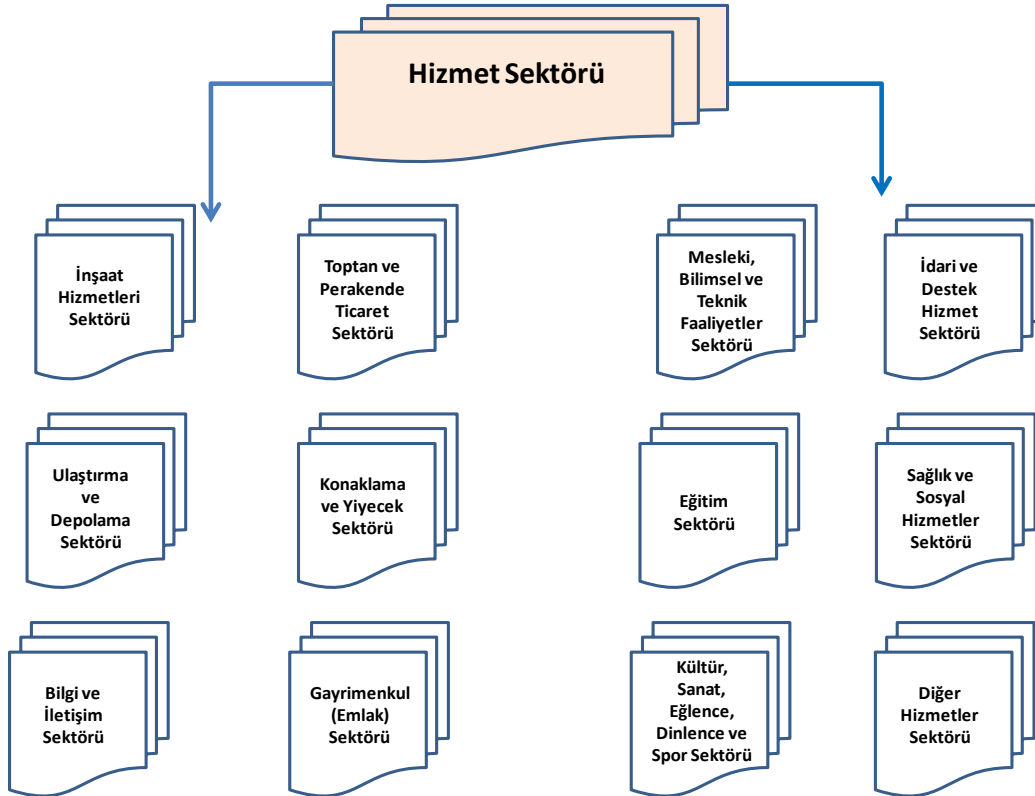
Bingöl için su ürünleri yatırım ve araştırma önceliklerinin belirlenmesine yönelik bir çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu araştırma ve öncelik belirleme çalışmaları ile başta Bingöl'ün en önemli iki akarsuyu olan Peri Suyu ile Murat Nehri olmak üzere su kaynaklarından daha fazla yararlanılması ve su ürünlerinin geliştirilmesinin sağlanabileceği görülmektedir. Ayrıca Bingöl'deki su kaynaklarının gelişmesi, aynı zamanda su ürünleri sektörü açısından da olumlu gelişmelerin başında gelmektedir (FKA, 2011).

3.2 Bingöl İli Hizmet Sektörünün Genel Durumu

Hizmet sektörü genel tanımıyla, tarım ve sanayi dışında kalan bütün sektörler olarak adlandırılmaktadır. Hizmet sektörü, tarım ve sanayi sektörlerine göre somut ürün, depolama vb. faaliyetleri içermezken, özellikle 21. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile dünya ölçeğindeki ekonomiler yeniden yapılanmasıyla tarım ve sanayi sektörünün ekonomideki payı azalmış ve hizmet sektörü gerek milli gelir gerekse de istihdam bakımından hızlı büyüme kat etmiştir.

Uluslararası sınıflamalar dâhilinde hizmet sektörü, genel olarak 12 alt sektörde incelenmektedir. İnşaat sektörü, toptancılık ve perakendecilik, ulaştırma ve depolama, bilgi ve iletişim başta olmak üzere hizmet sektörü, bir nevi tarım ve sanayi sektörlerinin destek mekanizması görevini üstlenmektedir. Bunun yanında kamu hizmetleri de hizmet sektörünün içerisinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada kamu hizmetleri kapsam dışı tutulmuştur.

Şekil 13: Hizmet Sektörü Sınıflaması

- **Hizmet Sektörü Genel Göstergeleri**

Bingöl'ün yer aldığı TRB1 Düzey 2 Bölgesi, 2011 yılı verilerine göre 3,7 milyar TL düzeyinde bir katma değer üretmiştir. Bu göstergeye göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nin Bölgesel Gayri Safi Katma Değeri (GSKD)'nde hizmet sektörünün payı %63,2 düzeyindedir. Bu oran Türkiye genelindeki GSKD'de %63,5 seviyesindeki hizmet sektörü pay ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki hizmet sektörü GSKD'nin, Türkiye genelindeki hizmet sektörü GSKD'nin yalnızca %1,4'ünü oluşturduğu görülmektedir.

TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde hizmet sektörünün ciro büyüklüğü 2012 yılı verilerine göre 15,3 milyar TL düzeyindedir. Alt sektörler bazında öne çıkan hizmet sektörü ise 10,1 milyar TL ile toplam cironun yaklaşık 2/3'ünü oluşturan toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımıdır. Aynı zamanda bu sektör, hizmet sektörleri içerisinde 178,3 milyon TL ile en çok brüt yatırımın yapıldığı sektör konumundadır.

İnşaat sektörü, 3,292 milyar TL ile TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde cirosu en yüksek ikinci hizmet sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu sektör, brüt yatırım tutarında da ikinci sırada bulunmaktadır. Ulaştırma ve depolama hizmetleri, 683,9 milyon TL ciro büyüklüğü ve 52,3 brüt yatırım tutarı ile her iki göstergede de hizmet sektörleri içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 36: TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde Hizmet Sektörü Göstergeleri (Milyon TL)

Sektör ve Alt Sektörler	Ciro Büyüklüğü	Brüt Yatırım Tutarı
İnşaat	3.292,1	143,0
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	10.138,7	178,3
Ulaştırma ve depolama	683,9	52,3
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	242,9	28,7
Bilgi ve iletişim	171,1	17,2
Gayrimenkul faaliyetleri	-	-
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	155,4	9,6
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	232,4	12,9
Eğitim	64,0	13,6
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	235,1	11,8
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	23,1	0,7
Diğer hizmet faaliyetleri	63,1	0,4
HİZMET	15.301,8	468,4

Kaynak: TÜİK, 2012.

Hizmet sektörü ciro büyüklüğü ve brüt yatırım tutarlarında üç ana sektör içerisinde lider olduğu gibi, bu iki göstergede ilk sıralarda yer alan alt sektörler, yine üst sıralarda bulunmaktadır. Benzer durum il genelinde faaliyet gösteren firma sayısında da geçerlidir. Hizmet sektörü 6.309 firma sayısı ile üç ana sektör içerisinde lider konumdayken, toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarım sektörü 2.223 adet ile Bingöl genelindeki firma sayısının %32,7'sini oluşturmaktadır. İnşaat ve ulaştırma-depolama hizmetleri de 1.000 adedin üzerinde firma ile ikinci ve üçüncü sırada yer alırken, bu üç alt sektörün Bingöl'deki firma sayısında %69 gibi oldukça yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 37: Bingöl Hizmet Sektörü Firma Sayısı

Sektör ve Alt Sektörler	Bingöl'deki Firma Sayısı	Bingöl Firma Sayısındaki Payı	Türkiye Firma Sayısındaki Payı
İnşaat	1.061	15,6%	0,40%
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	2.223	32,7%	0,18%
Ulaştırma ve depolama	1.429	21,0%	0,26%
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	559	8,2%	0,18%
Bilgi ve iletişim	67	1,0%	0,16%
Finans ve sigorta faaliyetleri	28	0,4%	0,12%
Gayrimenkul faaliyetleri	12	0,2%	0,02%
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	247	3,6%	0,12%
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	75	1,1%	0,14%
Eğitim	47	0,7%	0,16%
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	30	0,4%	0,07%
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	74	1,1%	0,21%
Diğer hizmet faaliyetleri	457	6,7%	0,21%
HİZMET	6.309	92,8%	0,21%

Kaynak: TÜİK, 2014.

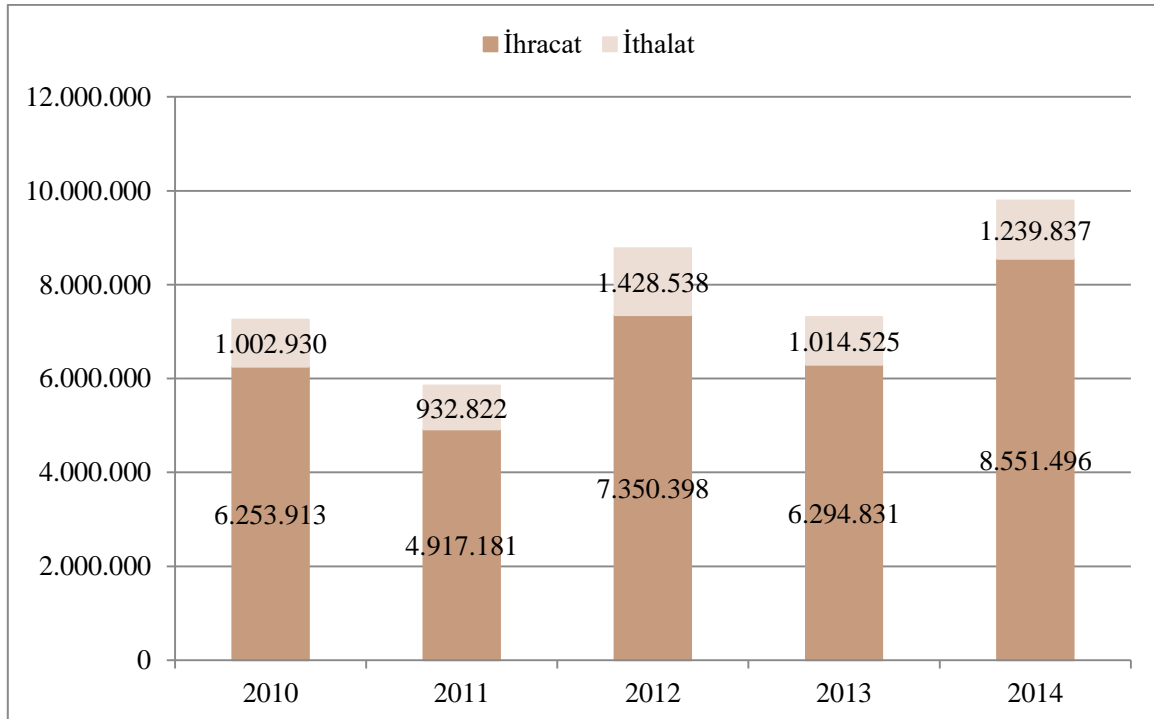
Bu üç sektör dışında Bingöl'de hizmet sektörü olarak turizm sektörü de bahsi geçen bu göstergelerde üst sıralarda yer almaktadır. Nitekim turizm sektörünün alt sektörü olarak değerlendirilen konaklama ve yiyecek hizmetleri, 559 adet firma sayısı ile dördüncü sırada bulunmaktadır. Benzer şekilde konaklama ve yiyecek hizmetleri TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nde 242,9 milyon TL ile ciro büyüklüğünde, 28,7 milyon TL ile brüt yatırım tutarında da dördüncü sırada yer almaktadır. Dolayısıyla gerek hizmet sektörü gerekse de il ekonomisi bakımından turizm sektörü önde gelen veya potansiyel taşıyan sektörler arasında değerlendirilebilir.

3.2.1 Ticaret Sektörü

Ticaret sektörü, Bingöl ilinin önde gelen sektörleri arasında yer almaktadır. Nitekim yukarıdaki bölümde de değinildiği gibi, ticaret sektörünün bir parçası olan toptancılık ve perakendecilik, ciro büyüklüğü, brüt yatırım tutarı ve firma sayısı bakımından yalnızca hizmet sektörü içerisinde değil, il ekonomisinde önemli bir yerde bulunmaktadır. Aslında burada bahsi geçen göstergeler, iç ticaret olarak da adlandırılan yurt içi ticaret faaliyetlerini kapsamaktadır. Dış ticarete ise Bingöl'ün iyi bir konumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim 2014 yılı verilerine göre Bingöl'de 10 milyon USD düzeyinde bir dış ticaret hacmi bulunmaktadır. Bu değerın 8,5 milyon USD'si, diğer bir deyişle %87'si ihracat, %13'ü ise ithalattan oluşmaktadır.

Yıllar itibari ile incelendiğinde de Bingöl'ün dış ticaretinin çok da hareketlenmediği görülmektedir. 2010-2014 yıllarını kapsayan son 5 yılda Bingöl'ün dış ticaret hacmi yalnızca %35 artmış, 7,2 milyon USD'den 9,79 milyon USD'ye yükselmiştir. Aynı dönemde ihracattaki artış %37 ile gerek dış ticaret gerekse de ithalat artış oranının üzerinde gerçekleşmiştir.

Grafik 11: Bingöl Dış Ticaret Göstergeleri

Kaynak: TÜİK, 2015.

Bingöl'ün ihracat deseni incelendiğinde **tarım ürünlerinin lider** olduğu görülmektedir. Örneğin 2 nolu etler ve yenilen sakatat faslı, 5,32 milyon USD ile Bingöl ihracatının %62'sini tek başına oluşturmaktadır. Tarım ve tarıma dayalı gıda ürünlerine bağlı (20, 41, 42 ve 43'üncü fasıllar) diğer fasıllar eklenince, tarım ve tarıma dayalı gıda sektörünün ihracat tutarı 5,74 milyon USD'ye yükselmektedir. İnşaat malzemeleri sektörü, Bingöl ihracatında ikinci sırada bulunmaktadır. 68'inci fasıl olan taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya faslı, 1,5 milyon ihracatı ile il ihracatında %18 düzeyinde bir paya sahiptir.

Bingöl **ithalatında** ise 39'uncu fasıl (*plastik ve mamulleri*) 377 bin USD ile ve 90'ıncı fasıl (*optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı*) 303 bin USD olmak üzere toplamda 681 bin USD ile il ithalatının yarısından fazlasını oluştururken, 265 bin USD canlı hayvan ithalatı yapılmıştır.

Bingöl'ün genel iç ticareti incelendiğinde ise; kentten her yıl koyun, keçi ve sığır gibi kasaplık hayvanlar Elazığ, Diyarbakır, Urfa ve Gaziantep gibi büyük merkezlere canlı halde gönderilir. Yapağı ve kıl genellikle kırılmadan hayvanların üzerinde gönderilmekte ise de, bir kısmı da kırılmış olarak sevk edilmektedir (*eskiden bu bölgelerden Suriye'ye de hayvan ihraç edilmekte idi*).

Piyasada Urfa yağı adıyla tanınan yağların önemli bir kısmı Bingöl ilinin muhtelif bölgelerinden elde edilen yağlardır (*bu yağlar eskiden Urfa'da toplatıldıktan sonra bu ad altında büyük merkezlerde biriktirilmekte ve depolandırılmaktaydı; bu ticaret ile işigal eden tüccarlar lezzeti yüksek yağların buralardan toplandığını öğrenmişlerdir*). Büyük tüccarların elamanları yayla ve köylere kadar giderek yağ toplayıp Elazığ ve diğer merkezlere sevk etmektedirler. Av ve hayvan derileri ile bal sevkiyatı (ticareti) daha çok Erzurum'a, kitre, çiriş gibi maddeler İstanbul'a, ceviz de bilhassa Elazığ'a gönderilmektedir.

Eskiye nazaran az da olsa Bingöl'ün etrafındaki meşeliklerden şehrin odun ve kereste ihtiyacı karşılanmakta, un ise Bingöl suyunun akıntısından faydalanan değirmenlerde üretilmektedir. Bingöl yağları mahalle pazarlarının en önde gelen bir maddesidir. Başta Elazığ olmak üzere Diyarbakır, Gaziantep, Urfa ve Adana'ya satılan hayvan ve hayvansal ürünler arasında Bingöl yağının ticari değeri çok yüksektir. Bingöl, yağını bu iller üzerinden İstanbul'a ve Ankara'ya göndermekte ve ihtiyacı olan maddeleri de buralardan almaktadır.

3.2.2 Turizm Sektörü

Bingöl, özellikle doğa zenginliği ile yerli ve yabancı turistleri kendine çekebilecek potansiyele sahiptir. Tarih boyunca Bingöl'ün birçok kavimler tarafından otlak ve yayla olarak kullanılması sonucu, ilin önemli tarihi eserlere sahip olması mümkün olmamıştır. Bu nedenle, ilin kültür turizmi açısından fazla bir beklentisi bulunmamaktadır. Bingöl, temel çekiciliğini doğasının zenginliğinde ve güzelliğinde bulmaktadır.

Bingöl'ün doğa güzelliğini ünlü Türk yazarı ve gezgini Evliya Çelebi, seyahatname adlı eserinde uzun uzadıya anlatır. Evliya Çelebi, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde bulunan yaylaları ismen sayar ve bu yaylaların içinde en meşhur, en güzel ve en beğenilen yaylanın Bingöl Yaylası olduğunu söyler. Ünlü gezgin, Bingöl yaylalarında bulunan bitki türlerinden, çok çeşitli çiçeklerden, göllerden ve bu göllerde yetişen balık türlerinden hayranlıkla söz eder ve göllerle ilgili efsaneleri dile getirir.

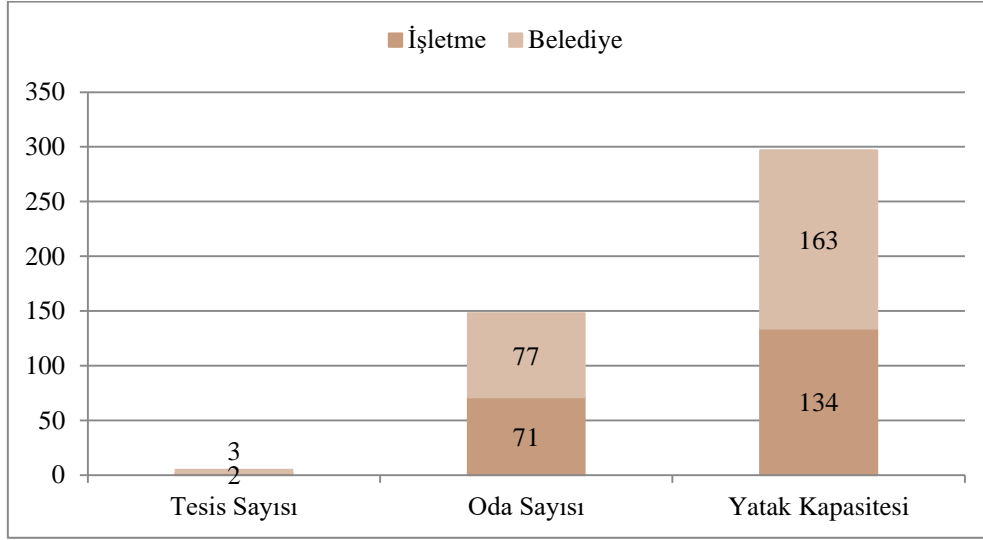
Yaylalar ve doğal göllerin yanında göletler, ormanlar, mesire yerleri, soğuk sular, termal su kaynakları, içmeler, Güneşin Doğuşu, Yüzen Ada, av turizmine ve kış sporları etkinliklerine uygunluk doğaya dönük turizm potansiyeli içinde sayılabilir. Turizm çeşitleri bu alanlarda yaygınlaştırılabilir. Konuya bu açıdan bakıldığında, yayla turizmi, sağlık turizmi, orman turizmi, av turizmi ve kış sporu etkinlikleri gerekli tedbirlerin alınması durumunda ilin sosyo-ekonomik kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlayacak alanlar olacaktır (Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü- İKTM, 2015).

• Turizm Göstergeleri

Bingöl genelinde konaklama tesisleri incelendiğinde 2014 yılı verilerine göre 2 adedi işletme belgeli 3 adedi ise belediye belgeli olmak üzere toplamda 5 adet konaklama tesisi olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu tesislerde 148 oda yer alırken, toplamda 297 kişilik bir yatak kapasitesi bulunmaktadır. Bu göstergelerde belediye belgeli 3 konaklama tesisinde 77 oda yer almakta ve 163 kişilik yatak kapasitesi bulunmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli 2 konaklama tesisinde ise 71 odada 134 kişilik yatak kapasitesi mevcuttur. Buna göre Bingöl'deki mevcut konaklama tesislerinde belediye belgeli işletmeler, gerek sayı gerekse de kapasite bakımından daha hâkim bir konumdadır.

Grafik 12: Bingöl Konaklama Tesis Göstergeleri

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı- KTB, 2014.

Bingöl'e gelen turistler ile ilgili göstergeler incelendiğinde toplamda 36.377 adede tesise geliş gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yalnızca 202 adedi yabancı turistlere aittir. Geriye kalan yerli turistlerden oluşmaktadır. Tesis türlerine göre ise işletme belgeli tesislerin yabancı, belediye belgeli tesislerin ise yerli turistlerin tesise geliş sayısında önde olduğu görülmektedir. Belediye belgeli tesislerde 59 adet olan yabancı tesise geliş sayısı, işletme belgeli tesislerde 143 adet ile iki kat fazladır. **Geceleme sayısında** ise Bingöl'de toplamda 36.377 adet geceleme yapılmıştır. Geceleme sayılarında da belediye belgeli tesislerin 21.524 adet ile işletme belgeli tesislerin önünde olduğu görülmektedir. İşletme belgeli tesislerdeki geceleme sayısı 14.853 adettir. Yabancı gecelemlerin ise 348 adet ile yine oldukça düşük kaldığı gözlenmektedir. Bunda da işletme belgeli tesisler 272 adet ile belediye belgeli tesislerin iki katından fazla yabancı geceleme sayısına sahiptir. Diğer yandan Bingöl'de ortalama kalış süresi yalnızca 1,11 gündür. Bu sayı yabancılarda 1,60'a çıkarken, yerli turistlerde 1,11 düzeyindedir. Tesis türlerine göre de işletme belgeli tesislerde 1,22 gün ile belediye belgeli tesislere (1,00 gün) göre daha fazla kalış süresinin olduğu görülmektedir. Özellikle yabancı turistler açısından ortalama kalış süresinin en yüksek olduğu tesis, 1,90 gün ile işletme belgeli tesislerdir.

Otel doluluk oranı Bingöl'de %42,3 düzeyindedir. Bu oran işletme belgeli tesislerde %37'ye düşerken, belediye belgeli tesislerin %47,6 ile doluluk oranının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Doluluk oranları yabancı turistlerde neredeyse yok düzeydedir.

Nitekim işletme belgeli ya da belediye belgeli olsun, hiçbir tesis türünde yabancı doluluk oranının %1'in üstünde değildir.

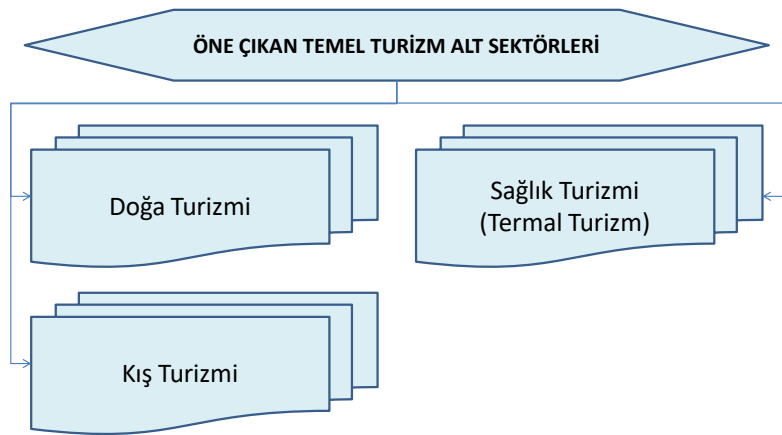
Tablo 38: Bingöl Konaklama Göstergeleri

Göstergeler	İşletme Belgeli	Belediye Belgeli	Toplam-Ortalama
Tesise Geliş Sayısı	Yabancı	143	202
	Yerli	14.710	36.175
	Toplam	14.853	36.377
Geceleme	Yabancı	272	348
	Yerli	17.828	39.293
	Toplam	18.100	39.641
Ortalama Kalış Süresi	Yabancı	1,90	1,60
	Yerli	1,21	1,11
	Toplam	1,22	1,11
Doluluk Oranı	Yabancı	0,6	0,36
	Yerli	36,5	41,94
	Toplam	37,0	42,30

KTB, 2014.

Sonuç olarak yukarıda da değinilen turizm istatistikleri incelendiğinde Bingöl'deki turizm hareketlerinin yerli turistlere yönelik olduğu görülmektedir. Bunun yanında yabancı olsun yerli olsun, bütün göstergelerde Bingöl, Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Bingöl'ün turizm alt sektörleri incelendiğinde ise 3 farklı sektörün potansiyel arz ettiği müşahede edilmektedir.

Şekil 14: Bingöl İli Turizm Alt Sektörleri

3.2.2.1 Doğa Turizmi

Solhan ilçesinin Hazarşah köyü Aksakal mezarası mevkiinde bulunan bir doğa harikası olan Yüzen Ada tamamen doğal, üç tarafı dağlar ve tepeler ile çevrilmiş bir krater gölüdür. Yüzen Ada şimdiye kadar görülmemiş bir tabiat görüntüsüne sahiptir. Gölün ortasında bulunan iki ada, göl üzerinde serbest hareket etme kabiliyetine sahiptir. Adalar göl içinde bağımsızdır ve üzerinde iken adaların iki yana ağır ağır hareket ettiğini görmek mümkündür. Balık yetiştirilenin mümkün olduğu göldeki su tatlı olup, herhangi bir madensel tuz ihtiva etmemektedir (İKTM, 2015).

3.2.2.2 Sağlık Turizmi (Termal Turizm)

Dünyada 2010 yılı itibarıyla sağlık hizmetlerinden yararlanmak maksadıyla seyahat gerçekleştirilerek ortaya çıkan ekonominin boyutu 60 milyar USD'dir. Ülkelerin sağlık hizmetlerini ve sağlık turizmini örgütleyiş başarısıyla orantılı olarak bu boyutun hızla arttığı bildirilmektedir. Türkiye'de de bu alanda son 10 yılda büyük gelişmeler kaydedilmiş ve ekonominin parasal boyutu tam bilinmemekle birlikte kayda geçen rakamlarla 2010 yılında 100 bini aşkın hastaya hizmet verilmiştir. Sağlık Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı'nın bu alandaki örgütleniş çalışmaları sonuç vermiş ve belirli bir düzey elde edilmiştir. Ancak kapasitesine oranla Türkiye'nin sağlık turizminin hiçbir alanında dünya pazarında istediği yeri elde ettiği söylenemez (Özsarı ve Karatana, 2013). Bu durum potansiyel arz eden Bingöl için de geçerlidir. Nitekim, Bingöl- Karlıova karayolunun 20. km'sinde yer alan kaplıcalara ulaşım yaz ve kış aylarında rahatlıkla sağlanabilmektedir. Yapılan araştırmalar, kaplıca suyunun içildiğinde, mide motolitesini artırdığını, maden suyu olarak içilebileceği, romatizma ve kadın hastalıklarına iyi geldiğini ortaya koymuştur (İKTM, 2015).

3.2.2.3 Kış Turizmi

Bingöl Kayak Merkezi'nin şehir merkezine olan uzaklığı 25 km'dir. Ulaşımın özel araçlarla sağlandığı kayak merkezinde karasal iklim şartları hüküm sürmekte olup kayak sezonu aralık ayında başlayıp mart ayına kadar devam etmektedir. Kayak merkezinde, 50 yatak kapasiteli bir kayak evi bulunmakta, sağlık ve diğer hizmetler için Bingöl kent merkezine gitmek gerekmektedir. Kayak merkezinde bulunan pistin uzunluğu 1.000 m. olup, acemi ve ileri düzey kayakçılar için güzergâhlar bulunmaktadır. Ortalama meylin %25 olduğu merkezde alt istasyon 1.650 m., üst istasyon 1.890 m. yüksekliğindedir (İKTM, 2015).

3.2.3 Çağrı Merkezi Hizmetleri

Dünyada 370 milyar dolar pazar büyüklüğü olan sektörde yaklaşık 140 bin çağrı merkezi olup bu merkezlerde 12 milyon çalışan istihdam edilmektedir. Ülkemizde son 10 yıldır geniş anlamda bilinir hale gelen sektörün pazar payı 1,6 milyar dolara ulaşarak 1000'den fazla büyük ve küçük ölçekli çağrı merkezleri kurulmuştur. 2014 yılı itibariyle sektörün bir önceki yıla göre büyüme hızı, ülkemizin genel büyüme hızının oldukça üzerinde olmakla beraber, mevcut 80 bin çalışan sayısının 2024 yılına kadar 350.000 kişiye ulaşması beklenmektedir. Çağrı merkezlerinin kurulacağı yer seçiminde etkili olan faktörler başlıca; yatırım yapılan bölgenin güçlü ve kesintisiz telekomünikasyon alt yapısına sahip olması, yatırım maliyetlerinin düşük, genç iş gücü piyasasının yüksek olmasıdır. Büyük şehirlerdeki kira, ulaşım, iş gücü maliyetlerinin fazlalığı, trafik sıkıntısı, işi sahiplenecek nitelikli iş gücünün yetersiz olması vb. sebeplerden dolayı çağrı merkezi işletmeleri son yıllarda artan bir eğilimle yatırımlarını Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerine kaydırmaya başlamışlardır.

Bingöl ilinde de çağrı hizmetleri sektörüne yönelik faaliyetler başlamıştır. Hali hazırda faal olarak hizmet veren sektörde 700 civarında genç istihdam edilmektedir. Sektörün büyüme potansiyeline bağlı olarak, Bingöl ili düzeyinde de sektörün gelişme göstermesi ve genç istihdama yönelik faaliyetlerini artırması beklenmektedir.

Fotoğraf 24: Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Çağrı Merkezinden Görünüm

3.3 Bingöl İli Sanayi Sektörünün Genel Durumu

Bingöl'ün yer aldığı TRB1 Düzey 2 Bölgesi, 2011 yılı verilerine göre 3,7 milyar TL düzeyinde bir katma değer üretmiştir. Bu göstergeye göre TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nin Bölgesel Gayri Safi Katma Değeri (GSKD)'nde sanayi sektörünün payı %22,8 düzeyindedir. Bu oran Türkiye genelindeki GSKD'de %27 seviyesindeki sanayi sektörü payından düşük kalmaktadır. Ayrıca TRB1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki sanayi sektörü GSKD'nin, Türkiye genelindeki sanayi sektörü GSKD'nin yalnızca %1,2'sini oluşturduğu görülmektedir. Bingöl'deki sanayi üretimi yapısında önemli ve büyük ölçekli sanayi tesisi yok denecek kadar azken, daha çok KOBİ ve mikro işletme tipi firmalar sektörde yer almaktadır. Nitekim Bingöl ilinde bulunan sanayi işletmelerinin %36'sı mikro ölçekli, %53'ü küçük ölçekli, %9'u orta ölçekli ve %2'si büyük ölçekli işletmelerdir.

Sektörel bazda ise Bingöl'deki sanayi sektörünün daha çok teknolojisi düşük sektörlere dayalı olduğu gözlenmektedir. Örneğin, Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası (BİNTSO)'ndan elde edilen 2014 yılı verilerine göre Oda'ya kayıtlı firmaların toplam cirosunun %73 gibi oldukça yüksek bir kısmı, düşük teknolojili sektörler arasında yer alan maden-mermer sektörü ile gıda sanayine aittir. Ayrıca bu iki sektör, firma sayısı açısından da ilk iki sırada yer almaktadır. Yapı elemanları sektörü ise en çok istihdam sağlanan sanayi sektörü konumundadır (BİNTSO, 2014; Bingöl İl Bilim Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü- İBSTM, 2015).

Tablo 39: Sektörlerin Ciro Göstergeleri

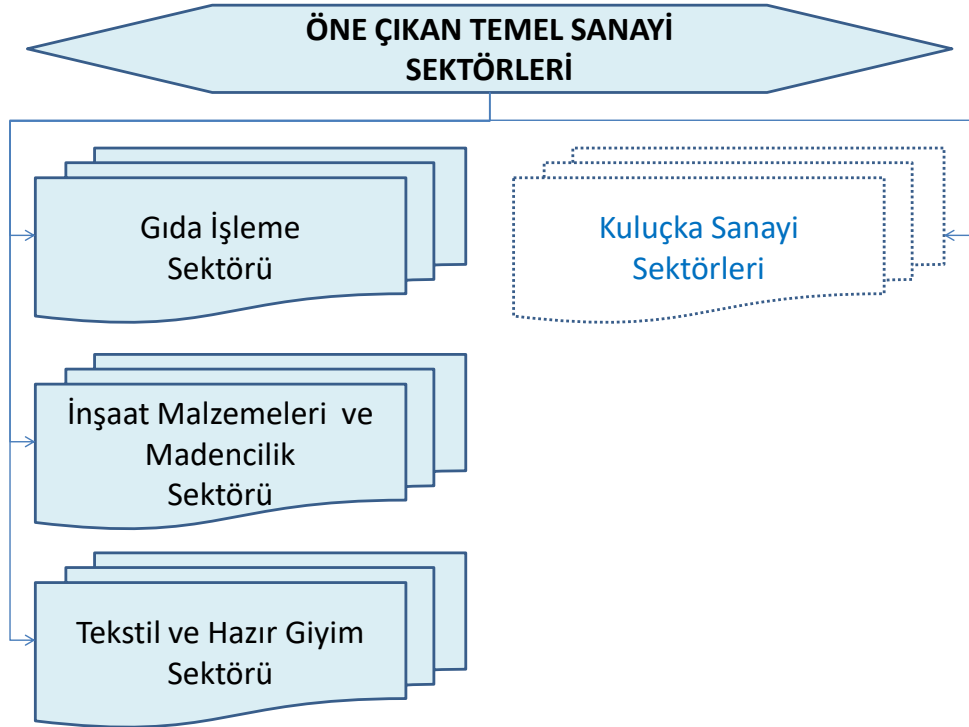
Sektör	Ciro (TL)	Toplam Ciro'daki Payı	Firma Başına Ciro (TL)
• Maden-Mermer	90.802.697	37,6%	5.341.335
• Gıda	85.145.807	35,3%	2.746.639
• Yapı Elemanları	30.938.253	12,8%	1.145.861
• Mobilya	23.135.162	9,6%	1.779.628
• Enerji	4.754.493	2,0%	1.584.831
• PVC Doğrama	2.462.215	1,0%	410.369
• Sağlık Hizmetleri	1.522.924	0,6%	1.522.924
• Tekstil-Hazır Giyim	1.864.271	0,8%	310.712
• Makine	384.313	0,2%	384.313
• Metal	373.934	0,2%	62.322
TOPLAM	241.384.070	100,0%	2.174.631

Kaynak: BİNTSO, 2014.

Bingöl ilinde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında da benzer durum karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Bingöl'deki sanayi işletmelerinin %36'sı gıda ürünleri imalatı, %17'si diğer madencilik taşocakçılığı, %15'i diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektörleri yer almaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörünün ise yükselen bir eğilimde olduğu ve önemli bir potansiyel teşkil ettiği öngörülmektedir. Diğer alt sektörlerin oranları ise sırasıyla ana metal sanayi %9, giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması %4, elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi dağıtımı %3, diğer ulaşım araçlarının imalatı %2, kauçuk plastik ve ürünleri imalatı %2, metal ürünleri imalatı %2, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı % 2, kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı %2, tekstil ürünleri imalatı %2, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) şeklindedir.

Özetlemek gerekirse Bingöl ili sanayi sektörlerinin 3 temel grupta toplandığı ve faaliyette bulunduğu görülmektedir. Ayrıca potansiyel gelişme arz eden ve kuluçka düzeyinde yer alan sektörler de mevcuttur. Bu bağlamda sanayi sektörlerinin incelenmesinde bu sınıflamaya bağlı kalınmış ve değerlendirmeler bu doğrultuda yapılmaya çalışılmıştır. Ancak veri kısıtı nedeniyle bazı alt sektörlerle ait veriler ulaşılamamış ve alt sektör bazında değerlendirmeler yapılamamıştır.

Şekil 15: Bingöl İli Sanayi Sektörü Genel Durumu

3.2.1 Gıda İşleme Sektörü

Bingöl’de gıda işleme sektörü, il sanayisinde gerek istihdam gerekse de diğer açılardan il ekonomisinde ve sanayisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bingöl Sanayi Sicil Kayıtlarına göre (2014), Bingöl’de faaliyet gösteren sanayi firmalarının 31 adedi gıda işleme sektöründe faaliyet göstermektedir (BİNTSO, 2014). Buna göre gıda işleme sektörü kayıtlı firmaların %28’ini oluşturmaktadır. Bu firmalarda 600’ün üzerinde kişiye istihdam sağlanırken, sektörün istihdamdaki payı da %25 civarındadır. Toplamda 85 milyon TL düzeyinde bir ciro büyüklüğü olan gıda işleme sektörü, toplam ciroda ise %35 gibi yüksek bir paya sahiptir.

Tablo 40: Gıda İşleme Sektörü ve İl Sanayisi

Sanayi Sektörü	Sanayi Sektörü Firma Sayısı	Çalışan Sayısı	Ciro (TL)
Gıda	31	612	85.145.807
TOPLAM	111	2.441	241.384.070

Kaynak: BİNTSO, 2014.

Bunun yanı sıra, Bingöl OSB’de de en yüksek firma sayısına sahip sektör olan gıda işleme sanayinde süt ve su ürünleri, bal ve reçel imalatı, hububat ve kuruyemiş paketleme gibi alt sektörlerde faaliyet gösteren firmalar yer alırken, reçel fabrikası, kuru gıda fabrikaları, un fabrikası da bulunmaktadır (BİNTSO, 2014).

Diğer yandan Bingöl’de tarıma dayalı gıda sanayinin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle ekonomik değeri yüksek ceviz, elma, fasulye gibi tarımsal ürünlerin ham olarak değil bölgeye katma değer sağlayacak şekilde işlenerek (konserve, ambalajlama, paketleme vs.) pazara sürülmesi üzerine yapılacak yatırımlar, gıda sanayinin gelişmesine katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca hayvancılık faaliyetlerinin bitkisel üretime göre daha yoğun olması ve temel geçim kaynaklarından birini oluşturması nedeniyle özellikle süt, et ve bal ürünleri üretimine yönelik yatırımlara gidilmesi öngörülmektedir (FKA, 2011).

Bingöl’de önemli oranda meyve üretimi yapılmaktadır. Meyveciliğin katma değerini yükseltecek olan reçel ve konserve sektörü bölgede geliştirilebilir. İlde önemli bir değere sahip olan elmanın yanı sıra armut, erik, kayısı, kiraz, vişne, dut ve ceviz üretimi de işlenebilir hacimlerde dir. Ek olarak bölgede taze fasulyede de yeterli üretim hacmi vardır. Bu alanda sektörün geliştirilmesi ürün kalitesini de beraberinde getireceği beklenmektedir (FKA, 2011).

Geleneksel ve organik bal üretiminde de son derece elverişli koşullara sahip olan Bingöl, bu alandaki potansiyeli ile rekabet üstünlüğü sağlayabilir. Bal ithal eden ülkelerin profilleri göz önünde bulundurularak, talep edilen ürünün bir an önce geliştirilmesi bölge için hayati önem arz etmektedir. Bu bağlamda bal üreticilerinin desteklenip potansiyel halde bulunan üretim miktarını artırmak gerekmektedir. Bingöl sahip olduğu arıcılık potansiyelini tam olarak değerlendirememektedir. Ayrıca önemli oranda pazarlama problemi mevcuttur. Pazarlama sorunlarını çözecek finansal enstrümanların acilen geliştirilmesi gerekmektedir.

Fotoğraf 25: Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Arıcılık Ürünleri İşleme Tesisi

İl genelinde şuan aktif olarak çalışan 3 ton kapasiteli bir alabalık tesisi mevcuttur. Özlüce barajında 2013 yılı itibariyle hali hazırda Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünce ve Elazığ Su Ürünleri Araştırma Enstitüsünce çalışmalar yapılmakta olup, bu çalışmalar Özlüce Barajındaki yatırım türünün şekillenmesinde yol gösterici olacaktır. Baraj kuluçkahane tesisleri ve ağ kafesleri tesisleri açısından değerlendirilecek olup bu çalışmalar diğer tamamlanacak barajlar üzerinde de yapılacaktır (FKA, 2014). Kalkınma Ajansı, Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve DAP projesi kapsamındaki çalışmalarla ilde kurulan ve kurulmaya devam eden modern işletmeler sayesinde il genelinde örnek işletmeler oluşturarak kaliteli süt üretiminin gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Ayrıca, Gıda Tarım ve Hayvancılık İl

Müdürlüğünce yapılan çalışmalarla toplu sağım ünitelerinin sayısı her geçen gün artmakta ve dolayısıyla kaliteli süt üretimi gerçekleşmektedir (FKA, 2014; DAP, 2014, Bingöl Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2014).

3.2.2 İnşaat Malzemeleri ve Madencilik Sektörü

Bingöl ve yakın çevresinde endüstriyel hammadde ve metalik maden yatak ve zuhurları arasında en önemli olarak demir, kurşun-çinko, fosfat ve disten öne çıkmaktadır. Bu yer altı kaynakları, Bingöl'de madencilik ve taş ocakçılığı sektörünü il sanayisi için önemli bir konuma getirmektedir.

Nitekim BİNTSO'ya kayıtlı firmaların ciro büyüklüğünde madencilik sektörü lider konumdadır. Madencilik sektörü 90 milyon TL ile ciro büyüklüğünün %37'sini tek başına oluştururken, sektör firma başına ortalama ciro büyüklüğünde de ilk sırada yer almaktadır. Sektör aynı zamanda toplam 172 kişiye de istihdam sağlamaktadır. İl genelinde ise 102 adet maden arama belgesinin olduğu görülmektedir.

Tablo 41: Madencilik Sektörü ve İl Sanayisi

Sektör	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı	Ciro (TL)
Maden-Mermer	17	172	90.802.697
TOPLAM	111	2.441	241.384.070

Kaynak: BİNTSO, 2014.

Bingöl'de madencilik sektörünün geliştirilmesi için:

- Potansiyel maden rezervlerinin işletmeye açılması
- Krom ve Demir cevherinin katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde kullanılması
- Mermer sektöründe işbirliği ve Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması
- Maden artıklarının yeniden kazanılmasına yönelik çalışmaların yapılması gibi faaliyetler uygulanmalıdır (İBSTM, 2015).

Bingöl sanayisinde öne çıkan bir diğer sektör, inşaat malzemeleri diğer bir adıyla yapı elemanları imalatı sanayidir. Bu sektör ciro açısından gıda ve madencilik sektörünün gerisinde kalsa da en çok istihdam sağlayan sektör konumundadır. Nitekim inşaat malzemeleri sektörü tek başına sanayi sektörü istihdamının %45 ile neredeyse yarısını

üstlenmiştir. Ayrıca 27 adet firma sayısı ile de işletme sayısı bakımından da önde gelen bir sektördür.

Tablo 42: İnşaat Malzemeleri Sektörü ve İl Sanayisi

Sektör	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı	Ciro (TL)
Yapı Elemanları	27	1.115	30.938.253
TOPLAM	111	2.441	241.384.070

Kaynak: BİNTSO, 2014.

Bingöl İl Bilim Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü'nün yapmış olduğu çalışmaya göre, inşaat malzemeleri sektörü gerek mevcut durumun oluşması gerekse de gelecek açısından sanayi faaliyetlerinin artması için önem taşımaktadır. Nitekim il için önerilen yatırımlar arasında beton santralleri, teknolojiye uygun geniş kapasiteli yeni tuğla fabrikası, Bims fabrikası, beton boru fabrikaları, parke fabrikaları, karo imatları gibi alt sektörler önerilmektedir (İBSTM, 2015). Bu bağlamda inşaat malzemeleri sektörü ilin önemli sektörleri arasında yer almaktadır. Nitekim ciro bakımından da en üst sıralarda yer alan sektör, aynı zamanda istihdama katkısı açısından da potansiyel bir endüstri koludur.

Fotoğraf 26: Bingöl İli İnşaat Malzemeleri Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletme

3.2.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü

Tekstil ve Hazır Giyim sektörü, özellikle yarattığı istihdam açısından öne çıkan sanayi sektörleri arasında yer almaktadır. Bingöl genelindeki 6 adet tekstil ve hazır giyim firmasında 337 kişilik bir çalışan bulunmaktadır. Buna göre tekstil ve hazır giyim sektörü sanayi sektörünün yarattığı istihdamda %16 gibi önemli bir paya sahiptir.

Tablo 43: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ve İl Sanayisi

Sektör	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı	Ciro (TL)
Tekstil-Hazır Giyim	6	337	1.864.271
TOPLAM	111	2.441	241.384.070

Kaynak: BİNTSO, 2014.

Bingöl ili tekstil sektörü, hazır giyim basamağı öncesi, iplik üretimi, örme ve dokuma yöntemleri ile kumaşın üretilmesi, boyama işlemleri gibi yüksek sermaye gerektiren basamakların atlanarak, düşük sermaye gerektiren fason hazır giyim işletmelerin kurulması daha cazip görülmektedir. Kurulacak olan işletmelerde sadece Bingöl' deki ihtiyaca yönelik olarak değil, çevre illerinde ihtiyacını karşılamaya yönelik olmalıdır. Ancak ürün çeşitliliğinin fazla olması nedeni ile kurulacak olan işletmeler farklı ürünlerde uzmanlaşmalı, ürün yelpazesi geniş tutulmalıdır.

Bingöl'e yapılan yatırımların genellikle tekstil sektöründe olmamasının sebebi, Türkiye' deki genel durum olarak gösterilebilir. Ülkemizdeki işletmelerin birçoğu fason üretim yapmasından dolayı, yurtdışındaki alıcı firmaların daha ucuz üretim yapabilecekleri yeni üreticiler bulması sebebi ile daha düşük fiyatlarla yarışmamakta ve iş potansiyeli azalmaktadır. Ancak Bingöl gibi teşvik bölgesi kapsamına giren illerde daha düşük iş gücü maliyeti, yatırımlar için önemli bir avantaj oluşturmaktadır (FKA, 2015).

3.2.4 Kuluçka Sanayi Sektörleri

Enerji sektörü, Bingöl’de sanayi sektöründe öne çıkan kuluçka sektörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim BİNTSO’ya kayıtlı üye verileri kapsamında sektörün 5 milyon TL’ye yakın ciro hacmi gerçekleştirildiği görölmektedir. Bunun yanında enerji sektörü, firma başına ciro büyüklüğü bakımından da diğer avantajlı sektörler arasında yer almaktadır.

Tablo 44: Enerji Sektörü ve İl Sanayisi

Sektör	Firma Sayısı	alışan Sayısı	Ciro (TL)
Enerji	3	35	4.754.493
TOPLAM	111	2.441	241.384.070

Kaynak: BİNTSO, 2014.

Bingöl’ün güneş, rüzgâr gibi enerji kaynakları açısından zengin olmamasına rağmen enerji sektörünün sanayi sektörüne bu kadar katkı sağlaması önem taşımaktadır. Bu nedenle termik santral yatırımının yanı sıra yenilenebilir enerji yatırımlarının özendirilmesi, hidroelektrik santrallerin kamu hassasiyetleri ve doğal hayatın korunması önceliğiyle kurulması ve de sanayi ve tarım işletmelerinde enerji verimliliğinin özendirilmesi gibi çalışmalar ile enerji sektörü geliştirilebilir (İBSTM, 2015).

YEGM verilerine göre Bingöl’de PV tipi alan üretilebilecek enerji türü olarak en çok potansiyele sahip olan çeşidin monokristalin silikon türü olduğu görölmektedir. Monokristalin silikon tipi ile Bingöl’de 26.000 kWh/yıl güneş enerjisi üretilebilir. Polokristalin silikon, İnce bakır film şerit gibi türler ile bu potansiyel toplamda 80.00 kWh/yılın üzerinde bir güneş enerjisi üretilebilir.

Güneş enerjisinin yanı sıra son yıllarda büyük bir gelişme gösteren biyokütle enerjisi de Bingöl ili açısından önem arz etmektedir. Özellikle büyükbaş hayvancılığa bağlı olarak geliştirilmesi öngörülen sektörün teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim, potansiyel gelişme arz etmesine rağmen şu an halihazırda bu sektöre yönelik bir enerji santrali mevcut değildir.

3.4 Bingöl İli Ekonomik Konsantrasyon Matrisi

Mevcut durum göstergelerine göre Bingöl ekonomisinde öne çıkan birden fazla sektörün faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu sektörler, bazı veya farklı değişkenler doğrultusunda öne çıkmaktadır. Örneğin kimi sektör (ler) istihdam kapsamında kente önemli katkılar sağlarken, kimi sektör (ler) ciro büyüklüğü bakımından öne çıkmakta, kimi sektörler ise aldıkları brüt yatırım veya diğer göstergelerde diğer sektörlerden farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra Bingöl'ün alansal varlıkları da göz önüne alındığında, ilin **çekirdek yeteneklerine** (core competence) uygun sektörlerin önemleri veya öne çıkma düzeylerinde de değişiklik görülmektedir. Ayrıca üretilen mal ve/ veya hizmetin ihracat değeri de ayrı bir değişken olarak kabul edilmekte ve sektörlerin değerlendirilmesinde etkin bir unsur olarak göz önüne alınmaktadır.

Tablo 45: Bingöl Ekonomik Konsantrasyon Matrisi

	Sektörler	Üretim	Ekonomik Değer	Ciro	İstihdam	İhracat
Tarım Sektörü	Tarla Bitkileri	●	●	●	●	●
	Bahçe Bitkileri	●	●	●	●	●
	Büyükbaş Hayvancılık	●	●	●	●	●
	Küçükbaş Hayvancılık	●	●	●	●	●
	Kanatlı Hayvancılık	●	●	●	●	●
	Ancılık	●	●	●	●	●
	Su Ürünleri	●	●	●	●	●
Sanayi Sektörü	Gıda İşleme Sanayi	●	●	●	●	●
	İnşaat Malzemeleri ve Madencilik	●	●	●	●	●
	Tekstil ve Hazır Giyim	●	●	●	●	●
	Mobilya	●	●	●	●	●
	Kuluçka Sektörler	●	●	●	●	●
Hizmet Sektörleri	Ticaret	●	●	●	●	●
	Turizm	●	●	●	●	●
	Çağrı Merkezi	●	●	●	●	●
	Düşük ●	Orta ●	Yüksek ●			

Alansal varlıklara bağılı çekirdek yetenekler, ikincil verilerden elde edilen bilgiler, birincil verilerden (*odak grup toplantıları, mülakatlar vs.*) elde edilen bilgiler ve araştırmacıların öngörürleri doğrultusunda elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, Bingöl ekonomisinin temelini tarıma dayalı gıda sanayi oluşturmaktadır. Bunun yanında yapı malzemeleri ve madencilik sektörü, gıda sektörü kadar olmasa da il ekonomisinde diğör sektörler göre sıyrılan ve öne çıkan bir diğör sektör konumundadır. Bu iki sektör dışında mevcut durumda sektörleşme potansiyeli arz eden bir diğör sektör ise tekstil ve hazır giyim sektörüdür⁷.

Sanayi sektöründe hayvancılığa dayalı gıda sanayi (*et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri arıcılık ürünleri*) mevcut durumda hemen hemen her göstergede öne çıkan sektördür. Ayrıca madencilik sektörü, gerek istihdam gerekse de diğör göstergelerde önemli yer tutan bir diğör sanayi alt sektörü konumundadır. Bunun yanında inşaat malzemeleri sektörü de ihracat ve ciro gibi göstergelerde öne çıkan bir rol oynamaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü ise istihdam başta olmak üzere sanayi sektöründe gelişme potansiyeli arz eden önemli sektörler arasındadır.

Tarım sektörü açısından duruma bakıldığında hayvancılık ön plandadır⁸. Ekilen alan bakımından Türkiye'nin en dezavantajlı illeri arasında yer alan Bingöl, çayır ve mera alanları açısından ise zengin bir kenttir. Bunun yanında gerek istihdam sağlaması ve ana geçim kaynağı olması gerekse de ihracattaki katkısı nedeniyle hayvancılık, Bingöl için önemli bir sektördür. Hayvancılığın dışında Bingöl'de bitkisel üretim bakımından elma ve ceviz üretimi ön plana çıkmaktadır.

Hizmet sektöründe ise Bingöl'de ticaret sektörü önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu ticari faaliyetler, daha çok iç piyasaya yönelik toptancılık ve perakendeciliktir. Dış ticarete ise aynı durum söz konusu değildir. Diğör yandan turizm sektörü, hiçbir göstergede önemli bir rol üstlenmiş hizmet sektörleri arasında yer almamaktadır. Diğör yandan çağrı merkezleri hizmetleri ise potansiyel gelişme arz eden sektörler arasında öngörülmektedir.

⁷ Bu üç sektör dışında kalan sektörler ise mevcut durumda sektörleşmemiş, ancak il ekonomisine katkı sağlayan veya ileride sektörleşme potansiyeline sahip olan faaliyet dalları olarak değerlendirilebilir. Bunlar içerisinde de turizm, enerji ve ticaret sektörleri öne çıkmaktadır. Özellikle turizm sektörü mevcut durumda sektörleşmeden uzak ve potansiyeli kısa vade için çok düşük bir sektör görülmekle birlikte, doğal güzellikleri ve turistik varlıkları göz önüne alındığında uzun vadeli gelişebilecek bir ekonomik faaliyet olarak görülmektedir.

⁸ Kentin en önemli geçim kaynaklarından hayvancılığın, 2040 yılı için de öncü sektör olarak devam etmesi öngörülmektedir (ÇŞB, 2015).

4. BİNGÖL İLİ SANAYİ SEKTÖRLERİNİN ULUSLARARASI REKABETÇİLİK ANALİZİ

Bingöl ilinde öne çıkan ve çekirdek yeteneklere haiz olarak görülen sanayi sektörleri Elmas Model analizi kullanılarak uluslararası rekabetçilik gücü ölçülmüştür. Uluslararası rekabetçilik değişkenlerinin toplam skoru, *neticede*, incelenen sektörün satış (*ihracat*) pozisyonu hakkında da bilgi vermektedir. Bu bağlamda aşağıda yer alan **gıda işleme** ve **tekstil ve hazır giyim** sektörleri analiz kapsamına alınarak değerlendirilmiştir.

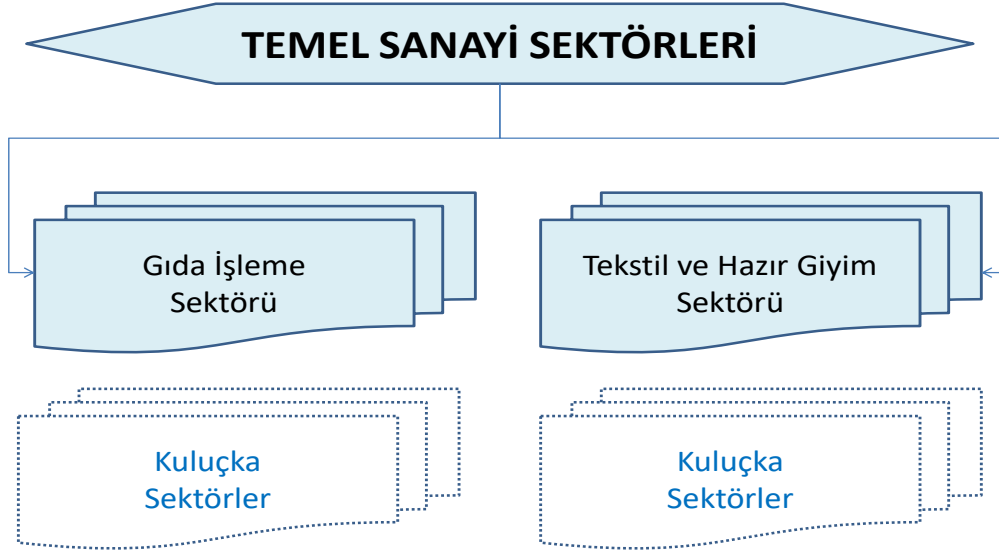
Değerlendirmeye alınan sektörlerin; (1) rekabetçilik gücünün yanı sıra, (2) istihdam yapısı niteliğinin iyileştirilmesi ve daha da geliştirilmesi, (3) yerel genç istihdamına katkısı, (4) yerel kadın istihdamına katkısı, (5) yerel toplam istihdama katkısı, (6) katma değeri, (7) kentin çekirdek yeteneklerine uyumu, (8) çevrenin korunması, (9) bölgenin fiziksel taşıma kapasitesi, (10) hâlihazırda üretilen sektörel mal ve hizmetin katma değerinin artırılarak sektörel gelirlerde ve kârlarda zıplama sağlanması, (11) kapasite kullanım oranlarının artırılması ve işletme faaliyetlerinin kapasite doluluk oranlarının 12 aya yaygınlaştırılması, (12) rekabetçiliğe bağlı elde edilen ihracat gelirleri ile kalkınmanın sağlanması ve (13) il genelinde hâlihazırda var olan GSMH'nin en az 4 katına çıkarılması gibi değişkenler de göz önüne alınarak öncelikli sektör seçimlerine gidilmiştir.

Sektör seçimlerinin tespit edilmesinde bu değişkenlere ilave olarak; (1) ilin önde gelen işadamlarının, kilit konumdaki bürokratların, bilgi üreten kurumlarda çalışan uzmanların (akademisyenlerin), sektörel sivil toplum kuruluşları sektörel temsilcilerinin de değerli görüş ve önerileri harmanlanarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda il genelinde bir konsensüs sağlanarak ortak akıl ile karar verilmiştir.

Aşağıdaki Şekil'de de işaret edildiği üzere gıda işleme ve tekstil ve hazır giyim sektörlerinin ve bunlara bağlı **alt sektörlerin** öncelikli olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. Diğer potansiyel gelişme arz eden sektörler ise kuluçka sektörler olarak konumlandırılmıştır.

- Gıda İşleme Sektörü
- Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü
- Kuluçka Sektörler

Şekil 16: Bingöl İli Temel Sanayi Sektörleri

Yukarıdaki bölümlerde de izah edildiği gibi **gıda işleme sektörü** temel hammaddesini tarım endüstrisinden alan, istihdama önemli katkısı olan **8 farklı alt sektörden** oluşmaktadır. Bu bağlamda gıda işleme sektörünün hangi alt sektörler kategorisinde ilerleme kaydetmesi gereği araştırmanın stratejiler kısmında detaylandırılmıştır.

Benzer durum tekstil ve hazır giyim sektörü için de geçerlidir. Aynı şekilde temel hammaddesini tarım endüstrisinden alan, istihdama önemli katkısı olan tekstil ve hazır giyim sektörü kendi arasında tekstil ve hazır giyim olmak üzere iki temel sektörün birleşmesinden oluşmaktadır. Bu bağlamda Bingöl ili için hazır giyim sektörünün geliştirilmesi öngörülmüştür. Hazır giyim sektörü de kendi içinde iç giyim, dış giyim, çorap, ev tekstili, halı, teknik tekstil ve diğer tekstil ürünleri olmak üzere kendi arasında alt sektörler ayrılmaktadır. Bu bağlamda tekstil ve hazır giyim sektörünün hangi alt sektörler kategorisinde ilerleme kaydetmesi gereği araştırmanın stratejiler kısmında detaylandırılmıştır.

4.1 Bingöl İli Gıda İşleme Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi

Bu bölümde gıda işleme sektörünün önemi, bilimsel, ulusal ve uluslararası standartlarda tanımı, dünya genelinde sektörün durumu, Avrupa Birliği'ndeki durumu, Türkiye'deki durumu, sektörün Bingöl İli'ndeki durumu ve sektörün Bingöl ili özelinde uluslararası rekabetçilik analizi ile sonuç ve öneriler irdelenip analiz edilmiştir.

4.1.1 Gıda İşleme Sektörünün Önemi

Beslenme, toplum sağlığının korunmasında, ülke ekonomisinde ve kalkınmada temel işlevlerden birisi olup, bu işlevi sağlayan maddeler besin elementleri, besin elementlerini içeren, işlenmiş ve doğal haldeki hayvansal, bitkisel ve sentetik kökenli yenilebilir ve içilebilir karakterli maddeler de **gıda** olarak tanımlanmaktadır. Tarım sektöründen sağladığı bitkisel ve hayvansal hammaddeyi, uyguladığı bir veya birden fazla işleme, raf ömrü uzun ve tüketime hazır ürünlere dönüştüren sanayi koluna ise **gıda sektörü** adı verilmektedir (Bulu vd., 2007). Gıda, insan yaşamının en önemli öğelerinden birisidir ve toplum sağlığı açısından kritik öneme sahiptir. Gıda sanayiinin ana görevi, tarımsal hammaddeyi işleyerek yüksek kalitede, sağlıklı ve güvenilir gıda ürünleri oluşturmak ve bu ürünleri topluma sunmaktır. Üretimden başlayarak tüketim zincirine kadar devam eden süreçte; sağlıklı hammadde temini, girdi kullanımında etkinlik, etkili kaynak kullanımı ve sistemli atık idaresi, ambalajlama ve sürdürülebilir dağıtım kanallarına kadar birçok unsur yer almaktadır. Gıda zincirini, 'tarladan sofraya' ilkesinden hareketle; çiftçiler, sanayiciler, tedarikçiler, nakliyeciler, perakendeciler ve tüketicileri de içine alan farklı grup ve aktörler oluşturmakta olup, bu döngü içerisinde önemli ekonomik faaliyetler cereyan etmektedir (Güneş ve Ünlüer, 2013).

Tarımsal üretimin mevsime ve yöreye bağlı değişkenliğine karşılık gıda gereksiniminin sürekliliği, çabuk bozulma eğilimindeki tarımsal ürünlere belirli işleme ve muhafaza yöntemlerinin uygulanmasını zorunlu kılmakta ve bu işlevi gıda sanayi yerine getirmektedir. Diğer bir deyişle, gıda sektörü hammaddesini tarım sektöründen almaktadır. Bu nedenle her ülkede tarım sektörü ile gıda sanayi birbiri ile etkileşmekte ve birbirine paralel gelişmektedir. Etkileşim derecesi, gelişme düzeyine bağlı olarak artmakta ve/veya azalmaktadır. Emek yoğun bir sistem gerektiren gıda sektörü, tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, sanayiye hammadde temini, istihdama katkısı ve halkın dengeli beslenmesi ile doğrudan ilişkili olup, dünyadaki tüm ülkelerde sosyo-ekonomik açıdan stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca, tarımsal üretimin bir kısmı doğrudan yani taze olarak tüketilirken, bir kısmı da gıda sanayinde

hammadde olarak işlenmekte ve değişik gıdalara dönüştürülmektedir. Tarımsal üretimin gıdaya işlenen oranı üründen ürüne farklıdır. Bu oran buğdayda, yağlı tohumda, şeker pancarında daha yüksek, et, süt, sebze ve meyvede daha düşük olarak görülmektedir (Bulu vd., 2007).

Ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan gıda sanayi, aynı zamanda en eski sanayi koludur. Ulaşım, perakendecilik, gıda marketçiliği gibi sektörlerin gelişmesine katkıda bulunurken, topraktan alınan tarımsal hammaddeyi işleyerek yüksek kalitede, sağlıklı ürüne dönüştürmektedir. Ana girdisini oluşturan tarım sanayine paralel olarak gelişmesini sürdürmektedir. Türkiye’de toplam nüfusun %45’i tarım kesiminde yer almakta ve bu kesim toplam üretimin yaklaşık %13’nü gerçekleştirmektedir. Bu nedenle tarım ve gıda sanayileri sosyoekonomik açıdan Ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadırlar. Ülkemizde Gemlik, İnegöl, Yenişehir, Balıkesir, Aliğa, Aydın, Manisa, Nazilli, İzmir, Ayvalık, Söke, Dalaman’ın gıda sanayinde öne çıktığı görülmektedir. Ancak farklı bölgeler farklı üretim yoğunlaşmaları ile dikkat çekmektedir. Örneğin; Eskişehir, Konya, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi şehirlerde yüksek kapasiteli un fabrikaları bulunmaktadır. Başta makarna olmak üzere, bisküvi, nişasta, irmik üretimi özellikle Konya, Eskişehir, Adana, Kayseri, Ankara’da yapılmaktadır. Sebze konserve üretim alanları, Bursa ve Çanakkale gibi, sebzeçiliğin yaygın ve yoğun yapıldığı illerimizde bulunmaktadır. Bursa, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük tüketim merkezlerinde meyve, reçel, marmelat ve sebze konserveleri, domates salçası fabrikaları ve atölyeleri yer almaktadır. Gelibolu, Erdek, Çanakkale gibi kentlerimizde balık konserveçiliği yaygındır. Trabzon, Urfa, Diyarbakır, Bursa, Balıkesir, Kars, İstanbul, İzmir, Adana süt ve süt ürünleri üretimi ile ön plana çıkmaktadır. Zeytinyağı üretimi Marmara ve Ege Bölgesi’nde yoğunlaşmıştır. Çay sanayisi; üretim bölgesi olan Doğu Karadeniz kıyılarında kurulmuş olan çok sayıda fabrika ve atölyelerinde gerçekleştirilmektedir (İAOSB, 2012).

Özetlemek gerekirse, gıda sanayi, sosyal ve ekonomik refahın temelinde ve ülkelerin sanayileşmesinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde tarımsal üretim hammadde olarak sanayide kullanılan girdi haline gelmiş ve gıda sanayi; işleme, paketlenme, depolama ve pazarlama gibi alt tanımlarıyla tarımın temel belirleyicisi olmuştur. Bu bağlamda, *gıda güvenesi ve güvenliği* kavramı gereğince, sektör değer zincirinin her aşamasında kalitenin sağlanabilmesi, sağlıklı bireylerin oluşturduğu bir topluma ulaşabilmek ve gıda sanayinin rekabet gücünün artırılması için önem arz etmektedir.

4.1.2 Gıda İşleme Sektörünün Bilimsel Sınıflaması ve Tanımı

Gıda sanayinin alt kollarını; etin işlenmesi ve saklanması ile et ürünlerinin imalatı, balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması, sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması, bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağların imalatı, süt ürünleri imalatı, öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı, fırın ve unlu mamuller imalatı, diğer gıda maddelerinin imalatı, hazır hayvan yemleri imalatı ve içeceklerin imalatı oluşturmaktadır (İAOSB, 2012).

Günümüzde *gıda* konusu ele alındığında, gıda üretim tüketim zincirindeki tüm aşamalar kastedilmektedir. Birincil üretim (hayvancılık, ziraat, balıkçılık) sonucu elde edilen tarımsal ve hayvansal hammaddelerin güvenliğinin sağlanarak, sanayide işlenmesi sonucu güvenilir ve kaliteli gıdaların tüketiciye ulaştırılması, gıda alımı ile tüketicinin sağlık ve refahının sağlanması ve korunması bu zincirin her bir basamağına çevresel faktörlerin etkilerinin de araştırılmasıyla, tüm gıda üretim tüketim zinciri üzerinde kalite ve güvenliğin sağlanması hedeflenmektedir (TÜBİTAK, 2010).

Uluslararası Gıda Standart Sanayi Sınıflandırma (ISIC-3) Sistemine göre gıda sanayi başlıca 8 alt sektörden meydana gelmekte olup, gıda sanayisi tarımsal hammaddelerin bir ya da birden fazla işleme tabi tutulması ile elde edilen ürünleri kapsamaktadır.

- 1- Et ve et ürünleri
- 2- Süt ve süt ürünleri
- 3- Su ürünleri mamulleri
- 4- Tahıl ve tahıl ürünleri mamulleri
- 5- Meyve ve sebze işleme
- 6- Bitkisel yağ ve mamulleri
- 7- Şeker ve şekerli mamuller
- 8- Yem üretimi

Et ve et ürünleri, et kombinalarında kesildikten sonra çeşitli et ürünleri elde etmek için parçalanmaktadır. Başlıca et işleme prosesleri; salamura, tütsüleme, haşlama, pişirme ve konserveleme olarak sıralanır. Bu süreçte hem çeşitli etler hem de sosis, salam, sucuk, pastırma jambon vb. ürünler elde edilmektedir. Çeşitli rendering işlemleri sonucu da

yenilebilir taze ve dondurulmuş yağlar, hayvan yemleri, ecza ve sabun endüstrisinde kullanılan çeşitli ürünler üretilmektedir (Özyonar, 2007).

Süt ve süt ürünlerinin temel hammaddesi süt olup, %85 su %15’de çeşitli maddeleri içerir. Süt işlenerek veya doğrudan tüketilir. İşlenerek elde edilen ürünler; yoğurt, ayran, peynir, tereyağı, kaymak vb.’dir.

Su ürünleri yetiştiriciliği, sulu (aquatik) ortamlarda bitki (algler) ve hayvanların (*balık, kabuklu, yumuşakça ve eklem bacaklılar*) yarı kontrollü ve kontrollü şartlar altında farklı amaçlar için (*gıda, süs, rekreasyon, süs ve akademik*) yetiştirilmesine denir. Su ürünleri yetiştiriciliği, balık, yumuşakça, kabuklu, eklem bacaklılar ile sucul bitkilerin yetiştiriciliğini içine almaktadır. Tarımın bu sektörü, dünyanın tüketicileri için, gıda, gıda katkı maddesi, kozmetik ve ilaç sanayi ham maddeleri üretmektedir.

Tahıl ve tahıl ürünleri vitaminler, mineraller, karbonhidratlar (nişasta, lif) ve diğer besin öğelerini içermeleri nedeniyle, sağlık açısından önemli besinlerdir. Tahıl Ürünleri; **Un:** Tahıl tüketimi başlıca un ve unlu ürünler (ekmek vb.) şeklinde olur. Un deyince buğday unu anlaşılır, diğer unlar elde edildikleri tahılın adı ile bilinir. Tahıl taneleri öğütülürken kepek ve özü olarak ayrıldığından; protein, vitamin, mineral içerikleri azalır. Bu azalma, randıman derecesi düştükçe artar. **Nişasta:** En çok kullanılan tür, buğday nişastasıdır. Ayrıca pirinç, mısır ve patates nişastası da bulunmaktadır. Nişasta, saf karbonhidrat kaynağı olup; vitaminler, mineraller ve protein içermez. **Makarna-şehriye:** Beyaz undan yapılanların vitamin mineral değerleri düşüktür. **Ekmek:** En fazla tüketilen tahıl ürünüdür. Ekmek mayalı yapıldığında besin değeri daha yüksektir. Çinko başta olmak üzere; mineral emilimi düşük olduğundan mayasız ekmek tüketiminden kaçınılmalıdır. **Pasta-bisküvi vb.:** Genellikle bu tür besinler hazırlanırken una yumurta, süt, şeker ve yağ eklendiğinden bu yiyeceklerin enerji içeriği de artmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2011).

Meyve ve sebze işleme üretimi teknolojisi; bileşimi (*Karbonhidratlar, azotlu maddeler, lipidler, vitaminler, mineral maddeler, asitler, enzimler, renk maddeleri*), konserve üretim teknolojisi (*meyve ve sebze konserveleri üretiminde uygulanan ön işlemler, konserve kaplarına doldurma, ısıl işlem, meyve ve sebze konservelerinde bozulmalar*), salça üretim teknolojisi, reçel, jöle ve marmelat üretim teknolojisini kapsar (FKA, 2011).

Bitkisel yağ ve mamulleri; bitkisel yağların oluşumu, yağların bileşim ve yapısı, yağlı tohumlar ve özellikleri, yağ çıkarma metotları, rafinasyon, margarin üretimi, zeytinyağı üretim tekniği, yağların bozulmaları ve muhafaza yöntemleri, beslenmede yağın öneminin öğrenilmesini kapsar (FKA, 2011).

Şeker ve şekerli mamuller; pancarın şekere işlenmesi (*pancardan ham şerbet elde edilmesi, ham şerbetin temizlenmesi, ince şerbetin koyulaştırılması, kristalizasyon, ham şeker elde edilmesi, ham şekerin arıtılması*), kakao ve çikolata teknolojisi (*kakao çekirdeği, kakao tozu ve kakao yağı, çikolata yapımı, çikolatanın özellikleri*), şekerleme teknolojisi, marşmelov, nugat, nişasta ve pektin jöleleri, sert şekerler, karamellerin üretimini kapsar (FKA, 2011).

Yem üretimi sektörü ürünleri iki ana gruba ayrılmakta olup, ürünlerinden birim ağırlıklarında bulunan hazmedilebilir besin maddeleri az, selüloz oranı yüksek olanlarına kaba yem ve birim ağırlığında hazmedilebilir besin miktarı yüksek olanlarına ise karma (*kesif*) yem denmektedir. Yem üretiminin temelini oluşturan yem bitkilerinin üretimi halen ülkemizde yeterince gelişmemiştir. Ülkemizde düzenli bir hayvancılık politikası ve buna bağlı olarak yem ve yem bitkileri üretimi politikası da bulunmamaktadır. Toprağın organik yapısı nedeniyle yüksek ürün verimliliği olan ülkemizde halen Hititler'den beri üretilmekte olan yonca, korugan, fiğ ve burçak gibi birkaç ürün, geleneksel yöntemlerle üretilmeye devam edilmektedir. Öyle ki gıda hammaddesi sayılan mısır dahi yem bitkileri ekim alanı kapsamına alındığında yem bitkisi üretim alanları ülkemiz toplam ekilebilir alanının %3'nü, her yıl ekilen alanın ise %6'sını kapsamaktadır. Bu nedenle yurdumuzda hayvan beslenmesinin büyük bölümü halen doğal çayirlara, meralara, anızlara ve tahıl samanına dayanmaktadır (Yıldırım, 2005).

4.1.3 Gıda İşleme Sektörünün Dünya Genelindeki Durumu

Yıllık satışlarıyla dünya imalatının en önemli kolu olma özelliğine sahip olan gıda işleme endüstrisi, istikrarlı artışı ile her yıl büyümesini sürdürmektedir. Sektörün sürdürülebilir ve sürekli bir büyüme içinde olmasının en önemli nedeni insan hayatının önemli ihtiyaçlarına cevap veriyor olmasıdır. Aynı nedenle, petrol zengini ülkeler de dâhil olmak üzere, birçok ülke, gıda fiyatlarında kontrol uygulamalarına gün geçtikçe daha fazla önem vermektedir. Tarımsal hammaddeyi uygun yöntemlerle işleyen, hazırlayan, muhafaza eden ve ambalajlayan bir sanayi dalı olarak tanımlanan gıda sanayi, aynı zamanda Türkiye ekonomisinin de başlıca lokomotif sektörleri arasında yer almaktadır (FKA, 2011).

Küresel krizlere rağmen yılda yaklaşık %3 oranında büyüyen gıda işleme sektörü; Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan pazarlarda tüketici harcamalarını azaltmasıyla büyümenin itici gücü olarak görülmeye başlanmıştır. Diğer taraftan, hayvan yemi gibi ham maddelerin, enerji kaynaklarının ve paketleme malzemeleri gibi diğer bazı malların artan fiyatları üreticiler için endişe kaynağı olmaktadır. Tüketiciler zorunlu ihtiyaç olmayan ev eşyası gibi ürünlerdeki harcamalarını küresel ekonomik daralmaya bağlı olarak kısmışlardır. Ancak yiyecek ve içecek gibi temel ihtiyaç ürünlerindeki harcamalar oldukça sabit kalmıştır. Ekonomik daralmanın tüketim alışkanlıklarını ve önceliklerini etkilemiş olmasına rağmen, kaliteye olan ilgi, sağlık ve sürdürülebilirlik tüketimde hâlen önemli bir role sahiptir (FKA, 2011).

Yiyecek ve içecek sektörü çok parçalı bir yapıya sahiptir. 2007 yılının en büyük 10 firması küresel pazarın yalnızca %12,9'unu elinde bulundurmaktadır. Gıda zincirindeki oyuncular açısından ise perakende sektöründe konsantrasyon seviyesi yüksektir. Çoğu AB ülkesindeki üç büyük perakendeci pazarın %40'ından fazlasını elinde bulundurmakta ve Kuzey Avrupa ülkelerinde bu oran %75'i aşabilmektedir. 2007 yılında ihracat ve ithalatın toplamı 375 milyar ABD doları olmuştur. AB, küresel ticaretteki en önemli oyuncudur ve dünya çapında yiyecek ve içecek ürünlerinin en büyük ihracat ve ithalatçısıdır (AB'nin kendi içindeki ticareti hariçtir). Ancak, Çin ve Brezilya'nın geçtiğimiz yıllardaki artan payları nedeniyle (2007 yılı itibarıyla payları sırasıyla %6,5 ve 7,4), AB'nin küresel ihracat pazarındaki payı 1998'deki %24,6 seviyesinden 2007'de %19,8'e düşmüştür (Deloitte, 2010).

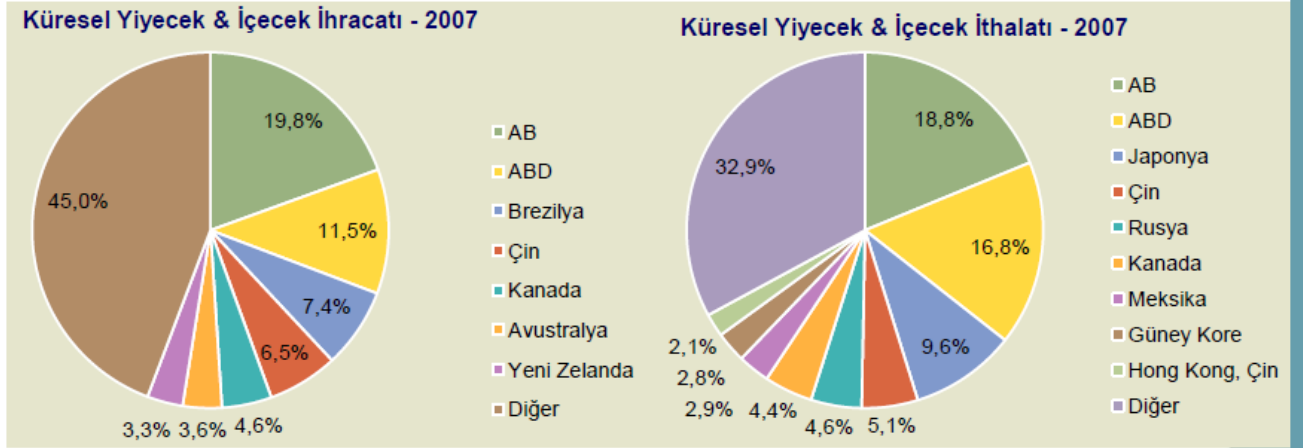
AB’de yiyecek ve içecek sektörünün katma değerli büyümesi son birkaç yıldır artı % 2 civarında sabitleşmeye başlamıştır, oysa ki bu oranlar Çin ve Brezilya için 2007 yılında bir önceki yıla göre sırasıyla % 22 ve % 14 seviyesindedir. AB en büyük ihracatçı (*küresel yiyecek ve içecek endüstrisi ihracatının %20’si*) ve ithalatçıdır (küresel ithalatın % 19’u). İthalat hacminde AB, ABD ve Japonya tarafından takip edilmektedir. AB’nin ihracatının yaklaşık %21’i ABD’ye yönelik gerçekleşmektedir, bunun yanında Çin’e yapılan ihracat da sürekli artmaktadır. AB ağırlıklı olarak Brezilya ve Arjantin’den ithalat gerçekleştirmekte ve bu iki ülkenin toplamı AB’nin ithalatının % 20’sini oluşturmaktadır (Deloitte, 2010).

Tablo 46: Dünya Genelinde İlk 10 İçinde Yer Alan Gıda İşleme Şirketleri

Şirket Adı	Ülke	Bölge	2008 net satışları milyon ABD Doları
Nestle	İsviçre	Avrupa	101.823
Japan Tobacco	Japonya	Asya/Pasifik	68.323
Philip Morris Intl.	ABD	Kuzey Amerika	63.640
PepsiCo	ABD	Kuzey Amerika	43.251
Kraft	ABD	Kuzey Amerika	42.201
Imperial Tobacco	İngiltere	Avrupa	40.504
Coca-Cola	ABD	Kuzey Amerika	31.944
Mars	ABD	Kuzey Amerika	30.000
Tyson	ABD	Kuzey Amerika	26.862
AB In.Bev	Belçika	Avrupa	23.692

Kaynak: Deloitte, 2010.

Grafik 13: Dünya Gıda İşleme Sektörü İhracat ve İthalat Pazar Payları (2007)

Kaynak: Deloitte, 2010.

4.1.4 Gıda İşleme Sektörünün Türkiye Genelindeki Durumu

Elverişli coğrafi koşulları ve iklimi ile Türkiye, gıda ve tarım alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumundadır. Özellikle 1980'lerin ilk yıllarında başlatılan yeniden yapılandırma çalışmaları, özelleştirme ve tarım sektöründeki ticari sınırlamaların azaltılması gibi bir dizi reformla birlikte bugün dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelen iç piyasanın ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Türkiye'de giderek büyüyen gıda ve tarım sektörü, ülkedeki toplam gayrisafi katma değer (GSKD) %9'unu oluştururken, ülkedeki toplam iş gücünün dörtte birine istihdam sağlamaktadır. Sektörü güçlü kılan özellikler arasında ülkenin genç nüfusuyla ilintili olan piyasa boyutu, dinamik özel sektör ekonomisi, güçlü turizm geliri ve elverişli iklim koşulları yer almaktadır. 76 milyonluk nüfusa sahip Türkiye'nin gelir seviyesi giderek artmakta; bu da Türkiye'yi bölgesindeki en büyük pazarlardan biri haline getirirken, genç neslin değişen tüketim alışkanlıkları da yurt içi tüketimi artırmaktadır (TYDTA, 2015).

Türkiye'deki gıda sektörü, büyük perakende satış yerlerince sunulan seçeneklerin çeşitliliği nedeniyle talepte giderek artış gösteren tüketiciler sayesinde son yıllarda istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir. Harcanabilir net gelirin artması, tüketim eğilimlerinin değişmesi ve tam zamanlı işlerde çalışan kadın sayısındaki artış, hazır yemek ve dondurulmuş gıda gibi ambalajlı ve işlenmiş ürünlere olan ilginin artmasını sağlamıştır. Türkiye fındık, kuru kayısı, çekirdeksiz kuru üzüm ve kuru incir üretiminde dünya lideridir. Türkiye, aynı zamanda süt ve süt ürünleri

üretiminde bölgenin en güçlü ülkesi konumundadır. Tüm bunlara ek olarak, Avrupa'daki toplam bitki türü sayısı 11.500 iken, Türkiye'nin toplam 11.000 bitki türüne ev sahipliği yaptığı tahmin edilmektedir. Türkiye, beslenme düzeninin önemli unsurlarından biri olan ekmek ile birlikte unlu mamuller alanında en büyük pazarlardan biri haline gelirken, süt, yoğurt, peynir, kefir ve ayran gibi yan sektör süt ürünleri, geleneksel Türk yemek kültürünün ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Geleneksel olarak Türk süt ürünleri pazarına hâkim olan ambalajsız ürünler, geniş çaplı bir büyümeyi engellemiş olsa da yatırımcılar için bir potansiyel ortaya çıkarmıştır. Bu potansiyel, bölgesel bir üs ve tedarik merkezi olarak Türkiye'nin dünyanın önde gelen oyuncularını nezdinde en iyi seçenekler arasında yer almasını sağlamaktadır. Türkiye, fındık, kuru kayısı, kuru üzüm ve kuru incir gibi pek çok tarım ürününün üretim ve ihracatında uluslararası alanda önemli bir hâkimiyete sahiptir. Ayrıca, Türkiye'nin gıda sanayisi komşu ülkelere kıyasla çok daha gelişmiş durumdadır. Bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, Doğu Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (EMEA) bölgesindeki en büyük tarım ürünü ihracatçılarından biri olan Türkiye'nin bu alandaki dış ticaret dengesi de açık ara pozitiftir. Artan ihracatla birlikte, Türkiye tarım ve gıda endüstrisi 2014 yılında 5,6 milyar ABD doları ticaret fazlası vermiştir (TYDTA, 2015).

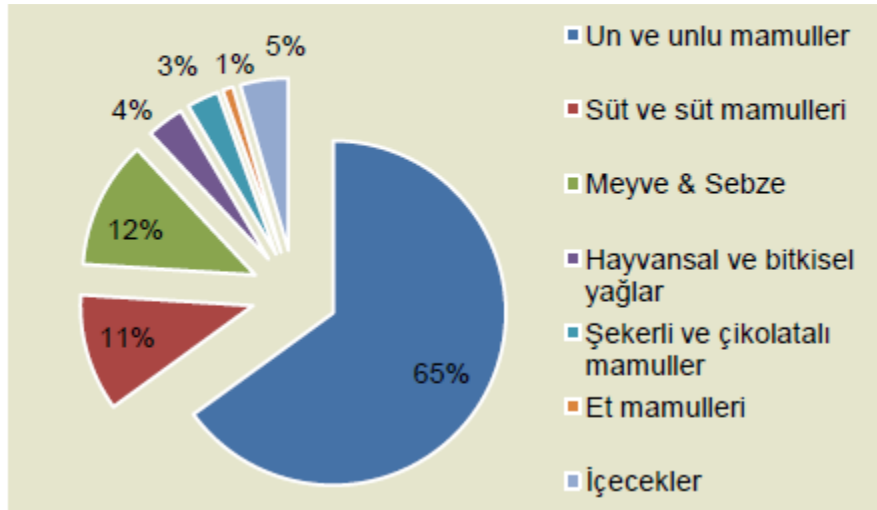
Türkiye'de çeşitli kayıt ve kaynaklara göre gıda alanında faaliyet gösteren işyeri sayısı farklılık göstermektedir. Ancak, gıda sanayi, tarıma dayalı bir sanayi dalı olarak Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Kalkınma Bakanlığı verilerine göre imalat sanayi içinde gıda sanayi, üretim değeri olarak %18- 20'lik paya sahiptir. Gıda sanayinde yerli sermaye ile faaliyette bulunan işletmeler kadar, yabancı sermaye ile birlikte ya da tamamı yabancı sermayeli işletmelere rastlamak mümkündür. Özellikle, ülke ekonomisindeki iyileşme ve güven ortamı, yabancı sermayeli gıda yatırımcılarının ülkemizde faaliyetlerini cazip kılmaktadır. Türkiye'de gıda sanayinde alt sektörler açısından sayısal dağılıma bakıldığında; sanayinin %65'ini un ve unlu mamuller, %11'ini süt ve süt mamulleri %12'sini meyve-sebze işleme, %3,5'ini bitkisel yağ ve margarin, %3'ünü şekerli mamuller, %1'ini et mamulleri ve %4,5'lük kısmını tasnif dışı gıdalar, alkolsüz içecekler, su ürünleri sanayinin oluşturduğu görülecektir. Un ve unlu mamuller, süt ve mamulleri, meyve-sebze işleme gibi alt sektörlerdeki oranların yüksek olması, halkın tüketim alışkanlıklarının yanı sıra gelişmiş teknoloji uygulamayan (*değirmen, mandıra, zeytin salamura işleme vb.*) işletmelerin sayısal fazlalığından da kaynaklanmaktadır (FKA, 2011).

Türkiye’de yiyecek ve içecek sektöründeki önemli alt pazarlar et ve et ürünleri, unlu mamuller, süt ürünleri, sebze ve meyveler, yağlar, şekerli ve çikolatalı mamuller, alkollü ve alkolsüz içecekler, hazır yemekler ve bebek mamalarından oluşmaktadır (Deloitte, 2010)

Türk halkının yiyecek, içecek ve tütün için gerçekleştirdiği tüketim harcamalarının payı %26 düzeyinde seyretmekteyken 2009-2010 yılında %27- 27,5 seviyesine yükselmiştir. Bu seviye Avrupa standardı olan % 15 - 20 arasındaki orandan yüksek kalmaktadır. Yiyecek, içecek ve tütüne yapılan tahmini toplam tüketici harcamaları 2007 yılında yaklaşık 120 milyar ABD doları, 2008 yılında ise 130 milyar ABD doları seviyesindedir (Deloitte, 2010).

Serbest ve giderek daha liberal hâle gelen ticaret ve yatırım iklimi sayesinde, yeni işletmeler için pazara giriş engelleri oldukça düşük seviyededir. TOBB’un açıkladığı verilere göre yiyecek ve içecek endüstrisindeki faal şirket sayısı 2008 yılı sonu itibarıyla 2007 yılı rakamı olan 23.276’dan 22.092’ye düşmüştür. Türkiye’deki yiyecek ve içecek sektöründeki firmaların çoğunluğu genellikle özel girişim olan KOBİ’lerden oluşmaktadır. Kapasite kullanım oranı yiyecek ve içecek sektörü için %70 civarındadır. Türkiye halkının beslenme biçiminde unlu mamullerin yeri oldukça önemlidir. Bundan dolayı toplam gıda firmalarının çoğunluğu (%65) un ve unlu mamuller alt sektöründe bulunmaktadır (Deloitte, 2010).

Grafik 14: Alt Sektörlere Göre Şirketlerin Dağılımı (2009)

Kaynak: Deloitte, 2010.

Türkiye'deki geleneksel yemek alışkanlıkları toplumun büyük bölümünde fazla değişmeden varlığını korumaktadır. Bununla birlikte, Türkiye yiyecek sektörü, perakendeciler gıda üreticilerinden daha yüksek standartlar talep ettikçe ve yatırımlar sayesinde sektörde önemli iyileştirmeler gerçekleştikçe daha gelişmiş bir hâle gelmektedir. Organize perakendeciliğin yaygınlaşmasıyla ve net gelir seviyesinin yükselmesiyle birlikte, Türk tüketicilerinin tüketim tercihleri hazır yemekler ve dondurulmuş yiyecekler gibi paketlenmiş ve işlenmiş gıdalara kaymıştır. Buna ek olarak, tam zamanlı işlerde çalışan kadın sayısının artması, dondurulmuş ve hazır gıdaya olan talep artışını desteklemiştir. Avrupa'da kişi başına paketlenmiş gıda tüketimi en düşük ülkenin Türkiye olduğu düşünüldüğünde, söz konusu alt sektörlerde önemli bir potansiyel olduğu görülmektedir. Türkiye yemek alışkanlıklarında önemli bir payı olan unlu mamuller alanında dünyadaki en büyük pazarlardan birisidir. Yükselen gelir düzeyiyle birlikte, paketlenmiş ekmek tüketimi yükseliş göstermekte ve aynı zamanda çok tahıllı ve özel yapım gibi farklı çeşitlerdeki ekmeklere yönelik talep geleneksel unlu mamullere kıyasla kâr marjının daha yüksek olduğu bu alanda önemli fırsatlar sunmaktadır (Deloitte, 2010).

4.1.5 Gıda İşleme Sektörünün Bingöl İli Genelindeki Durumu

Gıda işleme sektörü Bingöl ilinde önemli bir ekonomik faaliyet kolu olarak öne çıkmaktadır. İhracat ve kar amaçlı *süt ve süt ürünleri* ile *balcılık* sektörünün ilde gelişmemiş olması ilde gelişme potansiyeli olan ama gelişmemiş sektörlerdir. Özellikle halkın kendi ihtiyaçlarını ön planda tutarak üretimine yöneldikleri ve çok kar amacı güdülmeyen un ve unlu mamuller üretiminin diğer gıda işleme alt sektörlerine kıyasla daha ileride olduğu görülmektedir. İlde gıda işleyip üreten işyeri sayısı 150 civarı olup bunlar alt sektörler sınıflamasında farklılıklar göstermektedir. En çok işyeri sayısına ise un ve unlu mamuller işletmeleri sahiptir.

İlde ihracata dönük üretim yapan ve yapma potansiyeli olan alt gıda işleme sektörlerinin ise gelişme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Tarım sektörü Bingöl ilinin temel sektörlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda gıda işleme sektörünün çok büyük hammaddesi bu sektör vasıtası ile temin edilmektedir. Tarım ve buna bağlı alt sektörlerin düşük katma değer hâsıla etmesi sonucu yeterli sermaye birikimi oluşmadığından sermaye bileşeni bakamından yetersizlik söz konusudur. İlin genel ekonomik yapısı daha çok küçük ölçekli aile işletmeleri şeklindedir. İldeki mevcut sanayi yatırımları ise kamuya ait veya kamunun öncülüğündeki sanayi kuruluşlarıdır. Ham madde açısından

Bingöl, kısmi bir yeterliliğe sahiptir. Tarıma dayalı sanayi kuruluşlarına ham madde temini edebilecek potansiyele sahiptir. Teknoloji bileşeni yeni ve ileri teknolojiye dayalı üretim tesisleri mevcut değildir. Mevcut işletmeler klasik teknolojiler kullanarak işletilmektedir (FKA, 2011).

Fırat Kalkınma Ajansının il düzeyinde yapış olduğu çalışmaya (2011) göre; meyve suyu (konsantre) üretim tesisi, reçel ve marmelat üretim tesisi, bisküvi ve gofret üretim tesisi, karma yem üretim tesisi, bal paketleme ve tasnifleme tesisi, meyve suyu (konsantre) üretim birimleri, öne çıkan potansiyel yatırım alanları olarak değerlendirilmektedir.

Mevcut meyve (*elma, vişne, armut vb.*) üretiminin değerlendirilmesi amacıyla, ilde meyve suyu üretimine yönelik yatırımların gerçekleştirilmesi gerekebilir. İlin, yıllık meyve üretim potansiyeli 12.500 ton olup, mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve bu alanda yapılacak yatırımlarla birlikte artması düşünülen meyve üretiminin değerlendirilmesine yönelik meyve suyu üretim tesisi yapılabilir görülmektedir. Bununla birlikte önerilen bu yatırım konusu pazar ve organizasyon yönünden incelenmesi gerekmektedir (FKA, 2011).

- **Reçel ve Marmelat Üretim Tesisi**

İlde üretilen meyvelerden ve sulu tarım sonucu artacak meyve üretiminin yaş olarak tüketilen kısmı dışındakiler, daha yüksek bir katma değer elde etmek amacıyla reçel ve marmelat üretimine yönelik bir yatırımda değerlendirilebilir. Ham madde temini iki şekilde olmaktadır. Küçük ve orta ölçekli tesislerde genellikle hasat dönemlerinde sadece taze meyve olarak yapılırken, büyük ölçekli yıl boyu üretimde bulunan tesislerde ise taze meyve yanında dondurulmuş meyvelerde kullanılmaktadır. Ülkemizde son yıllarda değişik aromalı reçel çeşitlerine talep artmaktadır. Bununla birlikte önerilen bu yatırım konusu pazar ve organizasyon yönünden incelenmelidir (FKA, 2011).

- **Karma Yem Üretim Tesisi**

Bingöl'de, hayvancılığın gelişmesine yönelik olarak önerilen bu yatırım, giderek karma hayvan yemi ihtiyacının da sürekli olarak artmasından, girişimciler için cazip bir yatırım konusu olabilecektir. Bu yatırım, ağırlıklı olarak iç pazara yönelik olarak düşünüldüğünde, kısa vadede gerçekleştirilebilir görülmektedir (FKA, 2011).

- **Bal Paketleme ve Tasnifleme Tesisi**

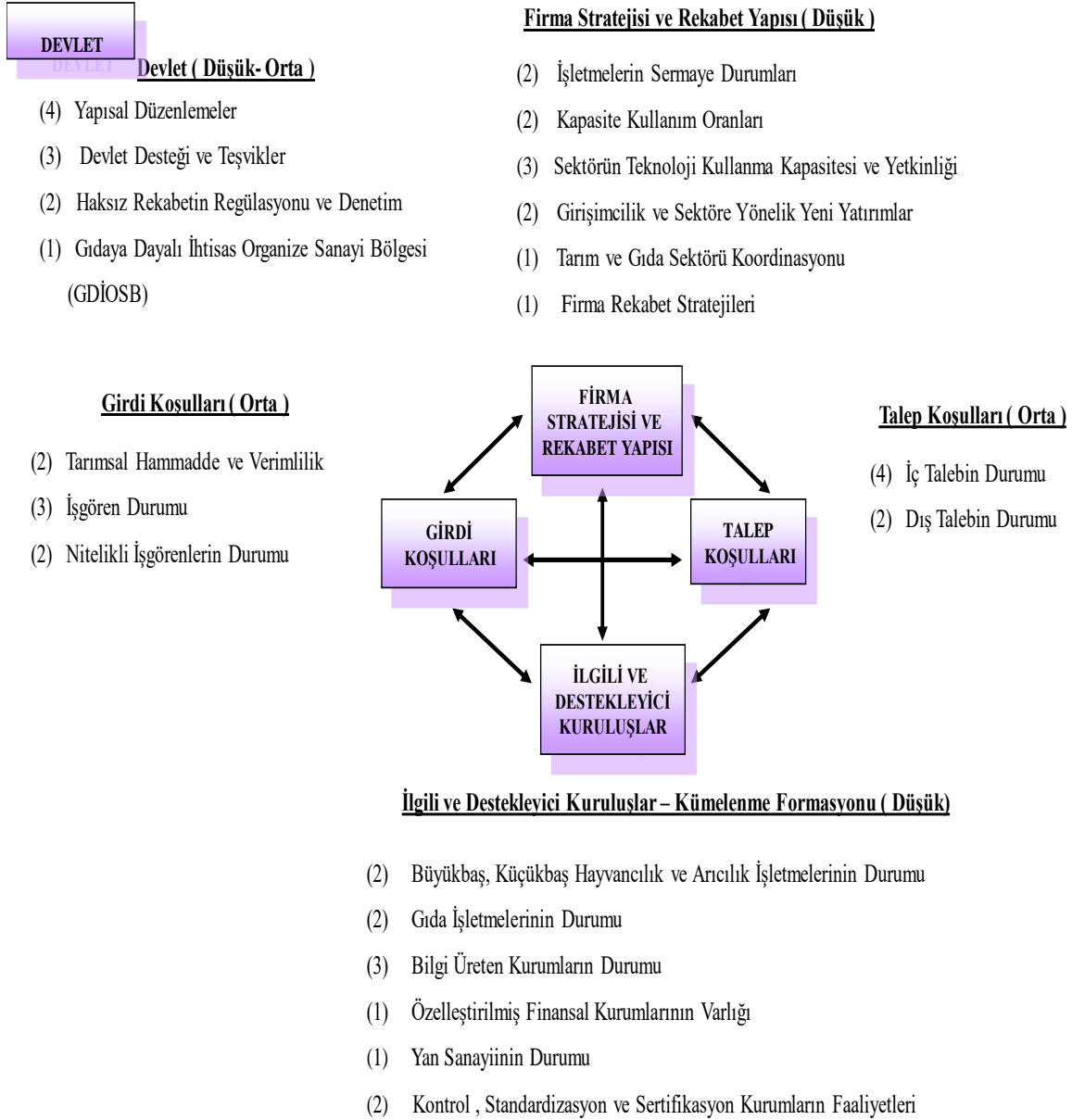
Bingöl elverişli iklimi, verimli toprakları ve mevcut su kaynakları ile zengin bir bitkisel ürün desenine sahiptir. Bitki kompozisyonunun çeşitli olduğu il, arıcılık yatırımları için doğal bir alt yapıya sahiptir. İlde, arıcılık daha çok aile işletmesi niteliği taşımakta olup, gezici ve sabit arıcılık şeklinde sürdürülmektedir. Yılda ortalama 1.000 ton olan bal üretim değeri, bu potansiyelin tam olarak değerlendirilmediğini göstermektedir (FKA, 2011).

Yeterince değerlendirilemeyen arıcılık potansiyelinin daha iyi değerlendirilmesi için; kaliteli arı üretimine ve damızlık seçimine önem verilmesi, kovan başına bal veriminin artırılması, arıcılık ürünlerinin iyi bir pazar organizasyonuna kavuşturulması ve üreticilerin eğitilmeleri ve örgütlenmeleri sağlanmalıdır. Arıcılık konusunda, tarım alanlarında zararlılara karşı yapılan zirai mücadele neticesinde arıların zarar görebileceklerinin de göz ardı edilmemesi gereklidir. Arıcılık yatırımına yönelik modern bir tesis kurularak, paketleme ve tasniflenmesinin yapılarak iç tüketime sunulması, ayrıca iyi bir şekilde pazar organizasyonu kurulup ihracata yönlendirilmesi durumunda üretim daha da artacağı beklenmektedir (FKA, 2011).

4.1.6 Bingöl İli Gıda İşleme Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi

Yapılan araştırmalar ve analizler neticesinde Bingöl ili gıda işleme sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi **Düşük- Orta** olarak tespit edilmiştir.

Sekil 17: Bingöl İli Gıda İşleme Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük- Orta)

4.1.6.1 Gıda İşleme Sektörü Girdi Koşullarının Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Orta)

Tarımsal hammadde ve verimlilik, iş görenlerin durumu ve nitelikli iş görenlerin durumu gibi alt değişkenlerden oluşan Girdi Koşullarının ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **orta** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Tarımsal Hammadde ve Verimlilik (2)**

Tarımsal faaliyetlerden hâsıl olan ürünler gıda işleme sektörüne en önemli girdiyi sağlayan hammaddelerin başında gelmektedir. Binaenaleyh tarımsal üretimde yaşanan verimlilik ve buna bağlı maliyetlerde görülen iyileşmeler doğrudan gıda işleme sektörünü etkilemektedir.

Bingöl ilinde tarım sektörünün en önemli kollarından birini teşkil eden **büyükbaş hayvancılık** sektöründe verimlilik düzeyi diğer rakip bölgelere kıyasla düşük kalmaktadır. Coğrafi olarak tarım sektörüne mümbit bir zemin teşkil etmesine rağmen hayvancılık sektörünün maruz kaldığı en önemli problemlerin başında yerli ırkların düşük verimli olması gelmektedir. Hayvan ırklarının düşük verimli olmaları sektörü üretim ve rekabet açısından düşük bir pozisyona itmektedir.

Diğer yandan il genelinde mevcut büyükbaş hayvan varlığındaki genetik kombinasyon istenilen düzeyde olmaması **süt ve süt ürünleri sektörü** açısından da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Genetik türlerden süt üretiminde en verimlisi kültür ırkıdır. Kültür ırkından hayvan sayısının, verimi daha düşük olan yerli ırktan hayvanların sayısından çok daha az olması, aynı zamanda, süt üretimindeki verimi de düşürmektedir.

Süt ve süt ürünleri ile et ve et ürünleri sektörünün birinci derece hammaddesi büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıktan kaynaklanmaktadır. Ancak, her iki hayvancılık sektörünün ana girdilerinden olan **yem fiyatlarının** yüksek olması maliyet açısından sektörü olumsuz etkilemektedir. Ürün fiyatlarının özellikle ithalatın yoğunlaşması ile düşme eğilimi göstermesi yanında yem fiyatlarının pahalı olması yerli üreticilerin rekabet etmede (*daha az maliyetli girdi sağlamakta*) güç durumda bırakmaktadır. Gerçi mera bakımından zengin alanlara sahip olan Bingöl ilinin coğrafi yapısı bir avantaj teşkil etmesine rağmen, bölgenin iklimsel yapısı uzun dönemli bu alanlardan istifade etme şansını düşürmektedir. Öte yandan, *diğer bölgelerde olduğu gibi*, meraların mülkiyeti devlete, kullanım hakkı köy tüzel kişiliğine aittir. Üretici meralardan en üst düzeyde yararlanmayı amaçlamakta, mera ıslah yöntemlerine

yanaşmamaktadır. Sonuçta, bölgedeki mera ve çayırarla ilgili problemler (*arazilerinin yönetiminde belirlenmemiş kurumsal sorumluluk, kapasiteyi aşan otlatma baskısı, mera yönetimi yokluğu, düşük hayvan verimliliği ve ekolojik yetiştirme faktörlerinin iyi anlaşılabilmesi*) büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık sektörüne olumsuz yönde yansımaktadır.

- **İşgören Durumu (3)**

Bingöl ili tarımsal üretimin yaygın olarak yapıldığı kentlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda özellikle kırsal alanda yaşayan geniş kalabalık bir nüfus kitlesine sahiptir. Diğer bir deyişle sektör kendi alanında, işgören sıkıntısı çekmemektedir. Ayrıca, işgören ücretleri (*maliyetleri*) diğer rakip bölgelerde faaliyet gösteren gıda işleme sektörlerine kıyasla düşük düzeylerde seyretmektedir.

- **Nitelikli İşgörenlerin Durumu (2)**

Yapılan saha görüşmelerinde uzmanların vermiş olduğu bilgiye göre nitelikli işgören hemen her sektörde olduğu gibi gıda işleme sektöründe de önemli sorunların başında gelmektedir. Bu bağlamda işgörenlerin hem temel eğitim ve öğrenim hem de mesleki ve teknik bilgi düzeyleri uluslararası standartlara göre düşük düzeydedir. Kaldı ki işletmelerde de yeterli ve çağdaş eğitime sahip eleman (*mühendis, veteriner, tekniker vs.*) sayısı da oldukça yetersizdir.

4.1.6.2 Gıda İşleme Sektörü Talep Koşullarının Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Orta)

İç talebin durumu ve dış talebin durumu gibi alt değişkenlerden oluşan Talep Koşullarının ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **orta** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **İç Talebin Durumu (4)**

Bingöl ili gıda işleme sektörü iç talep açısından avantajlı bir konumdadır. Çünkü yaklaşık 80 milyonluk genç nüfusu ile Türkiye Avrupa ülkeleri arasında en kalabalık ülkelerden birisi olup büyük bir pazar ortamı sağlamaktadır. Bu bağlamda gıda sektörünün potansiyel müşterileri hali hazırda mevcut olup önemli bir talep kitlesini oluşturmaktadır.

Kaldı ki Türkiye tarımsal üretim sektöründen ihraç ettiği toplam rakam kadar ithalatta bulunmaktadır.

- **Dış Talebin Durumu (1)**

Bingöl ili gıda sektörü dış talep açısından yüksek avantajlı konumda bulunmamaktadır. Her ne kadar coğrafi konum olarak Orta Doğu ülkelerine yakınlığı bakımından oldukça avantajlı bir konuma sahip olan il, üretilen ürünlerini bu pazarlara yönlendirmekte güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Ambalaj, pazarlama ve tüketici sağlığı açısından önem arz etmektedir. Gıda ürünleri ise daha çabuk bozulduğundan gıda ambalajının önemi bir kat daha artmaktadır. Tüketici hakları bakımından da çevre dostu ambalaj kullanımı gittikçe yasal bir zorunluluk haline gelmektedir. Dolayısıyla, Bingöl’de yapılacak ambalaj ve paketleme işlem ve çıktılarının çevre dostu ve insan sağlığına zararsız olması gerekmektedir. Bu anlamda çevre dostu ambalaj ve paketleme il açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilir (İBSTM, 2015).

4.1.6.3 Gıda İşleme Sektörü Kümelenme Formasyonunun Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük)

Büyükbaş, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık işletmelerinin durumu, gıda işletmelerinin durumu, bilgi üreten kurumların durumu, özelleştirilmiş finansal kurumlarının varlığı, yan sanayiinin durumu, kontrol, standardizasyon ve sertifikasyon kurumlarının faaliyetleri gibi alt değişkenlerden oluşan Kümelenme Formasyonunun ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Büyükbaş Hayvancılık, Küçükbaş Hayvancılık ve Arıcılık İşletmelerinin Durumu (2)**

Bingöl genelinde hayvancılığa (*büyükbaş, küçükbaş ve arıcılık*) yönelik gerek yem üretimi yapan gerekse organize ve modern anlamda hayvancılık yapan işletme sayısı uluslararası rakiplerine oranla oldukça düşük düzeydedir. Ayrıca bu işletmelerin çoğu kapasitelerinin çok altında iş hacimlerine sahiptirler.

- **Gıda İşleme Şirketlerinin Durumu (2)**

İl düzeyinde genelde küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) olarak faaliyetlerine devam eden gıda işletmeleri, mülkiyet yapısı açısından daha çok özel sektör kuruluşları niteliğindedir. Diğer yandan işletme sayılarının fazla olduğu un ve unlu mamuller sektöründe

olduğu gibi diğer gıda işleme sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kapasite kullanım oranı düşüktür. Kapasite kullanımının düşük olmasında, mevsimsel dalgalanmalara bağlı kullanım dışı kalan kapasiteler, ihracata yönelik gelişme politikası paralelinde yeni, ancak uzun vadeli ve istikrarlı olmayan ihracat pazarlarına yönelmesi, alt sektörlerin önemli bir kısmında, işlenen ürün miktarının yıllara göre değişiklik göstermesi ve bazı alt sektörlerde uygun hammadde teminindeki güçlükler etkili olmaktadır.

- **Sivil Toplum Kuruluşlarının Sayısı ve Faaliyetleri (2)**

Gıda işleme sektörünün temelini oluşturan tarım sektöründe sivil toplum inisiyatifi, örgütlenmenin öneminin üreticiler tarafından pek iyi bilinmemesi, tarım üreticilerinin örgütlenme konusunda geri kalmalarına neden olmuş, bugün ki örgütlenme düzeyi ancak %40 seviyesine ulaşmıştır Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal üretici örgütleri; Kooperatifler, Üretici Birlikleri, Ziraat Odaları ve Çiftçi Dernekleri olarak sınıflandırılabilir. Bingöl ilinde birçok tarımsal üretici örgütü (*Ziraat Odaları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Sulama Birlikleri ve Çiftçi Dernekleri vs.*) hizmet vermektedir. Bu örgütlerin bir kısmı mesleki, bir kısmı ise ekonomik örgütlerdir. Mesleki örgütlerden önde geleni ziraat odalarıdır. Türkiye genelinde olduğu gibi, Bölge’de de ziraat odaları teşkilatlanması sınırlı sayıda olmuştur. Türkiye ortalamasının altında ziraat oda sayısına sahip olan Bölge’de odalara kayıtlı çiftçi sayısı da diğer rakip bölgelere oranla ortalamanın altındadır.

Diğer yandan doğrudan gıda işleme sektörüne yönelik bir sivil toplum kuruluşu da faaliyet göstermemektedir.

- **Bilgi Üreten Kurumların Durumu (3)**

İl genelinde 1 adet üniversite faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte Bingöl Üniversitesi’nin gıda işleme sektörüne temel hammadde sağlayan tarım sektörüne yönelik faaliyet gösteren ilgili fakülteleri (*ziraat ve veteriner*) mevcuttur.

Ayrıca Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi’ne bağlı Gıda Mühendisliği⁹ bölümü faaliyet göstermektedir. Ancak, uluslararası kıyaslama yapıldığında gıda işlemlerine yönelik

⁹ Gıda Mühendisliği; beslenmeyle ilgili sağlık problemlerinin artmasıyla önemi giderek artan gıdaların üretimden tüketime kadar bütün süreçlerde teknik bilgilerini kullanarak ürünlerin kaliteli, sağlığa uygun şekilde

işletmeler ile üniversitenin ilgili bölümleri arasında çok az bir ilişkinin varlığının mevcut olduğu görülmektedir.

Diğer yandan gıda işleme sektörüne yönelik nitelikli bir **teknopark** modeli de bölgede ve/veya üniversite bünyesinde faaliyet göstermemektedir.

- **Özelleştirilmiş Finans Kurumlarının Varlığı (1)**

İnsanların gıda ihtiyaçlarını karşılamasının yanında gelir ve istihdam kaynağı yaratmak suretiyle tarımsal sanayinin gelişmesi ve kalkınmanın teşvik edilmesinde stratejik işlevi bulunan tarım sektörü ve buna bağlı olarak değer zincirinin bir devamı olan gıda işleme sektörü, hemen tüm ülkelerin ekonomik hayatında vazgeçilmez bir role sahiptir. Dünyada değişen ekonomik ve ticari koşullara bağlı olarak rekabete dayalı serbest piyasa hâkimiyetinin artması, yoksullukla mücadele ve kırsal kalkınma politikalarının odak noktasında bulunan tarımsal ekonominin canlandırılmasına yönelik farklı finansal yaklaşımların uygulanmasını gerektirmektedir.

Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin finans kaynağı çok büyük ölçüde geleneksel bankacılık sisteminden karşılanmaktadır. Bankacılığın sunmuş olduğu enstrümanlardan faiz en önemli araçlardan birisi olarak kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile Bingöl'de sektöre yönelik özelleştirilmiş finansal enstrümanlar gelişmemiştir.

- **Yan Sanayiinin Durumu (1)**

İşlenmiş gıda ürünlerinde tarım sektöründen gelen temel hammadde dışındaki en önemli girdiler; ambalaj ve paketleme malzemeleri ile yardımcı malzemeler ve katkı maddeleridir. Sektörde paketleme ve ambalaj malzemelerinden koli, kartonet dışındaki diğer malzemelerin tamamına yakını ithal edilmektedir. Yardımcı malzemeler grubunda standartların olmaması, ciddi firma sayısının eksikliği nedeniyle kalite konusunda sık sık sorunlar yaşanmaktadır.

üretimi ve tüketimi için sorumluluk alan, fizik, kimya, biyoloji, matematik, mikrobiyoloji ve beslenme gibi bilimlerin; gıdaların işlenmesinde, saklanmasında, taşınmasında, pazarlanmasında ve yeni gıdaların üretilmesinde ve geliştirilmesinde uygulama alanı bulduğu bir mühendislik dalıdır.

- **Sektöre Yönelik Kontrol ve Sertifikasyon Kurumlarının Faaliyetleri (2)**

Ulusal düzeyde hizmet veren gıda sektörüne yönelik kalite ve sertifikasyon firmaları Bingöl'de faaliyet göstermektedir. Nitekim gıda sektöründe son yıllarda ISO 9001-9002 Kalite sistemi belgeli firma sayısı hızla artmaktadır. Bu sistem standardı gereği yapılan tedarikçi değerlendirmesi ve düzeltici faaliyetler kapsamında firmalar, kendilerine girdi temin eden satıcıların performansını artırmaya yönelik birtakım iyileştirici ve teşvik edici uygulamalar yürütmektedirler. Bu uygulamalar ile firma satın aldığı malzemenin kalitesini kontrol edebilmekte, tedarikçide kendini iyileştirme ve yenileme çabası içine girmektedir. Bu gelişmeler et ve et ürünleri sektörünün ve buna bağlı alt sektörlerin güçlenmesi ve kurumsal yapılanması bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak sektöre yönelik özelleştirilmiş kontrol kurumlarının (STK vs.) faaliyetleri yok denecek kadar azdır.

4.1.6.4 Firma Stratejileri ve Rekabet Yapısı Durumunun Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük)

İşletmelerin sermaye durumları, kapasite kullanım oranları, sektörün teknoloji kullanma kapasitesi ve yetkinliği, girişimcilik ve sektöre yönelik yeni yatırımlar, tarım ve gıda sektörü koordinasyonu ve firma rekabet stratejileri gibi alt değişkenlerden oluşan Firma Stratejileri ve Rekabet Yapısı ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **İşletmelerin Sermaye Durumları (2)**

Türkiye'de olduğu gibi Bingöl'de de gıda işleme sektörü, ülke ekonomisinin genel sorunlarından olan sermaye yetersizliği nedeni ile sahip olduğu potansiyeli değerlendirememektedir. Özellikle saha araştırmasında mülakatlardan elde edilen verilere göre üreticilerin genellikle bireysel veya küçük ölçekli olması sektörde sermaye oluşumunu ve yeni yatırımların finansmanını engellemektedir. Bu durum firmaların uluslararası ölçekte rekabetini önemli ölçüde etkilemektedir.

- **Kapasite Kullanım Oranları- KKO (2)**

İl düzeyinde faaliyet gösteren gıda işleme tesislerinin çoğunluğunun kapasite kullanım oranları düşük düzeydedir. Öte yandan gıda işleme sektörünün yaşadığı temel problemlerin

başında işletmelerin küçük ölçekli ve parçalı bir yapıda olmaları gelmektedir. Bu durum verimliliğin düşük seviyelerde kalmasının başlıca nedenleri arasında yer alırken, üretimde kurumsal kapasitenin gelişimini engellemekte, yüksek maliyetli, pazarlama gücü düşük üretimin oluşmasına ve üretimin, ekonomik dalgalanmalara karşı daha kırılgan bir yapıda olmasına neden olmaktadır.

- **Sektörün Teknoloji Kullanma Kapasitesi ve Yetkinliği (3)**

Oldukça geniş bir yelpazeye yayılan gıda ürünleri ile ilgili üretim süreçlerinin geçmişi, insanoğlunun ilk kentleşmeye başladığı dönemlere kadar gitmektedir. Örneğin tahılın işlenmesi, tohumlu bitkilerden yağ elde edilmesi gibi süreçlerden; et ürünlerinin tüketiciye ulaşmasına kadar olan, birçok birbirine benzemeyen süreçten söz edilmektedir. Doğal olarak yüzyıllar boyunca bu süreçlerde devrimsel gelişmeler yaşanmış, makine ve kimya teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak bu alanlara özgü ileri teknolojiler ortaya çıkmıştır. Bingöl ilinde çeşitli ölçekte faaliyet gösteren gıda işleme firmaları yapısı üretim formasyonu gereği yüksek teknolojiye dayalı makinelerin ve sistemlerin kullanılmasını gerektirmektedir. Ancak öz sermaye yetersizliği mevcut makinelerin modernizasyonunun finansmanını engellemektedir.

- **Girişimcilik ve Sektöre Yönelik Yatırımlar (2)**

Girişimcilik ve sektöre yönelik yüksek gelir getirici yatırım sayısı oldukça düşüktür. Bununla birlikte son yıllarda gıda işleme sektörüne olan ilginin azda olsa arttığı görülmektedir. Özellikle büyük ölçekli firmaların süt ve süt ürünleri sektörüne yatırım yapmaya başlaması (planlaması) ile birlikte sektörün yeni bir sürece gireceği beklenmektedir. Modern tesislerin kurulması ve büyük ölçekli üretimin yapılmaya başlanması ile birlikte sektörün cazibesini artıracak gelişimin sürdüreceği öngörülmektedir.

- **Tarım ve Gıda Sektörü Koordinasyonu (1)**

Gıda işleme sektörü için tarım endüstrisi vazgeçilmez bir hammadde kaynağı olup, bu oran rasyonel tarımın yapıldığı ülkelerde tarımsal ürünlerin %60'ını, ülkemizde ise %25-30'u kapsamaktadır. Bununla birlikte, firmaların teknolojik açıdan belirli bir eşik değerini aşmalarına rağmen, gıda işleme- tarım sektörü oyuncularında önemli bir koordinasyon

ve iletişim eksikliği bulunmaktadır. Bu durum tüm Türkiye genelinde olduğu gibi, Bingöl özelinde de firmaların rekabet yapısına olumsuz bir şekilde yansımaktadır.

- **Firma Rekabet Stratejileri (1)**

Bingöl ilinde faaliyet gösteren gıda işleme sektörü oyuncularının büyük oranda maliyet temelli stratejileri benimsedikleri (*tercih ettikleri*) strateji olarak ön plana çıkmaktadır. Buna mukabil çok az işletme farklılaştırma stratejisini uygulamaya çalışmaktadır. Kaldı ki sektörde faaliyet gösteren oyuncuların kurumsal stratejik planları dahi bulunmamaktadır.

4.1.6.5 Devlet (Düşük-Orta)

Yapısal düzenlemeler, devlet desteği ve teşvikler, haksız rekabetin regülasyonu ve denetim ve gıda işlemeye dayalı ihtisas organize sanayi bölgesi (GDİOSB) gibi alt değişkenlerden oluşan Devlet değişkeninin ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük-orta** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Yapısal Düzenlemeler (4)**

Devlet sektörün kurumsal kapasitesinin artırılması için sürekli düzenlemeler ve gayretler içindedir. Nitekim şu an mevcut yapısal düzenlemeler de sektöre yatırım yapma konusunda ciddi teşvikler sağlamaktadır. Ancak bu desteklerden etkilenip yatırım yapma çabası içerisinde olan çok fazla yatırımcı (girişimci) yoktur.

- **Devlet Desteği ve Teşvikler (3)**

Devlet genel olarak bölge ekonomisine doğrudan ve doğrudan olmayan önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle teşvik yasası, girdi koşulları açısından herhangi bir avantaj sağlamasa da kurumlar vergisi açısından işletmelere büyük avantaj sunmaktadır. Bunun yanında KOSGEB ve Kalkınma Ajansı gibi kurumlar vasıtası ile de uygun projeler doğrudan desteklemektedir.

- **Haksız Rekabetin Regülasyonu ve Denetim (2)**

Haksız rekabet ve buna bağlı etkin denetim sisteminin verimli bir şekilde uygulanamayışı tüm gıda sanayisindeki en önemli sorunlardan birisi olarak öngörülmektedir. Bu bağlamda

kurallara uyan ve uymayan, proje destek teşvikini hak edip etmeyen sanayi kuruluşları arasında asla küçümsenmeyecek düzeyde ve ağırlıklı olarak iç pazara yönelik ürünlerin üretiminde haksız rekabet koşulları mevcuttur. Bu durum tüm Türkiye genelinde olduğu gibi Bingöl yerelinde de görülmektedir.

- **Gıda İşlemeye Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (GDİOSB) (1)**

İl genelinde hâlihazırda karma Organize Sanayi Bölgesi (OSB) faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda gıda işleme sektörüne yönelik ihtisaslaşmış bir OSB henüz mevcut değildir.

4.2 Bingöl Tekstil ve Hazır giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi

Bu bölümde tekstil ve hazır giyim sektörünün önemi, bilimsel, ulusal ve uluslararası standartlarda tanımı, dünya genelinde sektörün durumu, Avrupa Birliği'ndeki durumu, Türkiye'deki durumu, sektörün Bingöl İlinde ki durumu ve sektörün Bingöl ili özelinde uluslararası rekabetçilik analizi ile sonuç ve öneriler irdelenip analiz edilmiştir.

4.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Önemi

Tekstil ve hazır giyim sanayi tarih boyunca dünyada en büyük gelir getirici sektörlerden biri olmuştur. Nitekim sektör, İngiltere, Kuzey Amerika ve Japonya'da erken sanayileşme döneminde hayati rol oynamıştır. Ancak, 1970'lerden bu yana tekstil ürünleri üretimi ve ihracatının gelişmiş ülkelere kaymakta olduğu görülmektedir. Örneğin üretim maliyetlerinin yükselmesi ve istihdamda görülen kısıtlar nedeniyle Japon tekstil ve hazır giyim firmalarının üretim yatırımlarını 1970'lerde Asya ülkelerine yönlendirdikleri bilinmektedir. Bu akımın etkisi ile Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan Japonya'nın ardından, tekstil ve hazır giyim sanayinin ana ihracat kalemi haline gelmesi ile Asya'nın yeni sanayileşen ülkeleri konumuna yükselmiştir. Bu ülkeler ile birlikte, Bangladeş ve Endonezya gibi az gelişmiş ülkeler düşük işgücü maliyetlerini bir rekabet gücüne dönüştürerek küresel pazarlarda yer almaya başlamışlardır. 1980'lerden itibaren hız kazanan küreselleşme eğilimi tekstil ve hazır giyim sanayinde ticaret akışını hızlandırmış son otuz yıl içerisinde yaklaşık olarak sektörün toplam kapasitesinin yarısı gelişmiş ülkelere kaymıştır. Doğal olarak sektör, günümüzde en fazla küreselleşmiş endüstrilerden biri olarak tanımlanmaktadır (Eraslan vd., 2009).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde tekstil ve hazır giyim sektörü, sanayileşme süreci boyunca gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli rol oynamıştır. Sektörün ihracat içerisindeki payının yüksekliği ve üretim sürecinde yaratılan katma değer, ülkelerin ekonomik gelişmelerinin ve refah düzeylerinin artmasını sağlamıştır. Sektörün üretim ve ihracatı 1970'lerden buyana, üretim ve işgücü maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle, gelişmiş ülkelere doğru kaymıştır. Gelişmiş ülkelerin bugün, hem üretim süreçlerinde yarattıkları modernizasyon hem de Ar-Ge faaliyetlerine verdikleri ağırlık ile sektördeki yerlerini korumaya çalıştıkları, bir diğer taraftan da sektörün önemli pazarları konumuna geldikleri görülmektedir (İAOSB, 2012).

4.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Bilimsel Sınıflaması ve Tanımı

Tekstil ve hazır giyim sektörü bir birleri ile yakın ilişki içerisinde olan iki önemli çalışma alanıdır. Güncel olarak bu iki kavram zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan iki temel kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak üretim ve ticari sistemleri büyük farklılıklar göstermektedir. Sektör gerek dünyada gerekse de Türkiye’de yüksek bir rekabetçilik özellik göstermektedir. Birçok gelişmekte olan dinamik ülke ekonomisine yön verdiği için dünyada en çok konuşulan ve tartışılan temel sektörlerden biridir. Sektörün yapısı güçlü rekabete dayanmaktadır. Bu nedenle hem iç pazarlarda hem de küresel pazarlarda işletmelerin yoğun bir rekabet içerisinde olduğu görülmektedir. Sektör temel olarak teknoloji ve emek yoğun bir yapısal özellik göstermektedir. Özellikle tekstil boyutu açısından sektör analiz edildiği zaman karşımıza teknolojinin önemli olduğu bir iş yapısı çıkmaktadır. Hazır giyim boyutu ile sektör analiz edildiği zaman ise karşımıza emek yoğun bir sektörel yapı çıkmaktadır (DAKA, 2014).

Tekstil ve hazır giyim sanayi, bir birleri ile olan etkileşimleri ve hazır giyim sanayinin üretim ve dağıtım zincirinden kaynaklanan yakın ilişki nedeniyle çoğu zaman birbiri yerine de kullanılan iki terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekstil sadece iplik ve kumaş üretimi anlamına gelmemekte, halıcılık, otomotiv, yangın söndürme hortumları gibi birçok farklı alanda da kullanılmaktadır. Çok gelişmiş otomasyon tesislerinde iplik eğirme, dokuma ve örme gibi çok çeşitli ve farklı teknikler bir arada bulunmaktadır. Tüm Ekonomik Faaliyetler için Uluslararası Sanayi Sınıflandırması Standardı Kodu (ISIC) tekstil ve hazır giyim sanayini ISIC 17 ve ISIC 18 ile tanımlamaktadır. Bu iki sektör alt gruplara bölünmüştür. Tekstil ve hazır giyim sektörleri dikey olarak yapılandırılmışlardır. İplik ve kumaş üretimi farklıdır. Ürün akışı hammaddenin ipliğe dönüşmesi ile başlamakta daha sonra kumaş dokuma, örme işlemleri gelmektedir. Sanayide polimerzasyon, eğirme, doku verme, örme, baskı, boyama ve apreleme ve diğer önemli ekstrüzyon işlemleri yer almaktadır. Tekstil ve hazır giyim endüstrisi, bir birleri ile olan etkileşimleri ve hazır giyim sanayinin üretim ve dağıtım zincirinden kaynaklanan yakın ilişki nedeniyle çoğu zaman birbiri yerine de kullanılan iki terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekstil sadece iplik ve kumaş üretimi anlamına gelmemekte, halıcılık, otomotiv, yangın söndürme hortumları gibi birçok farklı alanda da kullanılmaktadır. Ancak, bu iki sektör alt gruplara bölünmüştür. Tekstil ve hazır giyim sektörleri dikey olarak yapılandırılmışlardır. İplik ve kumaş üretimi farklıdır. Ürün akışı hammaddenin ipliğe dönüşmesi ile başlamakta daha sonra kumaş dokuma, örme işlemleri gelmektedir (*sanayide polimerzasyon, eğirme, doku verme, örme, baskı, boyama ve apreleme*

ve diğer önemli ekstrüzyon işlemleri yer almaktadır) (Eraslan, vd., 2008). Sanayileşme süreci boyunca gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli rol oynayan sektör; gelişmiş ülkelerin bugün, hem üretim süreçlerinde yarattıkları modernizasyon hem de Ar-Ge faaliyetlerine verdikleri ağırlık ile sektördeki yerlerini korumaya çalıştıkları, bir diğer taraftan da sektörün önemli pazarları konumuna geldikleri görülmektedir (İAOSB, 2012).

Tekstil ve hazır giyim sektörleri Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE) sisteminde farklı bölümlerde yer almalarına rağmen, birbirleriyle olan yakın ilişkileri nedeniyle genel olarak birlikte değerlendirilmektedirler.

NACE Sisteminde 13.bölümde yer alan **Tekstil Ürünlerinin İmalatı**'nın alt sektörlerine bakıldığında;

- Tekstil elyafının hazırlanması ve bükülmesi,
- Dokuma,
- Tekstil ürünlerinin bitirilmesi,
- Diğer tekstil ürünlerinin imalatının,

yer aldığı görülmektedir. **Giyim Eşyalarının İmalatı** ise,

- Kürk hariç, giyim eşyası imalatı,
- Kürkten eşya imalatı,
- Örme (trikotaj) ve tığ işi (kroşe) ürünlerin imalatı

alt sektörlerini kapsamaktadır.

Hazır giyim sektörü emek yoğun bir sektör iken, tekstil sektörü sermaye yoğun bir sektördür. Tekstil sektörünün alt sektörlerine bakıldığında sentetik elyaf ve iplik çekimi dünyanın en sermaye-yoğun sanayi sektörü olan petrokimya sanayi içinde yer almakta; iplik, dokuma, örme ve tekstil terbiye işletmeleri ise 4. sermaye-yoğun sanayi sektörünü oluşturmaktadır (İAOSB, 2012).

4.2.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dünya Genelindeki Durumu

Tekstil ve hazır giyim sanayi, ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde önemli rol oynayan bir sanayi dalıdır. Gelişmiş ülkelerin 18. yüzyılda gerçekleştirdikleri sanayileşme sürecine önemli katkısı olan tekstil ve hazır giyim sanayi, günümüzde de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarında benzer bir rol oynamaktadır. Sektörün üretim ve ihracatı 1970'lerden bu yana, üretim ve işgücü maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle, gelişmiş ülkelere doğru kaymıştır. Gelişmiş ülkelerin bugün, hem üretim süreçlerinde yarattıkları modernizasyon hem de Ar-Ge faaliyetlerine verdikleri ağırlık ile sektördeki yerlerini korumaya çalıştıkları, bir diğer taraftan da sektörün önemli pazarları konumuna geldikleri görülmektedir. Tekstil ve hazır giyim tüm ülkelerde tüketimin temel ürününü oluşturması, yeni girişimcilerin küçük sermayeler ile bu piyasaya girişlerinin kolay oluşu; tekstil ve hazır giyim sektörlerinin, sanayileşme sürecinin her döneminde, dünya ticareti içerisinde önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur (MARKA, 2013).

Tekstil ve hazır giyim sektörleri geçmişte bugünkü sanayileşmiş ülkelerin gelişmesinde büyük rol oynamış önemli bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İngiltere, Japonya ve Amerika gibi ülkeler buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak 1970'li yıllardan sonra sektörün yönelimi gelişmekte olan ülkelere doğru kaymıştır. Bu duruma sektörde oluşan yüksek maliyetler ve kısıtlar yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak sektörün Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerde gelişmeye başladığı görülmektedir (DAKA, 2014).

Sektörde makineleşme ve otomasyon 1750'li yıllara dayanmaktadır. Bu aşamadan önce sektörün temel çalışma biçimi tamamen elle üretime dayanmakta idi. Daha sonra çırçır makinesinin bulunması ile sektörde pamuklu dokuma sanayisinin geliştiği görülmektedir. Bu süreç daha sonra on sekiz ve on dokuzuncu yüz yıllarda da devam etmiştir. Bunun sonucu olarak da sektör bugünkü üst düzey otomasyon seviyesine ulaşmıştır. Sektörde en büyük değişim ve dönüşüm süreci yaşayan faktörlerin başında üretim sisteminin inovasyon ile desteklenmesidir. Sektörde dünyaya yön veren temel pazarların daha çok gelişmiş, gelir düzeyi yüksek olan ülkeler olduğunu görmekteyiz. Özellikle sektörün büyüme ve gelişmesini sağlayan en önemli faktör, dinamik, güçlü tüketim ve gelirdir. Bu iki faktörde çoğunlukla dünyada gelişmiş ülkelerin içinde olduğu pazarlar olmaktadır (DAKA, 2014).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından 1995 yılında imzalanan ve 2005 sonrası tekstil ve hazır giyim ticaretinin tamamen liberalleşmesini öngören Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşmasını takiben 2001 yılında Çin'in DTÖ'ye üye olarak bir anda bu anlaşmaya taraf olması dünya tekstil, hazır giyim, deri ve deri ürünleri sektörlerinde yeni bir dönem başlatmıştır. Böylece 2000'li yılların üretim merkezi olan Çin, ithalatçı ve yatırımcı kimliğini bu dönemde kazanmaya başlarken, Bangladeş ve Vietnam gibi ülkeler, gerek üretim maliyetlerinin düşük olmasının etkisiyle, gerekse önemli ithalatçı ülkelerle imzaladığı tercihli ticaret anlaşmaları ve düzenlemeleri vasıtasıyla önemli üreticiler ve ihracatçılar haline gelmişlerdir (MARKA, 2013).

Diğer bir ifade ile DTÖ nezdinde imzalanan *Tekstil ve Giyim Anlaşması* uyarınca 1 Ocak 2005 tarihinden sonra küresel düzeyde kotaların kaldırıldığı serbest bir ticaret dönemi başlamıştır. Çin bu dönemde DTÖ üyesi olarak kotasız ticaret yapma imkânına kavuşmuş ve tüm sektörlerde olduğu gibi, bu sektörde de lider konumuna ulaşmıştır. 2005 yılından sonra gelişmiş ülkelerin ikili ve bölgesel anlaşmalara öncelik vermesi nedeniyle küresel tekstil ve hazır giyim ticaretinde rekabetçilik yeni bir boyut kazanmıştır (BSTB, 2013).

Bu bağlamda tekstil ve hazır giyim sektörü bugün dünyada küreselleşme düzeyi en yüksek alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sektörün temel yapısının son otuz yıl içerisinde yaşadığı mobilite bunun en önemli göstergelerinden biridir. Daha önce özellikle gelişmiş ülkelerin kontrolünde ve üretiminde olan sektör, bugün daha çok gelişmekte olan ülkelerin pazarına doğru kaymıştır. Bunun sonucu olarak sektör neredeyse son otuz yılda dünyada tamamen yer değiştirmiştir. Sektördeki faktör girdileri ve tecrübî bilgi (*know-how*) nerede ise tamamen küreselleşmiş bir nitelik göstermektedir. Bu tür bir yapı dünyada diğer sektörlerde çok daha azdır (DAKA, 2014).

2008 yılında ABD'de başlayan küresel kriz 2011 yılı itibariyle AB ülkelerini de etkileyerek dünyada tüketici talebinin azalmasına sebep olmuştur. 2009-2010 yıllarında bu sektörlerde küresel ticarete %15'lere varan bir düşüş gözlenmiştir. 2010-2011 yıllarında dünya ticaretinde genel bir toparlanma gözlenmiş, 2012 yılında AB'de etkisini tekrar hissettiren krizle beraber hafif bir düşüşe geçmiştir. Ancak 2013 yılı ikinci yarısından sonra ekonomideki olumlu gelişmeler sektörlere yansiyarak 2013 yılında sektörel açıdan ticaret tekrar yükselişe geçmiştir. 2012 yılında; tekstilde 334,4 milyar dolar olan küresel ticaret 2013'de 344,5 milyar dolara, hazır giyimde 403,8 milyar dolar olan küresel ticaret 428 milyar dolara yükselmiştir.

2013 yılında iki sektörün dünya ticaretindeki payı %4,2 olarak gerçekleşmiştir. Çin hem tekstil, hem hazır giyim ihracatında en büyük üretici ve ihracatçı konumunu 2013 yılında da devam ettirmiştir. Bu sektörlerde dünyanın ikinci büyük tedarikçisi olan AB ülkeleri ise üretimlerini Çin, Türkiye, Bangladeş, Hindistan gibi büyük üretici ülkelere yaptırarak aynı zamanda en büyük alıcı konumunu sürdürmektedir. AB içerisinde İtalya ve Almanya her iki sektörde de liderliği paylaşmaktadır (BSTB, 2013).

Tablo 47: Dünya Tekstil İhracatı (Milyar USD)

		2011	2012	2013
1	Çin	97,30	97,78	108,96
	AB	84,38	79,02	80,90
2	Hindistan	19,63	19,78	24,49
3	ABD	24,28	21,75	21,77
4	Almanya	18,26	16,51	16,65
5	İtalya	15,38	13,72	14,04
6	Güney Kore	14,07	13,65	13,80
7	Türkiye	11,44	11,65	12,75
8	Tayvan	11,88	11,04	10,97
9	Pakistan	9,56	9,22	9,74
10	Japonya	9,41	9,14	8,21
	Dünya Toplam	350,15	334,37	344,54

Dünya tekstil ve hazır giyim ticaretini yönlendiren Avrupa Birliği (AB), imalat sanayinde yaratılan katma değerın %3'ünü bu sektörlerden sağlamaktadır. Dolayısıyla bu sektörlerde doğrudan üretici olmasa da faaliyetlerini geliştirerek sürdürme eğilimi devam etmektedir. AB Tekstil Yüksek İhtisas Komisyonu tarafından 2006 yılında yayımlanan son raporda sektörün 2020 vizyonu *emek yoğun faaliyetleri azaltacak yüksek verimlilik şartları üzerinde yoğunlaşarak, sektörden elde edilen ciroların ihracata dayalı olarak artırılması* olarak belirlenmiştir.

Bu vizyon çerçevesinde;

- Değer zincirinde uzmanlaşmış birimlerden oluşan işbirlikleri oluşturulması,
- Tekstilde teknoloji ve yenilikçi yaklaşımlarla rekabet etme,
- Giyim sektöründe teknoloji tabanlı yeni uygulamaların geliştirilmesi,
- Moda ve görsellik açısından teknolojinin takibi,
- Sınai mülkiyet haklarının korunması,
- Sektörün insan kaynağı açısından olumsuz imajının yok edilmesi,
- Çevresel ve sosyal standartların geliştirilmesi

başlıkları altında hedefler ortaya konmuştur. Değer zincirinde uzmanlaşmış birimlerden oluşan işbirlikleri oluşturulması hedefi kapsamında şirketlere; kendi yapılarına (pazar, müşteri kitlesi ve ürün grubuna vb.) uygun işbirliklerini, güvenilir iş planlarını ve kritik üretim planlarını yapmaları önerilmektedir. Tekstilde teknoloji ve yenilikçi yaklaşımlarla rekabet etme hedefinde ise sektörlerde ucuz işçilikle mücadele etmek yerine katma değeri yüksek, ileri teknoloji tabanlı ürünlerle AB'nin dünyadaki mevcut gücünü koruması gerektiği düşüncesi yer almaktadır.

Bu hedef çerçevesinde AB Komisyonunca tekstil ve hazır giyim sektörüne yönelik olarak; üretimde yeni teknolojilerin kullanılması, ürüne fonksiyonel özellikler katan yeni lif teknolojileri ve kişiye özel üretim teknolojileri desteklenmektedir (BSTB, 2013).

Tablo 48: Dünya Hazır Giyim İhracatı (Milyar USD)

		2011	2012	2013
1	Çin	143,23	148,26	165,08
	AB	112,26	105,24	113,60
2	Bangladeş	22,12	22,43	26,10
3	İtalya	21,40	20,31	21,63
4	Almanya	19,89	18,46	18,32
5	Vietnam	12,82	14,07	18,30
6	Hindistan	13,74	12,89	15,70
7	Türkiye	13,51	13,86	14,97
8	İspanya	8,85	9,27	11,06
9	Fransa	10,11	9,43	10,07
10	Hollanda	8,87	7,97	8,95
	Dünya Toplam	410,39	403,77	428,03

4.2.4 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Türkiye Genelindeki Durumu

Tekstil ve hazır giyim sektörü, 1980 yılında uygulamaya konulan ihracata yönelik kalkınma politikası ile hızla büyümeye başlamış ve bu tarihten itibaren sektöre yapılan yatırımlar artmıştır. Tekstil ve hazır giyim sektörü birlikte değerlendirildiğinde, gayri safi yurt içi hâsıla, imalat sanayi ve sanayi üretimindeki pay, ihracat, ekonomiye sağladığı net döviz girdisi, istihdam, yatırım gibi makro-ekonomik büyüklükler açısından Türkiye'nin önemli sektörlerinden biridir. Tekstil ve hazır giyim sektörü beraberce ülkemiz GSYİH'sinin %10'luk kısmını sağlamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Bugün Türk tekstil ve hazır giyim sektörü büyük oranda ihracat odaklı bir sektördür. Mevcut kapasiteler yurt içi talepten oldukça fazladır. Yaklaşık 30 milyar dolarlık üretim değerinin 20 milyar dolarlık bölümü ihraç edilmektedir. Türk hazır giyim sektörü dünyanın 6. büyük hazır giyim ihracatçısı konumundadır. AB ülkelerine tekstil ve hazır giyim ihracatında ise ülkemiz Çin'in ardından 2. sırada yer almaktadır. Bugün, hazır giyim sektörü, üretim ve istihdamdaki büyük ağırlığıyla ülkemiz ekonomisinin lokomotif sektörlerinden birisi konumundadır. Türkiye genelinde ihracata yönelik üretim yapan ve %90'ı KOBİ olan 18.500 civarında imalatçı/ihracatçı firma bulunmaktadır. Bunlardan 11.000'i hazır giyim, 7.500'ü tekstil

alanında faaliyet göstermektedir. Sektörde faaliyet gösteren firmaların sayısı ise 43.000 civarındadır. Bu firmalarda kayıtlı yaklaşık 750.000 kişi istihdam edilmektedir. Dokuma alanında Türkiye'deki toplam kurulu dokuma kapasitesinin 1.350.000 ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Örme ürünlerde ise 2.250.000 tonluk bir kapasite söz konusudur. Son yıllarda çorap sanayi, diğer tekstil alt sektörlerine nazaran daha hızlı bir gelişme göstermiş olup, çorap sanayinin kapasitesi yeni yapılan yatırımlarla 200 milyon düzinenin üstüne çıkmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Türkiye'de üretilen hazır giyim ürünlerinin büyük bir kısmını pamuklu ürünler oluşturmaktadır. Sektör üretiminin yaklaşık %65'i ihraç edilmektedir. Yine, ihraç edilen ürünlerin yaklaşık %80'ini pamuklu ürünler oluşturmaktadır. Sektörün pamuk, yün, iplik ve kumaş gibi hammadde ve ara malı ihtiyacı büyük ölçüde yurt içinden karşılanmakla birlikte, önemli miktarda ithalat da gerçekleştirilmektedir. Türkiye dünyanın 8. büyük pamuk üreticisi olmasına karşın, yerli üretim iç talebi karşılamamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Ülkemiz dünya pamuk tüketiminde 4. sırada bulunurken, organik pamuk üretiminde dünyada Hindistan ve Suriye'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Sektörün en önemli sorunları arasında finansman ve enerji maliyetlerinin yüksekliği, aşırı kapasite, kayıt dışı üretim, markalaşamama, alt sektörler arasında koordinasyon ve işbirliğinin yeterli şekilde sağlanamaması, firmaların sermaye yapılarının güçsüz olması ve yaşanan küresel kriz nedeniyle iç ve dış talepte daralma yer almaktadır. Sektörün sahip olduğu başlıca avantajlar hızlı teslimat, hedef pazarlara olan yakınlık, teknik, sosyal ve idari bilgi birikimi ve geniş ürün yelpazesi olarak sıralanabilir. Hazır giyim sektöründeki büyük firmalar son zamanlarda yurt içinde ve yurt dışında mağazalaşmaya yoğunlaşmışlardır. Türk hazır giyim sanayi esnek üretim yapısına sahip olup, değişen moda eğilimlerine uyum sağlayabilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Tekstil ve hazır giyim sektörleri verdiği dış ticaret fazlası ile ülkemizin ihracatına büyük katkı sağlamaktadır. Her üç sektör birlikte değerlendirildiğinde (*deri giyim dahil*) 2013 yılında Türkiye ihracatında %19'luk payla ilk sırada yer almaktadır (BTSB, 2013).

Tablo 49: Türkiye'nin 2013 Yılı THD Sektörleri Dış Ticareti (Milyar USD)

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
Tekstil	12,76	9,71	3,05
Hazırgiyim	14,98	2,8	12,18
Deri Ürünleri	1,31	1,57	-0,28
Toplam	29,05	14,08	14,97

Sektörlerde kayıt dışı çalışanlar ve ilişkili olduğu alt sektörler birlikte değerlendirildiğinde 2-2,5 milyon civarında kişinin çalıştığı tahmin edilmektedir (BTSB, 2013).

Tablo 50: Yıllar İtibariyle Tekstil, Hazır Giyim ve Deri Giyim Sektörlerinde İstihdam

	2011	2012	2013	2014*
Tekstil	392.550	430.213	441.357	441.766
Hazırgiyim	413.218	454.754	477.139	495.225
Deri Ürünleri	53.034	60.591	65.813	65.393
THD Toplam	858.802	945.558	984.309	1.002.384
İmalat Sanayi	3.135.957	3.331.768	3.476.261	3.564.602
Tüm Sektörler	11.030.939	11.939.620	12.484.113	13.351.474

*tahmini rakam.

Kaynak: TÜİK, 2015.

4.2.5 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Bingöl İli Genelindeki Durumu

Bingöl ili tekstil ve hazır giyim sektöründe çok önemli bir potansiyel arz etmektedir. Ancak bu önemli potansiyelini hali hazırda değerlendirememiş bir kent görünümündedir. İl genelinde Organize Sanayi Bölgesi (OSB) yer almasına rağmen ihracat ağırlıklı çalışan sadece 1 firma faaliyette bulunmaktadır.

Sektörün kent genelinde yaygınlaşması ve önemli bir endüstri kolu haline gelmesi için son yıllarda atılım hamleleri başlatılmıştır. Örneğin, bu gelişmelerin ışığında gerçekleştirilmesi planlanan ve fiziksel yapım aşamasında olan **Tekstilkent**, ilde bulunan firmaların desteklenmesi, daha organize bir yapı içerisinde büyümelerine olanak sağlanması ve il dışından gelecek yatırımcılar için bir cazibe oluşturma açısından önem arz etmektedir.

Tekstilkent'in, sektörde faaliyet gösteren firmaların, girişimcilerin ve il dışından gelecek yatırımcıların sahip olacakları avantajlar bakımından değerlendirildiğinde ilin nitelikli ve ihtisaslaşmış üretim kapasitesinin artması, iktisadi kalkınmaya doğrudan etki edeceği, dolayısıyla bu proje çevre iller ile beraber bölgesel kalkınmayı da destekleyeceği öngörülmektedir (FKA, 2013).

Bingöl ili genelinde hali hazırda nüve sayılabilecek seviyede faaliyet gösteren tekstil ve hazır giyim oyuncularının tamamı hazır giyim üzerine faaliyette bulunmaktadır. Bu oyunculardan sadece 2 tanesi orta büyüklükte sayılabilecek işletmeler olup, bu işletmelerden sadece biri ihracat yapmaktadır. Yani sektör ihracat açısından henüz emekleme dönemindedir. Bununla birlikte Tekstilkent'in en kısa zamanda faaliyet göstermesi ile birlikte, ihracat bağlamında önemli bir ivmenin yakalanabileceği öngörülmektedir.

Tekstilkent yatırımının tamamlanması ile Bingöl'deki mevcut sektör girişimcileri veya il dışından yatırımcılar Tekstilkent bünyesinde uygun kira bedeli karşılığında yatırım yapmış olacaktır. Firmaların bir arada olması işbirliği çalışmalarına yönelik bir ortamın oluşması, yatırım destekleri kapsamında Bingöl'ün 6.bölgede yer alması, il dışından ve Bingöl'deki yatırımcıların ile yeni yatırımlar yapması için teşvik edici niteliktedir. Çoğu tekstil yatırımı diğer yatırım teşvik bölgelerinde yer aldığı için yatırım teşvik desteklerinden istenilen düzeyde yararlanamamaktadır. Emek yoğun bir sektör olan tekstilde, yatırım teşvik kapsamındaki SGK ve gelir vergisine ilişkin indirim desteği bulunmaktadır. Personele asgari ücret ödenmesi durumunda SGK işçi ve işveren priminden muafiyet sağlanmaktadır. Personele asgari ücretin üzerinde ödeme yapılması durumunda ise, asgari ücrete denk olan SGK işçi ve işveren primi kadar indirim sağlanmaktadır. Bu destek kalemleri, tekstil yatırımcıları için 6. bölgede yatırım yapmaları için teşvik edici niteliktedir. 6. Bölgede yer alan Bingöl, tekstil yatırımcıları için avantajlı şehirlerden biridir. Bingöl Tekstilkent'in kurulması ve yer tahsisi için yatırımcıların başvurularının kabulünün başlaması ile birlikte Bingöl ilinin sektör yatırımcıları için daha cazip bir şehir haline geleceği beklenmektedir (FKA, 2013)

Tekstilkent yatırımının tamamlanması ile sektörde sürdürülebilir bir altyapının oluşturulması ve gelişen tekstil sektörü ile ildeki istihdam oranını (*özellikle kadın istihdamı*) artırmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, Tekstilkent yatırımcıların daha yüksek verim ile üretim yapabilmesine yönelik olarak ihtiyaçları karşılayabilir nitelikte olacağı hedeflenmektedir.

Bingöl’de mevcut tekstil üreticilerinin yüksek kapasiteli ve verimli üretim yapabilmeleri için yeterli arazinin bulunmaması önemli sorunlardan biridir. Boş arazilerin büyük bölümünün orman ve mera vasfında olması arazi tahsisi ve yeni bina inşaatlarını engellemektedir. Bu nedenle konut ve işyeri kiralari yüksektir. Tekstilkent ile Bingöl’de sektöre yönelik oyuncuların bir arada yer aldığı yaklaşık 10.000 m²’lik alana sahip bir yapı oluşturulacaktır (bu yapıda firmalar ortak depo, teşhir ve yükleme alanı gibi mekânlara sahip olacağı öngörülmektedir) (FKA, 2013).

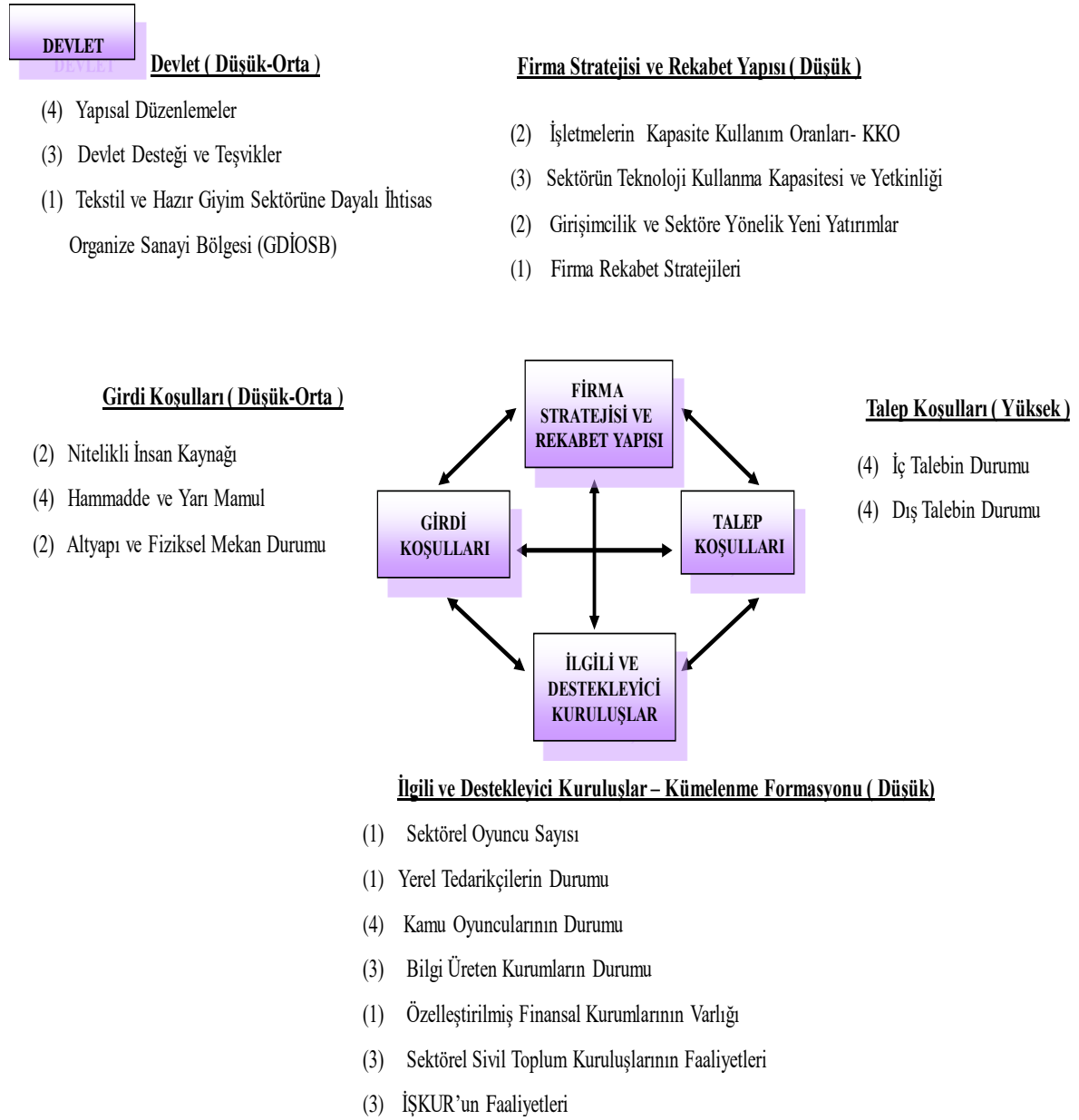
Tekstil sektörü işletme sermayesi ihtiyacı yüksek olan emek yoğun bir sektör olduğu için bina yatırımları yatırımcıları sermaye açısından sıkıntıya sokmaktadır. Bingöl Tekstilkent’te ise üretim tesislerinin inşasının Fırat Kalkınma Ajansı desteğiyle proje kapsamında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu çerçevede Tekstilkent yer avantajı dışında bina avantajı sunmaktadır. Tekstilkent’te yer almak isteyip, Tekstilkent yönetimi ile anlaşma sağlayan Bingöl’deki veya farklı illerden gelen yatırımcılar belirli büyüklükteki alanlarda kiracı konumunda olacaktır. Böylece, bir yandan tekstil üreticilerinin yer sorununa çözüm sağlanırken, diğer yandan kıt olan yatırım sermayelerinin arsa ve bina yerine modern makine teçhizat alımları ve nitelikli eleman yetiştirmesi için kullanmalarına imkân sağlanmış olacaktır (FKA, 2013).

Özetlemek gerekirse, Bingöl Tekstilkent’in kuruluşu ile Bingöl’de tekstil sektöründe işletmelerin üretim kapasitelerini geliştirmeleri ve verimliliklerini arttırmaları sağlanacaktır. Aynı zamanda, Bingöl’e tekstil alanında dışarıdan yatırım yapmak isteyenler için daha elverişli koşullar sağlanmış olacaktır.

4.2.6 Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi

Yapılan araştırmalar ve analizler neticesinde Bingöl ili tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi **Düşük- Orta** olarak tespit edilmiştir.

Sekil 18: Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük- Orta)

4.2.6.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Girdi Koşullarının Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük-Orta)

Nitelikli insan kaynağı, hammadde ve yarı mamul durumu ve altyapı ve fiziksel mekân durumu gibi alt değişkenlerden oluşan Girdi Koşullarının ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük-orta** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Nitelikli İnsan Kaynağı (2)**

Bingöl ilinde sektörün en önemli sorunlarından biri nitelikli eleman sorunudur. Özellikle atölyelerde çalışacak formen ve ustaların bulunmasında sorunlar yaşanmaktadır. Sektöre eleman yetiştiren bilgi kurumları ile sektör arasında sağlam bir köprü de kurulamadığı için işletmelerin nitelikli insan gücü bulmada sorunlar ile karşılaştığı görülmektedir. Hâlihazırda İŞKUR'un yapmış olduğu gayretler çerçevesinde yapılan programlarla nitelikli eleman sorununun bertaraf edilmesi hedeflenmektedir.

- **Hammadde ve Yarı Mamul (3)**

Bingöl ili tekstil ve hazır giyim oyuncularının neredeyse tamamı hazır giyim işletmelerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda, hazır giyim için gerekli olan hammaddelerin ve/ veya yardımcı ürünlerin tamamı kent dışından gelmektedir. Hazır giyim de kullanılan hammadde ve yarı ürün haline gelmiş mamullerin neredeyse tamamı yurt içinde üretilmektedir. Bu bağlamda sektör bu konuda sadece lojistik maliyeti ile karşı karşıya kalmaktadır.

- **Altyapı ve Fiziksel Mekân Durumu (2)**

Hazır giyim sektörü geniş fiziksel mekân gerektiren bir üretim kolu olup, doğrudan insan emeğine bağlı olduğundan geniş alanlara ihtiyacı vardır. Bingöl ili düzeyinde faaliyet gösteren hazır giyim işletmelerinin yoğun olarak faaliyette buldukları bir bölge mevcut değildir. Bu bağlamda sektöre yönelik özelleştirilmiş bir alt yapı bulunmamaktadır. Ancak inşası devam eden Tekstilkent'in sektörün bu sorununa önemli bir avantaj sağlayacağı beklenmektedir. Ayrıca bu fiziksel mekânın ileride geliştirilmesi planlanan tekstil ve hazır giyime dayalı ihtisas organize sanayi bölgesinin (HGDOSB) pilot bir çalışması da olacağı öngörülmektedir.

4.2.6.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Talep Koşullarının Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Orta)

İç talebin durumu ve dış talebin durumu gibi alt değişkenlerden oluşan Talep Koşullarının ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **orta** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

• İç Talebin Durumu (4)

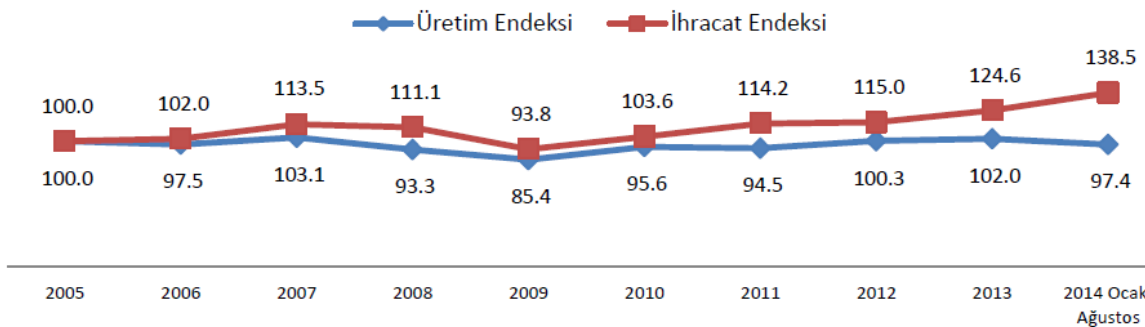
Bingöl ili tıpkı gıda işleme sektöründe olduğu gibi iç talep açısından avantajlı bir konumdadır. Çünkü yaklaşık 80 milyonluk genç nüfusu ile Türkiye Avrupa ülkeleri arasında en kalabalık ülkelerden birisi olup büyük bir pazar ortamı sağlamaktadır. Bu bağlamda tekstil ve hazır giyim sektörünün potansiyel müşterileri hali hazırda mevcut olup önemli bir talep kitlesini oluşturmaktadır.

• Dış Talebin Durumu (4)

Bingöl ili tekstil ve hazır giyim sektörü dış talep açısından yüksek avantajlı konumda bulunmaktadır. Çünkü sektörün genel dış ticaret hacmi (ihracatı) her yıl artmaktadır. Bu durum Bingöl üreticilerine de yansımaktadır.

Kaldı ki dünya hazır giyim üretimi ve tüketimi tekstil sektörü üretiminin çok üstünde artmaktadır. Bu durum, tüketicilerin gelir düzeyinin genel ekonomik gelişmeler çerçevesinde belirlediği gelir artışının bir yansıması olarak görülmektedir. Nitekim ülke gruplarına göre tekstil ve hazır giyim tüketimi incelendiğinde ise; kotaların kaldırılması sonucu Çin'in 9 milyon ton tüketime, ABD'nin 9,6 milyon, Japonya'nın 3,4 milyon ve Avrupa Birliği'nin ise 8,3 milyon tonluk tüketim düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir.

Grafik 15: Hazır Giyim Üretim ve İhracat Endeksi

4.2.6.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Kümelenme Formasyonunun Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük)

Sektörel oyuncuların sayısı, yerel tedarikçilerin durumu, kamu oyuncularının rolü, bilgi üreten kurumların durumu, özelleştirilmiş finans kurumlarının varlığı, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ve İŞKUR'un faaliyetleri gibi alt değişkenlerden oluşan Kümelenme Formasyonunun ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Sektörel Oyuncuların Sayısı (1)**

Bingöl genelinde faaliyet gösteren oyuncu sayısı ölçek ekonomisini oluşturmaktan çok uzak olup, sayıca azdır. Rakip illerin, rakip bölgelerin ve rakip ülkelerin bir bölgede (*sektörel kümelenmede*) faaliyet gösteren oyuncu sayısına kıyasla nüve kabul edeceğimiz düzeydedir.

- **Yerel Tedarikçilerin Durumu (1)**

Sektördeki tedarikçi firmalara bakıldığı zaman genel olarak sektörü küresel alana taşıyacak yerel düzeyde tedarikçilerin olmadığı görülmektedir. Yani yarı mamul üreten oyuncu faaliyet göstermemektedir Bu durum sektörde üretimin sorunsuz işleminde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

- **Kamu Oyuncuların Rolü (4)**

Özellikle üretim sisteminin güvenilir ve kesiksiz bir şekilde çalışması için yerel düzeyde sektör geliştikçe değer zincirinin önemli bir parçası olan bu yapıların oluşması gerekmektedir. Sektörün yine kamu kurumları ile güçlü bir işbirliği içinde olmadıkları görülmektedir. Özellikle teşvik ve benzeri düzenlemelerin, sektörün gelişimine yönelik olarak etkin bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca kamu oyuncularının sektörün gelişimini (diğer sektörlerde olduğu gibi) yani üretimin yapılmasını, istihdamın artırılmasını istedikleri müşahede edilmektedir.

- **Bilgi Üreten Kurumların Durumu (3)**

Bingöl Üniversitesi yakın geçmişi olan ve yeni yapılanmaya çalışan bir üniversitedir. Üniversite gelen aşırı öğrenim talebi nedeni ile büyük oranda eğitim faaliyeti yürütmektedir.

Bu bağlamda sektörün de henüz emekleme aşamasında olduğu dönemde; sektör ile iletişim ve işbirliği noktasında yaşanacak gelişmeye bağlı işbirliği projeleri henüz başlatılmamıştır. Ayrıca üniversitenin kent bünyesinde faaliyet göstermesi, sektör oyuncularını tarafından kent ve sektörün gelişimi açısından büyük bir şans olarak görülmektedir.

- **Özelleştirilmiş Finans Kurumlarının Varlığı (1)**

Sektördeki işletmelerin en önemli hedeflerinden biri büyümek ve teknolojilerini günün koşullar çerçevesinde renovasyonunu yapmaktır. Bu nedenle uygun finansal enstürmanların olması sektörün rekabetçiliği açısından önem taşımaktadır. Ancak sektöre yönelik özelleştirilmiş bir finansal kurum faaliyette bulunmamaktadır. Kaldı ki, normal yatırım kredileri dışında bankaların tekstil ve hazır giyim sektörü için geliştirmiş olduğu herhangi bir B2B finansman kaynağının olmadığı görülmüştür.

Diğer bir problem ise finansmana erişim noktasında yaşanmaktadır. Bankaların risk oranının düşük olmasına rağmen çoğunlukla önyargılarla açıklanabilecek sebeplerden dolayı kredi verme konusunda gönülsüzdür.

- **Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri (3)**

Bingöl ilinde sektörlere yönelik faaliyette bulunan en önemli örgüt Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası (BİNTSO)'dır. Uzun döneme yayılı olarak faaliyet gösteren BİNTSO, diğer sektörlerde olduğu gibi tekstil ve hazır giyim sektörünün gelişimine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. BİNTSO ayrıca hazır giyim sektörüne dayalı ihtisas organize sanayi bölgesi hazırlıkları yapmaktadır.

- **İŞKUR'un Faaliyetleri (3)**

Bingöl hazır giyim oyuncularının en büyük sorunu nitelikli personel bulamamalarıdır. İŞKUR ile yapılan işbirliği programları ile sektör odaklı eğitimler düzenlenmiş kalifiye personel açığı giderilmeye çalışılmıştır. 2010 yılından sonra açılan firmalarla birlikte eğitim faaliyetlerinin önemi daha da artmıştır. İŞKUR ile ortaklaşa çalışmış firmalar halen edindiği personeli çalıştırmaya devam etmektedir. Programın özünde firma aldığı personele İŞKUR desteği ile eğitim hizmeti sunmakta ve altı ay sonunda bu iş görene SGK kayıtlı ve istihdam edilmiş bir statü kazandırmaktadır.

4.2.6.4 Firma Stratejileri ve Rekabet Yapısı Durumunun Uluslararası Rekabetçilik Düzeyi (Düşük)

İşletmelerin sermaye durumları, kapasite kullanım oranları, sektörün teknoloji kullanma kapasitesi ve yetkinliği, girişimcilik ve sektöre yönelik yeni yatırımlar ve firma rekabet stratejileri gibi alt değişkenlerden oluşan Firma Stratejileri ve Rekabet Yapısı ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Kapasite Kullanım Oranları- KKO (2)**

Bingöl ilinde faaliyet gösteren tekstil ve hazır giyim üreticilerinin kapasite kullanım oranları düşük- orta düzeydedir. Ayrıca oyuncuların üretmiş olduğu ürünlerin hacimleri çok yüksek olmadığından dolayı verimlilik (*birim üretim başına verimlilikleri*) düşmekte maliyetler artmaktadır.

- **Sektörün Teknoloji Kullanma Kapasitesi ve Yetkinliği (3)**

Bingöl hazır giyim sektörünün kullanmış olduğu teknoloji kullanma kapasitesi ve yetkinliği, ulusal düzeyde olduğu gibi yüksektir. Bu bağlamda üretilen ürünlerin ürün kalitesi ve üretim teknolojisi çağdaş dünya standartlarındadır. Ancak firmaların Ar-Ge eksikliği mevcuttur; teknoloji geliştirme ve Ar-Ge eksikliğini giderecek uluslararası ve ulusal Ar-Ge fonlarından yeterince yararlanılamamaktadır.

- **Sektörün Girişimcilik Ruhu ve Sektöre Yönelik Yatırımlar (2)**

Sektörde görülen girişimcilik ruhu ve yeni yatırımların kente yatırım (özellikle Tekstilkent'e) yapmak için gayret içinde olmaları sektörün gelişimi açısından umut verici bir durum arz etmektedir. Ayrıca bölgeye (sektör için) yatırım yapmayı arzu eden yerel ve ulusal birçok oyuncunun (girişimcinin) hazırlık yaptığı öngörülmektedir.

- **Firma Rekabet Stratejileri (1)**

Bingöl ilinde faaliyet gösteren tekstil ve hazır giyim sektörü oyuncularının büyük oranda maliyet temelli stratejileri benimsedikleri (*tercih ettikleri*) ön plana çıkmaktadır. Buna mukabil çok az işletme farklılaştırma stratejisini uygulamaya çalışmaktadır.

4.1.6.5 Devlet (Düşük-Orta)

Yapısal düzenlemeler, devlet desteği ve teşvikler, haksız rekabetin regülasyonu ve denetim ve tekstil ve hazır giyime dayalı ihtisas organize sanayi bölgesi (GDİOSB) gibi alt değişkenlerden oluşan Devlet değişkeninin ulusal ve uluslararası rekabetçilik gücünün **düşük-orta** düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

- **Yapısal Düzenlemeler (4)**

Tıpkı gıda işleme sektöründe olduğu gibi, tekstil ve hazır giyim sektörünün kurumsal kapasitesinin artırılması için sürekli düzenlemeler yapan ve gayret sarf eden devlet; şu an mevcut yapısal düzenlemeler ile de sektöre yatırım yapma konusunda ciddi teşvikler sağlamaktadır. Ancak bu desteklerden etkilenip yatırım yapma çabası içerisinde olan çok fazla yatırımcı (girişimci) yoktur.

- **Devlet Desteği ve Teşvikler (3)**

Devlet genel olarak bölge ekonomisine doğrudan ve doğrudan olmayan önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle teşvik yasası, girdi koşulları açısından herhangi bir avantaj sağlamasa da kurumlar vergisi açısından işletmelere büyük avantaj sunmaktadır. Bunun yanında İŞKUR, KOSGEB ve Kalkınma Ajansı gibi kurumlar ile de projeleri doğrudan desteklemektedir.

- **Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi Çalışmaları (GDİOSB) (1)**

Bingöl ili düzeyinde faaliyet gösteren tekstil ve hazır giyim sektörüne yönelik bir ihtisas organize sanayi bölgesi (GDİOSB) faaliyette bulunmamaktadır. Ancak günümüzde ihracat yapan birçok rakip ülkenin benzer fiziksel yapılanmaya dayalı kümelenmeler ile üretim yaptıkları ve küresel piyasalarda rekabet ettikleri görülmektedir. GDİOSB'lerin sektörel rekabetin artırılması ve sürdürülebilir hale getirilmesinde birçok faydasının mevcut olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, sektöre gelişmiş ve modern bir alt yapı sağlama (*fiziksel mekân, lojistik, ulaşım, iletişim vs.*), ulusal ve uluslararası yatırımcıyı celbetme, oyuncular arasında işbirliği ve güven

ortamı sağlama, yeni teknolojilere ve moda uyum sağlayabilme, uluslararası şartnamelere uyum ve çevre dostu üretim konusunda daha duyarlı ve çabuk adapte olabilme, hammadde ve yardımcı malzemeye kolay erişim (*yüksek girdi maliyetlerini asgari düzeye indirgeyebilme*), küçük ölçekli işlere (*siparişlere*) yatkınlık ve esneklik, zengin işgücü potansiyelini bünyesinde toplayabilme ve barındırabilme, kendi içinde finansal sistemin oluşturulması, küresel entegrasyona ve küresel ağ-yapılara katılım becerisi, marka oluşturulması, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, hukuksal altyapı eksikliği ve fikri mülkiyet haklarının korunmasındaki hukuki boşlukların doldurulması, üniversite-sanayi işbirliğini geliştirerek teknoloji geliştirme ve Ar-Ge becerilerinin artırılması ve yaygınlaştırılması, kalite kontrol, süreç otomasyonu ve sanal üretim teknolojilerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi ve yaygınlaştırılması, ortak stratejiler üretme ve küresel rakipler ile yarışabilme kabiliyetinin geliştirilmesi gibi birçok faydalarının olduğu görülmektedir.

Rakip analizleri çerçevesinde ortaya çıkan bilgilere göre böyle bir yapının oluşturulması gerek Bingöl gerekse ulusal ekonomi açısından büyük kazanımlar sağlayacaktır. Kaldı ki GDİOSB'nin küçük bir numunesi niteliğinde yapımı devam eden Bingöl Tekstil Kent projesi Bingöl için ekonomik katkısı büyük, kendi kendini ödeyebilen bir kamu yatırımı olarak görülmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilecek bir yatırım ile sadece üretim alanında değil satış ve sergi alanında da bünyesindeki firmalara kolaylıklar sağlayan bir kümelenme yapısı ortaya çıkacağı beklenmektedir.

5. BİNGÖL İLİ SANAYİ SEKTÖRLERİNİN GELİŞİM STRATEJİLERİ

Ekonomik gelişim ve büyümenin yanı sıra kalkınmanın sağlanması açısından önemli endüstrilerin başında **sanayi sektörü** gelmektedir. Özellikle teknoloji yoğun imalat sanayi sektörleri, katma değer yaratılması ve refah seviyesinin artırılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Nitekim gelişmiş olarak nitelendirilen ekonomiler incelendiğinde, imalat sanayinin çok gelişmiş olduğu ve yüksek teknolojinin de bunu desteklediği müşahade edilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle sanayi sektörü, bilim ve teknoloji ile iç içe ve ayrılmaz unsurların başında gelmektedir. Bu üç boyut, birbirleri ile doğrudan ve zincirleme ilişkili olup, bilimdeki ilerlemeler ve gelişmeler teknolojiyi, teknolojik ilerlemeler ve gelişmeler de sanayi sektörünü geliştirmektedir. Aynı zamanda sanayinin gelişmesi de bilimin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Sınırlı kaynakların **her alana aynı ölçüde** dağıtılmasıyla gelişmişlik farklılıklarının azaltılması sağlanamaz. Söz konusu durum aynı şekilde Bingöl ili için de geçerlidir. **Bu nedenle, öncelikle kalkınma planlarıyla birlikte bir ilke olarak kabul edilen dengeli kalkınma modelinden vazgeçilmeli; dengesiz kalkınma modeli seçilip, kalkınma kutupları ve sürükleyici birimler oluşturulmalıdır.** Bu bağlamda kalkınma, gerek Doğu Anadolu Bölgesi'nde, gerekse Bingöl ilinde önsel ve gerisel bağıklık katsayıları yüksek sektörler seçilerek sağlanmaya çalışılmalıdır. Bunun için yörenin **çekirdek yeteneklerine** (*core competence*) uygun, kaynak, potansiyel ve imkânlarına göre karşılaştırmalı üstünlükleri olan sektörler üzerinde ağırlıkla durulmalı, yatırımlar ve devlet teşvikleri söz konusu sektörlerde hasredilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, Bölge'de ve Bingöl'de yatırım yapılacak sektörün (*sürükleyici birim*) önsel ve gerisel bağlantı katsayılarının (*itiş gücü*) yüksek olması gerekmektedir. Bu sayede, itiş gücü yüksek olan bir sektörde yatırım yapılması sonucu; yatırım yapılan sektörde kullanılan ara malını üreten başka bir sektörde gelişme olur, ürünü nihai kullanım bakımından yatırım yaptığımız sektör ürünüyle tamamlayıcı mal olan sektörlerde de gelişme meydana gelir. Bununla birlikte, ürünü; yatırım yaptığımız sektörün gelişmesiyle geliri artanlar tarafından tüketilen malları üreten sektörlerde de satışlar, üretim ve karlar artmaya başlar. Sonuçta Bingöl'ün kalkınmasında da, dengesiz kalkınma modeli perspektifinde kalkınma kutupları (*sürükleyici sektörler*) oluşturulmalıdır (Erkan vd., 2012; Yüksel ve Eraslan, 2015).

Bingöl ili ekonomisinde sanayi sektörü; hammaddeyi yerinde işlemek, ihtiyaçları temin etmek ve istihdama olan katkılarından dolayı önemli bir işlev görmesine rağmen, yerel ve uluslararası rakiplerine göre henüz emekleme aşamasındadır. Nitekim il düzeyinde ilk önemli sanayileşme hareketleri daha yeni yeni başlamaktadır denilebilir. Bu bağlamda geliştirilen organize sanayi bölgesinin *birkaç yıldan bu yana* faaliyet göstermesi bunun temel işaretidir.

Fotoğraf 27: İl Organize Sanayi Bölgesi Görünümü

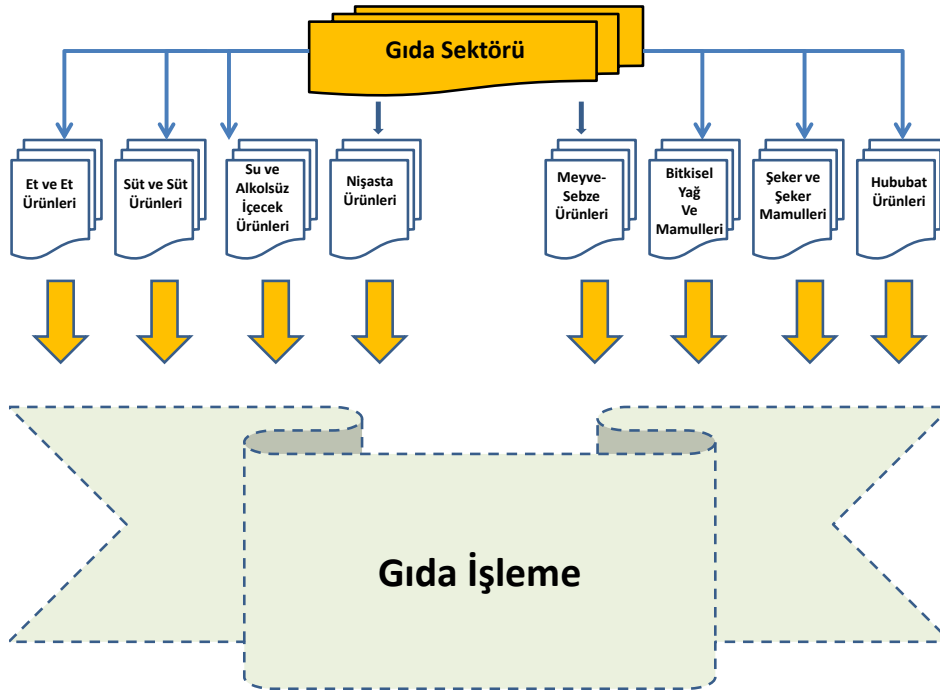

Bingöl ili sanayi sektöründe faaliyet gösteren tüm firmaların genel yapısı incelendiğinde iki ana sektörün gelişme potansiyeli açısından ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sektörlerden biri, zaten geleneksel olarak çekirdek yeteneklerin de uygun olduğu tarıma dayalı **gıda işleme sektörü**; diğeri ise bölgenin istihdam yapısına uygun olan ve son yıllarda doğu illerinde geliştirilmesi ulusal kalkınma planları ile geliştirilmesi öngörülen **tekstil ve hazır giyim** sektörüdür. Her iki sektörün seçilmesinde, küresel gelişime eğilimlerinin ve küresel pazarlarda güçlü konumlarının yanı sıra; (1) rekabetçilik gücü, (2) istihdam yapısı niteliğinin iyileştirilmesi ve daha da geliştirilmesi, (3) yerel genç istihdamına katkısı, (4) yerel kadın istihdamına katkısı, (5) yerel toplam istihdama katkısı, (6) katma değeri, (7) kentin çekirdek yeteneklerine uyumu, (8) çevrenin korunması, (9) bölgenin fiziksel taşıma kapasitesi, (10) hâlihazırda üretilen sektörel mal ve hizmetin katma değerinin artırılarak sektörel gelirlerde ve kârlarda zıplama sağlanması, (11) kapasite kullanım oranlarının artırılması ve işletme faaliyetlerinin kapasite doluluk oranlarının 12 aya yaygınlaştırılması, (12) rekabetçiliğe bağlı elde edilen ihracat gelirleri ile kalkınmanın sağlanması ve (13) il genelinde hâlihazırda var olan GSMH'nin en az 4 katına çıkarılması gibi değişkenler de göz önüne alınarak öncelikli sektör seçimlerine gidilmiştir.

5.1 Bingöl İli Gıda İşleme Sektörüne Yönelik Gelişim Stratejisi

Toplumunu oluşturan bireylerin büyüme, fizyolojik, ve zihinsel gelişimlerini sağlama ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için beslenmeye gereksinimleri vardır. Beslenme toplum sağlığının korunmasında, ülke ekonomisinde ve kalkınmada temel işlevlerden birisidir. Beslenme işlevini sağlayan maddeler *besin elementleri*, besin elementlerini içeren, işlenmiş ve doğal haldeki hayvansal, bitkisel ve sentetik kökenli yenilebilir ve içilebilir karakterli maddeler de **gıda** olarak tanımlanmaktadır (Halaç, 2002). **Gıda sektörü**; büyük oranda tarım ürünlerini hammadde olarak alıp, endüstri üretimi sürecinde yardımcı veya katkı maddeleri ile işleyerek daha dayanıklı, farklı veya benzer özelliklere sahip katma değeri yüksek yeni ürünlerin üretilmesini temin eden endüstridir. Bu bağlamda, insanların beslenmesi ile doğrudan bağlantılı olarak, tarım ürünlerinin tüketime hazır hale getirilmesi süreci, gıda endüstrisinin faaliyet alanını oluşturmaktadır. Gıda sektörünün birçok alt dalı bulunmakla birlikte genel olarak endüstri 8 farklı kategoriye ayırmaktadır. Gıda sektörüne bağlı olarak gelişen sektör ise **gıda işleme sektörü** olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 19: Gıda İşleme Sektörünün Genel Sınıflaması

Gıda sektörün değer zinciri oyuncuları çok geniş bir paydaş yelpazesine sahiptir. Gıda sektörü ve buna bağlı olarak geliştirilen gıda işleme ve sektörünün ana görevi tarımsal ham maddeyi işleyerek yüksek kalitede, sağlıklı gıda ve içecek ürünleri haline getirmektir.

Üretimden başlayarak tüketicide sona eren süreçte ise, sağlıklı hammadde temininden enerji kullanımına, kaynak kullanımından atık idaresine, ambalajlamadan dağıtım kanallarına kadar birçok unsur değer zincirinde yer almaktadır.

Oldukça geniş bir alana hitap eden ve farklı alt sektörlerin desteklediği gıda ürünleri ile ilgili üretim süreçlerinin ve teknolojinin geçmişi, insanoğlunun ilk kentleşmeye başladığı dönemlere kadar gitmektedir. İlk toplumlarda tahılın işlenmesi, tohumlu bitkilerden yağ elde edilmesi gibi süreçlerden başlayan üretim teknolojisi; yüzyıllar boyunca bu süreçlerde yaşanan gelişmelerle (*özellikle makine ve kimya teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak*) ileri teknolojileri kullanan bir endüstri haline gelmiştir (DAKA, 2014).

Nitekim günümüzde gıda endüstrisi, çok sayıda alternatif teknolojinin birlikte uygulandığı bir sektördür ve bunlar sektörün değişik dallarında önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin gıda muhafazası için öteden beri uygulanan başlıca yöntemler; kurutma, soğutma, dondurma, pastörizasyon, sterilizasyon, ışınlama ve kimyasal katılmasıdır. Bu alanda hızlı bir değişim yaşanmakta ve bunların yerini ters ozmoz, ekstrüzyon, süper kritik ekstraksiyon, ultrafiltrasyon, selektif hidrojenasyon, interesterifikasyon ve elektroplazmoliz gibi yeni teknolojiler almaktadır¹⁰.

Ulaşım, perakendecilik, gıda marketçiliği gibi birçok sektörün gelişmesine katkıda bulunan gıda sektörü, *aynı zamanda*, **gıda paketlenme ve ambalajlama** sektörünün de gelişmesini ve çok büyük bir sektör olmasını tetiklemiştir. Gıda sektörü paydaşlarının her geçen gün artan ve değişik talepleri (*örneğin; kontrol edilebilen bir kaliteye sahip ve olabildiğince uzun raf ömrü olan iyi korunmuş, taze, lezzetli ve kullanıma uygun gıda ürünleri vs.*), tüketicilerin yaşam tarzı değişimleri paketlenme ve ambalaj endüstrisini de değişim ve gelişime zorlamıştır. Diğer bir ifade ile değişim, sektörü daha inovatif olmaya, aktif ve akıllı ambalaj teknolojilerinin kullanımını ve iyileştirilmiş paketlenme kavramlarını gündeme getirmiştir.

¹⁰ Teknoloji ile birlikte aynı zamanda emek yoğun bir sistem gerektiren gıda sektörü, tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, sanayiye hammadde temini, istihdama katkısı ve halkın dengeli beslenmesi ile doğrudan ilişkili olup, dünyadaki tüm ülkelerde sosyo-ekonomik açıdan stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca, tarımsal üretimin bir kısmı doğrudan yani taze olarak tüketilirken, bir kısmı da gıda sanayinde hammadde olarak işlenmekte ve değişik gıdalara dönüştürülmektedir. Tarımsal üretimin gıdaya işlenen oranı üründen ürüne farklıdır. Bu oran buğdayda, yağlı tohumda, şeker pancarında daha yüksek, et, süt, sebze ve meyvede daha düşük olarak görülmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren en hızlı gelişen sektörlerden biri olan gıda sektörü; ilerleyen dönemde devlet, gıda sektöründe büyük ölçekli işletmeler kurmuş ve bunlara yoğun olarak yatırım yapmıştır. Bu işletmeler (*Kamu İktisadî Teşebbüsü- KİT*); şeker, çay, tütün, alkollü içecekler, et ve süt ürünleri üretimi alanlarında faaliyet göstermişlerdir. Söz konusu dönemde artan kamu yatırımlarına ve büyük devlet işletmelerinin varlığına karşın, gıda sektöründe küçük ölçekli ve bağımsız üretici birimleri de varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte 1980'lerden başlayarak tarımsal üretim ve gıda sanayiinde uluslararası sermayenin rolü önemli ölçüde artmış ve yabancı şirketler ile yabancı ortaklı yerli şirketlerin sayısında yükselme görülmüştür (*örneğin bu tarihten itibaren yabancı sermayeli kuruluş sayısı tarımda 32'den 65'e, gıda işleme sektöründe 38'den 139'a, yemek müteahhitliği sektöründe 8'den 198'e çıkmıştır*). Aynı zamanda, Türkiye'nin önde gelen yerli sermaye grupları, çok uluslu şirketlerle ortaklık kurarak; et, süt ve sütlü ürünler üretimi, gıda paketlenmesi, sebze ve meyve işlenmesi ve dondurulması, çay üretimi, tam ve hazır gıda üretimi, gıda pazarlaması ve perakendeciliği gibi alanlarda etkinlik göstermeye başlamışlardır (DAKA, 2014).

Elverişli coğrafi koşulları ve iklimi ile Türkiye, gıda ve tarım alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumundadır. Türkiye'de giderek büyüyen **gıda ve tarım sektörü**, ülkedeki toplam gayrisafi katma değer (GSKD) %9'unu oluştururken, ülkedeki toplam iş gücünün %25'ine istihdam sağlamaktadır (TYDTA, 2014).

Tarıma dayalı bir endüstri kolu olarak gıda ürünleri sanayi, ihracat açısından da önemli bir sektör olup, imalat sanayinin dış ticaret dengesi artı değer veren alt sektörlerinden birisidir. Bu bağlamda sektör, *aynı zamanda*, Türkiye ekonomisi açısından imalat sanayinin en önemli alt sektörlerinden birisidir. Son yıllarda yakalamış olduğu ivme ile önemli bir başarı grafiği sergileyen sektör; gayrisafi milli hâsıla içerisinde 300 milyar liraya yaklaşan payı, **40 bine** yaklaşan işletmesi ve **400 bini aşan çalışanıyla** ülkenin en dinamik endüstrilerinden birisi haline gelmiştir. 2010 yılı itibariyle işyeri ile işyeri sayısı açısından imalat sanayi genelinin %11.7'ine sahip olup, imalat sanayi toplam istihdamının da %13'ü sektöre aittir.

Türkiye ekonomisi içinde imalat sanayinin toplam katma değeri 2010 yılı itibariyle 99,229 milyon TL olup, bu değer %11.7'si gıda ürünleri sanayi tarafından gerçekleştirilmiştir. Gıda ürünleri imalatı, Türkiye'de katma değer açısından imalat sanayinin önemli alt sektörlerinden biri olup, katma değer büyüklüğü açısından imalat sanayi içinde ikinci sırada yer almaktadır (Türkiye Kalkınma Bankası, 2013).

Özetlemek gerekirse, Türkiye ekonomisinde tarım ve gıda sektörü nüfus ve istihdam, beslenme, sanayiye ham madde temini, milli gelir, sanayi ürünlerinin tüketicisi olmak yönlerinden önemli bir yere sahiptir. Üretim faaliyetlerinden azami yararı sağlamak için tarım ve gıda sektörlerinde yapılan çalışmaların bilim ve teknolojinin gösterdiği şekilde yürütülmesi zorunludur. Türkiye açısından tarım ve gıda sektörlerinden elde edilecek gelir artışı toplum refahı, zenginliği ve yaşam kalitesini arttırmada önemli bir potansiyele sahiptir (TÜBİTAK, 2003).

Kaynak kullanımının, bugün olduğu kadar geleceğin ihtiyaçları ile de tutarlı bir duruma getirilmesi için bir değişim süreci olarak ifade edilen sürdürülebilir kalkınma; tarımsal faaliyetler ve çevre çalışmaları ile çok yakından ilgilidir. Bazı yeni dönem fütüristleri; birinci dalgaya tarımı, ikinci dalgaya sanayiye ve üçüncü dalgaya da bilgiyi koyarak, tarihin içindeki gelişme seyrini izah etmektedirler. Oysa geride bıraktığımız son yüzyılda, tarımsal üretimin bazı kısımlarında 3 ile 28 kat arasında değişen verim artışları elde edilmesinin temelinde; bilginin edinilmesi, üretilmesi ve muhafazasında sağlanan yeni boyutlar ve bilginin üretime her geçen dönem daha çok sokulması gerçeği vardır. Bunun yanında tarım, iki binli yılların en stratejik sektörü olacaktır. Çünkü üçüncü milenyumda gıda ve suya ulaşmak ülkeler için daha sıkıntılı olacak ve bu dönemin mücadeleleri, söz konusu iki stratejik maddeye ulaşma kurgusu ile cereyan edecektir. Bu nedenle Tarım ve Gıda alanında 2023 için kurgulanacak vizyon büyük önem taşımaktadır (TÜBİTAK, 2003).

Türkiye, tarım ve buna bağlı olarak gıda sektörü için belirlenen hedefler çerçevesinde, 2023 yılına kadar:

- ✓ Tarımsal üretimde en büyük beş ülkeden biri haline gelmeyi
- ✓ Tarımsal gayrisafi yurt içi hasılayı 150 milyar ABD dolarına çıkarmayı
- ✓ Tarım ürünü ihracatını 40 milyar ABD dolarına yükseltmeyi

hedeflemektedir.

Tarım ve gıda işleme sektörü, gerek dünya ticaretinde gerekse ülkemiz ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sektör, aynı şekilde Bingöl ili için de hayati öneme sahip endüstrilerin başında gelmektedir. Nitekim, ekonomisinin büyük bir kısmı tarım ve tarımsal üretime dayanan ilin ve **Organize Sanayi Bölgesinde** faaliyet gösteren bir çok firmanın gıda sektörü kapsamında faaliyet gösterdiği öne çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile Bingöl ilinin

çekirdek yetenekleri gıda sektörüne dayelik yapmakta ve çok önemli rekabet avantajı sağlamaktadır.

Tablo 51: Bingöl İli Gıda İşleme Sektörü Panoraması

KONU	SAYI	KONU	SAYI
Süt ve Süt Ürünleri	3	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	47
Et ve Et Ürünleri	4	Makarna ve İrmik Üretimi	-
Su Ürünleri İşleme	-	Yumurta Paketleme	1
Meyve-Sebze işleme- paketleme	1	Dondurulmuş Gıda	-
Hububat ve Bakliyat Üretimi	1	Hazır Yemek, Tabldot Yemek	14
Katı ve Sıvı Bitkisel Yağ	-	Hazır çorba ve bulyon, puding, toz karışımlar, mayonez, sos vb	-
Şeker Üretimi (paketleme hariç)	2	Kuruyemiş ve Çerezler	3
Zeytinyağı	-	Baharat İşleme	-
Konserve ve Salça	-	Alkolsüz İçecekler	1
Fermente ve salamura ürün üretimi	-	Alkollü İçecekler	-
Pastacılık Ürünleri Üretimi	28	Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	17
Nişasta ve Nişasta mamulleri	-	Gıda Katkı ve Aroma Maddeleri	-
Bisküvi, Çikolata, Kakaolu ve Benzeri Ürünler	-	Gıda ile Temas Eden Maddeler	-
Un üretimi	3	Yem	22
Unlu mamuller üretimi	45	Diğer	11

Kaynak: İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2013.

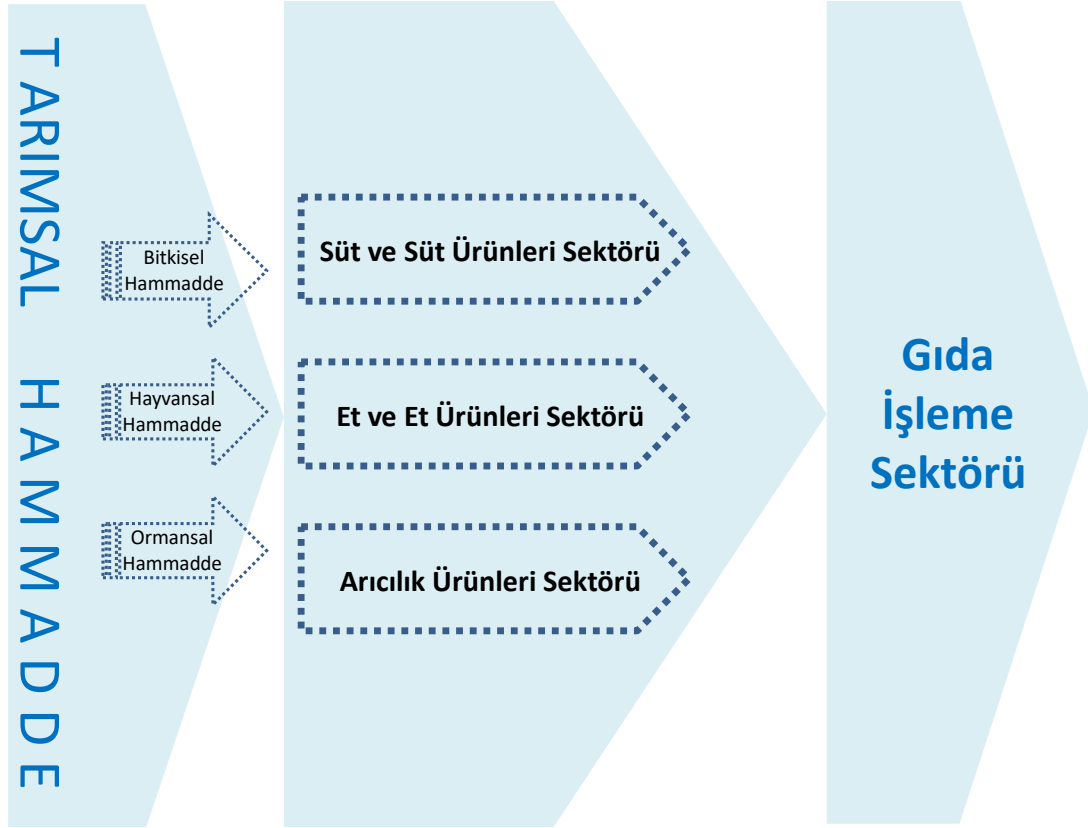
Özetlemek gerekirse gıda ve gıda işleme sektörü Bingöl için son derece önemli bir faaliyet alanı olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle, ilin ekonomik yapısının büyük bir kısmı genel olarak tarımsal faaliyetlerin sonucu gıda endüstrisine dayanmaktadır. Nitekim sanayi endüstrisinde faaliyet gösteren firmaların birçoğunun gıda işleme sektöründe yer aldığı görülmektedir.

Gıda işleme sektörünün geliştirilmesi ve sektörün ihracat kapasitesinin artırılması, dolayısı ile kent düzeyinde elde edilecek gelirlerin artırılması için stratejilerin ortaya konulması gerekmektedir.

Bingöl ilinin önemli yerel kaynaklarını aktardığı, aynı zamanda stratejik sektör olarak da görülen gıda işleme sektörünün uluslararası rekabetçilik gücü düşük-orta olarak tespit edilmiştir. Yukarıda açıklanan temel değişkenler ışığında ilin gıda işleme sektörünün yüksek seviyeli rekabetçi olabilmesi için aşağıda yer alan stratejilerin uygulanması öngörülmektedir.

Aşağıda yer alan Model’de de ifade edildiği gibi, Bingöl ili gıda işleme sektörü aslına bakıldığında 3 alt sektörün birleşmesinden meydana gelmektedir. Her üç sektör de güçlü üretim ağına sahip olup hep birlikte geliştirilmesi gereken tarıma dayalı sektörlerdir.

Şekil 20: Bingöl İli Gıda İşleme Endüstrisinin Alt Sektörlere Bağlı Gelişim Modeli

Model’de yer alan **et ve et ürünleri** ile **süt ve süt** ürünleri sektörlerinin değer zincirleri neredeyse iç içe olup birbirini tamamlar niteliktedir. Nitekim süt ve süt ürünleri sektörü geliştirildiği zaman doğrudan doğruya et ve et ürünleri sektörü de geliştirilmektedir.

Diğer yandan **arıcılık** ise bölgenin en önemli tarımsal gıda sektörlerinden birisi olup, çekirdek yeteneklere bağlı olarak yüksek kaliteli ürün elde edilmektedir. Ancak elde edilen ürünlerin işlenmesi, standartlara uygun hale getirilmesi, üreticilerin birlik halinde destelenerek kurumsal kapasitelerinin artırılması, pazarlama faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi neticesinde gelir ve kar marjlarının yükselmesi beklenmektedir. Diğer yandan arıcılık faaliyetleri kırsal kalkınmanın da en önemli enstrümanlarından birisi olarak görülmektedir.

5.5.1 Arıcılık Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Stratejiler

Bölgede son yıllarda hızla gelişen ve profesyonel arıcılığa doğru hızlı bir yol alan Bingöl arıcılık sektörü, doğru stratejiler ile hem üretim miktarının artması- verim düzeyinin yükselmesi bakımından hem de gelir artışı yönünden iyileştirilmesi mümkündür. Aşağıda yer alan stratejik adımların sektörün gelişimine katkıda bulunması öngörülmektedir

- **1.Strateji: Arıcılık Faaliyetinde Bulunan Tüm Üreticiler Birlik Altında Birleştirilmeli ve Etkin Profesyonel Üretici Pozisyonuna Getirilmeli**

Arıcılık sektörüne yönelik Bingöl ilinde faaliyet gösteren Bingöl İli Arı Yetiştiricileri Birliği (BİLAYBİR)'nin kurumsal kapasitesi artırılmalı. Bu bağlamda öncelikle bir stratejik plan hazırlanarak detaylı vizyon ve uygulama projeleri hazırlanmalıdır.

Bingöl İli Arı Yetiştiricileri Birliği 2004 yılında kurucu üyelerle kurulmuş olup şu an yaklaşık 950 üyesi bulunmaktadır. Ancak diğer kayıtlı olmayan üreticiler de birliğe üye yapılarak birlik daha güçlü bir inisiyatif haline gelmelidir.

Birliğin diğer tüm alt yapısı **özel teşvik** kapsamına alınarak desteklenmeli; örgütsel yapı profesyonel işletme kurgusu ile yönetilmelidir. Bu bağlamda finansal yapısı, üretim teknikleri ve pazarlama altyapısını güçlendirecek projeler ile de desteklenmelidir.

- **2.Strateji: Arı Yetiştiricileri Birliği Üyelerine Uzun Dönemli Faizsiz Kredi ve Tarım Sigortası Desteği Sağlanmalıdır**

Hâlihazırda üreticiler çok meşakkatli bir süreçten geçerek kırsal alanda üretim gerçekleştirmektedir. Ancak üreticilerin öz sermayeleri çok kısıtlı olduğundan dolayı, ürettikleri ürünlerin büyük bölümünü kısa zamanda satmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda aradaki kazanç aracı firmalara (*pazarlama firmalarına veya toptan alıcılara*) gitmektedir. Bu bağlamda üreticilerin büyük zararları olmakta ve bu durum üretim heveslerini de kaçırmaktadır. Aynı zamanda dönemsel ürün kayıpları da söz konusu olduğunda, üreticiler bazı dönemlerde çok düşük düzeyde ürün hasat etmektedirler.

Ziraat Bankası Birlik üyelerine uzun vadeli ve faizsiz kredi desteği sağlamalı ve sürdürülebilir bir yapı devam edene kadar bu destek yapılmalıdır.

Öte yanan arı yetiştiriciliğini özendirici tedbirler kapsamında devlet destekli tarım sigortalarının arıcılık sektörünü de kapsayacak şekilde uygulanması ve yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

- **3.Strateji: Arı Yetiştiriciliğinde Ölçek Ekonomisi Sağlanmalıdır**

Arı yetiştiriciliğinde ölçek ekonomisi son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda öngörülen 100 ve üzeri koloni sayısına ulaşılabilmesi için arı yetiştiricileri desteklenmeli ve ölçek ekonomisi sağlanmalıdır. Bu durum hem verimin artmasına hem de 1 yetiştiricinin profesyonel düzeyde iş yapmasına vesile olacaktır.

- **4.Strateji: Arı Yetiştiriciliğinde Sürekli Eğitim Çalışmaları Düzenlenmelidir**

Hâlihazırda faaliyet gösteren tüm profesyonel arıcılar da dâhil olmak üzere, arıcılık sektörünü bilmeyenlere yönelik eğitim çalışmalarına başlanılmalıdır. Eğitimler sadece üretime yönelik değil aynı zamanda **fayda-maliyet** analizi odaklı olarak düzenlenmeli ve işletmenin diğer fonksiyonlarına yönelik olarak da eğitimler tertip edilmelidir.

- **5.Strateji: Bingöl Üniversitesi Bünyesinde Arıcılık Enstitüsü Kurulmalıdır**

Bingöl Üniversitesi bünyesinde arıcılık enstitüsü kurulmalı; bu enstitü bilimsel araştırmaların yanı sıra uluslararası standartlarda bal incelemesi yapabilecek laboratuvarlara da sahip olmalıdır. Yüksek düzeyde kaliteli ve zengin floraya bağlı olarak yüksek kaliteye sahip olan Bingöl Yayla Balı bu laboratuvar sayesinde tamamen analiz edilerek tescilli bir surette pazarlanmalı ve satışa sunulmalıdır.

Bingöl Üniversitesi arıcılık enstitüsü bünyesinde kurulacak araştırma merkezi ile arıcılık ürünlerinin (*arı zehri, arı sütü, polen, propolis vs.*) çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmalıdır. Ayrıca kurumsallaşma, markalaşma ve buna bağlı rekabet stratejileri de enstitüde yapılacak çalışmalar arasında değerlendirilmelidir.

- **6.Strateji: Arı Yetiştiricilerinin Mekânsal Alanları Islah Edilmeli ve Geliştirilmelidir**

Orman İşletme Müdürlükleri ile koordineli çalışarak bal ormanlarının yaygınlaştırılması için çalışmalar başlatılmalıdır. Ayrıca arı yetiştiriciliğinde mevsimsel göçü özendirecek konaklama bölgesi alanlarının tespit edilmesi ve bu bölgelerin arı kovanları ve arıcıların

yaşamsal ihtiyaçları çerçevesinde fiziksel alt yapısının hazırlanması ve düzenlenmesi sağlanmalıdır.

5.5.2 Süt ve Süt Ürünleri Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Stratejiler

Sektöre yönelik il genelinde en büyük sorun üretimin yetersiz oluşudur. Yani bir sektör olabilmesi için yeterli süt üretimi gerçekleştirilememektedir. Nitekim il de 99.470 ton inek sütü, 15.475 ton koyun sütü, 8.680 ton keçi sütü ve 63 ton manda sütü, toplamda ise **123.688** ton süt üretilmektedir (Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2015).

İlin sektöre yönelik çok büyük potansiyeli bünyesinde barındırmasına rağmen aynı potansiyeli taşıyan rakip bölgelere (illere) kıyasla bu rakam oldukça düşük düzeydedir. Bu bağlamda öncelikle süt üretimini artıracak stratejiler uygulanmalıdır. Süt sığırcılığı hammaddesini tarım sektöründen aldığı için, öncelikle bölgenin tarımsal altyapısı güçlendirilmeli ve desteklenmelidir.

- **1.Strateji: Bölgesel Kümelenme (*Regional Cluster*) Geliştirilmeli, Kümelenme Geliştirme Programına Başlanmalıdır**

Öncelikle bölgesel kümelenme modeline geçilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu bağlamda ivedilikle kümelenme yaklaşımına uygun süt ve süt ürünleri kümelenme geliştirme (*cluster development*) projesi hayata geçirilmelidir.

- **2.Strateji: 100 Üretici 1.000 Süt Sığırı Formülü Hayata Geçirilmelidir**

Bölgede faaliyet gösteren ve tecrübesinin yanı sıra profesyonel olarak hevesli girişimciler destelenerek 100 adet farklı yerlerde (kümelenme bölgesinde) 100 girişimci asgari 1.000 süt ineğine sahip olacak şekilde destelenmeli ve modellenmelidir.

Bu tür bir yapılanmanın ileri geri bağlantılar ile bir anda bölgenin sektöre yönelik çehresinin değiştireceği ve kırsal kalkınmayı da beraberinde getireceği öngörülmektedir. Böylelikle verimliliğe yönelik ölçek ekonomisinin sağlanabileceği, hijyenik süt ve bakteri oranının standartlara uygun olarak üretilebileceğinin gerçekleştirileceği beklenmektedir.

- **3.Strateji: Bölgede Yem Üretimi Yaygınlaştırılmalı ve Teşvik Edilmelidir**

Süt inekçiliğinin temel gereksinimini oluşturan kaliteli kaba yem özellikle silaj yem üretiminin yaygınlaştırılması için tedbirler alınmalı. Teşvikler bu alana yönelik olarak kullanılmalıdır. Bu bağlamda sözleşmeli üretim modeline geçilerek fiyat ve alım garantisi ile üreticiler desteklenmelidir. Devlet teşvikleri bu alana yönelik olarak sarf edilmelidir.

- **4.Strateji: Bölgenin Markalaşması İçin Tatlı Pazarı Arastası (BİNTAT) Kurulmalıdır**

Gerek bölgenin markalaşması, gıda işleme sektörüne yönelik yöresel ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarlarda satışa sunulması Bingöl'ün kalkınması için son derece önem arz etmektedir. Nitekim bir işletmenin ve/ veya sektörü *pazarlama fonksiyonu*, insanoğlu sosyal hayata geçtiğinden beri vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde küreselleşmenin de büyük tesiri ile toplumların gelişmesi, teknolojiye yaşanan ilerlemeler, sosyal kültürel değerlerde görülen değişimler, ekonomik, demografik ve uluslararası etkenler pazarlama ve markalaşmayı dramatik bir şekilde değiştirmiştir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Bingöl ilinin markalaşmasına yönelik tek bir fiziksel mekân altında, İŞGEM modelini de içeren, pazarlama, satış ve üretim, eğitim ve diğer sosyal faaliyetlerin standartlara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kaldı ki, bölgenin insan kaynakları (*tatlı ustası vs.*) da buna müsaittir. Bu fiziksel mekân ile günümüz koşullarında küçük boy işletmeleri (*esnafları*) en zorlayan etkenler arasında, vergiler, yüksek kira bedelleri, sürekli değişkenlik gösteren hammadde maliyetleri, nitelikli eleman gücü eksikliği, müşterilerin sürekli olan değişen satın alma ve tüketim davranışları, merdiven altı işletmeler, haksız rekabet gibi unsurlar yer almaktadır.

Bingöl Tatlı Pazarı Arastası (BİNTAT)'nın en az 50 dönümlük bir arazi içinde sosyal faaliyetlerin de icra edilebileceği bir şekilde tasarlanmasının çok daha faydalı olacağı öngörülmektedir.

Bu vesile ile başta süt ve tatlı ürünleri olmak üzere, yöresel ürün imalatı yapan küçük ölçekli işletmelere bina konusunda ve yeni iş kurma konularında destek verilecek, başarılı girişimcilerin yeni işletmeler kurması sağlanacak, şimdiye kadar başarılı bir şekilde iş

hayatına ve meslek geleneğini sürdürebilen işletmelerin daha da büyüme ve markalaşmasına fırsat tanınacak, yeni iş imkanları ve meslek imkanları sağlanacak, ileri-geri bağlantılar da göz önüne alındığında kırsal kalkınmaya önemli destek sağlanacak, güvenli- hijyenik ve standartlara uygun üretim yapılmasının ortamı oluşturulacak, pazarlama ve satış bölümleri ile gelir artışı ve markalaşma sağlanacak ve böylece bölgesel kalkınmaya da destek olunacaktır.

5.5.3 Et ve Et Ürünleri Sektörünün Geliştirilmesine Yönelik Stratejiler

Et ve et ürünleri sektörü farklı sektörlerle ham madde sağlamanın yanı sıra özellikle insan beslenmesindeki önemi dolayısıyla her zaman ön planda olmuştur. İleri ve geri bağlantıları göz önüne alındığında; et ve et ürünleri sektörü hizmetler sektöründen, kozmetiğe, ayakkabıcılıktan ilaç sektörüne kadar birçok sektörde etkili, hem istihdam sağlması hem de ulusal gelire katkıları dolayısıyla vazgeçilmezdir.

Diğer yandan, süt ve süt ürünleri sektörü aynı zamanda et ve et ürünleri sektörünün gelişmesini beraberinde getirmektedir. Diğer bir ifade ile yukarıda öngörülen stratejiler doğrultusunda geliştirilmesi hedeflenen süt ve süt ürünleri sektörü eş zamanlı olarak büyükbaş hayvancılığa dayalı et ve et ürünleri sektörünün de gelişmesine vesile olacaktır.

- **1.Strateji: Büyükbaş Hayvancılığa Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (HDİOSB) Kurulmalıdır**

Et ve et ürünlerinin temel hammaddesini oluşturan büyükbaş hayvancılık sektörünün modern yöntemler ile ve ölçek ekonomisini dikkate alarak modellenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda öngörülen Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri (TDİOSB) hali hazırda ülkemizin birkaç bölgesinde (100.000 başlıktan fazla) uygulamaya alınmıştır.

TDİOSB 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile tanımlanmaktadır. Buna göre tarım ve sanayi sektörünün entegrasyonunu sağlamaya yönelik tarıma dayalı sanayi girdisini oluşturan bitkisel ve hayvansal üretimin ve bunların işlenmesine yönelik sanayi tesislerinin yer alabileceği ve ilgili mevzuatı uyarınca öngörülen biyo-güvenlik tedbirlerine uyulması şartıyla TDİOSB kurulabilmektedir. Organize Sanayi Bölgelerine ilişkin olarak Bakanlığa verilmiş olan yetkiler ve görevler, TDİOSB'leri bakımından Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca kullanılmakta ve yerine getirilmektedir.

Bu bağlamda kurulacak bir besi ve et ve et ürünlerine yönelik ihtisas organize sanayi bölgesi ile sektörün kurumsallaşması, ölçek ekonomisinin sağlanarak verimin artması ve maliyetlerin asgari düzeye indirgenmesi, tarımsal istihdamın kurumsallaşması, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve et ve et ürünleri sektörünün geliştirilmesinin önünü açacaktır. Binaenaleyh, en az **100.000 başlık** bir besi organize sanayi bölgesinin kurulması tavsiye edilmektedir.

Ancak Bingöl ili düzeyinde tek parselde faaliyet gösterecek sektörler için arazi sorunu (*mekânsal alan*) mevcuttur. İhtisas organize sanayi bölgesinin geliştirilebilmesi için öncelikli olarak uygun arazi tespit edilerek bu bölgenin hızla geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu bölge diğer süt ve süt ürünleri kümelenme geliştirme alanları ile entegre hale getirilerek modellenmelidir.

- **2.Strateji: Örgütsel Model Oluşturulmalıdır**

Gerek il düzeyinde yapılacak HDİOSB'nin geliştirilmesi, gerekse diğer bölgelere yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi için örgütsel bir model (*sivil inisiyatif vs.*) geliştirilmelidir.

- **3.Strateji: Küçükbaş Hayvancılık Sektörü Master Planı Hazırlanmalıdır**

Hayvansal üretimin alt dallarından birisi olan küçükbaş hayvancılık ekonomik yönü ve gıda arzının karşılanması yanında kırsal kesimde hayat standartlarının yükseltilmesi noktasında da önem arz etmektedir. Onuncu Kalkınma Planı kapsamında yürütülen Hayvancılık ÖİK çalışmalarında hayvancılık sektörünün amacı; *uzun vadeli politikalar ve etkin kaynak kullanımıyla; yeterli, nitelikli ve örgütlü hayvansal üretimle sağlıklı gıdaya ulaşmayı hedefleyen, rekabet gücü yüksek, üreticisinin refah düzeyini artırabilen, ulusal ekonomiye katkısı yüksek, sürdürülebilir bir hayvancılık sektörü* vizyonu ile açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ülkemiz dönem dönem et talebini karşılayacak üretimi gerçekleştirmediği için fiyat istikrarsızlığı yaşamakta ve ithalat yolu bu açığı kapatmaya çalışmaktadır. Onuncu kalkınma planında et arzında yaşanan bu sıkıntıların aşılması için özellikle etçi tipte sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verileceği ve bölge düzeyinde programların uygulanacağı ifade edilmektedir (MEVKA, 2015).

Alansal varlık araştırmasında da vurgulandığı üzere, Bingöl ili mera alanı açısından avantajlı bir il konumunda olup, küçükbaş hayvancılık için mümbit bir zemin oluşturmaktadır. Ancak Karakaya ve Kızıloğlu (2014)'nin yapmış olduğu çalışmaya göre yetiştiricilerin üyelik

konusunda yeterli ilgi ve beklentilerinin sağlanamadığı üye olan yetiştiricilerin de damızlık koyun ve keçi yetiştiricileri birliği üyeliğinden memnun olmadığı, üreticilerin yetiştiricilikte bilgi ve uygulamalar konusunda diğer kurumlara göre birliklere daha çok ihtiyaç duyduğu sonucu çıkarılmıştır. İlçeler itibari ile genel olarak bakıldığında Bingöl ili küçükbaş hayvan yetiştiricilerinin pazar ve veteriner hekim hizmetleri noktalarında sorunları olduğu ve çözüm önerileri bekledikleri saptanmıştır. Hayvancılık konusunda toplantı ve eğitimlere katıldıkları halde bu organizasyonların verimli olmadığını düşünen yetiştiricilerin olması bu konuda eksikler olduğunu göstermektedir. Bingöl ilinin kalkınmasında hayvansal üretimin önemli bir potansiyel olduğu ancak bu potansiyelden daha iyi yararlanabilmek için sektörde var olan problemlerin bir bütün olarak ele alınıp kısa dönemde çözüm üretilmesi gerektiği öngörülmektedir.

Bu bağlamda öncelikle küçükbaş hayvancılığa yönelik detaylı stratejik plan (master plan) yapılarak, uygulamalı proje paketleri ile sektörün sorunları hızlı bir şekilde çözümlenmelidir. Aynı zamanda çiftçilerin en az 100 küçükbaş hayvana sahip olması sağlanmalı ve profesyonel aile çiftçiliği yaygınlaştırılmalıdır.

5.2 Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Gelişim Stratejisi

Tekstil ve hazır giyim sektörü; ülkelerin ileri sanayileşme seviyesine ulaşabilmelerinde en önemli ekonomik faaliyet alanlarından birisi olarak görülmektedir. Sektör, özellikle, iletişim ve bilgi işlem teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ulaştırma, taşımacılık ve lojistik imkânlarındaki artış, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), AB gibi uluslararası/ üstü kurumların politika ve uygulamaları sonucu küresel bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Diğer yandan sektör, uluslararası düzeyde rakiplerimiz arasında yer alan Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan gibi ucuz işgücü maliyeti avantajına sahip ülkeler nedeniyle küresel güçlü oyuncuların faaliyet gösterdiği bir sektör haline gelmiştir.

Bu yeni süreçte, aynı zamanda, emek yoğun, sermaye yoğun, teknoloji yoğun ve bilgi yoğun sanayilerin hem üretim yerlerinde hem de katma değerlerinde değişimler meydana gelmekte ve bu değişimler, ülkelerin sanayileşmiş, sanayileşen ve sanayileşme potansiyeli olan ülkeler olarak dünya ekonomisinde rekabet etmelerini zorunlu kılan bir ortam yaratmaktadır. Bu ortamda rekabet gücüne sahip olabilmek için ise artık yalnızca üretim verimliliği yetmemekte, ülkelerin bilim ve teknoloji politikaları, sanayi işletmelerinin Ar-Ge ve inovasyon kapasiteleri, satış ve pazarlama gibi unsurlar belirleyici olmaktadır. Kaldı ki, günümüzde, ülkelerin sanayileşmiş ülke aşamasına gelebilmesi için imalat sanayii içinde emek ve sermaye yoğun sektörlerin payının değil teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerin payının fazla olması gerekmektedir (DİKA, 2014).

Türk tekstil ve hazır giyim sektörü ekonominin lider sektörlerinden birisi olup, ihracat gelirlerinin %20'den fazlasına tekabül etmektedir. Sektörde yaklaşık 2 milyon kişi çalışmakta olup, Türkiye'nin en büyük istihdam grubunu temsil etmektedir (*yan sanayiler dâhil*) (TGSD, 2014).

Tekstil ve hazır giyim sanayi, birbirleri ile olan etkileşimleri ve hazır giyim sanayinin üretim ve dağıtım zincirinden kaynaklanan yakın ilişki nedeniyle çoğu zaman birbiri yerine de kullanılan iki terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekstil sadece iplik ve kumaş üretimi anlamına gelmemekte, halıcılık, otomotiv, yangın söndürme hortumları gibi birçok farklı alanda da kullanılmaktadır. Çok gelişmiş otomasyon tesislerinde iplik eğirme, dokuma ve örme gibi çok çeşitli ve farklı teknikler bir arada bulunmaktadır. Tüm Ekonomik Faaliyetler için Uluslararası Sanayi Sınıflandırması Standardı Kodu (ISIC) tekstil ve hazır giyim sanayini ISIC 17 ve ISIC 18 ile tanımlamaktadır. Bu iki sektör alt gruplara bölünmüştür. Tekstil ve

hazır giyim sektörleri dikey olarak yapılandırılmışlardır. İplik ve kumaş üretimi farklıdır. Ürün akışı hammaddenin ipliğe dönüşmesi ile başlamakta daha sonra kumaş dokuma, örme işlemleri gelmektedir. Sanayide polimerzasyon, eğirme, doku verme, örme, baskı, boyama ve apreleme ve diğer önemli ekstrüzyon işlemleri yer almaktadır (Eraslan vd., 2008).

Ülkemizde, tekstil ve hazır giyim sanayinin ekonomik kalkınma sürecinde önemli rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Yapılan değerlendirmelere göre, Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün günümüzde olgunluk dönemine girdiği, gerek Türkiye’de gerek dünyada ve çevre ülkelerdeki gelişmeler etkisinde dönüşmek ve yeni rekabet şartlarına uyum sağlamak zorunda olduğu anlaşılmaktadır. Sektörün, yeni rekabet ortamında önemli oranda pazar kaybetme, üretim ve istihdamda düşme yaşama riski ile karşı karşıya olduğu, ancak halen çeşitli alanlarda rekabet gücünü sürdürebilecek üstünlüklere ve gelişme potansiyeline de sahip olduğu sonucu ortadadır (FKA, 2011).

Türkiye’de tekstil ve hazır giyim konusunda gerek üretim gerek tasarım eğitimi veren çok sayıda meslek lisesi, meslek yüksekokulu, tekstil mühendisliği bölümü ve fakülte bulunmaktadır. Bingöl’ de bu eğitimi veren meslek lisesi ve Bingöl Üniversitesi bünyesinde bulunan Teknik bilimler meslek yüksekokulundaki bazı bölümlerdir. Bu kapsamda Bingöl Üniversitesi ile ortak projeler geliştirerek sektörün ihtiyacı olan ürünler Bingöl’de imal edilerek ilin ekonomisine katkı sağlayabilecektir. Diğer taraftan, tasarımcı kalitesinin geliştirilmesi, yetenekli, farklı ve yenilikçi düşünmeyi teşvik eden bir yapının kazandırılması Bingöl Üniversitesi ile birlikte gerçekleştirilmelidir. Üniversitede teknik tekstiller ve çok fonksiyonlu hazır giyim ürünleri konularında Ar-Ge çalışmalarına önem verilmeli, üniversite sanayi işbirliği geliştirilmelidir. AB üniversiteleri tekstil konusunda önemli bir deneyime ve birikime sahiptir. Ancak bu ülkelerde tekstil konusunda gerileme dönemine girilmiş olması bu üniversiteler ile Türkiye yararına işbirliklerinin daha rahat kurulmasını sağlayacaktır. Tekstil ve hazır giyim sektörünün markalaşma çalışmaları öncelikle iç pazarda daha sonra da dış pazarda başlanmalıdır (FKA, 2011).

Mülkiyet hakları kapsamında marka ve patentlerin korunması markalaşmaya çalışan firmalar için son derece önemlidir. Özellikle hazır giyim ürünlerinde tasarımların benzer ve taklitleri sık olarak yapılmaktadır. Bu nedenle taklit ürünlerin öncelikle iç pazarda satışının önlenmesi markalaşmaya çalışan firmalara rekabet gücü kazandıracaktır. Türk hazır giyim sektörünün güçlü görülen yönleri hızlı servis, esnek üretimin olması, hazır giyimde hammadde olarak

kullanılan pamukta güçlü olunması, Avrupa'ya yakın bir konumda olmamız ve iyi kalitede üretim yapılması olarak belirtilmiştir. Türk Tekstil ve hazır giyim sanayinin gelişmesinde yapılan en büyük yanlış, 1990'lı yıllarda tüm kaynakların tekstil ve özellikle de pamuk ipliği üretim kapasitesinin artırılmasına harcanması olarak değerlendirilmektedir. Pamuk ipliği kapasitesinin artırılması yerine, mevcut tekstil ve hazır giyim üretim tesislerinin modernizasyonuna ve yenilenmesine, diğer taraftan da pazarlamaya ve dağıtım kanallarına ağırlık verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Tekstil ve hazır giyim, dünyada rekabetin en fazla yaşandığı sektörlerden birisidir. Bu nedenle Türkiye' de çoğu KOBİ niteliğindeki firmaların birleşmesi veya birlikte hareket edebilmek için ortak stratejiler oluşturması gerekmektedir. Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörlerinde en büyük rakibi olan başta Çin ve diğer Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan diğer ülkelere göre maliyet üstünlüğüne dayalı bir rekabete girme şansı bulunmamaktadır. Bu nedenle diğer rekabet unsurları olarak sıralayabileceğimiz kalite ve temin süresi tekstil ve hazır giyim sanayileri için önem kazanmaktadır. Kaliteli ve hızlı üretim, yeni teknoloji makine ve araçların kullanımının yanı sıra bu yeni teknoloji ürünü araçları kullanacak vasıflı işgücünü gerekli kılmaktadır. Bu nedenle tekstil eğitimi veren üniversite ve meslek liselerindeki eğitim kalitesinin yükseltilmesi önem kazanmaktadır. Eğitimin yanı sıra tekstil ve hazır giyim sektörlerinde daha fazla katma değer yaratacak, verimliliği ve teknoloji kullanımını artıracak, ürün çeşitliliğini sağlayacak, önemli bir su tüketicisi ve kirleticisi olan tekstil terbiyesi alt sektöründeki su tüketimini azaltarak çevresel etkiyi en aza indirecek Ar-Ge çalışmalarına da önem verilmelidir. Bu nedenle tekstil ve hazır giyim sektörlerinde Ar-Ge çalışmalarının artırılması önem arz etmektedir. Tarım, inşaat, ev tekstilleri, sağlık tekstilleri, çevre, ambalaj, taşıt araçları yan ürünleri, spor ve koruma malzemeleri yapımı ve değişik mühendislik alanlarında kullanım yeri olan teknik tekstiller üretiminde Türkiye'nin payı dünya ölçeğinde ev tekstili dışında yok denecek kadar azdır. Katma değeri yüksek olan teknik tekstiller üretimine önem verilmeli ve bu konudaki Ar-Ge çalışmaları özendirilmelidir. Bingöl ili tekstil sektörü, hazır giyim basamağı öncesi, iplik üretimi, örme ve dokuma yöntemleri ile kumaşın üretilmesi, boyama işlemleri gibi yüksek sermaye gerektiren basamakların atlanarak, düşük sermaye gerektiren fason hazır giyim işletmelerin kurulması daha cazip görülmektedir (FKA, 2011).

Kurulacak olan işletmelerde sadece Bingöl' deki ihtiyaca yönelik olarak değil, çevre illerinde ihtiyacını karşılamaya yönelik olmalıdır. Ancak ürün çeşitliliğinin fazla olması nedeni ile

kurulacak olan işletmeler farklı ürünlerde uzmanlaşmalı, ürün yelpazesi geniş tutulmalıdır. Bingöl'e yapılan yatırımların genellikle tekstil sektöründe olmamasının sebebi, Türkiye' deki genel durum olarak gösterilebilir. Ülkemizdeki işletmelerin birçoğu fason üretim yapmasından dolayı, yurtdışındaki alıcı firmaların daha ucuz üretim yapabilecekleri yeni üreticiler bulması sebebi ile daha düşük fiyatlarla yarışmamakta ve iş potansiyeli azalmaktadır. Ancak Bingöl gibi teşvik bölgesi kapsamına giren illerde daha düşük iş gücü maliyeti bir avantaj oluşturmaktadır (FKA, 2011).

Bingöl ili özelinde değerlendirildiğinde tekstil ve hazır giyim sektörü henüz çok yeni bir endüstridir. Son yıllarda yapılan stratejik bir kararla sektörün kent merkezinde geliştirilmesi için çaba sarf edilmektedir. Bu bağlamda geliştirilen KOBİ'lere yönelik tasarlanan ve fiziksel mekân ve altyapısı tamamlanmış tekstilkent bölgesi bu kararlı adamların bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Tekstilkent projesi Bingöl-Muş karayolu üzerinde bulunan bir mevkiye yapımı devam etmekte olup, yaklaşık 7,5 milyon TL'lik bir yatırım bedeli ile tamamlanması beklenmektedir. 10.000 m² kapalı alana sahip olması tasarlanan projenin tamamlanması ile birlikte, ileride tekstil ve hazır giyim sektörüne büyük bir ivme kazandırması öngörülmektedir. Özellikle istihdama yönelik kazanımlar açısından da değerlendirildiğinde son derece önemli bir nüve yatırım olarak değerlendirilmektedir.

- **1.Strateji: Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (HGİOSB) İvedilikle İhdas Edilmeli**

Hazır giyim sektörüne yönelik ihtisas organize sanayi bölgesi ivedilikle ihdas edilmeli. Hâlihazırdaki Bingöl tekstilkent alanı nüve olarak kabul edilerek daha büyük alanda yüksek istihdama dayalı bir bölge tespit edilerek sanayi bölgesi geliştirilmelidir.

Küresel benzer rakip bölgeler göz önüne alındığında, böyle bir bölgenin ihdas edilmesi için en az 2.000 dönüm alan üzerinde tüm altyapısı hazırlanmış, 100.000 kişinin istihdam edileceği ve en az 1.000 ana oyuncunun (üreticinin) faaliyet göstereceği bir model ile tasarlanmalı ve modellenmelidir.

Bu bağlamda, Tavz-Der'in 2015 yılında gerçekleştirmiş olduğu *II. Bingöl Kalkınma Çalıştayı*'nda da işaret ettiği, kentin tüm endüstrilerinin olduğu kadar tekstil ve hazır giyim

sektörünün gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülen mekân (yer- arazi) sıkıntısının giderilmesine yönelik çalışmalar yapılarak yeni arazi kazandırma çalışmaları başlatılmalıdır.

- **2.Strateji: Bilgi Üreten Kurum Bünyesinde Tekstil ve Hazır Giyim Fakültesinin İhdası**

Yapılan saha çalışmalarında nitelikli insan sorunu en önemli kısıtlardan birisi olarak oyuncular tarafından ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile sektörün nitelikli insan kaynağı ihtiyacının karşılanması son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda gerek nitelikli insan kaynağı, gerekse sektörün araştırma geliştirme (Ar-Ge), tasarım ve moda çalışmalarının belirli bir merkezden bilimsel yöntemler ile devam ettirebilmesi için Bingöl Üniversitesi bünyesinde Tekstil ve Hazır Giyim Fakültesi ihdas edilmelidir.

- **3.Strateji: Bingöl İli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Örgütsel Modelin Tasarlanması**

Bingöl ili tekstil ve hazır giyim sektörüne yönelik olarak; il düzeyinde tüm sektörü yönlendirecek, insan kaynakları, finansal hizmetler ve pazarlama, reklam, markalaşma vs. gibi hizmetleri deruhte edecek yerel bir örgütsel model tasarlanmalıdır. Bu örgütsel modelin sektöre yönelik nitelikli ve kurumsal kapasitesi tamamlanmış bir sivil toplum kuruluşu tarafından yürütülmesi öngörülmektedir.

- **4.Strateji: Sektörel Kümelenme Analiz ve Kümelenme Geliştirme (*Sectoral Cluster Development*) Çalışmalarına Başlanılmalı**

Kümelenme; genel olarak aynı ya da benzer iş kolunda faaliyet gösteren, coğrafi olarak birbirine yakın, birbirleriyle işbirliği ve rekabet halinde olan ana oyuncular (*üretici firmalar*) ve onları destekleyici firma ve kurumların bir araya geldiği bir sektöre yönelik bir örgütsel yapılanmadır.

Kümelenmenin birçok faydası bulunmakta olup, sektörlerin rekabetçilik gücünün artırılmasında son derece önemli fonksiyonları icra etmektedir. Bu bağlamda kümelenme; ihtiyaç duyulan üretim faktörlerinin daha uygun koşullarda temin edilmesine olanak sağlayarak firmalara maliyet avantajı kazandırmakta, ölçek ekonomisinden faydalanılarak

maliyetlerin düşürülmesini sağlamakta, işgücü ve ürün kalitesi, verimlilik ve istihdamı arttırmakta, firmaların ihracat ve satışlarının artmasını sağlamakta, yenilik ve teknolojilerin hızla yaygınlaşmasını sağlamakta, yerel rakiplerle yarışmayı öğretmekte, Ar-Ge, pazarlama, finansal kaynaklara ulaşım gibi kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlamakta ve taklit edilmesi güç rekabet avantajı ile bölgesel kalkınmayı desteklemektedir.

Bingöl ili düzeyinde tekstil ve hazır giyim sektörlerine yönelik olarak kümelenme analizi ve kümelenme geliştirme programlarına derhal başlanmalıdır. Tekstil ve hazır giyim oyuncularının büyük bir kısmı İstanbul'da faaliyet gösterdiğinden dolayı, öncelikle burada yapılacak bir hazır giyim sektörüne yönelik kümelenme temelli sektörel dönüşüm analizi yapılması da gerekmektedir.

Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Yönelik Kümelenme Temelli Geliştirme Yol Haritası:

1. Bingöl ili tekstil ve hazır giyim sektörü mikro düzey kümelenme analizinin yapılması
2. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan kentlerde faaliyet gösteren tekstil ve hazır giyim sektörünün mikro düzey kümelenme analizinin gerçekleştirilmesi
3. İstanbul ili tekstil ve hazır giyim sektörünün mikro ve mezo düzey kümelenme analizinin gerçekleştirilmesi
4. Bingöl ili kümelenme geliştirme programının başlatılması
 - Sektörel kümelenme örgütlenme yapısının kurulması
 - Sektörel kümelenme stratejik planının hazırlanması
 - Sektörel kümelenme çalışmaları için kaynak (*finans vs.*) bulunması
 - Sektörel kümelenme çalışmaları ekibinin oluşturulması
 - Sektörel kümelenmede faal olarak rol alacak oyuncuların belirlenmesi
 - Sektörel kümelenme stratejik planın da yer alan proje paketlerinin hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

EK 1

SEKTÖREL ANALİZ RAPORU'NUN HAZIRLANMASINA YÖNELİK

ÖRNEK

MÜLAKAT FORMU

BİNGÖL TİCARET VE SANAYİ ODASI

Projeler Uygulama Birimi

BİNGÖL İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN SANAYİ SEKTÖRLERİNE YÖNELİK SEKTÖREL GELİŞİM MÜLAKAT FORMU

Sanayi sektörlerinin sorunlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi araştırması Bölgede istihdamın önemli bölümünü gerçekleştiren sanayi sektörlerinin çeşitli sorunlarının belirlenmesini ve bu sorunları giderici politika ve programların geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Bu görüşme Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası Proje Uygulama Ofisi (POS) tarafından yürütülmektedir. Bu görüşme de ki yanıtlarınız tamamen gönüllü ve bireysel katkı olarak ele alınacak ve sadece araştırma amaçlı olarak değerlendirilecektir. Bu bağlamda mülakattan elde edilen görüşler araştırmanın amaçları doğrultusunda, araştırmanın hedef kitlesi ile paylaşılacaktır. Kişi-firma bilgileri vs. kesinlikle saklı tutulacaktır.

Araştırma kapsamında yapılan bu görüşmeye katıldığınız için teşekkürler.

Prof. Dr. İ. Hakkı ERASLAN

Proje Koordinatörü

Ad Soyadı:	
Firma:	
Yetki:	
Mülakat Tarihi /Saati	
İletişim:	
Soru 1	Türkiye’de sektörünüzün mevcut durumundan bahsedebilir misiniz
Soru 2	Türkiye’de sektörünüzde yaşanan sorunlar ve bu sorunları gidermeye yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?
Soru 3	Sizce sektörünüzde çözülmesi gereken öncelikli sorun alanları nelerdir?
Soru 4	Sektörünüzün gelecek rekabetçilik stratejileri nelerdir?
Soru 5	Sektörde rekabetçilik düzeyini etkileyen ana faktörler nelerdir?

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi, 2015. Millete Hizmet Yolunda, 12 Bingöl Dokümanı, <http://images.teskilat.akparti.org.tr/uploads/documents/BINGOL.pdf>
- Ağın, Ö., ve Kökten, K., 2013. Bingöl İli Yedisu İlçesi Karapolat Köyü Merasının Verim ve Kalite Özelliklerinin Saptanması, Türkiye 10. Tarla Bitkileri Kongresi, 10-13 Eylül, Konya.
- Ağın, Ö., ve Kökten, K., 2013. Bingöl İli Yedisu İlçesi Karapolat Köyü Merasının Botanik Kompozisyonunun Belirlenmesi, Türk Doğa ve Fen Dergisi, 2 (4), ss: 41- 45.
- Aksoy, Z., ve Dığrak, M., 2006. Bingöl Yöresinde Toplanan Bal ve Propolisin Antimikrobiyal Etkisi Üzerinde in vitro Araştırmalar, Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Dergisi, 18 (4), Elazığ, ss: 471- 478.
- Alpar, M., 2013. Bingöl Ağzı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring, Ankara, ss: 53- 65.
- Avcı, V., ve Günek, H., 2014. Karlıova Havzası ve Çevresindeki (Bingöl) Aktif Heyelanların Litoloji, Yükselti, Eğim, Bakı ve NDVI Sınıflarına Göre Dağılımı, The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 28, Autumn II., ss: 445- 464.
- Avcı, V., ve Günek, H., 2015. Karlıova Havzası ve Çevresinin (Bingöl) Heyelan Duyarlılık Haritasının Oluşturulması, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/2, Winter, ss: 49- 68.
- Bakoğlu, A., Kutlu, M.A., ve Bengü, A.ř., 2014. Bingöl İlinde Arıların Yoğun Olarak Konakladıkları Alanlarda Üretilen Ballarda Bulunan Polenlerin Tespiti, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 1 (3), ss: 348- 353.
- Bakoğlu, A., Kutlu, M.A., ve Kökten, K., 2013. Bingöl Yöresinde Bal Arısı (Apis mellifera L.) İçin Önemli Olan Bitkilerin Tespiti, Ömür Uzunlukları ve Çiçeklenme Tarihleri, Türkiye 10. Tarla Bitkileri Kongresi, 10-13 Eylül, Konya.
- Baltacı, A. Burgazoğlu H. ve Kılıç, S. 2012. Türkiye'nin Rekabetçi Sektörleri ve Trakya Bölgesi'nin Payı, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 1-19, Bahar.
- Barca, M. ve Döven, M.S., 2007. şehir Rekabeti İçin Cevaplanması Gereken Temel Sorular, Yerel Siyaset, Yıl. 2, Sayı 22, Ekim, ss: 55- 59.
- Başbağ, M., Hoşgören, H., Aydın, A., Sayar, M.S., ve Çaçan, E., 2012. Bingöl Bölgesi Çayır-Mera ve Doğal Vejetasyonlarında Yer Alan Bazı Bitki Taksonları, Tr. J. Nature Sci. 1 (2): 57-61.
- Bayülken, Y., ve Kütükoğlu, C., 2012. Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Teknoparklar, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Oda Raporu, Yayın No: MMO/584, Nisan.
- Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler (81 İl Sanayi Durum Raporu), Ankara.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (BSTB), 2013. Tekstil, Hazırđiyim ve Deri Ürünleri Sektörleri Strateji Belgesi Ve Eylem Planı, Sanayi Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Bingöl İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (AFAD), 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.bingolafad.gov.tr>
- Bingöl İl Bilim Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2015. Bingöl İli Sanayi Durum Raporu 2015.
- Bingöl İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, 2011. Bingöl İl Çevre Durum Raporu 2011, Bingöl.
- Bingöl İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, 2013. Bingöl İl Çevre Durum Raporu 2013, Bingöl.
- Bingöl İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015. Bingöl İli Tarımsal Yatırım Rehberi Şubat 2015.
- Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.bingolkulturturizm.gov.tr>
- Bingöl İl Özel İdaresi, 2014. Bingöl İl Özel İdaresi Stratejik Planı 2014-2018, Bingöl.
- Bingöl Organize Sanayi Bölgesi, 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.bingolosb.org>
- Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası (BİNTSO), 2014. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.bintso.org.tr>
- Bingöl Üniversitesi, 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.bingol.edu.tr>
- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 2003. 1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi Ön Raporu, İstanbul.
- Bulu, M., Eraslan, I.H. ve Barca, M., 2007. Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C. IX, S.1).
- Bulu, M., Eraslan, İ.H., ve Kaya, H., 2006. Türk Elektronik Sektörünün Rekabetçilik Analizi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9, Yıl 5, Bahar.
- Bulu, M., Karatas, A., and Eraslan, I.H., 2007. The Analysis of International Competitiveness Level of Turkish Leather Industry, III. International Strategic Management Conference, 21-23 June, Antalya.
- Çaçan, E., Aydın, A., ve Başbağ, M., 2014. Korunan ve Otlatılan İki Farklı Doğal Alanın Verim ve Kalite Açısından Karşılaştırılması, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, Özel Sayı:1, ss: 919- 926.
- Çaçan, E., Aydın, A., ve Başbuğ, M., 2015. Bingöl Üniversitesi Yerleşkesinde Yer Alan Bazı Buğdaygil Yem Bitkilerine Ait Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 2 (2), ss: 214– 219.
- Çaçan, E., ve Kökten, K., 2014. Bingöl İli Merkez İlçesi Çiçekyayla Köyü Merasının Ot Verimi ve Otlatma Kapasitesinin Belirlenmesi, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, Özel Sayı:2, ss: 1722- 1733.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2013. Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇSB), 2015. Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çomak, N., ve Güncegörü, B., 2012. Kös Kaplıcalarının Turizme Kazandırılması, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 26, Temmuz, ss: 55- 70.
- Daş, A., İnci, H., Karakaya, E., ve Şengül, A.Y., 2014. Bingöl İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine Bağlı Sığırcılık İşletmelerinin Mevcut Durumu, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 1 (3), ss: 421- 429.
- Deloitte, 2010. Türkiye Gıda Sektörü Raporu, Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, Temmuz, Ankara.
- Devlet Su İşler Genel Müdürlüğü (Bölge Müdürlüğü), 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, <http://www.dsi.gov.tr>
- Dirik, K., Yürür, T., ve Demirbağ, H., 2003. 1 Mayıs 2003 Çimenli (Bingöl) Depremi Değerlendirme Raporu, Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), 2014. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.daka.org.tr>
- Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DAP), 2014. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.dap.gov.tr>
- Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), 2013. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.marka.org.tr>
- Ekonomi Bakanlığı, 2012. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı: <http://www.ekonomi.gov.tr>
- Ekonomi Bakanlığı, 2015. Yatırım Teşvik Verisi, 01.01.2001 - 31.08.2015 Tarihleri Arasında Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgeleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.ekonomi.gov.tr>
- Eraslan, İ.H., Bakan, İ., ve Kuyucu, A.D.H., 2008. Türk Tekstil ve Hazırgiyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:7 Sayı:13 Bahar 2008 ss: 265- 300.
- Erkan, B., Şentürk, M., ve Akbaş, Y.E., 2012. Bingöl İlinin Türkiye'nin İhracat ve GSYH'sına Katkısını Alt Sektörler İtibarıyla İncelenmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 11 Sayı: 21 Bahar 2012/1, ss: 107- 126.
- Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş., 2014. Fırat EDAŞ 2014 Yılı Faaliyet Raporu.
- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), 2011. Bingöl İli Gıda Profili Araştırması, FKA Yayınları, Malatya.
- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), 2013. Bingöl İli Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü, FKA Yayınları, Malatya.
- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), 2013. Bingöl Tekstil Kent Projesi Fizibilite Çalışması, FKA Yayınları, Malatya.
- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), 2014. Kanatlı Hayvan Sektör Raporu, FKA Yayınları, Malatya.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2010. Derinçay Havzası'nda (Karlıova/Bingöl) Termik Santral Yatırımı Raporu, Bingöl Yatırım Destek Ofisi, Bingöl.

- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl Arıcılık Raporu, Sektörel Araştırmalar Serisi-4.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl İli Gıda Profili, 2011.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl İli Hayvancılık Potansiyeli Profili Raporu.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl İli Madencilik Potansiyeli Profili, 2011.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl İli Tarım ve Ormancılık Sektörü, 2011.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl İli Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü, 2011.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2011. Bingöl İlinde Jeotermal Kaynaklar ve Termal Turizm, 2011.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2013. Bingöl Tekstil Kent Projesi Fizibilite Çalışması.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2014. Bingöl Sanayi Profili Raporu.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2014. Bingöl Yatırım Fırsatları Dokümanı, Kasım 2014, Bingöl.
- Fırat Kalkınma Ajansı, 2014. TRB1 Bölge Planı 2014-2023.
- Gül, H.E., ve Çevik, B., 2014. 2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.
- Güneş, E., ve Ünlüer, M., 2013. Çeşitli Yönleriyle Türkiye Gıda Sanayine Ekonomik Bir Bakış, Dünya Gıda Dergisi, Aralık.
- Haktanır, T., ve Elcuman, H., 2007. Bingöl İli ve Çevresinde Kaydedilmiş Yıllık Ekstrem Depremlerin İstatistiksel Frekans Analizi ve Yörenin Depremselliği, Altıncı Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 16-20 Ekim, İstanbul.
- Halaç, E., 2002. Gıda Kalitesi ve Gıda Mevzuatı İle İlgili Temel Kavramlar Işığında Türk ve AB Gıda Mevzuatının Karşılaştırılması, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (4) 2002, ss: 107-131.
- Isık, A., 2009. Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review, 9 (2), ss: 851- 865.
- İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi (İAOSB), 2012. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.iaosb.org>
- Kalaycı, İ., 2012. Bingöl ve Çevresi: İktisadi Göstergeler ve Doğu Anadolu Projesi (DAP) Kalkınma Senaryoları, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 4.
- Kaldor, N., 1966. Causes of the Slow Rate of Growth of the United Kingdom, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kalkınma Bakanlığı, 2011. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı, 2014. İl Bazında Kamu Yatırımları İstatistikleri.
- Karakaya, E., ve İnci, H., 2014. Bingöl İli Merkez İlçesi Hane Halkının Kanatlı Eti Tüketim Tercihleri, U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2014, Cilt 28, Sayı 1, Bursa, ss: 53-64.
- Karakaya, E., ve Kızıloğlu, S., 2015. Bingöl İli Bal Üretimi, Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5 (2), ss: 25- 31.
- Karakaya, E., ve Kızıloğlu, S., 2014. Küçükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Örgütlenme Yapısı: Bingöl İli Örneği, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 1 (4), ss: 552– 560.
- Karaşin, A.H., ve Karaesmen, E., 2005. Bingöl Depreminde Meydana Gelen Yapısal Hasarların İrdelenmesi, Deprem Sempozyumu, 23-25 Mart, Kocaeli.
- Karayolları Genel Müdürlüğü, (8.Bölge Müdürlüğü), 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.kgm.gov.tr>

- Koç, M., ve Özbozkurt, O.B., 2014. Ulusların Rekabet Üstünlüğü ve Elmas Modeli Üzerine Bir Değerlendirme, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2014, ss: 85- 91.
- Kösebalaban, A., Ergüder, İ., ve Doğan, M., 2015. Bingöl Karlıova-Derinceyay (Halifan) Havzası Linyit Potansiyeli ve Değerlendirilebilirliği.
- Kuşat, N., 2014. Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2015. Bingöl İli Maden ve Enerji Kaynakları, alıntı, <http://www.mta.gov.tr>
- Mercan, M., ve Kızılkaya, O., 2014. Türkiye’de Sanayi Sektörü Ekonomik Büyüme ve Verimlilik İlişkisinin Kaldor Yasaları Çerçevesinde Sınanması: Ekonometrik Bir Analiz, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi, Cilt XXXVI, Sayı I.
- Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2015. İllerimize Ait İstatistikî Veriler, Alıntı, <http://www.mgm.gov.tr>
- Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA), 2015. Küçükbaş Hayvancılık Sektörü, MEVKA Sektör Raporları, Konya.
- Muradoğlu, F., Gündoğdu, M., ve Kalan, C., 2011. Bingöl Yöresi Ceviz Genotiplerinin Bazı Kimyasal ve Mineral İçeriklerinin Belirlenmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 16 (1), Van, ss: 17- 21.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı 2013. Bingöl İlinde Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023, 13.Bölge Müdürlüğü Bingöl Şube Müdürlüğü, Bingöl.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı 2014. Bingöl Gelişim Planı 2014-2018 Raporu.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı 2014. Bingöl Kiğı Şeytandağları Yaban Hayatı Geliştirme Sahası Yönetim ve Gelişme Planı 1.Revizyonu, 13.Bölge Müdürlüğü Bingöl Şube Müdürlüğü, Bingöl.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2012. Ceviz Eylem Planı 2012-2016, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Osmanoğlu, A., Şimşek, M., ve Şanlı, A., 2013. Bazı Standart Erik Çeşitlerinin Bingöl Ekolojisindeki Performansı Üzerinde Bir Araştırma, YYÜ Tar Bil Derg, 23 (2), ss: 126– 133.
- Öz, Ö., ve Pamuksuz, M.K., 2003. Understanding Competitiveness: The Case of the Turkish White Goods Industry, European Applied Business Research Conference, Italy, Venice
- Özsarı, S.H., ve Karatana, Ö., Sağlık Turizmi Açısından Türkiye’nin Durumu, Kartal, 24 (2), ss: 136- 144.
- Özyonar, F., 2007. Entegre Et ve Et Ürünleri Tesisleri Atık Sularının Kimyasal Koagülasyon ve Elektrokoagülasyon Yöntemleriyle Arıtılabilirliğinin İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Porter, M., 1990. Competitive Advantage of Nations, Harvard University Press.

- Sağlık Bakanlığı, 2011. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı: <http://www.saglik.gov.tr>
- Sançar, T., ve Akyüz, H.S., 2014. Kuzey Anadolu Fay Zonu, Ilıpınar Segmenti'nin (Karlıova, Bingöl) Paleosismolojisi, Türkiye Jeoloji Bülteni, Cilt 57, Sayı 2.
- Sandal, E.K., ve Kan. C., 2013. Bingöl İlinde Arıcılık Faaliyetleri, Türkiye Coğrafya Dergisi, Sayı: 60, ss: 1- 12.
- Sever, R., ve Koca, H., 2011. Karlıova'nın Arıcılık Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu, Doğu Coğrafya Dergisi.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Bingöl İl Müdürlüğü, 2014. İl Sosyal Güvenlik İstatistikleri, Alıntı, <http://www.sgk.gov.tr>
- Taşkesenlioğlu, Z., 2009. Hizmet Sektörü Raporu, Araştırma Raporları, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Yayınları, İstanbul.
- Bingöl Tavz Kültür Sanat ve Kalkınma Derneği (Tavz- Der), 2015. II. Bingöl Kalkınma Çalıştayı, Eylül, Bingöl.
- Türk Patent Enstitüsü, 2015. TPE İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tpe.gov.tr>
- Türkiye Bankalar Birliği, 2014. İstatistikî Raporlar, İllere ve Bölgelere Göre Banka, Şube, Nüfus, Mevduat ve Kredilerin Dağılımı, Alıntı, <http://www.tbb.org.tr>
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), 2003. VİZYON 2023, Bilim ve Teknoloji Öngörüsü Projesi.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), 2010. Gıda Alanı Ulusal Ar-Ge ve Yenilik Stratejisi Hazırlanmasına İlişkin Bilgi Notu, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü, 2014. T.C. Devlet Demiryolları İstatistik Yıllığı 2010-2014, Alıntı, <http://www.tcdd.gov.tr>
- Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği (TGSD), 2014. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, <http://www.tgsd.org.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2009. İşgücü Göstergeleri Veritabanı, Alıntı, <http://tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2011. Bölgesel Gayri Safi Katma Değer İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2012. Belediye Atık Su İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2012. Belediye Su İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2012. Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2014. Bölgesel İstatistikler Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2014. Bölgesel İstatistikler Tarım İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2014. İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları İstatistikleri Veritabanı, Alıntı, <http://www.tuik.gov.tr>

- Türkiye Kalkınma Bankası, 2013. TR72 Bölgesi (Kayseri, Sivas, Yozgat) Gıda Sektörüne Yönelik İmalat Sanayi Raporu, Ağustos, Ankara.
- Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA), 2014. Yıllık Raporlar ve İstatistik Veriler, Alıntı: <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/sectors/Pages/Agriculture.aspx>
- Türkiye Yatırım, Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA), 2015. Yıllık Raporlar ve İstatistikî Veriler, Alıntı: <http://www.invest.gov.tr>
- Tüysüz, O., Akyüz, S., ve Eyidoğan, H., 2003. 1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi, İstanbul Teknik Üniversitesi Türkiye Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü, Kuvaterneri Çalıştay-4, Mayıs, İstanbul.
- Ulu, S., 2012. KOBİ'lerde Rekabet Gücü Artırma Stratejileri, Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, Sayı 277, Ocak.
- Üstündağ, Ö., ve Akarsu, E.E., 2012. Kütle Hareketlerinden Kaynaklanan Problemlerin Bingöl Şehrinde Planlama Üzerine Etkileri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (2), Elazığ.
- Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, 2015. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, Alıntı, <http://www.eie.gov.tr>
- Yıldırım, T., 2005. İstanbul Ticaret Odası Yem Sanayi Sektör Profil Araştırması, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Temmuz.
- Yıldız, Ş., Handoo, Z., Carta, L., Skantar, A., ve Chitword, D., 2012. The Stunt Nematode *Sauertylechus maximus* (Allen) Siddiqi (Tylenchida) in Pastures of Bingöl Province, Turkey, İğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 2 (2), ss: 17- 28.
- Yükseköğretim Kurulu, 2015. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2014-2015 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, Alıntı, <http://www.yok.gov.tr>
- Yüksel, A., ve Avcı, V., 2015. Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama ile Yamaç Havzası'nın (Bingöl) Erozyon Duyarlılık Analizi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 32 (2), ss: 116-128.
- Yüksel, A., ve Eraslan, İ.H., 2015. Kırsal Kalkınma: Genel Yaklaşım ve Havza Yönetimi Uygulamaları, SAGE Yayıncılık, Ankara.